

TULKOŠANAS STUDIJU FAKULTĀTE

Silga Sviķe

**SPECIĀLĀ LEKSIKA VISPĀRĪGAJĀS
DIVVALODU TULKOJOŠAJĀS VĀRDNĪCĀS:
AUGU NOSAUKUMI**

Promocijas darbs

filoloģijas doktora zinātniskā grāda iegūšanai valodniecības nozares
lietišķās valodniecības apakšnozarē

Darba zinātniskais vadītājs
prof., *Dr. philol.* Juris Baldunčiks

Ventspils 2016

SATURS

Tabulu, diagrammu un attēlu rādītājs	5
IEVADS	8
1. Vārdnīcu pētniecība	22
1.1. Vārdnīcu klasifikācija: vidēja apjoma vispārīgās divvalodu tulkojošās vārdnīcas	23
1.2. Vispārīgo divvalodu tulkojošo vārdnīcu izmantošana tulkošanā	30
1.3. Ieskats vārdnīcu megastrukturāras komponentu informatīvajā saturā: speciālās leksikas aspekts	34
1.4. Pētījumam atlasīto vārdnīcu ievaddaļu raksturojums un salīdzinājums ar citu vārdnīcu ievaddaļām: informatīvā vērtība	36
2. Vispārlietojamā un speciālā leksika vispārīgajās divvalodu tulkojošās vārdnīcās	45
2.1. Vispārlietojamās un speciālās leksikas nošķiršanas problemātika	45
2.2. Vispārlietojamās un speciālās leksikas atlases principi vispārīgajai divvalodu tulkošanai vārdnīcai	52
2.3. Ieskats vispārīgo divvalodu tulkojošo vārdnīcu izstrādē: vārdu atlases metodes	58
2.4. Ieskats vārdnīcu mikrostrukturā: speciālās leksikas marķējums	68
3. Botānika – viena no speciālās leksikas jomām vispārīgajās vārdnīcās	74
3.1. Botānikas nozares īss raksturojums un pamatjēdzienu izpratne	74
3.2. Ieskats latviešu botānikas terminoloģijas izveidē	78
3.3. Augu nosaukumu īpašais statuss vispārīgajās vārdnīcās: problēmas un risinājumi	82
4. Augu nosaukumi leksikogrāfa skatījumā	92
4.1. No vārdnīcām ekscerpēto augu nosaukumu kvantitatīvs raksturojums	92
4.2. Augu nosaukumu pamatsaraksta izstrāde	94
4.3. Augu nosaukumu dalījums grupās	107
4.3.1. Vertikāls augu nosaukumu dalījums pēc taksonomiskajām kategorijām	107
4.3.2. Horizontāls augu nosaukumu dalījums pēc apzīmēto augu dzīvesformas	108
4.3.3. Augu nosaukumu dalījums pēc centra un perifērijas teorijas	114
4.4. No vispārīgajām divvalodu tulkojošajām vārdnīcām ekscerpēto augu nosaukumu kopumu atlases analīze	117
4.4.1. Angļu-latviešu vārdnīcās (ALV) ietvertu augu nosaukumu kopumu atlases analīze	121
4.4.2. Krievu-latviešu vārdnīcās (KLV) ietvertu augu nosaukumu kopumu atlases analīze	128
4.4.3. Vācu-latviešu vārdnīcās (VLV) ietvertu augu nosaukumu kopumu atlases analīze	135
4.5. Latvisko augu nosaukumu atspoguļojums vispārīgajās divvalodu tulkojošajās vārdnīcās	149
4.6. Pārskats par latvisko augu nosaukumu izmaiņām vārddarināšanas aspektā – vārdkopu apvienošana saliktnos	158
4.7. Pārskats par latvisko augu nosaukumu ortogrāfiskajām izmaiņām	161
NOBEIGUMS UN SECINĀJUMI	164
PROMOCIJAS DARBA AIZSTĀVĒŠANAI IZVIRZĪTĀS TĒZES	168
AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS	170

PIELIKUMI (atsevišķā iesējumā)

1. pielikums. Pētījumam atlasīto vispārīgo divvalodu tulkojošo vārdnīcu ievaddaļu raksturojums	4
2. pielikums. Augu nosaukumu pamatsaraksts	6
3. pielikums. No vispārīgajām divvalodu tulkojošajām vārdnīcām ekscerpēto augu nosaukumu saraksti	18
3.1. No angļu-latviešu vārdnīcām (ALV) ekscerpēto augu nosaukumu saraksti	18
3.1.1. Augu nosaukumu saraksts no ALV 1957	18
3.1.2. Augu nosaukumu saraksts no ALV 2000	29
3.1.3. Augu nosaukumi no ALV 1957, ar kuriem apzīmētie augi nav pārstāvēti pamatsarakstā	42
3.1.4. Augu nosaukumi no ALV 2000, ar kuriem apzīmētie augi nav pārstāvēti pamatsarakstā	42
3.2. No krievu-latviešu vārdnīcām (KLV) ekscerpēto augu nosaukumu saraksti	44
3.2.1. Augu nosaukumu saraksts no KLV 1950	44
3.2.2. Augu nosaukumu saraksts no KLV 1997	55
3.2.3. Augu nosaukumi no KLV 1950, ar kuriem apzīmētie augi nav pārstāvēti pamatsarakstā	66
3.2.4. Augu nosaukumi no KLV 1997, ar kuriem apzīmētie augi nav pārstāvēti pamatsarakstā	66
3.3. No vācu-latviešu vārdnīcām (VLV) ekscerpēto augu nosaukumu saraksti	67
3.3.1. Augu nosaukumu saraksts no VLV 1954	67
3.3.2. Augu nosaukumu saraksts no VLV 2002	80
3.3.3. Augu nosaukumi no VLV 1954, ar kuriem apzīmētie augi nav pārstāvēti pamatsarakstā	91
3.3.4. Augu nosaukumi no VLV 2002, ar kuriem apzīmētie augi nav pārstāvēti pamatsarakstā	91
3.4. Augu nosaukumi no pamatsaraksta, ar kuriem apzīmētie augi resp. referenti nav pārstāvēti nevienā no analizētajām vārdnīcām	92
3.4.1. Augu nosaukumi no pamatsaraksta, ar kuriem apzīmētie augi resp. referenti nav pārstāvēti nevienā no analizētajām vārdnīcām (horizontālā dalījuma grupas)	92
3.4.2. Augu nosaukumi no pamatsaraksta, ar kuriem apzīmētie augi resp. referenti nav pārstāvēti nevienā no analizētajām vārdnīcām (to angļiskie, krieviskie, vāciskie nosaukumi)	92
4. pielikums. Latvisko augu nosaukumu atspoguļojums vārdnīcā	95
4.1. Vispārzināmu augu nosaukumu atspoguļojums vispārīgajās divvalodu tulkojošajās vārdnīcās	95
4.2. Mazāk zināmu augu nosaukumu atspoguļojums vispārīgajās divvalodu tulkojošajās vārdnīcās	96
5. pielikums. Latvisko augu nosaukumu ortogrāfiskās izmaiņas	97
5.1. Latvisko augu nosaukumu ortogrāfiskās izmaiņas (garumzīmes) angļu-latviešu vārdnīcās	97
5.2. Latvisko augu nosaukumu ortogrāfiskās izmaiņas (garumzīmes) krievu-latviešu vārdnīcās	98

5.3. Latvisko augu nosaukumu ortogrāfiskās izmaiņas (garumzīmes) vācu-latviešu vārdnīcās	99
5.4. Latvisko augu nosaukumu ortogrāfiskās izmaiņas (<i>ch > h</i>) angļu-latviešu vārdnīcās	99
5.5. Latvisko augu nosaukumu ortogrāfiskās izmaiņas (<i>ch > h</i>) krievu-latviešu vārdnīcās	99
6. pielikums. No vispārīgajām divvalodu tulkojošajām vārdnīcām ekscerpēto augu nosaukumu kopumu salīdzinājums ar augu nosaukumu pamatsarakstu	100

Tabulu, diagrammu un attēlu rādītājs

Tabulas

1. tabula. Pētījumam atlasītajās vārdnīcās norādītais iekļauto šķirķļa vārdu skaits 29
2. tabula. Vārdnīcās ietvertu augu nosaukumu skaits procentos attiecībā pret vārdnīcās norādīto kopējo šķirķļa vārdu skaitu 93
3. tabula. Angļu-latviešu vārdnīcās pārstāvēto lakstaugu skaits pa grupām pēc apzīmējamo augu izmantošanas veida 122
4. tabula. Angļu-latviešu vārdnīcās pārstāvēto krūmu skaits pa grupām pēc apzīmējamo augu izmantošanas veida 125
5. tabula. Angļu-latviešu vārdnīcās pārstāvēto koku skaits pa grupām pēc apzīmējamo augu izmantošanas veida 125
6. tabula. Angļu-latviešu vārdnīcās pārstāvēto liānu skaits pa grupām pēc apzīmējamo augu izmantošanas veida 126
7. tabula. Angļu-latviešu vārdnīcās pārstāvēto jauktas dzīvesformas augu skaits pa grupām pēc apzīmējamo augu izmantošanas veida 126
8. tabula. Krievu-latviešu vārdnīcās pārstāvēto lakstaugu skaits pa grupām pēc apzīmējamo augu izmantošanas veida 129
9. tabula. Krievu-latviešu vārdnīcās pārstāvēto krūmu skaits pa grupām pēc apzīmējamo augu izmantošanas veida 131
10. tabula. Krievu-latviešu vārdnīcās pārstāvēto koku skaits pa grupām pēc apzīmējamo augu izmantošanas veida 132
11. tabula. Krievu-latviešu vārdnīcās pārstāvēto liānu skaits pa grupām pēc apzīmējamo augu izmantošanas veida 133
12. tabula. Krievu-latviešu vārdnīcās pārstāvēto jauktas dzīvesformas augu skaits pa grupām pēc apzīmējamo augu izmantošanas veida 133
13. tabula. Vācu-latviešu vārdnīcās pārstāvēto lakstaugu skaits pa grupām pēc apzīmējamo augu izmantošanas veida 136
14. tabula. Vācu-latviešu vārdnīcās pārstāvēto krūmu skaits pa grupām pēc apzīmējamo augu izmantošanas veida 138
15. tabula. Vācu-latviešu vārdnīcās pārstāvēto koku skaits pa grupām pēc apzīmējamo augu izmantošanas veida 139
16. tabula. Vācu-latviešu vārdnīcās pārstāvēto liānu skaits pa grupām pēc apzīmējamo augu izmantošanas veida 140

17. tabula. Vācu-latviešu vārdnīcās pārstāvēto jauktas dzīvesformas augu skaits pa grupām pēc apzīmējamo augu izmantošanas veida	141
18. tabula. Analizētajās vārdnīcās pārstāvēto augu skaits procentos salīdzinājumā ar izstrādāto pamatsarakstu	143
19. tabula. Divvalodu tulkojošajās vārdnīcās pārstāvēto augu atbilstība izstrādātajam augu nosaukumu sarakstam procentos	143
20. tabula. Divvalodu tulkojošajās vārdnīcās pārstāvēto lakstaugu lielāko apakšgrupu atbilstība izstrādātajam augu nosaukumu sarakstam procentos	144
21. tabula. Vārdnīcās ietvertie sinonīmiskie angļiskie, krieviskie un vāciskie augu nosaukumi attiecībā pret vārdnīcās iekļauto kopējo augu nosaukumu skaitu	145
22. tabula. Latviskie augu nosaukumi: vārdkopas un salikteņi angļu-latviešu vārdnīcās	159
23. tabula. Latviskie augu nosaukumi: vārdkopas un salikteņi krievu-latviešu vārdnīcās	160
24. tabula. Latviskie augu nosaukumi: vārdkopas un salikteņi vācu-latviešu vārdnīcās	160

Diagrammas

1. diagramma. Augu nosaukumu kvantitatīvs raksturojums promocijas darbā analizētajās vārdnīcās	92
2. diagramma. Augu nosaukumu procentuāls salīdzinājums analizētajās vārdnīcās: senākie un jaunākie vārdnīcu izdevumi	93
3. diagramma. Horizontālā dalījuma grupas procentos	111
4. diagramma. Lakstaugu dalījums apakšgrupās pēc to izmantošanas veida	113

Attēli

1. attēls. Speciālās leksikas iedalījums (Skujiņa 2002, 33)	46
2. attēls. K. Baldingera (Baldinger 1952) vispārlietojamās un speciālās leksikas dalījuma modelis (no Arntz, Picht 1995, 11)	50
3. attēls. M. Soikanes-Trapānes vārdnīcas sakārtojuma princips (Soikane-Trapāne 1985, XI)	63
4. attēls. Augu nosaukumu marķēšana vārdnīcā: grafiski simboli (lakstaugs, krūms, liāna, koki: lapu koks, skuju koks) (Neilande 2008)	71

5. attēls. Simbolu paskaidrojumi „Großes Wörterbuch Italienisch. Italienisch-Deutsch. Deutsch-Italienisch” (GWI b. g., 13)	72
6. attēls. Horizontāls augu nosaukumu dalījums grupās pēc apzīmēto augu dzīvesformas un izmantošanas	110
7. attēls. Centra un perifērijas dalījums	116

IEVADS

Speciālā leksika¹ ir būtiska vispārīgajās divvalodu tulkojošajās vārdnīcās ietvertās leksikas daļa. Speciālās leksikas atlasē, leksikogrāfiskajā apstrādē un mērķvalodas atbilstmju izvēlē nepieciešamas attiecīgās nozares zināšanas un nereti jāpiesaista nozares speciālisti. Stefans Politovs (Politov 2005, 164), analizējot vācu-bulgāru valodas vārdnīcas, uzsver, ka vārdnīcās nav pietiekami pārstāvēta dažādu nozaru leksika, un tāpēc vispārīgo tulkojošo vārdnīcu lietotājiem netiek sniegts nepieciešamais atbalsts nozartekstu tulkošanā.

Speciālās leksikas plašuma un daudzveidības dēļ leksikogrāfijas pētījuma ietvaros jāaprobežojas ar kādu atsevišķu, vēlams pietiekami nozīmīgu un apjomīgu jomu. Speciālās leksikas nosacīts dalījums ir šāds: vienkāršāka (piemēram, ķīmijas jomas speciālā leksika, jo tā ir universāla) un sarežģītāka (piemēram, augu un dzīvnieku nosaukumi, jo tiem vismaz daļēji ir raksturīga reģionālā specifika). Botānikas speciālās leksikas apjoma un komplicētības dēļ šajā pētījumā nav aplūkota visa botānikas speciālā leksika, bet tās daļa – augu nosaukumi. Augi ir botānikas galvenā kategorija, tāpēc augu nosaukumi ir būtiskākā botānikas leksikas sastāvdaļa, un to optimāls atspoguļojums vispārīgajās divvalodu vārdnīcās sagādā vārdnīcu sastādītājam daudz problēmu. Tas saistāms ar augu lielo skaitu, plašo augu nosaukumu sinonīmiju, zinātniskajiem un tautā lietotajiem augu nosaukumiem un nosaukumu dažādību dialektos, kas reizēm neatbilst zinātniskās klasifikācijas viennozīmīguma principam, kur svarīgs precīzs auga nosaukuma lietojums. Specifiskais pētījums veikts vārdnīcu pētniecības problemātikas ietvaros, jo tēmas sarežģītību raksturo gan objektīvo, gan subjektīvo faktoru saplūdums, un augu nosaukumu grupai raksturīgs iekšējais neviendabīgums.

Promocijas darbā galvenokārt aplūkots jautājums par augu nosaukumu atlasī vidēja apjoma vispārīgajai vārdnīcai. Vispārīgajās divvalodu tulkojošajās vārdnīcās apjoma regulēšanas dēļ ir iekļauta tikai daļa no plašā augu nosaukumu klāsta, tomēr tieši šķirkļa vārdu atlases princips ir viena no leksikogrāfu lielākajām problēmām (Baldunčiks 2012b, 115; Brjuhovecka, Rozenberga 2015, 97; Denisov 1982, 89; Priedīte 1990, 63; Veisbergs 2015, 156). Jautājums par augu nosaukumu atlasī, konsekventu atspoguļošanu vārdnīcā, problemātisko aspektu konstatēšanu šo nosaukumu atlasē un leksikogrāfiskajā apstrādē, kā arī piedāvātie risinājumi un izstrādātais augu nosaukumu pamatsaraksts, kas ir augu optimāla izlase vidēja apjoma vispārīgajai vārdnīcai, būs

¹ *Speciālā leksika* sīkāk aplūkota promocijas darba 2. nodaļas 2.1. apakšnodaļā

noderīgs praktiskajā leksikogrāfijā, kas ir cieši saistīta ar tulkošanu, jo vārdnīcas ir viens no tulkotāja darba pamatinstrumentiem.

Vārdnīcu lietotājiem ir nepieciešama un noderīga arī visa papildu informācija, ko var sniegt tulkojošā vārdnīca. Augu nosaukumiem tie ir zinātniskie nosaukumi latīņu valodā, kas uzskatāmi par augu nosaukumu „vizītkarti”, un to iekļaušana vārdnīcā ir papildu enciklopēdiska rakstura informācija, kas ir būtiska vārdnīcas lietotājam. Jāpiekrīt Hansa Jozefa Fermēra viedoklim (Vermeer 1989, 171–174), ka tulkotājam noderīgāka ir tāda vārdnīca, kas nav tikai *vārdu grāmata* (vāciski „*Wörterbuch*”), bet gan sniedz daudz vairāk informācijas.

Metaleksikogrāfiskajās diskusijās jautājums par speciālo leksiku vispārīgajā divvalodu tulkojošajā vārdnīcā, tās atlases principiem un leksikogrāfisko apstrādi vispārīgajās vārdnīcās netiek plaši iztirzāts. Savukārt vārdnīcu recenzijās viens no galvenajiem vārdnīcu pozitīva vai negatīva novērtējuma kritērijiem ir šķirkļa vārdu atlase. Ginters Drozdovskis norāda, ka vārdnīca nereti tiek kritizēta, ja lietotājs meklēto vārdu konkrētajā vārdnīcā neatrod, kā arī pastāv uzskats, ka gadījumos, kad vārds nav atrodams vārdnīcā, to vispār nedrīkst lietot un šāds vārds vispār neeksistē (Drozdowski 1977, 106–107). Henings Bergenholcs (Bergenholtz 2001, 12–14) analizējis 252 vārdnīcu recenzijas, kurās 22% visu izteikumu attiecas uz šķirkļa vārdu atlasī vārdnīcā. Viņš atzīst, ka nav izstrādātas teorētiskas un metodiskas pieejas, kas pamatotu dažādus risinājumus attiecībā uz atšķirīgu vārdnīcu tipu funkcijām, un izšķirama tā sauktā *ārējā* (šķirkļa vārdu) un *iekšējā* (informācijas) atlase. H. Bergenholcs, atsaucoties uz Staņislavas Droumevas recenzijā norādītajām kritiskajām piezīmēm, uzsver, ka par ārējo jeb šķirkļa vārdu atlasī pētījumu ir īpaši maz, savukārt par iekšējo jeb informācijas (piemēram, gramatisko, izrunas, etimoloģisko norāžu) atlasī pētījumu ir tik daudz, ka neviens leksikogrāfs nespētu ar tiem visiem iepazīties.

Informācija, ko vārdnīcu sastādītāji par šķirkļa vārdu atlasī sniedz vārdnīcu ievaddaļās, parasti ir skopa un neskaidra. To apliecina pārskats par promocijas darbam atlasīto vārdnīcu ievaddaļās sniegto informāciju (1. nodaļas 1.4. apakšnodaļa). Promocijas darba teorētiskajā daļā (1. nodaļas 1.1.–1.3. apakšnodaļa, 2. nodaļa) apskatīts jautājums par divvalodu vārdnīcu pētniecību, vārdnīcu megastruktūras komponentu informatīvo saturu un vārdnīcu izmantošanu tulkošanā, kā arī aplūkotas vispārlietojamās un speciālās leksikas atlases metodes vispārīgajai vārdnīcai (2.3. apakšnodaļa). Pētījumā ir iztirzāts jautājums par darbu ar speciālo leksiku un šķirkļa vārdu sarakstu izveidi un speciālās leksikas marķēšanu (2.2. un 2.4. apakšnodaļa). Pētījumā sniegts neliels ieskats

zinātnes nozarē – botānikā (3. nodaļa) un, piesaistot botānikas nozares speciālistus, izstrādāts augu nosaukumu pamatsaraksts (optimāla augu izlase) vispārīgajai vidēja apjoma vārdnīcai un aprakstīts darbs ar šādu sarakstu.

Ne mazāk aktuāls ir jautājums par angļu, krievu un vācu augu nosaukumu latvisko atbilstību izvēles un atspoguļošanas principiem, lai vārdnīcas pēc latvisko atbilstību ietvertās informācijas, marķējuma un formas kļūtu noderīgākas vārdnīcas lietotāju vajadzībām. Promocijas darbā „Speciālā leksika vispārīgajās divvalodu tulkojošajās vārdnīcās: augu nosaukumi” galvenokārt analizēta speciālās leksikas daļa – augu nosaukumu – atlasas problemātika. Saistībā ar to leksikogrāfiskās apstrādes un leksiskajā aspektā ir raksturotas un analizētas latvisko augu nosaukumu izmaiņas un tendences pusgadsimta periodā pētījumam izraudzītajās vispārīgajās divvalodu tulkojošajās vārdnīcās.

Vims Honselārs (Honselaar 2003, 325) uzsver, ka īpaša uzmanība vārdnīcas makrostruktūras izstrādē jāvelta tematiski saistītām vārdu grupām. Tematiski saistītās vārdu grupās ietilpst vārdi, kas ir saistīti jēdzieniski, un kas apzīmē kādu ar valodas līdzekļiem izteiktu pasaules daļu, piemēram, kosmosu, floru, faunu. (Cyvin 1982, 116) Tematisku grupu veido arī augu nosaukumi kā botānikas speciālās leksikas pārstāvji. Augu valstij cilvēku dzīvē ir būtiska nozīme, un botānika ir viena no jomām, kas jau izsenis ir cieši saistīta ar cilvēka dzīvi: augi tiek lietoti uzturā, izmantoti medicīnā, farmakoloģijā, tekstilrūpniecībā, vides izdaļošanā un citur. Kā jau iepriekš minēts, augu nosaukumiem raksturīga daudzveidība un plaša sinonīmija. Leksikogrāfam jārisina dubultjautājums, cik daudz augu resp. augu nosaukumu iekļaut noteikta apjoma divvalodu vārdnīcā un pēc kāda principa un apsvērumiem izvēlēties avotvalodas augu nosaukumu atbilstes mērķvalodā. Iepriekš minētais apliecina, ka botānikas speciālās leksikas daļa – augu nosaukumi – atlasāmi un apstrādājami īpaši.

Šis promocijas darbs ir pētījums valodniecības nozares lietišķās valodniecības apakšnozarē. Promocijas darbā tiek aplūkoti leksikogrāfijas, terminoloģijas un leksikoloģijas jautājumi. Praktiskā pētījuma daļa balstās valodas materiālā, kas ekscerpēts no vispārīgajām angļu-latviešu, krievu-latviešu un vācu-latviešu vārdnīcām. Ekscerptus no vārdnīcām veido angļiskie, krieviskie un vāciskie augu nosaukumi un to latviskās atbilstes. Šis promocijas darbs ir pirmais pētījums, kurā aplūkots un analizēts plašs speciālās leksikas daļas – augu nosaukumu – kopums no sešām vidēja apjoma divvalodu tulkojošajām vārdnīcām.

Darba teorētiskais pamats balstās uz leksikogrāfijas koncepcijām, kas saistītas ar vienvalodas un divvalodu vārdnīcām. Pētījuma teorētisko bāzi galvenokārt veido leksikogrāfu Berilas T. Sjū Atkinsas (*Beryl T. Sue Atkins*), Jura Baldunčika, Inetas Balodes, Andreja Bankava, Heninga Bergenholca (*Henning Bergenholtz*), Valērija Berkova (*Валериуй Берков*), Gintera Drozdovska (*Günther Drosdowski*), Reinharda Rūdolfā Karla Hartmana (*Reinhard Rudolf Karl Hartmann*), Reginas Heski (*Regina Hessky*), Hemina Juna (*Heming Yong*), Lauras Karpinskas, Sandro Nīlsena (*Sandro Nielsen*), Tamāša Magai (*Támas Magay*), Joahima Mugdana (*Joachim Mugdan*), Dzijna Pena (*Jing Peng*), Lienes Rozes, Heinriha Petermana (*Heinrich Petermann*), Alberta Sarkaņa, Martina Starka (*Martin Stark*), Ļeva Ščerbas (*Лев Щерба*), Gotfrīda Špīsa (*Gottfried Spies*), Svena Tarpa (*Sven Tarp*), Māras Soikanes-Trapānes, Marijes Vahkovas (*Marie Vachková*), Andreja Veisberga, Herberta Ernsta Vīganda (*Herbert Ernst Wiegand*) un Ladislava Zgustas (*Ladislav Zgusta*) pētījumos, monogrāfijās un zinātniskajos rakstos paustās atziņas. Darbā izmantoti arī Apolonijas Bojātes, Māra Baltiņa, Ineses Ēdelmanes, Ilgas Jansones, Benitas Laumanes, Lindas Pietes, Valentīnas Skujiņas u. c. valodnieku darbos minētie secinājumi. Pētījuma teorētiskajā daļā apkopota informācija, ko par vispārlietojamās un speciālās leksikas, tai skaitā botānikas leksikas un augu nosaukumu, atlases, leksikogrāfiskās apstrādes un atspoguļošanas principiem vispārīgajās divvalodu vārdnīcās, raksta vadošie leksikogrāfi. Pētījumā noskaidrots, kā teorētiskās atziņas atbilst empīriskajiem rezultātiem, kas iegūti analizējot pētāmo materiālu – augu nosaukumus.

Pētījuma iecere – izpētīt un noskaidrot, kāda ir botānikas speciālās leksikas daļa – augu nosaukumi, kas ir iekļauti mūsdienu vidēja apjoma vispārīgajās divvalodu vārdnīcās: kādi augu nosaukumi, kas apzīmē noteiktas dzīvesformas augus un augu grupas, ir ietverti vārdnīcās, kādas dzīvesformas augu grupas ir pārstāvētas, bet kādas nav iekļautas vārdnīcās, kā arī kāda ir augu nosaukumu proporcionālā daļa attiecībā pret analizētajās vārdnīcās iekļauto norādīto šķirklā vārdu skaitu. Ar šo pētījumu iecerēts pievērst uzmanību aktuālai, metaleksikogrāfiskajos pētījumos maz aplūkotai tēmai – speciālās leksikas atlasei. Tādēļ pētījumā apkopotas teorētiskās atziņas par vispārīgās un speciālās leksikas atlasī vispārīgajai divvalodu tulkojošajai vārdnīcai, kā arī apskatīts jautājums, kā veikta speciālās leksikas vienību leksikogrāfiskā apstrāde un kādi ir vārdnīcu sastādītāju latvisko atbilstmju izraudzīšanās principi.

Lai realizētu pētījuma ieceri, sadarbojoties ar botānikas jomas speciālistiem, izstrādāts optimāls augu nosaukumu pamatsaraksts (ar kuru jāsaprot augu kā botānikas nozares un floras pārstāvju optimāla izlase) vidēja apjoma vārdnīcai. Lai veiktu augu nosaukumu kopumu analīzi, kā arī salīdzinātu latvisko augu nosaukumu izmaiņas noteiktā laika posmā (1950–2010), pētījumam atlasītas divas vidēja apjoma divvalodu tulkojošās vārdnīcas trīs lielāko latviešu valodas kontaktvalodu (angļu-latviešu, krievu-latviešu, vācu-latviešu) pāros sastatījumā ar latviešu valodu, kas izdotas aptuveni ar pusgadsimta starplaiku. Angļu-latviešu, krievu-latviešu un vācu-latviešu vārdnīcas izvēlētas, jo metaleksikogrāfiskajos pētījumos nereti tiek pausts uzskats, ka šajās avotvalodās šķirkļu kopums izstrādāts labāk nekā latviešu valodā. Šo aspektu vairākkārt uzsver A. Veisbergs (2003, 169; 2007, 71; 2012, 105), norādot, ka mazajās valodās saprotamu iemeslu dēļ parasti labāk ir izstrādātas kādas svešvalodas un tā dēvētās mazās valodas vārdnīcas, nevis otrādi. Vārdnīcu pāru izvēle kalpo arī kā nodrošinājums pret gadījuma kļūdām vienā izdevumā, kā arī papildinājumu un atlases koriģējumu fiksēšanai, jo vārdnīcas izdotas ar aptuveni pusgadsimta starplaiku. Izmaiņas, kas tiek veiktas vārdnīcu jaunākos izdevumos, var ilustrēt ar auga *brūklene* atspoguļojumu divās latviešu-angļu vārdnīcās, kas izdotas ar četru gadu starplaiku. Vienā no tām šim auga nosaukumam dotas piecas angliskās atbildes: *red whortleberry*, *loganberry*, *red bilberry*, *mountain cranberry* un *cowberry* (LAV 1997, 100), bet otrajā tikai divas – *cowberry* un *lingonberry* (JLAV 2001, 109). Jaunākajā vārdnīcas izdevumā ir racionāli risināts sinonīmijas jautājums, atstājot tikai izplatītākās atbildes.

Pētījumam izraudzītos senākos vārdnīcu izdevumus (20. gs. 50. gadi) varētu uzskatīt par „1. paaudzes” vārdnīcām, bet jaunākās, ap 2000. gadu izdotās vārdnīcas – par vidēja apjoma vārdnīcu „2. paaudzi”. 19. gs. un 20. gs. pirmās puses vārdnīcas pētījumā nav izmantotas dažādu iemeslu dēļ. Piemēram, šajā periodā tika veikta augu nosaukumu aktīva standartizācija, kas tika pabeigta līdz 20. gs. vidum. 20. gs. 50. gados sākas vārdnīcu izdošana ar mūsdienu metodēm, ar to saprotot, ka vārdnīcu sastādīšanā darbojas autoru kolektīvs, redaktori, tiek piesaistīti konsultanti utt. Līdz ar to pētījumam izraudzītās vārdnīcas ir savstarpēji metodoloģiski salīdzināmas.

Kā viens no iemesliem neizraudzīties latviešu-svešvalodas vārdnīcas minams liela un sabalansēta latviešu valodas korpusa un latviešu leksikas daļas trūkums, kas ir pamatproblēma, veidojot vārdnīcas arī mūsdienās (Andronovs 2002, 206; Veisbergs 2012, 105; 2015, 149). Lai arī darbs pie moderna, mūsdienīga un līdzsvarota latviešu

valodas korpusa tiek veikts, tomēr leksikogrāfiskā prakse liek veikt papildu korekcijas, pārskatot dažādas sistēmas un mikrosistēmas.

Angļu-latviešu vārdnīcu grupā izdoto vārdnīcu saraksts kopš angļu-latviešu vārdnīcu tradīcijas pirmsākumiem apkopots L. Karpinskas promocijas darbā (sk. Karpinska 2012a, 211–212). Šajā valodu grupā iepriekš izvirzītajiem noteikumiem attiecībā uz vārdnīcas izdošanas laikposmu un apjomu atbilst autoru kolektīva – Z. Belzējas, J. Curika, A. Grīnblata, L. Jurkas, A. Milleres, L. Timenčikas un A. Feldhūna – M. Stradiņas redakcijā sastādītā 1957. gadā izdotā „Angļu-latviešu vārdnīca” (ALV 1957), kurā norādītais ietvertu vārdu skaits ir 45 000, un Z. Belzējas, I. Birzvalkas, L. Jurkas, R. Mozeres, J. Raškeviča un A. Treilona redaktore I. Birzvalkas vadībā sastādītā 2000. gadā izdotā „Angļu-latviešu vārdnīca” (ALV 2000), kurā arī ir 45 000 vārdu.

Krievu-latviešu vārdnīcu grupā izvēlēta 1950. gada „Krievu-latviešu vārdnīca” (KLV 1950), kurā ir ap 42 000 vārdu, kas sastādīta pēc Ed. Ozoliņa un E. Ozoliņas manuskripta. Manuskriptu papildinājuši A. Feldhūns, A. Gūtmanis, I. Melbārde, E. Rinks, E. Stenders un M. Zālamane. No jaunākajām izdotajām vārdnīcām krievu-latviešu valodu grupā (sk. Šmite 2012, 217–219) pētījuma vārdnīcu atlases kritērijam atbilst A. Darbiņas, A. Gūtmaņa, O. Loginovas u.c. sastādītā un 1997. gadā izdotā „Krievu-latviešu vārdnīca” (KLV 1997), kurā ir aptuveni 40 000.

Vācu-latviešu vārdnīcu grupā vidēja apjoma vārdnīcas ir K. Grantas un E. Pampes 1954. gadā izdotā „Vācu-latviešu vārdnīca” (VLV 1954), kurā norādītais vārdu skaits ir 46 000 un kas izvēlēta kā vecākais šā laikposma avots. Atkārtoti un papildināti šīs vārdnīcas izdevumi izdoti 1968., 1990. un 1996. gadā. Kā jaunāks vārdnīcas izdevums šajā valodu grupā atlasīta viena no vārdnīcu sastādītājas L. Vjateres vācu-latviešu vārdnīcām. L. Vjateres sastādītās vācu-latviešu vārdnīcas laikposmā ap 2000. gadu izdotas dažādos apjomos (piemēram, 42 000, 11 000 un 32 000 vārdu) un ar nelielu izdošanas laika starposmu (attiecīgi 2002., 2004., 2006. gadā). Lai ekscerpētais materiāls būtu maksimāli salīdzināms ar materiālu, kas ekscerpēts no VLV 1954, izraudzīta L. Vjateres 2002. gadā izdotā „Vācu-latviešu vārdnīca” (VLV 2002), kurā ir 42 000 vārdu.

No visām iepriekš minētajām un pētījumam atlasītajām vārdnīcām ekscerpēti angļiskie, krieviskie, vāciskie augu nosaukumi ar to latviskajām atbilstmēm. Ekscerpētais materiāls sakārtots *Microsoft Word* tabulās, kas pievienotas promocijas darba

3. pielikumā, un grupēts pēc analizējamām pazīmēm, kas tuvāk raksturotas promocijas darbā (4. nodaļas 4.3. apakšnodaļas punktos).

Pētījuma novitāti un aktualitāti nosaka situācija latviešu leksikogrāfijā – līdz šim nav veikts detalizēts pētījums par speciālās leksikas atsevišķas sadaļas izstrādi vispārīgajās vārdnīcās. Pētījuma aktualitāti pamato arī promocijas darbā izraudzītās un analizētās divvalodu vārdnīcas, kas ir mazāk pētītas nekā vienvalodas vārdnīcas (Hartmann 2001, 132). Šis ir pirmais pētījums par augu nosaukumiem kā speciālo leksiku vispārīgajās divvalodu vārdnīcās, kurā ir apkopots un analizēts no sešām vidēja apjoma divvalodu tulkojošajām vārdnīcām ekscerpēts augu nosaukumu kopums. Pētījumā, balstoties uz augu nosaukumu atlases praktiskās izpētes faktiem, doti priekšlikumi augu nosaukumu atlases un leksikogrāfiskās apstrādes pilnveidei.

Promocijas darba mērķis ir izpētīt speciālās leksikas atlases un leksikogrāfiskās apstrādes principus un optimālas nozari reprezentējošas kopas izveides iespējas vidēja apjoma vispārīgajām divvalodu tulkojošajām vārdnīcām, par pētījuma pamatu ņemot vienu no botānikas speciālās leksikas lielajām daļām – augu nosaukumus.

Veicamie **uzdevumi** mērķa sasniegšanai

1. Apkopot un iztirzāt teorētiskās atziņas par speciālās leksikas atlases un mērķvalodas atbilstmju izraudzīšanās principiem un metodēm vispārīgajās divvalodu vārdnīcās.

2. Sniegt īsu ieskatu botānikas terminoloģijas attīstībā, augu nosaukumu darināšanas vēsturē un nosaukumu sinonīmiskajā daudzveidībā.

3. Ekscerpēt augu nosaukumus no vidēja apjoma mūsdienu tulkojošajām angļu-latviešu, krievu-latviešu un vācu-latviešu vārdnīcām, kas izdotas ar aptuveni pusgadsimta intervālu (20. gs. 50. gados un ap 2000. gadu).

4. Analizēt ekscerpētā pētāmā materiāla atlases principus katra valodu pāra vārdnīcās, kā arī analizēt augu nosaukumu latviskās atbilstmes leksikogrāfiskajā un leksiskajā aspektā pārmaiņu procesā.

5. Apkopot promocijas darba nodaļās izklāstītā un analizētā materiāla rezultātus un sniegt ieteikumus augu nosaukumu atlasē un leksikogrāfiskajā apstrādē vispārīgajās vidēja apjoma divvalodu tulkojošajās vārdnīcās.

Pētījumā izmantotās metodes

Promocijas darbā izmantotas šādas datu ieguves metodes:

- **terminu ekscerpēšana** – lietota angļu, krievu, vācu augu nosaukumu un to latvisko atbilstmju izrakstīšanai no pētījumam atlasītajām vārdnīcām (ekscerpētais materiāls apkopots tabulās 3. pielikumā);
- **intervija** – izmantota, lai apliecinātu informāciju A. Sarkanā vārdu atlasē aprakstam (2.3. apakšnodaļā; skaņu ieraksta kompaktdisks pievienots promocijas darbam).

Teorētisko darba daļu veido galvenokārt 1. nodaļas 1.1.–1.3. apakšnodaļa, 2. un 3. nodaļa, kur teorētiskā materiāla izpētei izmantota **deskriptīvā metode** un **kontentanalīzes metode**. Deskriptīvā metode un kontentanalīzes metode izmantota arī pētījumam izraudzīto vārdnīcu ievaddaļās ietvertās informācijas izpētei (1.4. apakšnodaļa).

- Augu nosaukumu pamatsaraksta izstrādei lietota **kombinēta saraksta izveides metode**; tā izmantota galvenokārt augu nosaukumu ekscerpēšanai no speciālajā literatūrā apkopotajiem sarakstiem, pamatsaraksta papildināšanai, sadarbojoties ar nozares speciālistiem un veicot aktualizējošo kontekstu izpēti, kā arī augu nosaukumu pamatsaraksta papildināšanai, tulkojot augu nosaukumus no sarakstiem angļu, krievu un vācu valodās. Augu nosaukumu pamatsaraksta izstrādes gaita aprakstīta 4.2. apakšnodaļā (pamatsaraksts pievienots promocijas darba 2. pielikumā).

No vispārīgajām vidēja apjoma divvalodu tulkojošajām vārdnīcām ekscerpētā valodas materiāla analīzei izmantotas šādas metodes:

- **statistiskā metode** (4.1. un 4.4. apakšnodaļa);
- **salīdzināmā metode** – izmantota galvenokārt latvisko augu nosaukumu atlasē un leksikogrāfiskās apstrādes analīzei pārmaiņu procesā ar aptuveni pusgadsimta intervālu (4.5., 4.6., 4.7. apakšnodaļā).

Pētījuma objekts ir speciālā leksika vispārīgajās vidēja apjoma divvalodu tulkojošajās vārdnīcās, bet **pētījuma priekšmets** ir augu nosaukumi vispārīgajās vidēja apjoma angļu-latviešu, krievu-latviešu un vācu-latviešu vārdnīcās. Pētāmo ekscerpēto nosaukumu skaits no angļu-latviešu vārdnīcām (ALV) ir 453 angļu nosaukums ar latvisko atbilstmi no 1957. gadā izdotās „Angļu-latviešu vārdnīcas” (ALV 1957) un 579 angļu nosaukumi ar latviskajām atbilstmēm no 2000. gadā izdotās „Angļu-latviešu vārdnīcas” (ALV 2000). No krievu-latviešu vārdnīcām (KLV) ekscerpēti 398 krievu nosaukumi ar latviskajām atbilstmēm no 1950. gadā izdotās „Krievu-

latviešu vārdnīcas” (KLV 1950) un 429 krieviskie augu nosaukumi ar latviskajām atbilstmēm no 1997. gadā izdotās „Krievu-latviešu vārdnīcas” (KLV 1997). No vācu-latviešu vārdnīcām (VLV) ekscerpēti 436 vāciskie augu nosaukumi ar latviskajām atbilstmēm no 1954. gadā izdotās „Vācu-latviešu vārdnīcas” (VLV 1954) un 408 vāciskie augu nosaukumi ar latviskajām atbilstmēm no 2002. gadā izdotās „Vācu-latviešu vārdnīcas” (VLV 2002). No vārdnīcām ekscerpēti augu nosaukumi, kas vārdnīcā iekļauti gan kā šķirkļa vārdi jeb pamatvārdi, gan arī tie augu nosaukumi, kas vārdnīcās doti kā iekššķirkļa vārdi. Šajā pētījumā ar „iekššķirkļa vārdu” tiek saprasts vārdnīcas ligzdā ietvertais ar šķirkļa vārdu saistītais vārds vai vārdkopa (auga nosaukums).

Promocijas darba teorētiskā nozīme

Promocijas darbā apkopotās atziņas sniedz ieskatu metaleksikogrāfijā maz aplūkotā tēmā: speciālās leksikas atlasē un leksikogrāfiskajā apstrādē. Apkopotais teorētisko pētījumu materiāls papildina latviešu leksikogrāfijā veiktos pētījumus par speciālo leksiku vārdnīcās, īpaši par botānikas speciālo leksiku, pievēršoties tieši augu nosaukumu atlasei un atspoguļošanai vispārīgajās divvalodu vārdnīcās. Promocijas darbā izstrādāts optimāls augu nosaukumu pamatsaraksts, kas ir augu izlases pārstāvniecība un kas ir izmantojams augu nosaukumu atlasei vidēja apjoma vispārīgajām angļu-latviešu, krievu-latviešu un vācu-latviešu tulkojošajām vārdnīcām. Augu nosaukumu pamatsaraksta kā augu optimālas izlases izstrādes gaita aprakstīta darba 4.2. apakšnodaļā. Pētījumā aprakstītās leksikogrāfu pieejas un principi speciālās leksikas atlasē un leksikogrāfiskajā apstrādē ļauj tās salīdzināt ar pētījumā izraudzīto Latvijā izdoto vārdnīcu sastādītāju tradīcijām un principiem leksikas atlasē un tās atspoguļošanā vispārīgajās vidēja apjoma divvalodu tulkojošajās vārdnīcās.

Pētījuma praktiskā nozīme

Analizētais botānikas leksikas materiāls atspoguļo konkrētu šīs leksikas daļu – augu nosaukumus – vispārīgajās divvalodu tulkojošajās vārdnīcās. Promocijas darbā ir izstrādāts augu nosaukumu pamatsaraksts, kas ir augu optimāla pārstāvniecība vidēja apjoma vispārīgajai vārdnīcai, un saraksta izstrādes apraksts varētu kalpot par paraugu arī citu līdzīgu sarakstu, piemēram, dzīvnieku nosaukumu saraksta izstrādē. Pauls Kostera (Kostera 2001, 296) uzsver, ka, tikai praktiski izmantojot vārdnīcu tulkošanā, nereti atklājas, kādi vārdi vārdnīcā nav iekļauti. Tādēļ būtiska ir sistēmiska speciālās leksikas vienību atlase un izstrādātais augu nosaukumu pamatsaraksts ir nozīmīgs augu

nosaukumu atlases analīzei izraudzītajās sešās vidēja apjoma vispārīgajās divvalodu tulkojošajās vārdnīcās. Promocijas darba praktiskajā daļā (galvenokārt 4. nodaļa) iegūtie analizētā materiāla izpētes rezultāti un apkopotie secinājumi var kalpot kā pamats leksikogrāfu lēmumu pieņemšanai par augu nosaukumu iekļaušanu un leksikogrāfisko apstrādi vispārīgajās divvalodu tulkojošajās vārdnīcās. Aprakstītais un analizētais botānikas leksikas daļas – augu nosaukumu – materiāls ļauj izsekot vārdnīcās sniegto augu nosaukumu latvisko atbilstību izmaiņām un apstrādes principiem to attīstībā, jo analizēts ekscerpētais materiāls no vārdnīcām, kas izdotas ar aptuveni 50 gadu starplaiku.

Promocijas darba apjoms un struktūra

Promocijas darbam ir ievads, 4 pamatdaļas, nobeigums un secinājumi, promocijas darba aizstāvēšanai izvirzītās tēzes, avotu (kopā 107 vienības) un izmantotās literatūras (kopā 206 vienības) saraksts. Promocijas darbā ir 24 tabulas, 4 diagrammas un 7 attēli. Katras nodaļas beigās un atsevišķos gadījumos arī apakšnodaļu beigās sniegti īsi secinājumi par iztīrīto jautājumu. Pētījumam izvēlētas vārdnīcas un no tām ekscerpētais valodas materiāls analizēts alfabētiski pa valodu pāriem (galvenokārt 1. nodaļas 1.4. apakšnodaļa un 4. nodaļas 4.4. apakšnodaļa).

Ievadā aprakstīta temata izvēle, pamatota pētījuma novitāte un aktualitāte, norādīts promocijas darba mērķis, veicamie uzdevumi un izmantotās datu ieguves un apstrādes metodes, raksturots izpētes materiāls, kā arī pamatota darba teorētiskā un praktiskā nozīme.

Specifiskais pētījums izstrādāts vārdnīcu pētniecības kontekstā, un promocijas darba pirmajā nodaļā ir aplūkotas vārdnīcu pētniecības teorētiskās pamatnostādnes, raksturotas darbam atlasītās vārdnīcas pēc to apjoma un iekārtojuma, īpaši pievēršoties informācijai, ko vārdnīcu sastādītāji par šķirklā vārdu atlasī vārdnīcā sniedz vārdnīcu ievaddaļās. Šajā nodaļā galvenokārt raksturota visu pētījumam atlasīto vārdnīcu ievaddaļās dotā informācija par vispārlietojamo un speciālo leksiku vārdnīcās. Salīdzināšanas nolūkā aplūkotas arī dažas brīvi izvēlētu vārdnīcu ievaddaļas ārpus pētījuma pamatmateriāla.

Otrajā nodaļā iztīrīts jautājums par vispārlietojamās un speciālās leksikas nošķiršanas problemātiku vispārīgajās divvalodu tulkojošajās vārdnīcās. Šajā nodaļā apkopoti leksikogrāfu uzskati par speciālās leksikas iekļaušanas principiem vispārīgajās vārdnīcās, kā arī aplūkoti aspekti, kas attiecas uz augu nosaukumu kā speciālās leksikas

pārstāvju leksikogrāfiskās apstrādes (marķēšanas, noformēšanas un mērķvalodas atbilstmju izraudzīšanās) problemātiku un pieejām vispārīgajās divvalodu tulkojošajās vārdnīcās. Aprakstītas arī leksikogrāfu H. Bergenholca, R. Heski, M. Vahkovas, M. Soikanen-Trapānes un A. Sarkaņa vārdu atlasēs metodes.

Trešajā nodaļā ir aplūkots jautājums par augu nosaukumiem kā botānikas speciālās leksikas daļu. Botānika ir viena no jomām, kurai vienmēr ir bijusi salīdzinoši liela loma sabiedrībā. Ar augu nosaukumiem darbojas speciālisti, kuriem ir tieša saikne ar augu valsti – botāniķi, vides aizsardzības speciālisti, skolotāji, mežkopji un dārznieki. Turklāt ar botānikas leksikas daļu – augu nosaukumiem – jāsaskaras arī nespeciālistiem botānikas jomā, piemēram, tulkotājiem, veicot tulkojumus, vai vienkārši dabas mīļotājiem. Botānika ir augsti organizēta joma, un augu nosaukumi leksikogrāfijā ir apstrādājami, ņemot vērā plašo augu nosaukumu sinonīmiju, latīniskos nosaukumus, daudzveidīgās apzīmējamo augu izmantošanas iespējas un citus aspektus, kas iztirzāti šajā nodaļā. Šajā nodaļā sniegts arī neliels ieskats par to, kā tiek veikta augu nosaukumu standartizēšana latviešu valodā.

Ceturtajā nodaļā ir raksturots un analizēts ekscerptu kopums no leksikogrāfiskā aspekta. Veikts augu nosaukumu kvantitatīvs raksturojums, iztirzāts jautājums par augu nosaukumu atlasī, izstrādāts augu nosaukumu pamatsaraksts, kas ir augu optimāla izlase, vidēja apjoma divvalodu tulkojošajai vārdnīcai un veikts augu nosaukumu vertikāls un horizontāls dalījums, kā arī dalījums pēc Jozefa Filipeca (*Josef Filipec*) izstrādātās centra un perifērijas teorijas. Šajā nodaļā aprakstīts darbs ar ekscerpētajiem augu nosaukumu sarakstiem un raksturotas ekscerpēto augu nosaukumu latviskās atbilstmes no leksiskā, ortogrāfiskā un vārddarināšanas aspekta. Vārddarināšanas aspektā analizēti galvenokārt piemēri, kur raksturīga vārdkopu saplūšana salikteņos. Veikta ekscerpēto augu nosaukumu kopumu analīze, kā arī aprakstīts, kādi ir vārdnīcu sastādītāju latvisko atbilstmju izraudzīšanās principi un pieejas.

Pamatojoties uz ekscerpētā materiāla analīzi un promocijas darba teorētiskajā un praktiskajā pētījuma daļā gūtajām atziņās un rezultātiem, darba nobeigumā apkopoti secinājumi. Noskaidrots, kā vārdnīcu ievaddaļās deklarētie vārdnīcu sastādītāju principi attiecībā uz speciālo leksiku, tās iekļaušanu un atbilstmju izraudzīšanos atbilst ekscerpētajam un analizētajam valodas materiālam. Pētījumā rasta atbilde uz jautājumu, kāds skaits augu nosaukumu ietverts vidēja apjoma vispārīgajā divvalodu tulkojošajā vārdnīcā, salīdzinot to sešās pētījumam izvēlētajās vidēja apjoma vispārīgajās divvalodu tulkojošajās vārdnīcās un vienā līdzīga apjoma ķīniešu-vācu valodas vārdnīcā (sk. Spies

1982, 221–235). Promocijas darba nobeigumā dots rezultātu apkopojums un sniegti priekšlikumi turpmākajam darbam ar izstrādāto augu nosaukumu pamatsarakstu.

Promocijas darba aprobācija

Par promocijas darba tematiku ir nolasīti 12 referāti vietēja un starptautiska mēroga zinātniskajās konferencēs.

„Augu nosaukumu atlases analīze mūsdienu vispārīgajās divvalodu vārdnīcās”. Ekonomikas un kultūras augstskolas, Alberta koledžas un Volšas koledžas organizētā starptautiskā zinātniskā konference *Kopīgas vērtības radīšana zināšanu sabiedrībā: pieredze, inovācijas un pēctecība*. Rīgā, Ekonomikas un kultūras augstskolā 2015. gada 16.–17. aprīlī.

„Speciālā leksika vispārīgajās divvalodu tulkojošajās vārdnīcās: augu nosaukumi”. Ventspils Augstskolas organizētā *Ziemassvētku konference* Ventspilī, Ventspils Augstskolā 2014. gada 18. decembrī.

„Augu nosaukumi vispārīgajās divvalodu tulkojošajās vārdnīcās: atlase”. Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes, Ventspils Augstskolas Tulkošanas studiju fakultātes un Valsts valodas komisijas rīkotā starptautiskā zinātniskā konference *Latviešu leksikogrāfija: mantojums un nākotnes redzējums* Rīgā, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātē 2014. gada 27. oktobrī.

„Selection of Plant Names for an Average Size Bilingual Dictionary”. 2. Baltijas valstu studentu starptautiskā zinātniskā konference *Bridges in the Baltics* Rīgā, Latvijas Universitātē 2014. gada 3.–4. oktobrī.

„General Bilingual Dictionaries as the Reflecting Mirror of Language Contacts and Language Shift” Tartu Universitātes organizētā starptautiskā zinātniskā konference *Baltic Languages and White Nights* Tartu, Tartu Universitātē 2014. gada 13.–14. jūnijā.

„Botānikas speciālā leksika vispārīgajās divvalodu tulkojošajās vārdnīcās: no teorijas uz praksi”. Ekonomikas un kultūras augstskolas organizētā starptautiskā zinātniskā konference *Pārmaiņas un iespējas: pētīt sasaisti starp teoriju un praksi* Rīgā, Ekonomikas un kultūras augstskolā 2014. gada 10. aprīlī.

„Comparison of Informative Content of Introductions to the Bilingual Dictionaries of Latvian, Lithuanian and Estonian”. Tartu Universitātes organizētā Baltijas valstu studentu starptautiskā zinātniskā konference *Bridges in the Baltics* Tartu, Tartu Universitātē 2013. gada 27.–28. septembrī.

„Botānikas terminu skaitļa kategorija divvalodu tulkojošajās vārdnīcās”. Ekonomikas un kultūras augstskolas organizētā starptautiskā zinātniskā konference *Uzņēmējdarbības un kultūras ilgtspējīgas attīstības vadība* Rīgā, Ekonomikas un kultūras augstskolā 2013. gada 11.–12. aprīlī.

„Botānisko nosaukumu salikteņi mūsdienu vācu-latviešu vārdnīcās”. Ventspils Augstskolas un Liepājas Universitātes organizētā 2. starptautiskā jauno lingvistu konference *VIA SCIENTIARUM II* Liepājā, Liepājas Universitātē 2013. gada 7.–8. martā.

„Pašcilmes un aizgūtie latviešu botānikas termini vācu-latviešu vārdnīcās”. Latvijas Zinātņu akadēmijas organizētā E. Drezena (1892–1937) 120 gadu piemiņai veltītā 3. starptautiskā zinātniskā konference *Aktuālās tendences terminoloģijas teorijā un praksē* Rīgā, Latvijas Zinātņu akadēmijā 2012. gada 25.–26. oktobrī.

„Divvalodu vārdnīcu ievaddaļu informatīvā vērtība: Latvijas prakse”. Ekonomikas un kultūras augstskolas organizētā starptautiskā zinātniskā konference *Uzņēmējdarbības un kultūras ilgtspējīgas attīstības vadība* Rīgā, Ekonomikas un kultūras augstskolā 2012. gada 29. martā.

„Iespiesto vārdnīcu un interneta resursu izmantošanas iespējas speciālā lietojuma (botānikas) leksikas tulkošanā no vācu valodas latviešu valodā”. Konference *Latvijas skolu i-Tehnoloģiju Ekspozīcija (LatSTE'2011)* Ventspilī, Ventspils 1. ģimnāzijā 2011. gada 27.–28. oktobrī.

Promocijas darba izstrādes gaitā iegūtie secinājumi un atziņas ir apkopotas 10 publikācijās un 1 konferences tēžu un anotāciju krājumā.

Sviķe, S. Latvian Equivalents of Foreign Plant Names in Modern Bilingual Dictionaries. *Economics and Culture*. 2015, Vol. 11. Eds. in chief S. Keišs, V. Vēvere. Rīga : Ekonomikas un kultūras augstskola, 2015, 131.–140. lpp.

Sviķe, S. Augu nosaukumu atlase vidēja apjoma vispārīgajai vārdnīcai. *Vārdnīcas un valoda*. Valsts valodas komisijas raksti. 7. sēj. Red. J. Baldunčiks, A. Veisbergs. Rīga : Zinātne, 2015, 100.–121. lpp.

Sviķe, S. Botānisko nosaukumu salikteņi mūsdienu vācu-latviešu vārdnīcās. *Starptautiskā jauno lingvistu konference „Via Scientiarum”* : rakstu krājums II. Sast. S. Sviķe, Z. Veidenberga. Ventspils, Liepāja : Ventspils Augstskola, Liepājas Universitāte, 2014, 159.–168. lpp.

Sviķe, S. Special Botanical Lexicon in General Bilingual Dictionaries: from Theory to Practice. *Economics and Culture*. 2014, Vol. 10. Eds. in chief S. Keišs, V. Vēvere. Rīga : Ekonomikas un kultūras augstskola, 2014, 7.–14. lpp.

Sviķe, S. Botānikas jomas speciālā leksika divvalodu tulkojošajās vārdnīcās: Latvijas prakse. *Multidisciplinary Translation: From Science to Arts*. Ed. K. Užule. Rīga : Baltic International Academy, 2014, 142.–152. lpp.

Sviķe, S. Botānikas termini vācu-latviešu vārdnīcās. *Aktuālās tendences terminoloģijas teorijā un praksē*: rakstu krājums. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2013, 93.–107. lpp.

Sviķe, S. Botanical Terms in German-Latvian Dictionaries: Grammatical Category of Number. *Economics and Culture*. 2013, Vol. 8. Eds. in chief S. Keišs, V. Vēvere. Rīga : Ekonomikas un kultūras augstskola, 2013, 125.–133. lpp.

Sviķe, S. Informative Value of Introductions to Bilingual Dictionaries: Latvian Practice. *Economics and Culture*. Vol. 6. Eds. in chief S. Keišs, V. Vēvere. Rīga : Ekonomikas un kultūras augstskola, 2012, 269.–279. lpp.

Sviķe, S. Leksikogrāfiskie avoti botānikas terminu tulkošanai no svešvalodas uz latviešu valodu. *LatSTE'2012 rakstu krājums. Latvijas Skolu informācijas tehnoloģiju ekspozīcija 2012. gada 1.-2. novembris, Pļaviņas*. Red. kol. A. Bērce, A. Cunska, D. Kūma u. c. Rīga : Latvijas Universitāte, 2012, 39.–45. lpp.

Sviķe, S. Iespiesto vārdnīcu un interneta resursu izmantošanas iespējas speciālā lietojuma (botānikas) leksikas tulkošanā no vācu valodas latviešu valodā. *LatSTE'2011 rakstu apkopojums*. Red. kol. A. Bērce, D. Bonka, A. Cunska u. c. Rīga : LU, 2011, 70.–79. lpp.

Tēzes un anotācijas

Sviķe, S. Pašcilmes un aizgūtie latviešu botānikas termini vācu-latviešu vārdnīcās. *E. Drezena (1892-1937) piemiņai veltītās 3. starptautiskās terminoloģijas konferences „Aktuālās tendences terminoloģijas teorijā un praksē” (2012. gada 25.–26. oktobrī) referātu anotācijas*. Rīga : LZA, LU LaVI, 25.-26.10.2012., 37.–38. lpp.

Pateicības

Promocijas darba autore izsaka sirsnīgu pateicību darba zinātniskajam vadītājam Ventspils Augstskolas Tulkošanas studiju fakultātes profesoram *Dr. philol. Jurim Baldunčikam* par atbalstu un atsaucību visā promocijas darba tapšanas laikā;

Dr. philol. Albertam Sarkanim par atsaucību un sniegto interviju;

Dr. biol. Edgaram Vimbam par ieinteresētību, atsaucību, palīdzību un konsultācijām augu nosaukumu pamatsaraksta sastādīšanā;

botānikas skolotājai *Ārijai Hrustaļovai* par sarunu un konsultācijām augu nosaukumu pamatsaraksta sastādīšanā un grupēšanā.

1. Vārdnīcu pētniecība

Viena no lietišķās valodniecības jomām, kas pēta vārdnīcu sastādīšanas teorētiskos principus, ir leksikogrāfija. *Leksikogrāfija* ir „valodniecības apakšnozare, kurā attīsta vārdnīcu veidošanas teoriju un praksi, izstrādājot vārdu apkopošanas, sistematizēšanas, analīzes un aprakstīšanas principus un metodes un praktiski veicot vārdnīcu sastādīšanu” (VPSV 2007, 209). A. Bankavs (2000, 25) uzsver, ka „terminam *leksikogrāfija* izšķir divas nozīmes. Pirmkārt, to lieto, lai apzīmētu jaunu vārdnīcu praktisko veidošanas procesu un šajā gadījumā tā ir lietišķās valodniecības sastāvdaļa. (..) Toties otrajā nozīmē lietots termins apzīmē teorētisko pētījumu aspektu, kas pēta vārdnīcu sastādīšanas teorētiskos principus un vārdnīcu klasifikācijas”.

Praktisko vārdnīcu veidošanas procesu raksturo vārdnīcu izstrādes projekti, ar praktisko vārdnīcu izstrādi saprotot sakārtotu darbību kopumu, kurā tiek izmantotas dažādas zinātniskas metodes un zinātniskas atziņas, un šo darbību rezultātu (Wiegand 1983, 95–97). H. E. Vīgands izšķir šādas darbības, kas veido leksikogrāfijas vispārīgās teorijas priekšmetu:

- 1) darbības, kuru rezultātā tiek izstrādāts vārdnīcas sastādīšanas plāns;
- 2) darbības, kuru rezultātā tiek izstrādāts vārdnīcas bāzes materiāls un šo darbību rezultātā tiek izveidota leksikogrāfiskā kartotēka;
- 3) darbības, kurās veic vārdnīcas tekstu izstrādi un kā rezultātā tiek sastādīta vārdnīca (Wiegand 1983, 95–97).

Vārdnīcu pētniecībā pasaulē pēdējā divdesmitgadē vērojama aktīva rosība un vārdnīcu pētniecisko darbību apzīmē dažādi, piemēram, leksikogrāfijas teorija, vārdnīcu pētniecība (angliski *dictionary research*, vāciski *Wörterbuchforschung*), metaleksikogrāfija u. c. (Baldunčiks 2012a, 9). Atsaucoties uz H. E. Vīganda strukturējumu, R. R. K. Hartmans (Hartmann 2001, 30–49) iedala vārdnīcu pētniecību šādi: vēsturiskā, kritiskā, struktūras, tipoloģijas, lietojuma un cita veida vārdnīcu pētniecība. Viņš uzsver, ka starp šī dalījuma vienībām nav stingru robežu, jo kāds atsevišķs pētniecības virziens var tikt integrēts citā, piemēram, vārdnīcu tipoloģiju var kritiski vērtēt no lietotāja perspektīvas, un no pašiem vārdnīcu izstrādes pirmsākumiem vārdnīcas ir pakļautas kritiskai vērtēšanai. Šajā promocijas darbā analizētas vidēja apjoma vispārīgās divvalodu tulkojošās vārdnīcas, kas detalizēti aplūkotas nākamajā apakšnodaļā.

1.1. Vārdnīcu klasifikācija: vidēja apjoma vispārīgās divvalodu tulkojošās vārdnīcas

Leksikogrāfijā sastopami dažādi vārdnīcu iedalījumi. Anrī Bežuēns darbā „Modern Lexicography: An Introduction” vārdnīcu klasifikāciju principiem veltījis veselu apakšnodaļu (Béjoint 2000, 32–41). Viņš uzskata, ka iedalījumi šķirami pēc pētījuma uzstādījuma. Esošo vārdnīcu kategorizācija saucama par klasifikāciju, bet teorētiska shēma, kurai pielāgo esošās vārdnīcas, būtu vārdnīcu tipoloģija (Béjoint 2000, 32). Sidnijs Landaus (Landau 2001, 7) uzsver, ka vārdnīcu klasifikācijai var izvēlēties dažādus kritērijus. Tomēr vienotas leksikogrāfisko izdevumu taksonomijas pagaidām nav. Viens no pirmajiem, kurš mēģināja izveidot vārdnīcu vispārīga rakstura tipoloģiju, bija Jakovs Malkīls (Malkiel 1968, 257–279), kurš uzskatīja, ka vārdnīcas iedalāmas un analizējamas pēc trim kategorijām: diapazona (angliski *range*), aspekta jeb projekcijas (angliski *perspective*) un pasnieguma (angliski *presentation*). Neiedziļinoties detaļās, J. Malkīla klasifikācija ir vērtīga tādā ziņā, ka ļauj saskatīt sakarības starp dažādiem vārdnīcu tipiem. Ali M. Alkasimi kritizē J. Malkīlu par pārāk lielu vispārīgumu, kas neļauj precīzi pretnostatīt vārdnīcu tipus (Al-Kasimi 1977, 16). Leksikogrāfa profesijas apguvei S. Landaus piedāvā daudz praktiskāku klasifikāciju pēc valodu skaita, finansēšanas veida, lietotāju vecuma, apjoma un citiem kritērijiem (Landau 2001, 8–21).

Pamatā izplatītākais vārdnīcu dalījums ir šāds: 1) valodu vārdnīcas un enciklopēdijas (Roze 1982, 6); 2) vispārīgās un speciālās vārdnīcas (Baldunčiks 2012a, 6–7) un 3) citas vārdnīcas. L. Roze vārdnīcas grupē pēc valodu skaita, pēc leksikas grupām, pēc leksikas kārtojuma un pēc to apjoma (Roze 1982, 86–94). Savukārt A. Bankavs (2000, 25–26) leksikogrāfiskos avotus grupē pēc to funkcijām un izšķir 4 grupas: pirmajā grupā ietilpst leksikogrāfiskie avoti, kuru funkcijas ir saistītas ar starpvalodu komunikāciju (divvalodu un sarunvārdnīcas); otrajā – vārdnīcas, kuru funkcija ir nepazīstamu vārdu un vārdkopu skaidrošana (galvenokārt vienvalodas vārdnīcas); trešajā – leksikogrāfiskie avoti, kas paredzēti dzimtās valodas aprakstīšanai un normēšanai (gan vienas, gan divvalodu skaidrojošās, pareizrakstības, pareizrūnas u. c. vārdnīcas); savukārt ceturtajā grupā iedala leksikogrāfiskos avotus, kuru mērķis ir zinātniski un padziļināti pētīt kādu noteiktu valodnieciska rakstura parādību, kas tieši nav saistīta ar starpvalodu komunikāciju procesu (etimoloģijas, homonīmu, izlokšņu u. c. vārdnīcas).

J. Baldunčiks (Baldunčiks 2012a, 6–7) speciālās vārdnīcas iedala vēl šādi: a) pēc leksikas apraksta veida, piemēram, etimoloģiskās, sinonīmu; b) pēc leksikas vienības, piemēram, morfēmu, vārdkopu; c) pēc vārdu lietojuma hronoloģijas (perioda), piemēram, vēsturiskās; d) pēc materiāla izvietojuma, piemēram, analogiskās, apgrieztās; e) pēc uzdevuma vai adresāta, piemēram, mācību vārdnīcas, valodas grūtību un kļūdu vārdnīcas. Turklāt jāatzīmē, ka vispārīgās un speciālās vārdnīcas var būt ne tikai vienvalodas, bet arī divvalodu vai daudzvalodu.

Citu vārdnīcu pētnieku (piemēram, H. E. Vīganda un M. Ripfeles) izstrādāto un analizēto vārdnīcu tipoloģiju papildina Pēteris Kīns (Kühn 1989, 112–113), iedalot leksikogrāfiskos avotus pēc šķirkļa vārdu apjoma (tezauri vai pēc noteikta vārdu atlases principa izstrādātas vārdnīcas), pēc šķirkļa vārdu specifikas (literārās valodas vai valodas paveidu (vāciski *Variantensprache*) vārdnīcas), pēc skaidrojuma veida (pareizrakstības vai pareizrūnas vārdnīcas), pēc kodifikācijas veida (pēc onomasioloģiskā vai semasioloģiskā principa sakārtotas vārdnīcas) un citiem aspektiem. Onomasioloģisko vārdnīcu pamatā ir princips – no jēdziena uz vārdu, nevis no vārda uz tā apzīmējamo jēdzienu (Geeraerts 2003, 85).

Lielākā daļa esošo vispārīgo vārdnīcu ir sakārtotas pēc alfabētiskā principa. Pretstatā alfabētiskajam vārdnīcu sakārtojumam vārdnīcu struktūra var tikt veidota arī pēc tematiskā vai sistēmiskā principa (Hartmann 2001, 58), ko dēvē arī par semantisko lauku principu (McArthur 1986, 145). Tematisks „kārtojums dod iespēju leksikas materiālu apvienot lielākās, ērtāk pārskatāmās grupās (..)” (Osmanis 2006, 7). Rudolfs Halligs (*Rudolf Hallig*) un Valters fon Vartburgs (*Walther von Wartburg*) izmanto apzīmējumu – jēdzienu sistēmā balstīta leksikogrāfija (vāciski: *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie*) un jāpiekrīt viņu viedoklim, ka ir grūti formulējami principi, kas pēc vienotiem kritērijiem ļautu sistematizēt visu apkārtējo pasauli jeb realitāti, izstrādājot šādu vārdnīcu (Hallig, Wartburg 1952, XXII). Savā jēdzienu sistēmā balstītajā darbā R. Halligs un V. fon Vartburgs tematisko dalījumu un atlasīti veikuši pēc apsvēruma, lai katra sfēra, kas ietilpst valodiskajā skatījumā uz pasauli, būtu pārstāvēta viņu darbā izstrādātajā shēmā (Hallig, Wartburg 1952, XIII). Piemēram, augu valsts R. Halliga un V. fon Vartburga jēdzieniskajā sistēmā šī darba 3. nodaļā iedalīta 13 grupās: vispārīgā augu valsts, koki, ogu krūmi un ogu ziencietes, graudaugi, sakņaugi, lopbarības labība, tehniskās kultūras, pļavaugi un meža augi, ārstniecības augi, košumaugi, siltumnīcu augi un telpaugi, nezāles un praktiski neizmantojami augi, kā arī eksotiskie augi. Abi minētie darba autori jēdzienu sistēmas izstrādē vadās pēc tā, kāds ir

cilvēka skatījums uz pasauli, un uzsver, ka ne augu, ne dzīvnieku nosaukumi viņu darbā nav sakārtoti atbilstoši zinātniskās klasifikācijas principam (Hallig, Wartburg 1952, XVI). H. E. Vīgands (Wiegand 2004a, 69) uzskata, ka dažādas jēdzienu sistēmas jau augstākajās to kategorijās ir ļoti atšķirīgas. Tas nozīmē, ka jāņem vērā arī pētnieku izteikumi par dažādiem zinātnes, reliģijas, ikdienas konceptuālajiem pasaules modeļiem, un tādējādi jēdzienu sistēmas izstrādes pamatā ir attiecīgās zinātnes valodas un nozarvalodu vispārinājumi, turklāt to ietekme uz valodas variantiem attiecībā uz vispārlietojamo leksiku var būt atšķirīga. Piemēram, Hugo Vērles (*Hugo Wehrle*) un Hansa Eggersa (*Hans Eggers*) darbā „Deutscher Wortschatz” augu nosaukumi sakārtoti pa grupām: koki, skuju koki, tropu koki, augļu koki, krūmi, labības augi, dārzeņi, garšaugi, sēnes, ziedošie augi, dažādu dzimtu (lūpziežu, krustziežu u. c.) augi, nezāles (Wehrle, Eggers 1961, 123–125). Tematisks šķirķļa vārdu sakārtojums izmantots arī ilustrētajā vācu-krievu valodas vārdnīcā ar alfabētiskajiem rādītājiem „Иллюстрированный словарь немецкого и русского языка с указателями”, kurā ir 384 tematiski saistītu vārdu sadaļas (IVKV 2004, 6–8). Šajā vārdnīcā augu nosaukumi kārtoti tādās grupās kā, piemēram, augļu koki un dārzeņi, istabas augi, dārzeņi, lopbarības augi, dārza puķes, indīgi augi, ārstniecības augi, dekoratīvie krūmi un koki (IVKV 2004, 9–17).

M. Starks (Stark 2011, 346), analizējot divvalodu tematiskās vārdnīcas, uzsver, ka, tematiskās vārdnīcas makrostrukturā tiek veidota atbilstoši vārdnīcas sastādītāja pasaules uztverei, bet katram vārdnīcas lietotājam ir savs individuāls pasaules sistēmas strukturējums, un perfekta lietu klasifikācija nepastāv. Izmantojot vārdnīcu, vārdnīcas lietotājam vienmēr būs nepieciešama informācija, tāpēc tā jāatlasa un jāsaģatavo lietotājam piemērotā veidā (Tarp 2009, 26). Promocijas darba autore piekrīt G. Drozdovska viedoklim, ka vispārīgās vārdnīcas netiek izstrādātas pēc tā saucamā integrētā šķirķļa vārdu skaidrojumu atainojuma principa un ne visas vārdu krājuma jomas ir viegli pārskatāmi strukturētas, un valodas iedalījuma sistēma saduras ar nozares iedalījumu (Drozdowski 1977, 128–129). Reiners Arncs un Heriberts Pihts uzsver onomasioloģiskā vārdnīcu sakārtojuma principa būtisko nozīmi speciālo vārdnīcu izstrādē, jo terminoloģiskajā darbā vieglāk pārskatāms un aptverams ir konkrētās nozares terminu kopums, kas sakārtots sistēmiski, nevis alfabētiskā secībā (Arntz, Picht 1995, 193–194), un „semantisko pieeju” (Yong, Peng 2007, 97–99) vārdnīcu sastādītāji arvien ir izmantojuši, lai sasniegtu to, kā pietrūkst alfabētiski sakārtotai vārdnīcai. Jāatzīst, ka gan pēc alfabētiskā principa, gan tematiski sakārtotajām vārdnīcām ir savas

priekšrocības un trūkumi un ir nepieciešamas abu šo veidu vārdnīcas. Tematiskā sakārtojuma priekšrocība ir uzskatāmība apzīmēto jēdzienu hierarhijas attēlojumā (Cyvin 1982, 116). H. E. Vīgands uzskata, ka pēc alfabētiskā principa sakārtotās vārdnīcas pakāpeniski jāpārveido par integrētām vārdnīcām. Tomēr viņš arī atzīst, ka alfabētiskā kārtība sagrauj vārdu krājuma struktūras, un, lai tā nenotiktu, jāizmanto kodifikācijas metode, kas novērš pēc alfabētiskā principa sakārtotu vārdnīcu onomasioloģisko „aklumu”. Pēc H. E. Vīganda domām valodniekiem vairāk nekā līdz šim ir jāatbalsta leksikogrāfu darbs, un ir nepieciešamas jaunas koncepcijas, kas palīdzētu vārdnīcu izstrādes praksē (Wiegand 1977b, 102). Hanss Peders Kromans, Teiss Riibers un Pouls Rosbahs uzskata, ka, vērtējot esošās tulkojošās vārdnīcas un veidojot jaunas, ir svarīgi aplūkot tās no lietotāja, lingvistiskā un empīriskā aspekta. No visiem iepriekš minētajiem lietotāja aspekts un empīriskais aspekts leksikogrāfijas praksē, šķiet, ir palikuši nenoskaidroti (Kromann, Riiber, Rosbach 1991, 2711–2714). Savukārt Štefāns J. Šīrholcs (*Stefan J. Schierholz*) vārdnīcu novērtējumā izšķir šādus aspektus: leksikogrāfiskās informācijas pareizums, vārdnīcas uzticamība un pilnīgums (Schierholz 2005, 81–82). Pētījumā iecerēts aplūkot šos trīs aspektus, bet īpaši attiecībā uz augu nosaukumu atlasu vidēja apjoma vispārīgajai divvalodu tulkojošajai vārdnīcai, kas detalizēti raksturota turpmāk.

Vidēja apjoma vispārīgās divvalodu tulkojošās vārdnīcas

Viena no latviešu leksikogrāfijas īpatnībām ir mazām tautām raksturīgā divvalodu tulkojošo vārdnīcu dominānce (Jansone, Veisbergs 2013, 435), tādēļ promocijas darba analīzei izraudzītas vidēja apjoma vispārīgās divvalodu tulkojošās vārdnīcas. Vispārīgo vārdnīcu grupā ierindo arī tulkojošās vārdnīcas (Laua 1981, 213). *Tulkojošā vārdnīca* ir „vārdnīca, kurā doti kādas valodas vārdiem vai citām leksiskām vienībām atbilstoši ekvivalenti vienā vai vairākās citās valodās” (VPSV 2007, 411). Parasti ar *divvalodu vārdnīcu* saprot vārdnīcu ar divām valodām, kurā avotvalodas vārdam tiek sniegta atbilde² mērķvalodā (Kromann, Riiber, Rosbach 1991, 2712). Vispārīgās divvalodu tulkojošās vārdnīcas tiek klasificētas vēl detalizētāk. Divvalodu vārdnīcu tipoloģiju pirmais piedāvājis krievu leksikogrāfs Ļevs Ščerba 1940. gadā publicētajā rakstā „Versuch einer allgemeiner lexikographischen Theorie” (Ščerba 1982, 17–62), kur izskaidro, ka katram divu valodu sastatījumam būtu nepieciešama vārdnīca lietotājiem,

² Šajā pētījumā apzīmējumi *ekvivalents* un *atbilde* lietoti kā sinonīmi

kuri tulko no svešvalodas dzimtajā valodā un vēlas saprast attiecīgā svešvalodas vārda nozīmi un otrādi – lai tulkotu no dzimtās valodas svešvalodā. Uz šīm divām galvenajām divvalodu vārdnīcu funkcijām – teksta producēšanu un teksta uztveri norāda arī H. E. Vīgands (Wiegand 1977a, 59–149). Vispārīgās divvalodu tulkojošās vārdnīcas tiek iedalītas *pasīvajās* vārdnīcās, kuras izmanto tulkošanai dzimtajā valodā un *aktīvajās* vārdnīcās, kuras izmanto tulkošanai svešvalodā (Hausmann 1985, 377). Vēsturiski gandrīz vienmēr pirmās bijušas tieši pasīvās vārdnīcas, uzsver A. Bankavs (1998, 160). Lai arī Ļ. Ščerba nav ieviesis apzīmējumus *aktīvās* un *pasīvās* vārdnīcas, tomēr J. Mugdans (Mugdan 1992, 25) uzskata, ka saturiski savos darbos šādu dalījumu veicis tieši viņš. Pēc Ļ. Ščerbas domām, ikvienam divu valodu pārim būtu nepieciešamas četras vārdnīcas: divas viena tulkošanas virziena vārdnīcas katram lietotājam ar atšķirīgu dzimto valodu (Balode 2012, 19–20). Piemēram, angļu-latviešu valodu pāri: angļu-latviešu vārdnīca, kas paredzēta lietotājam, kura dzimtā valoda ir latviešu, un lietotājam, kura dzimtā valoda ir angļu valoda, un otrādi: latviešu-angļu vārdnīca lietotājam, kura dzimtā valoda ir latviešu, un lietotājam, kura dzimtā valoda ir angļu.

Viens no aspektiem, kas ietekmē šķirkļa vārdu atlasī attiecīgajai vārdnīcai, ir vārdnīcas apjoms. Jaunākajā pētījumā par Latvijā izstrādātajām vārdnīcām I. Balode, apkopojot veiktās aptaujas datus par Latvijā pieejamo divvalodu vārdnīcu kvalitāti, secina, ka citu aspektu starpā „respondentus neapmierina vārdnīcu apjoms” (Balode 2012, 41). Arī citu valstu leksikogrāfi (Drosdowski 1977, 106–107; Schierholz 2005, 82) raksta, ka vārdnīcu lietotāji par būtisku uzskata vārdnīcu pilnīgumu. I. Balode uzsver, ka šāds respondentu vērtējums nebūt nav pārsteidzošs, jo Latvijā izdoto vārdnīcu apjoms patiešām ir ierobežots salīdzinājumā ar ārvalstīs izdotajām vārdnīcām. Citu valstu leksikogrāfiskā prakse liecina, ka „divvalodu vārdnīcas piedāvā vidēji apmēram 120 000 šķirkļavārdu” (Balode 2012, 41), bet, piemēram, lielākā Latvijā izdotā vācu-latviešu valodas sastatījuma vārdnīca ietver 75 000 šķirkļa vārdu.

Pēc apjoma vārdnīcas nosacīti iedala trīs grupās: lielas, vidējas un mazas vārdnīcas. Mazo vārdnīcu grupā izdala arī kabatas formāta vārdnīcas un miniatūrvārdnīcas (Roze 1982, 94). Vārdnīcu apjoms ir viens no parametriem, kuram nevar pilnībā precīzi noteikt skaitliskos datus, tāpat kā precīzu vārdu skaitu kādā valodā noteikt nav iespējams, jo katru dienu valodā ienāk arvien jauni vārdi (Zgusta 1971, 216–217).

Parasti dalījuma pamatā ir vārdnīcā uzņemto šķirkļa vārdu skaits vai vārdnīcas autorlokšņu skaits. Pēc vārdnīcā uzņemto šķirkļa vārdu skaita par lielām vārdnīcām

uzskata tādas vārdnīcas, kurās ir vairāk nekā 80 000 šķirkļa vārdu, par vidējām – tās, kurās ir no 20 000 līdz 80 000 šķirkļa vārdu, bet mazas ir tās vārdnīcas, kurās ir līdz 20 000 šķirkļa vārdu. Tomēr vārdnīcu iedalījums pēc to apjoma dažādās valstīs atšķiras, un tas atkarīgs no katras zemes leksikogrāfiskajām tradīcijām (Roze 1982, 94–95). Atšķirīgu vārdnīcu dalījumu pēc apjoma piedāvā Hartmūts Šmits (*Hartmut Schmidt*):

- bilžu un kabatas formāta vārdnīcas, kurās ir aptuveni 7000 līdz 9000 šķirkļa vārdu;
- kabatas formāta vārdnīcas, kurās ir aptuveni 12 000 šķirkļa vārdu;
- vidēja apjoma vārdnīcas, kurās ietverti aptuveni 25 000 šķirkļa vārdu,
- vidēja līdz liela apjoma vārdnīcas ar aptuveni 35 000 līdz 40 000 šķirkļa vārdu,
- liela apjoma vārdnīcas, kurās ir aptuveni 50 000 līdz 200 000 šķirkļa vārdu (Schmidt 1985, 98).

Leksikogrāfiskajā literatūrā sastopami arī vēl citi vārdnīcu dalījumi pēc to apjoma. Piemēram, Hartvigs Kalferkempers (*Hartwig Kalverkämper*) 50 000 šķirkļa vārdu aptverošas vārdnīcas iedala tā saucamo rokas vārdnīcu (vāciski *Handwörterbücher*) grupā. Arī daļa Latvijā izdoto vispārīgo divvalodu tulkojošo vārdnīcu ir šāda apjoma, t.i., tādas vārdnīcas, kurās norādītais uzņemto šķirkļa vārdu skaits ir līdz 50 000 un kuras Latvijas leksikogrāfi un valodnieki publikācijās dēvē par vidēja apjoma vārdnīcām (Balode 2012, 20; Brjuhovecka, Rozenberga 2015, 89; Karpinska 2012b, 66). Pētījumos minētie dažādie vārdnīcu dalījumi pēc apjoma liecina par atšķirīgām katras individuālās leksikogrāfiskās kultūras tradīcijām. Piemēram, H. Petermans par liela apjoma vārdnīcām uzskata tādas vārdnīcas, kurās uzņemto šķirkļa vārdu skaits ir no 100 000 līdz 150 000 (Petermann 1982, 202–220), bet, Berila T. Sjū Atkinsa par vidēja apjoma dēvē vārdnīcas ar 100 000 šķirkļa vārdiem (Atkins 2008, 44).

Viens no uzdevumiem izvirzītā promocijas darba mērķa sasniegšanai ir izstrādāt augu nosaukumu pamatsarakstu, veicot augu kā botānikas nozares pārstāvju optimālu izlasi, vispārīgajai vidēja apjoma vārdnīcai. Pirms pamatsaraksta izstrādes precizējams un nosakāms optimāls augu nosaukumu skaits vidēja apjoma vārdnīcai. Tādēļ promocijas darba praktiskajai analīzei izvēlētas sešas vārdnīcas (ALV 1957, ALV 2000, KLV 1950, KLV 1997, VLV 1954, VLV 2002) trīs valodu pāros. Pētījumam atlasīto vārdnīcu apjoma dati jeb vārdnīcā uzrādītais uzņemto šķirkļa vārdu skaits attēlots 1. tabulā.

Pētījumam atlasītajās vārdnīcās norādītais iekļauto šķirkļa vārdu skaits

Vārdnīca	Vārdnīcā norādītais iekļauto šķirkļa vārdu skaits
ALV 1957	45 000
ALV 2000	45 000
KLV 1950	42 000
KLV 1997	40 000
VLV 1954	46 000
VLV 2002	42 000

Dati 1. tabulā liecina, ka visvairāk vārdnīcā norādīto iekļauto šķirkļa vārdu ir VLV 1954, nākamās pēc apjoma ir ALV 1957 un ALV 2000, kurās norādīto šķirkļa vārdu skaits ir par 1000 mazāks nekā VLV 1954. VLV 2002 un KLV 1950 norādīto šķirkļa vārdu skaits ir 42 000, bet vismazāk norādīto iekļauto šķirkļa vārdu ir KLV 1997. Turpmākais darba posms ir augu nosaukumu ekscerpēšana no vārdnīcām un augu nosaukumu skaita salīdzināšana šajās vārdnīcās, kas aprakstīts darba 4.1. apakšnodaļā.

Lai gan pēc H. Šmita dalījuma visas šim pētījumam atlasītās vārdnīcas (norādīto iekļauto šķirkļa vārdu skaits nepārsniedz 50 000) ierindošanas vidēja līdz liela apjoma vārdnīcu grupā, bet pēc L. Rozes dalījuma – vidēja apjoma vārdnīcu grupā, turpmāk pētījumā vārdnīcas, kurās ir līdz 50 000 šķirkļa vārdu, tiek dēvētas par vidēja apjoma vārdnīcām.

Iepriekš aplūkoti vārdnīcu iedalījumi ir daudzveidīgi, vārdnīcas tiek grupētas pēc dažādiem kritērijiem, par pamatu izraugoties dažādus rādītājus, bet „neraugoties uz tulkojumu mērķu dažādību, divvalodu vārdnīcām ir kopīgs uzdevums – tās tiek lietotas kā palīgīdzeklis darbību virknē, kur lietotājs veic tulkojumu no svešvalodas dzimtajā valodā vai no dzimtās valodas svešvalodā”³ (Kromann, Riiber, Rosbach 1991, 2712). Divvalodu vārdnīca ir nozīmīgs instruments tulkošanas procesā. Tai ir jābūt kvalitatīvam un uzticamam palīgīdzekliem tulkošanā, tāpēc būtiska ir tieši vārdnīcā ietvertās leksikas atlases izpēte. Jautājums par to, kāds valodas materiāls no visa pieejamā vārdu krājuma attiecīgajā vārdnīcā tiks ietverts un kā tas vārdnīcā tiks sakārtots, ir cieši saistīts ar paredzamās vārdnīcas lietošanas nolūku, vārdnīcas lietotāju un viņa vajadzībām, kā arī vārdnīcas apjomu. Apkopojot iepriekš izklāstītās atziņas, jāizceļ alfabētiskā un onomasioloģiskā sakārtojuma principa apvienošana vispārīgo vārdnīcu izstrādē.

³ Šeit un turpmāk promocijas darbā citāti no angļu, krievu vai vācu valodas latviešu valodā promocijas darba autorei tulkojumā

Turpmākajā promocijas darba apakšnodaļā aplūkots jautājums par vispārīgo divvalodu tulkojošo vārdnīcu izmantošanu tulkošanā.

1.2. Vispārīgo divvalodu tulkojošo vārdnīcu izmantošana tulkošanā

Tulkojamo tekstu tematiskais loks arvien paplašinās, un tekstos ir liels skaits speciālās leksikas vienību, kā tas ir, piemēram, Eiropas Savienības dokumentos, kur lietota ļoti plaša nozaru terminoloģija (TTC_e 2007, 36). Līdz ar to arvien vairāk tulkošanas tirgū ir tieši tādu tekstu, kuros ir plaši atspoguļota nozaru leksika, un līdzšinējās vārdnīcas kļūst arvien neatbilstošākas reālajām tulkošanas vajadzībām. Valodas attīstības dinamika tik daudz neizpaužas tieši vispārlietojamajā leksikā kā speciālajā leksikā, tāpēc jo īpaši aktuāla ir tieši speciālās leksikas pētniecība vārdnīcās, kur iespējams novērot šīs pārmaiņas.

"Divvalodu vārdnīcu veidošanā netiek pievērsta pietiekama uzmanība ne jaunai leksikai, kas ienāk aktuālajā ikdienā, ne vārdnīcā iekļautā materiāla savstarpējai saskaņošanai, t.i., rūpīgākai leksikogrāfiskai apdarei. Ar LZA TK saistīto terminu vārdnīcu gatavošanā šāds darbs notiek, bet to lietderīgi veikt arī citu divvalodu (un vairākvalodu) vārdnīcu veidošanā, arī, un jo sevišķi, vispārlietojamās leksikas vārdnīcu gatavošanā" (Skujiņa 2008, 218). Vērtējumi par vispārīgo vārdnīcu noderīgumu tulkošanā ir atšķirīgi. Daļa tulkotāju dod priekšroku vienvalodas skaidrojošo vārdnīcu izmantošanai tulkošanas darbā, bet otra daļa divvalodu vārdnīcas izmanto vismaz kā palīgīdzekli tulkošanā (Balode 2012, 34–36; Worbs 1997, 499). Salīdzinot vienvalodas un divvalodu vārdnīcas no tulkotāja viedokļa, H. P. Kromans, T. Riibers un P. Rosbahs (Kromann, Riiber, Rosbach 1991, 2711–2728) ideālai divvalodu vārdnīcai min, piemēram, šādas priekšrocības: tieša piekļuve mērķvalodas ekvivalentiem, orientēšanās uz konkrētu valodu pāri un adekvāts metavalodas saturs. Divvalodu vārdnīcu funkcijām jābūt cieši saistītām ar vārdnīcu lietotāju vajadzībām: pasīvajām vārdnīcām tā ir recepcijas funkcija un *dekodēšana* (angliski *decoding*) lasīšanai un klausīšanās, bet aktīvajām vārdnīcām producēšana un *kodēšana* (angliski *encoding*) rakstīšanai un runāšanai (Svensen 2009, 12).

Plašu apkopojumu par metaleksikogrāfiskajās diskusijās pētītajām vārdnīcu funkcijām, kas balstītas uz vārdnīcu lietotāju vajadzībām, veikusi L. Karpinska (Karpinska 2012a, 21–26). L. Karpinska apzīmējumus *aktīvās* un *pasīvās* vārdnīcas izmanto, runājot par šo divu tipu vārdnīcām, bet apzīmējumus *kodējošās* un *dekodējošās*

vārdnīcas, aplūkojot vārdnīcu funkcijas un lietotāju vajadzības (Karpinska 2012a, 25). Gan *aktīvās*, gan *pasīvās* vārdnīcas var būt paredzētas svešvalodas teksta *dekodēšanai* un tulkošanai dzimtajā valodā, gan teksta *kodēšanai* un tulkošanai valodā, kas vārdnīcas lietotājam ir svešvaloda (Karpinska 2012b, 68–70). Aktuāls ir jautājums par lietotāju vajadzību, vārdnīcas metavalodas, kā arī vārdnīcas funkciju savstarpēju apvienošanu (Worbs 1997, 497–510), un vārdnīcas sastādītāja uzdevums ir veidot iecerēto vārdnīcu pēc iespējas atbilstošāku tās paredzamā lietotāja vajadzībām.

Ērika Vorbsa kā būtisku un nepieciešamu funkciju tulkojošajai vārdnīcai, kas būtu orientēta uz tulkotāja vajadzībām, izceļ enciklopēdisko informāciju par avotvalodas šķirkļa vārdu, ko parasti sniedz vienvalodas vārdnīcas, bet divvalodu vārdnīcu raksturo tajā esošā divu kultūru sistēmu saikne (Worbs 1997, 502–504). Runājot par augu nosaukumiem jaunveidojamās mūsdienīgās divvalodu vārdnīcas, būtu apsverama doma par latīnisko nosaukumu pievienošanu augu nosaukumiem, kā tas, piemēram, ir darīts lielākajai daļai augu nosaukumu Kārļa Mīlenbaha un Jāņa Endzelīna „Latviešu valodas vārdnīcā”, 1942. gadā izdotajā Eduarda Ozoliņa „Vāciski-latviskā vārdnīcā” (VLV 1942) vai krievu-zviedru vārdnīcā „Русско-шведский словарь” (KZV 1976) un 2011. gadā A. Sarkanā vadībā sastādītajā „Latviešu-poļu vārdnīcā” (LPV 2011). Augu nosaukumiem ieteicams pievienot latīniskos nosaukumus arī jaunveidojamās izlokšņu vārdnīcās (Markus-Narvila, 2008, 157). Jāpiekrīt V. Honselāra (Honselaar 2003, 324), L. Zgustas (Zgusta 1971, 331), Borisa Paraškevova (Paraschkewow 2008, 237), A. Sarkanā (Sarkanis 2014 [intervija]) viedoklim, ka arī vidēja apjoma vispārīgajās divvalodu tulkojošajās vārdnīcās augu nosaukumiem pievienojami to latīniskie nosaukumi, kas izglītotam vārdnīcas lietotājam sniegs noderīgu papildu informāciju. Tomēr B. Paraškevovs (Paraschkewow 2008, 238) atzīst, ka mēdz būt tādi gadījumi, kad arī latīniskā nosaukuma pievienošana vārdnīcas lietotājam nepalīdzēs mērķvalodas atbilstmes izvēlē – ja, piemēram, viens auga svešvalodas nosaukums ir daudznozīmīgs un ar to apzīmē vairākus augus vai augu grupas.

Vārdnīcu lietošanas iespēju un lietotāju vajadzību izpēte uzsākta 20. gadsimta 80. gadu beigās (Wiegand 1987, 180). Metaleksikogrāfiskajās diskusijās sastopami dažādi vārdnīcu lietotāju un viņu vajadzību un nolūku raksturojumi (sk., piemēram, Kaufmann 1998, 200–207; Kühn 1989, 112–114; Veisbergs 2012, 94–95; Zgusta 1971, 216), tomēr nereti vārdnīcas patiesais lietotājs ir tā saucamais „nezināmais” (Hartmann 2001, 80). Rodas arī arvien jaunas vārdnīcu lietotāju grupas, un varētu pat pieņemt, ka tie lietotāji, kas it kā atrodas lietotāju kopuma perifērijā, tomēr faktiski ir attiecīgo

vārdnīcu biežākie lietotāji (Kühn 1989, 112–114). Svens Tarps (Tarp 1995, 41) norāda, ka absolūtās robežas nepastāv, un kādai vienai noteiktai funkcijai paredzētas vārdnīcas zināmā mērā veic arī citas funkcijas. Turklāt S. Tarps uzsver, ka stingra robeža nav novelkama arī starp vienvalodas un divvalodu vārdnīcām, jo, piemēram, vienvalodas vārdnīcas funkcijas var iestrādāt divvalodu vārdnīcā. Izstrādājot jaunas vārdnīcas, būtiski ir koncentrēties uz tipiskākajiem vārdnīcu lietotājiem vai to prototipu (Piotrowski 1994, 23). Lai arī visām lietotāju grupu vajadzībām atbilstoša vārdnīca ir gandrīz nesasniedzams mērķis, tomēr leksikogrāfi arvien meklē kompromisu, lai izveidotu polifunkcionālu vārdnīcu, kur vienā vārdnīcā būtu apvienoti vairāki vārdnīcu tipi (Worbs 1997, 497–510), kas ir plašs darba lauks elektronisko vārdnīcu izstrādātājiem.

Pasaule patlaban piedzīvo milzīgu informācijas apmaiņas daudzumu, kas nozīmē to, ka palielinās gan leksikogrāfu darba apjoms, gan paplašinās darba organizēšanas iespējas. Tāpat neatņemama lielas daļas cilvēku ikdienas sastāvdaļa un arī darba instruments ir informācijas tehnoloģijas. Būtiskas ir informācijas tehnoloģiju sniegtās iespējas, jo 21. gadsimtā faktiski piedzīvota informācijas revolūcija, kad mūsdienu attīstītās informācijas tehnoloģijas ir izaicinājums tradicionāliem informācijas nesējiem, un iespēstās vārdnīcas izjūt nopietnu elektronisko vārdnīcu un enciklopēdiju konkurenci (Деревянко, 2010). Jāpiekrīt Džana Jihua (Yihua 2009, 212) viedoklim, ka mūsdienās pieejamās datortehnoloģijas veicinās leksikogrāfijas attīstību un dažādām rūpīgi izstrādātām datubāzēm vārdnīcu veidošanā būs nozīmīga loma. F. J. Hausmans uzskata, ka sabiedrībā, kurā ir plaši valodu kontakti, svešvalodu leksikogrāfijas izstrāde ir viens no pirmajiem uzdevumiem, un diemžēl lielākais leksikogrāfijas slogs divu kontaktvalodu sastatījumā gulstas uz tā saucamo „vājāko” partneri (Hausmann 1989, 1–19), kas ir tā saucamās mazās valodas.

Profesionālam tulkotājam, tulkojot liela apjoma tekstus, lietderīgāk ir izmantot elektroniskās vārdnīcas. Tomēr tas nenozīmē, ka papīra vārdnīcas ir izzudušas vai izzudīs, un pastāv abas. Ja nepieciešams tulkot kādu atsevišķu vārdu, vieglāk ir paskatīties tā tulkojumu iespēstā vārdnīcā (Veisbergs 2003, 164). S. Nīlsens (Nielsen 2009, 27) uzver, ka gan iespēstajām, gan elektroniskajām vārdnīcām ir trīs būtiskas iezīmes:

- 1) leksikogrāfiskās funkcijas,
- 2) leksikogrāfiskā informācija jeb dati, kas atlasīti tā, lai maksimāli atbilstu vārdnīcas funkcijām,
- 3) leksikogrāfiskā struktūra.

Jautājums par vispārīgo divvalodu tulkojošo vārdnīcu izmantošanu tulkošanas procesā, jo īpaši nozartekstu tulkošanā, ir atklāts. Lai gan pastāv uzskats, ka profesionālam tulkotājam nevajadzētu paļauties vienīgi uz vispārīgajām divvalodu tulkojošajām vārdnīcām, tomēr tām vajadzētu būt vismaz palīg līdzeklim tulkotāja darbā. Vispārīgo divvalodu tulkojošo vārdnīcu lietotāju loks var būt gana plašs – no skolēna līdz zinātniekam. J. Baldunčiks uzsver, ka „angļu-latviešu vārdnīcu veidošanas darbs būtu jāorganizē tā, lai tiktu izmantotas skaidrojošās vārdnīcas vai enciklopēdijas sastādīšanas metodes, resp. salīdzināšana ar terminu vārdnīcām un citām vārdnīcām, konsultācijas ar dažādu nozaru speciālistiem, bet, nepieciešamības gadījumā, arī plašākas aptaujas” (Baldunčiks 1982, 98). Nozaru speciālistu iesaistes nepieciešamību vārdnīcu izstrādē apliecina, piemēram, arī Oksfordas angļu valodas vārdnīcas papildinājumu izstrādātāji, norādot, ka vārdnīcas papildināšanā un pārstrādē darbā tiek pieņemts arī dabaszinātņu konsultants (Cowie 2009, 9). Tomēr kritika gan par līdz šim Latvijā iznākušajām iespējām vārdnīcām, gan arī par datorvārdnīcām ir lasāma arī patlaban (sk., piemēram, Baldunčiks 2012b, 108–187; Baldunčiks 2015 9–28; Balode 2012, 36–41; Karpinska 2012b, 78). Daļas patlaban tīmeklī pieejamo divvalodu vārdnīcu pamatā ir iepriekš izdotas iespiestās vārdnīcas, turklāt „daudzu vārdnīcu saturs bieži vien ir nekvalitatīvs vai novecojis, ko ne vienmēr iespējams aptvert, nopietni neiedziļinoties vārdnīcas būtībā” (Veisbergs 2003, 166), un ir nepieciešama rūpīga un pārdomāta esošajās iespiestajās vārdnīcās ietvertā materiāla analīze.

Tulkojot nozartekstus, bez vispārīgajām divvalodu tulkojošajām vārdnīcām noteikti vēl nepieciešama speciālā literatūra, kas jāizmanto, lai atrastu divvalodu tulkojošajās vārdnīcās neiekļautās avotvalodas speciālās leksikas atbilstes vai tās pārbaudītu. Turklāt tīmeklī pieejamai divvalodu tulkojošajai vārdnīcai noteikti vajadzētu piedāvāt vairāk dažādu papildu iespēju (norādes, attēlus, hipersaites) tulkotāja darba atvieglošanai, nekā to spēj piedāvāt iespiestā divvalodu tulkojošā vārdnīca. Arī iespiestajās vārdnīcās, piemēram, attēli varētu būt vārdnīcu izmantošanu rosinošs aspekts tieši skolēnu un studentu mērķauditorijai. Vārdnīcu kritikas iemesls ir tas, ka trūkst komunikācijas starp vārdnīcu sastādītājiem un vārdnīcu lietotājiem (Balode 2012, 42). Tādēļ noteikti apsverama iespēja elektroniski katram tīmeklī pieejamās vārdnīcas lietotājam izteikt priekšlikumus, ieteikumus un labojumus vārdnīcu sastādītājiem, ja šāda iespēja elektroniskajai vārdnīcai vēl netiek piedāvāta. Ieteikumi un labojumi tiktu izvērtēti, un saskaņā ar tiem uzlabotas pieejamās vārdnīcas. Šis priekšlikums attiecināms arī uz iespiestajām vārdnīcām, un, šķiet, tradīcija iesūtīt iespiesto vārdnīcu sastādītājiem

ieteikumus, komentārus un informāciju par katrā attiecīgajā vārdnīcā pamanītajām kļūdām ir atjaunojama.

Mūsdienu jaunās izstrādātās vārdnīcas jāveido tā, lai tās būtu izmantojamas gan iespiestā, gan elektroniskā versijā (Veisbergs 2007, 78) un nepieciešamas ir abas. Lai arī mūsdienu informācijas tehnoloģijas paver milzīgas iespējas tieši elektronisko vārdnīcu pilnveidē, tomēr jāatceras, ka pagaidām ne vienmēr un visur ir pieejams internets.

1.3. Ieskats vārdnīcu megastruktūras komponentu informatīvajā saturā: speciālās leksikas aspekts

Teorētiskajā leksikogrāfijā tradicionāli izšķir divas vārdnīcu struktūras daļas makrostruktūru un mikrostruktūru, bet jaunākajā leksikogrāfiskajā literatūrā (piemēram, Atkins, Rundell 2008, XII) tiek izšķirts arī trešais strukturālais līmenis – megastruktūra, kas ietver komponentus, kas ir ārpus vārdnīcas pamatdaļas, piemēram, tādas vārdnīcas daļas kā ievaddaļu, lietošanas instrukcijas, pielikumus, alfabētu. Ar terminu *makrostruktūra* saprotams valodas vienību izkārtojums vārdnīcā, to semantiski stilistiskās attieksmes, tematisko un leksiski semantisko grupu iekšējā saikne u. c. (Дубичинский 2009, 60–61), bet ar *mikrostruktūru* saprot „elementu (datu) izkārtojumu vārdnīcā” (VPSV 2007, 233). Vispārīgo divvalodu tulkojošo vārdnīcu strukturālās iezīmes detalizēti pētījusi L. Karpinska (2006b, 297–303; 2012a; 2012b, 62–92). Neiedziļinoties sīkāk vārdnīcu strukturālo iezīmju detaļās, turpmāk sniegts ieskats vārdnīcu megastruktūras sastāvdaļā – to ievaddaļās, īpaši pievēršoties tieši informācijai, ko sniedz vārdnīcu sastādītāji par speciālo leksiku vārdnīcā.

Par vārdnīcas ievaddaļā sniegtās informācijas nozīmīgumu lietotājiem pastāv radikāli pretēji uzskati. Piemēram, S. Landaus (Landau 2001, 148) uzskata, ka ievaddaļas reti lasa. Arī A. Veisbergs secina, ka tikai 3% vārdnīcu lietotāju ir kaut daļēji painteresējušies, kas ir rakstīts vārdnīcas ievadā, un uzsver, ka cilvēkus galvenokārt interesē vārdnīcas apjoms un tās „svaigums”. Turklāt šo informāciju var redzēt vārdnīcas anotācijā, titullapās vai pat uz vāka. A. Veisbergs uzskata, ka vārdnīcu ievaddaļām ir tikai divas funkcijas: izskaidrot nesaprotamo (sarežģītus apzīmējumus ciparu veidā u. tml.) un loģiskas vārdnīcas uzbūves sistēmas izklāsts, kas vairāk nepieciešams pašiem vārdnīcas veidotājiem, nevis vārdnīcas lietotājiem (Veisbergs 1998, 155–156). Otrs viedoklis – vārdnīcas ievaddaļa ir ļoti nozīmīgs vārdnīcas komponents un vārdnīcas uzbūves neatņemams elements (Balode 2012, 43; Bojāte 1968, 218; Бобунова, 2004, 84).

Galvenā ievaddaļas funkcija ir sniegt īsu aprakstu par vārdnīcas sastādīšanas principiem, šķirkļa vārdu atlases principiem, kā arī par to, kā vārdnīca lietojama, un tas ir svarīgi vārdnīcas lietotājam. Divvalodu vārdnīcu ievados tikai ļoti retos gadījumos atrodamas detalizētas un precīzas norādes par to, kā ir veikta vārdu atlase. Par leksikas atlasī vārdnīcu sastādītāji neraksta pat lielās akadēmiskās vārdnīcās (Цыренов 2013, 44). Pārsteidzošs šis fakts ir tādēļ, ka, raugoties no vārdnīcas izstrādes viedokļa, visiem vārdu atlasē iesaistītajiem tas ir ļoti darbietilpīgs process (Bergenholtz 1992, 49, Landau 2001, 356). Nereti vārdnīcas izstrādei nepieciešams daudz vairāk laika nekā sākotnēji iecerēts (Korhonen 2005, 77; Nassimi 1995, 258; Sarkanis 2014 [intervija]). V. Honselārs (Honselaar 2003, 332) aprēķinājis, ka vidēja apjoma vārdnīcas izstrādei, kurā ir aptuveni 40 000 šķirkļa vārdu, nepieciešami 4–5 gadi.

Neapšaubāmi, ka lielāka apjoma vārdnīcā speciālās leksikas daļa būs plašāka, jo tādas vārdnīcas paredzētas citiem mērķiem nekā mazas, tikai valodas pamatvārdu krājumu aptverošas vārdnīcas. Tomēr informācija par katras nozares pārstāvēto šķirkļa vārdu skaitu vispārīgajā vārdnīcā būtu vērtīgs kritērijs, lai novērtētu vārdnīcas piemērotību izmantošanai nozartekstu tulkošanā. H. Bergenholcs (Bergenholtz 1994, 285–304) iesaka vārdnīcu sastādītājiem nozaru saīsinājumu sarakstā pie katras nozares saīsinājuma apzīmējuma pievienot arī procentuālu informāciju par nozaru terminu skaitu vārdnīcā attiecībā pret vārdnīcā iekļauto kopējo šķirkļa vārdu skaitu. Tomēr jāpiekrīt, ka nevienā vidēja apjoma vārdnīcā nevar ietvert pilnībā visu nozaru speciālo leksiku (Drosdowski 1977, 121), un tās atlases kritēriji ir sarežģīti un ietver arī subjektīvo faktoru (Veisbergs 2012, 101).

Jāuzsver, ka arī metaleksikogrāfijas pētījumos tēma par leksikas atlasī netiek plaši iztīrāta. Piemēram, „The Oxford History of English Lexicography. Vol. 1. General Purpose Dictionaries” (Cowie 2009) 128 lappusēs par divvalodu vārdnīcām nav neviena fragmenta, kas aplūkotu speciālās leksikas iekļaušanas problēmu. Tas, ka šāda informācija tiek sniegta vārdnīcu ievaddaļās, drīzāk ir nejaušība, nevis tradīcija. Lai arī pastāv viedoklis, ka lielākoties tas ir pašsaprotami, ka vispārīgajā vārdnīcā nozaru terminoloģija iekļauta ierobežotā skaitā, tomēr vispusīgam un izglītotam vārdnīcas lietotājam, bet jo īpaši leksikogrāfiem un vārdnīcu pētniekiem būtu ļoti lietderīgi zināt, cik daudz nozaru terminoloģijas katrā atsevišķā vārdnīcā ir iekļauts un kā veikta tās atlase. Tas būtu svarīgi arī no tirgvedības viedokļa. Vārdnīcas ievaddaļa var būt arī laba reklāma (Landau 2001, 148). Jāpievienojas H. Bergenholca viedoklim, ka vārdnīcu sastādītājiem būtu jānorāda arī tas, kā tikusi veikta vārdu atlase pa nozarēm (Bergenholtz

1992, 61), jo „bieži vien vārdnīcu izveide (arī elektroniskās versijās) ir palikusi veco metožu līmenī” (Veisbergs 2012, 105).

Informācijas trūkums par vārdu atlasī vārdnīcās raksturīgs arī speciālajām divvalodu vārdnīcām. Piemēram, S. Nīlsens (Nielsen 1994, 130–131) analizējis informāciju par vārdu atlasī metodi deviņās speciālajās divvalodu vārdnīcās, un viņa secinājumi ir šādi: terminu atlasī vārdnīcās veikta, izmantojot citas vārdnīcas, pieejamos terminu sarakstus un leksikogrāfa paša izveidotus terminu kopumus. Turklāt S. Nīlsens uzsver, ka analizētajās speciālajās tulkojošajās vārdnīcās šo vārdnīcu sastādītāji gan atklāj izmantotās datu bāzes, bet neatklāj, kāpēc tas vai cits termins atlasīts iekļaušanai konkrētajā vārdnīcā. Viņš secina, ka pamatvārdu atlasī metodes pašās vārdnīcās ir raksturotas neskaidri un nesaturīgi.

Ja vārdnīcas ievadā norādīts, ka tās adresāti ir arī tulkotāji, tad leksikogrāfa mērķis ir panākt, lai vispārīga rakstura vārdnīca būtu maksimāli noderīga tulkošanā. Tā kā tik daudzi uzdevumi leksikogrāfam ir veicami tieši ar vārdnīcas ievaddaļas starpniecību, tad rodas jautājums: vai ievaddaļas ir pietiekami informatīvas? Šis aspekts aplūkots promocijas darba turpmākajā apakšnodaļā.

1.4. Pētījumam atlasīto vārdnīcu ievaddaļu raksturojums un salīdzinājums ar citu vārdnīcu ievaddaļām: informatīvā vērtība

Lai noskaidrotu, kādi ir šim promocijas darbam atlasīto divvalodu vārdnīcu autoru deklarētie principi attiecībā uz vārdu atlasī vārdnīcā, aplūkota šāda vārdnīcu ievaddaļās sniegtā informācija: 1) sastādītāju sniegtās ziņas par vārdnīcu mērķauditoriju; 2) vārdu atlasī principu izklāsts un informācija, vai speciālās leksikas atlasī un apstrādē piesaistīti nozaru speciālisti; 3) vārdnīcu sastādīšanā izmantotie leksikogrāfiskie avoti; 4) norādes par vārdnīcā uzņemtās botānikas speciālās leksikas lietošanas jomu (*bot.*) esamība vai neesamība saīsinājumu sarakstā. Lai saglabātu iecerēto šī pētījuma struktūru, iepriekš minētie aspekti pētījumam izraudzītajās vārdnīcās turpmāk analizēti pa valodu grupām angļu-latviešu, krievu-latviešu un vācu latviešu vārdnīcās. Aplūkojamie dati par visām promocijas darbā analizētajām vārdnīcām apkopoti tabulā, kas pievienota promocijas darba 1. pielikumā.

Ievaddaļas angļu-latviešu vārdnīcās

Šajā valodu grupā analizēta autoru kolektīva M. Stradiņas redakcijā sastādītā, 1957. gadā izdotā „Angļu-latviešu vārdnīca” (ALV 1957) un Z. Belzējas, I. Birzvalkas,

L. Jurkas, R. Mozeres, J. Raškeviča un A. Treilona sastādītā, 2000. gadā izdotā „Angļu-latviešu vārdnīca” (ALV 2000).

ALV 1957 ievaddaļu veido autoru ievadvārdi ar nosaukumu ”No redakcijas”, sadaļa „Par vārdnīcas uzbūvi”, saīsinājumu saraksts, fonētisko transkripcijas zīmju saraksts un angļu valodas alfabēts. Autori norāda, ka „vārdnīca domāta skolu jaunatnei, studentiem un visiem tiem, kas mācās angļu valodu, lasa daiļliteratūru un publicistiku. Salīdzinājumā ar citām līdz šim iznākušajām angļu-latviešu vārdnīcām šās vārdnīcas vārdu krājums paplašināts ar jaunvārdiem, kas angļu valodā radušies pēdējos gadu desmitos” (ALV 1957, 5). Autori gan to apgalvo vārdnīcas ievaddaļā, bet nesniedz nevienu vārdnīcā ietverta jaunvārda piemēru, kas ļautu pārlicināties gan par apgalvojuma patiesumu, gan jaunvārdu atbilstību norādītajiem kritērijiem. Vārdnīcas ievaddaļā minēts, ka speciālozaru termini uzņemti vienīgi izlases veidā, bet par to, kā šī izlase veikta, nekādas ziņas nesniedz. Vārdnīcas sastādīšanā un rediģēšanā izmantoti 12 dažādi leksikogrāfiskie avoti: vairākas angļu valodas skaidrojošās vārdnīcas, angļu-vācu vārdnīca, 3 angļu-krievu vārdnīcas, Eiženijas Turkinas un Jēkaba Dravnieka iepriekš izdotās angļu-latviešu vārdnīcas, [Vītauta] Pelča praktiskā angļu vārdnīca un angļu valodas izrunas vārdnīca. Saīsinājumu sarakstā norādīti 47 dažādu speciālozaru saīsinājumi, starp kuriem ir arī botānika, bioloģija un lauksaimniecība. Šajā ALV 1957 ar atbilstošu norādi nav marķēti mežsaimniecības jomas termini.

ALV 2000 ievads sastāv no priekšvārda, angļu alfabēta, apraksta par vārdnīcas uzbūvi, apakšsadaļas par vārdnīcā lietotajām fonētiskās transkripcijas zīmēm un saīsinājumu saraksta. Vārdnīcas priekšvārds ir gan angļu, gan latviešu valodā un ir ievērojami īsāks nekā ALV 1957. Šīs vārdnīcas sastādītāji uzsver, ka vārdnīca ir pilnīgi jauns izdevums un „tā domāta studentiem, augstskolu pasniedzējiem, tulkotājiem un visiem tiem, kas lasa daiļliteratūru, speciālus tekstus un periodiku angļu valodā” (ALV 2000, 6). Vārdnīcas sastādītāji norāda, ka vārdnīcu pamatā veido „mūsdienu angļu literārās un sarunvalodas leksika. Plaša vieta ierādīta arī aktuāliem sabiedriski politiskiem, zinātnes, tehnikas, sporta, medicīnas u. c. terminiem” (ALV 2000, 6). Lai gan papildu informācija par speciālozaru terminu atlasīti šajā vārdnīcā netiek sniegta, tomēr šī norāde ļauj vārdnīcas lietotājam cerēt, ka šajā vārdnīcā atrodams pietiekams skaits nozaru terminu. Jāatzīmē arī tas, ka šīs vārdnīcas autori vārdnīcas ievaddaļā kā vārdnīcas lietotājus norādījuši arī tulkotājus. Priekšvārdā šīs vārdnīcas autori norāda, ka vārdnīcas sastādīšanas laikā izmantoti jaunākie leksikogrāfiskie avoti, tomēr to uzskaitījumu un citādu raksturojumu nesniedz. Saīsinājumu sarakstā vārdnīcas

sastādītāji iekļāvuši 75 nozaru saīsinājumus, ar kuriem marķēta vārdnīcā iekļautā speciālā leksika, starp kuriem atrodama botānika, bioloģija, mežkopība.

Abu angļu-latviešu vārdnīcu ievaddaļās sniegtā informācija ir īsa. Netiek doti plašāki izklāsti, kā veikta vārdnīcā iekļauto vārdu atlase, un nav pievienoti arī vārdu atlasī raksturojoši piemēri. Sastādītājiem jau bija pieejama 1990. gadā izdotā viensējuma Oksfordas angļu valodas vārdnīca, kuras priekšvārdā ir sniegts īss, bet pietiekami informatīvs pārskats par leksikas atlasī konkrētajam izdevumam. Turpat dots arī detalizēts papildinājumu atlasī skaidrojums ar ilustrējošiem piemēriem (COED 1990, VII–VIII). Jaunākajā ALV 2000 nav arī norādīti vārdnīcā sastādīšanā izmantotie avoti, kas ir būtiski vārdnīcā iekļautās leksikas izpētē. Par nozaru speciālistu piesaisti leksikas atlasī abu angļu-latviešu vārdnīcu autori informāciju nesniedz.

Ievaddaļas krievu-latviešu vārdnīcās

Krievu-latviešu valodu vārdnīcu grupā aplūkotas 1950. gadā izdotā „Krievu-latviešu vārdnīca” (pēc Ed. Ozoliņa un E. Ozoliņas manuskripta, ko papildinājuši A. Feldhūns, A. Gūtmanis, I. Melbārde, E. Rinks, E. Stenders, M. Zālamane) (KLV 1950) un 1997. gadā izdotā, A. Darbiņas, A. Gūtmaņa, O. Loginovas, L. Žīgures, L. Žukova sastādītā „Krievu-latviešu vārdnīca” (KLV 1997).

KLV 1950 ievaddaļu veido sadaļas „No redakcijas”, „Par vārdnīcā uzbūvi” un „Saīsinājumu saraksts”. Aiz vārdnīcā alfabētiski sakārtotās pamatdaļas atsevišķi apkopoti ģeogrāfiskie nosaukumi. Par vārdnīcā adresātu autori raksta: „(..) vārdnīca pēc savas uzbūves domāta vispirms latviešiem, kas mācās krievu valodu vai tulko no tās, bet tā būs noderīga arī krievu lasītājiem.” (KLV 1950, 3). Tātad šī vārdnīca ir pasīva tipa divadresātu vārdnīca. Par vispārlietojamās un speciālās leksikas atlasī lasāms: „Vārdnīcā galvenokārt uzņemti krievu literārās un sarunas valodas vārdi. (..) Vārdnīcā neietilpst īpašvārdi un šauri speciāli termini” (KLV 1950, 3). Par vārdnīcā sastādīšanā izmantotajiem leksikogrāfiskajiem avotiem sniegta informācija, ka vārdnīca ir Ed. Ozoliņa un E. Ozoliņas 30 autorlokšņu izstrādātā manuskripta papildinājums. Turklāt vārdnīcā rediģēšanā terminu jautājumos piesaistīti vairāki nozaru speciālisti, piemēram, prof. Pauls Galenieks. Saīsinājumu sarakstā norādīti vairāk nekā 40 nozaru apzīmējumi, ar kuriem raksturoti vārdnīcā ietvertie vārdi, starp kuriem ir arī botānika, bioloģija, lauksaimniecība. Atsevišķa norāde vārdnīcā netiek pievienota mežsaimniecības jomas terminiem. Sīkāka informācija par lietošanas jomu norāžu pievienošanas principiem ievaddaļā netiek sniegta.

KLV 1997 ievaddaļu veido priekšvārds latviešu un krievu valodā, sadaļa ar nosaukumu „Par vārdnīcas lietošanu” (latviešu un krievu valodā), saīsinājumu saraksts latviski un krieviski un krievu valodas alfabēts. Par vārdnīcas adresātu autori raksta: „Vārdnīca domāta tiem, kas mācās krievu vai latviešu valodu, lasa krievu valodā vidēji grūtus tekstus, tulko no krievu valodas latviešu valodā” (KLV 1997, 5). Par speciālās leksikas iekļaušanu vārdnīcā autori norāda, ka vārdnīcā samērā daudz vietas ierādīts „(..) literatūrā biežāk sastopamajai zinātniskajai un tehniskajai terminoloģijai (..)” (KLV 1997, 5), bet attiecībā uz izmantotajiem leksikogrāfiskajiem avotiem precīzu informāciju ievadā sastādītāji nesniedz, vien norāda, ka izmantoti dažādi leksikogrāfiskie avoti, starp kuriem ir krievu valodas skaidrojošās vārdnīcas, divvalodu un citas speciālās vārdnīcas. Saīsinājumu sarakstā vārdnīcas sastādītāji devuši vairāk nekā 60 lietošanas jomu saīsinājumu, starp kuriem ir arī botānika, bioloģija, lauksaimniecība. Lietošanas sfēru saīsinājumi pie šķirkļa vārdiem atšķirībā no KLV 1950 doti krievu valodā.

Abu krievu-latviešu vārdnīcu ievaddaļās līdzīgi kā iepriekš aprakstītajās angļu-latviešu vārdnīcu ievaddaļās sniegtā informācija nav plaša. Norādīts vārdnīcas adresāts, tomēr atšķirībā no angļu-latviešu vārdnīcu adresāta, šīs vārdnīcas paredzētas gan krievu, gan latviešu mērķauditorijai. Par vārdu atlasī sniegtā informācija nav pietiekama. Jaunākās krievu-latviešu vārdnīcas – KLV 1997 ievaddaļā uzsvars likts uz literatūrā biežāk sastopamajiem terminiem, kas iekļauti vārdnīcā, bet KLV 1950 piesaistīti vairāki nozaru speciālisti, kuru vidū ir arī botānikas jomas speciālists. Tas ļauj vārdnīcas lietotājam paļauties uz vārdnīcā iekļauto botānikas terminu korektumu. Līdzīgi kā angļu-latviešu vārdnīcās arī šajās vārdnīcās vārdu atlasī piemēri netiek pievienoti. KLV 1997 līdzīgi kā ALV 2000 netiek konkrēti norādīti vārdnīcas sastādīšanā izmantotie avoti. Tāpat arī abās krievu-latviešu vārdnīcās botānikas jomas speciālā leksika marķēta ar lietojuma jomas norādi – botānikā.

Ievaddaļas vācu-latviešu vārdnīcās

Šajā valodu grupā analizēta K. Grantas un E. Pampes 1954. gadā izdotās „Vācu-latviešu vārdnīcas” (VLV 1954) un L. Vjateres 2002. gadā izdotās „Vācu-latviešu vārdnīcas” (VLV 2002) ievaddaļa.

VLV 1954 ievaddaļa sastāv no sadaļas ar nosaukumu „No redakcijas”, kurā nosaukta vārdnīcas mērķgrupa un dotas ziņas par izmantotajiem leksikogrāfiskajiem avotiem. Autore norāda, ka viņu sastādītā vārdnīca domāta „personām, kas mācās vācu

valodu, kā arī tiem, kas lasa vācu daiļliteratūru un publicistiku” (VLV 1954, 5). Autores raksta, ka ”speciālozaru termini vārdnīcā uzņemti vienīgi izlases veidā” (VLV 1954, 5). Detalizēta informācija par to, kā šī izlase ir veikta, netiek sniegta. Autores norāda, ka vārdnīcas sastādīšanas procesā izmantoti 13 dažādi leksikogrāfiskie avoti: dažādas vācu valodas skaidrojošās vārdnīcas, enciklopēdiskā, stila un bilžu vārdnīca, trīs vācu-krievu vārdnīcas un J. Dravnieka „Vāciski-latviska vārdnīca”. Vārdnīcas ievaddaļā nav norādīts, kura gada J. Dravnieka sastādītās vārdnīcas izdevums ir izmantots. Jāpiemin, ka arī vairākiem citiem izmantotajiem leksikogrāfiskajiem avotiem nav norādīts izdošanas gads. Sniegta informācija, ka vārdu rakstība un gramatiskās formas dotas pēc „Duden. Rechtschreibung” 1952. gada izdevuma. Aiz šīs aplūkotās sadaļas seko nodaļa ar virsrakstu „Par vārdnīcas uzbūvi”, kurā aprakstīts, kā vārdnīca lietojama, un aiz tās savukārt seko saīsinājumu saraksts. Tajā norādīti 47 dažādu nozaru saīsinājumi, starp kuriem ir arī botānika un tādas botānikas nozares kā lauksaimniecība un mežsaimniecība, kā arī bioloģija.

VLV 2002 ievaddaļa līdz vārdnīcas pamatdaļai sastāv no 4 daļām: priekšvārda, vārdnīcas uzbūves apraksta, fonētisko transkripcijas zīmju skaidrojuma un saīsinājumiem. L. Vjaterē priekšvārdā norāda, ka „vārdnīca domāta visiem, kuri mācās vācu valodu, lasa literatūru, publicistiku un periodiku vācu valodā” (VLV 2002, 5). Autore priekšvārdā raksta, ka „izdevums papildināts ar jauniem mūsdienu vācu literārās valodas un sarunvalodas vārdiem” (VLV 2002, 5), lai gan konkrēti šo mūsdienu sarunvalodas un literārās valodas piemēri nav pievienoti. Par speciālozaru terminu iekļaušanas principiem vārdnīcā netiek sniegta nekāda informācija. Izmantotās literatūras sarakstā vārdnīcas autore norādījusi kopā 14 leksikogrāfiskos avotus un „Norādījumus par citvalodas īpašvārdu pareizrakstību un pareizizrunu latviešu literārajā valodā”. Norādītas vairākas izmantotās vācu valodas skaidrojošās vārdnīcas: izdevniecības „Brockhaus” 20 sējumu enciklopēdija, saīsinājumu vārdnīca, svešvārdu vārdnīca, angļu-latviešu vārdnīca, krievu-latviešu politehniskā vārdnīca, enciklopēdiskā vārdnīca 2 sējumos, sinonīmu un svešvārdu vārdnīca u. c. Saīsinājumu sarakstā vārdnīcas sastādītāja uzskaitījusi 60 dažādas vārdnīcā ietvertu vārdu lietojuma sfēras, starp nozaru saīsinājumiem ir arī botānika, bioloģija, lauksaimniecība un mežsaimniecība (VLV 2002, 5–10).

Abu vācu-latviešu vārdnīcu ievaddaļās sniegtā informācija par vārdnīcas lietotāju ir līdzīga angļu-latviešu vārdnīcās minētajai – tā ir vērsta uz latviešu mērķauditoriju. Par vārdu atlasīti tāpat kā iepriekš aplūkotajās angļu-latviešu un krievu-latviešu vārdnīcu

ievaddaļās informācija ir ļoti īsa, un nav doti piemēri un citas detalizētas ziņas par atlases principiem. Vācu-latviešu vārdnīcu ievaddaļās ir norādīti vārdnīcu sastādīšanā izmantotie leksikogrāfiskie avoti, bet informācija par nozares speciālistu piesaisti nav atrodamā. Abās vācu-latviešu vārdnīcās tāpat kā angļu-latviešu un krievu-latviešu vārdnīcās botānikas jomas speciālā leksika marķēta ar saīsinājumu – „bot.”.

Turpmāk sniegts ieskats par to, kāda ir citu divvalodu vārdnīcu ievaddaļās sniegtā informācija par vārdnīcas mērķauditoriju, vārdu atlasī vārdnīcā, izmantotajiem leksikogrāfiskajiem avotiem un speciālās leksikas marķējumu.

Pētījumam atlasīto vārdnīcu ievaddaļu salīdzinājums ar citu vārdnīcu ievaddaļām

Vārdnīcu ievaddaļās sniegtās informācijas salīdzināšanai aplūkotas un raksturotas divas pēc nejausības principa izvēlētas mūsdienu vispārīgās divvalodu tulkojošās vārdnīcas. Viena no aplūkotajām vārdnīcām ir 1976. gadā izdotā autoru kolektīva Karīnas Davidsones vadībā sastādītā krievu-zviedru valodas vārdnīca „Русско-шведский словарь” (KZV 1976), kurā ir 50 000 vārdu. Šīs vārdnīcas ievaddaļā (KZV 1976, 5) autori uzsver, ka vārdnīca paredzēta plašam lietotāju lokam: tulkotājiem, skolotājiem, zinātniekiem un žurnālistiem. Vārdnīcas sastādītāji raksta, ka vārdnīcā iekļautais pamatmateriāls ņemts no krievu valodas skaidrojošajām vārdnīcām, kas papildināts ar jaunāko leksiku no populārzinātniskās literatūras, avīzēm un žurnāliem, kā arī ar nozaru terminiem, tomēr konkrēti nozaru terminu piemēri arī šīs vārdnīcās ievaddaļā netiek minēti. Ievaddaļā norādīts, ka vārdnīcas sastādīšanā piesaistīti vairāki nozaru speciālisti, lai veiktu vārdnīcā iekļauto terminu rediģēšanu. Vārdnīcas ievaddaļā ietverts ļoti plašs vairāk nekā 40 dažādu vienību aptverošs izmantoto leksikogrāfisko avotu saraksts, kas ietver gan vienvalodas vārdnīcas un enciklopēdijas, gan divvalodu vispārīgās un speciālās vārdnīcas (KZV 1976, 6–7). Šajā vārdnīcā botānikas speciālai leksikai pievienots lietošanas jomas apzīmējums *bot.* un augu nosaukumiem ir pievienoti latīniskie nosaukumi. Arī šīs vidēja apjoma vispārīgās divvalodu tulkojošās vārdnīcas ievaddaļā nav sniegta detalizēta informācija par speciālās leksikas atlases principiem.

Vēl apskatīta vācu-krievu divu sējumu 2001. gadā izdotās vārdnīcas „Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch-Russisch” (LGDR 2001) ievaddaļā sniegtā informācija. Lai gan šīs vārdnīcas abos sējumos iekļauti vairāk nekā 100 000 vārdu un šīs vārdnīcas ievaddaļa atšķiras no iepriekš aplūkotajām vidēja apjoma vārdnīcām, tomēr kā pozitīvs piemērs ar ievaddaļā dotās informācijas izklāstu tā ir izmantojama arī vidēja apjoma vārdnīcu ievaddaļu veidošanā. Šīs vārdnīcas ievaddaļa ir ļoti plaša – vairāk nekā

30 lappuses. Vārdnīcas ievaddaļā aiz izdevēja priekšvārda un satura rādītāja ir ievads, kas iedalīts šādās nodaļās: I. Pasīvās un aktīvās vācu-krievu vārdnīcas; II. LGDR 2001 vārdnīcas uzbūve. II. punkts sīkāk iztirzāts 8 apakšpunktos, kur aprakstīta vārdu atlase, vārdu izkārtojums vārdnīcā, krievu ekvivalenta izrunas īpatnību raksturojums u. c. Aiz ievada seko saīsinājumu saraksts un vārdnīcas pamatdaļa. 2. sējumā aiz vārdnīcas pamatdaļas ir pielikumi un sadaļa ar informāciju par vācu pareizrakstības reformu. Pie atsevišķiem apakšpunktiem par vārdnīcas uzbūvi un vārdu atlasu ir ietverts vismaz viens vai pat vairāki piemēri. Vārdnīca pieder pie t.s. aktīvo vārdnīcu grupas. Ievaddaļā norādīts, ka vārdnīcas sagatavošanā piedalījies autoru kolektīvs, darbā izmantojot iepriekš izstrādātas instrukcijas. Informāciju par katru vārdnīcā ietverto vārdu sagatavojuši divi autori, no kuriem viena autora dzimtā valoda ir vācu, bet otra – krievu valoda. Tādējādi vārdnīcas autori pamato, ka ir pilnībā izpildīts nosacījums, ka vārdnīcas sastādītājiem ir pilnībā jāpārzina abas vārdnīcā sastatītās valodas. Autori norāda, ka vārdnīcas projektu pirms iespiešanas analizējusi leksikogrāfu un vārdnīcas lietotāju grupa un viņu ieteikumi vēlāk tikuši ņemti vērā vārdnīcas galīgā izdevuma sagatavošanā.

Apakšpunktā par vārdu atlasu vārdnīcā autori norāda, ka vārdnīcā iekļauts mūsdienu vispārlietojamās vācu valodas vārdu krājums, par pamatu ņemot mūsdienu vācu valodas vārdnīcu "Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache". Turklāt tiecis izvērtēts arī valodas materiāls speciālajās vārdnīcās, presē un literatūrā. Vārdu atlases kritēriji ir aktualitāte un vārdu lietojuma biežums (LGDR 2001, XII). Saīsinājumu sarakstā kā norādes par terminoloģisku vārdu lietojumu šajā vārdnīcā doti ap 60 nozaru saīsinājumi, „lai palīdzētu lietotājam vieglāk orientēties” (LGDR 2001, XII). Jāatzīst, ka šai vārdnīcai no pētījumā aplūkotajām vārdnīcām ir visplašākā ievaddaļa ar visbagātīgāko piemēru klāstu pie katra no apakšpunktiem, kas, iespējams, skaidrojams ar liela apjoma vārdnīcas statusu. LGDR 2001 ievaddaļā sniegtā informācija un dotie piemēri parāda, kā ievaddaļā iekļaut būtisku informāciju, kas noderīga gan vārdnīcas lietotājam, gan leksikogrāfiem, kas šo vārdnīcu izmantos citu vārdnīcu izstrādāšanā.

Kopsavilkums un secinājumi

Apkopojot un izvērtējot informāciju par pētījumā analizēto vārdnīcu ievaddaļām, var secināt, ka pētījumam izvēlētajās un analizētajās mūsdienu divvalodu vārdnīcās norādes par vārdnīcas mērķauditoriju jeb lietotāju ir samērā vispārīgas – piemēram, ALV 1957 un abās dažādu autoru sastādītajās vācu-latviešu vārdnīcās paredzami

vārdnīcas lietotāji ir personas, kas mācās svešvalodu, kā arī tie, kas lasa vācu daiļliteratūru un publicistiku. Pie iepriekš minētajiem vārdnīcas lietotājiem ALV 2000 autori nosauc arī augstskolu pasniedzējus, tulkotājus un visus, kas lasa daiļliteratūru, periodiku un speciālos tekstus, kas ļauj cerēt, ka šī vārdnīca būs labs palīgs speciāla lietojuma leksikas atbilstmju meklēšanā. Lai gan vienas vārdnīcas ievadā paredzēt visus iespējamus vārdnīcas lietotājus ir praktiski neiespējami, tomēr vārdnīcu autoriem vajadzētu sniegt pēc iespējas detalizētas norādes par to, kam vārdnīca ir piemērota un kādiem aspektiem vārdnīcas sastādīšanas procesā tika pievērsta īpaša uzmanība.

Informācija par to, kā ir veikta vispārlietojamo vārdu un speciālnozaru vārdu atlase sešu pētījumam atlasīto un analizēto vārdnīcu ievaddaļās netiek sniegta. Tomēr nevienā no šīm vārdnīcām nav arī norādīts, ka kāda iepriekš izdota vārdnīca ņemta par pamatu konkrētās vārdnīcas sastādīšanā, kā tas ir norādīts, piemēram, 2005. gadā izdotajā „Krievu-latviešu vārdnīcā ar skaidrojumiem un piemēriem” (KLV 2005, 2). Tas liek domāt, ka visu pētījumam atlasīto vārdnīcu sastādītāji ir veikuši vārdnīcā iekļaujamā materiāla atlasīti. Abās vācu-latviešu vārdnīcās un ALV 1957 ievadā atrodama norāde, ka speciālnozaru termini vārdnīcā uzņemti vienīgi izlases veidā, bet par to, kā šī izlase veikta, ziņas netiek sniegtas. Savukārt ALV 2000 autori ievaddaļā uzsver, ka vārdnīcā plaša vieta ierādīta arī aktuāliem dažādu nozaru terminiem, tomēr sīkākas ziņas par iekļaušanas principiem nesniedz. Noderīgi būtu vismaz daži šo terminu piemēri un informācija par to, pēc kādiem principiem veikta konkrēto vārdu atlase vārdnīcā. Kā pozitīvs piemērs jāmin LGDR 2001, kurā ir minēti vārdu atlases kritēriji un ar piemēriem raksturoti vārdnīcas uzbūves un sastādīšanas principi. Lai arī šī vārdnīca ir liela apjoma vārdnīca un tās izstrādes principi ir atšķirīgi, tomēr pēc šīs vārdnīcas ievaddaļas parauga varētu sniegt informāciju arī vidēja apjoma vārdnīcās.

Informācija par šķirkļa vārdu atlasīti vārdnīcas ievadā varētu būt pozitīvs jauninājums un papildu līdzeklis, kas paaugstinātu vārdnīcas ievaddaļas saturisko kvalitāti. Līdz ar to šāda informatīvā ziņa saturīga ievaddaļa atšķirtos no līdz šim pierastās prakses izdot „jaunas”, bet gandrīz nerediģētas, neaktualizētas vārdnīcas vai vārdnīcu faksimilizdevumus (piemēram, KLV 2006). Kā pozitīvs piemērs minama, piemēram, Voldemāra Muhela krievu-igauņu vārdnīca „Vene-eesti sõnaraamat”, kurā katrā pārstrādātajā un papildinātajā izdevumā vārdnīcas lietotājiem detalizēti sniegta informācija par to, kā veikta šķirkļa vārdu atlase. V. Muhels norāda, ka izmanto labāko padomju laiku leksikogrāfijas pieredzi un apstrādā plašu un dažādu leksikas materiālu: politiska rakstura literatūru, daiļliteratūru, periodiskos izdevumus, kā arī tekstus, kas

paredzēti lasīšanai skolās un kuri apstiprināti spēkā esošajās izglītības programmās (Muhel 1982, 8–10). Labas prakses piemērs ir V. Muhela sekošana senāk izplatītai tradīcijai, katrā papildinātajā un aktualizētajā vārdnīcas izdevumā pievienot autora izstrādāto ievaddaļu no iepriekšējiem vārdnīcu izdevumiem, kas vārdnīcas lietotājam ļauj sekot vārdnīcā ietvertās leksikas papildinājumiem. Pozitīvā ziņā īpaši jāatzīmē arī M. Soikanes-Trapānes vārdnīca (Soikane-Trapāne 1985). Lai gan šī vārdnīca ir maza apjoma, tomēr tās ievaddaļā sniegta detalizēta informācija par vārdu atlasī (sk. aprakstu 2.3. apakšnodaļā).

Vārdnīcas sastādīšanā leksikogrāfi vienmēr izmanto citas vārdnīcas vai vārdnīcu iepriekšējos izdevumus, ja vien netiek veidota pirmā vienas valodas vai kāda valodu pāra vārdnīca (Čermák 2003, 19), tādēļ informācija par vārdnīcas sastādīšanā izmantotajiem leksikogrāfiskajiem avotiem, kas sniegta vārdnīcas ievadā, ir īpaši noderīga turpmāko vārdnīcu izstrādē, papildināšanā un uzlabošanā. Šī informācija nav sniegta divās jaunākajās pētījumā analizētajās vārdnīcās – ALV 2000 un KLV 1997. Tendenci vārdnīcu ievaddaļās neminēt izmantotos leksikogrāfiskos avotus kritizē arī Aleksejs Andronovs, uzsverot īpašo uzmanību, kas LR likumos tiek veltīta autortiesību aizsargāšanai (sk. Andronovs 2002, 205–210). Pārējās analizētajās vārdnīcās ir norādīti vairāk nekā desmit dažādu leksikogrāfisko avotu. Jāatzīmē speciālās literatūras izmantošanas būtiskums divvalodu tulkojošo vārdnīcu sastādīšanā. Attiecībā uz augu nosaukumu apstrādi vārdnīcā, tā ir botānikas speciālā literatūra. Piemēram, 1953. gadā izdotās, autoru kolektīva sastādītās „Latviešu-krievu vārdnīcas” ievaddaļā norādīts, ka vārdnīcas sastādīšanā izmantota P. Galenieka „Botaniskā vārdnīca” un Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas terminoloģijas komisijas biļeteni (LKV 1953, 5). Pozitīvs piemērs ir KLV 1950 sniegtā informācija par botānikas jomas speciālista iesaisti vārdnīcas izstrādē, tomēr plaša nozaru speciālistu un konsultantu piesaiste vārdnīcu izstrādē nav raksturīga.

Nozaru apzīmējumu saīsinājumi norādīti visās izvēlētajās vārdnīcās. Vērojama tendence jaunākajās pētījumā analizētajās vārdnīcās iekļaut vairāk nozaru saīsinājumus, ar kuriem tiek marķēta vārdnīcās iekļautā speciālā leksika. Ja senākajos visu valodu pāru izdevumos šādu nozaru saīsinājumu ir no 40 līdz 47, tad jaunākajās vārdnīcās tādu ir no 60 līdz 75. Visās sešās promocijas darbam atlasītajās un analizētajās vārdnīcās tiek marķēti botānikas termini.

2. Vispārlietojamā un speciālā leksika vispārīgajās divvalodu tulkojošās vārdnīcās

Šajā promocijas darba nodaļā ir aplūkots jautājums par vispārīgo un speciālo leksiku vispārīgajās vārdnīcās, un, raksturojot vispārīgos atlasēs principus, aprakstītas dažādas šķirkļa vārdu atlasēs metodes.

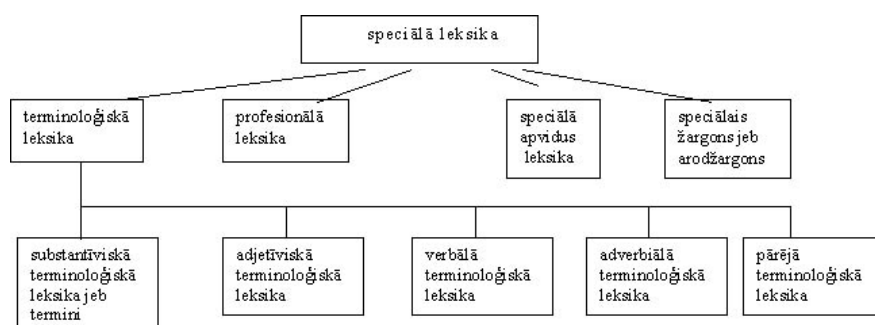
2.1. Vispārlietojamās un speciālās leksikas nošķiršanas problemātika

Leksikogrāfi darbojas gan ar vispārlietojamo leksiku, gan speciālo leksiku, tomēr problemātiska ir vispārlietojamās un speciālās leksikas nošķiršana. Tā ir būtiska leksikas atlasē un marķēšanā vispārīgajās vārdnīcās. Šo jautājumu var skatīt no vispārlietojamās leksikas un no speciālās leksikas aspekta. Inta Freimane, analizējot valodu kā strukturāli funkcionālu sistēmu, atzīst, ka tēze „valoda ir sistēmu sistēma” mūsdienu valodniecībā kļuvusi par aksiomu. Proti, valoda ir tāda sistēma, kurā var izšķirt dažādas apakšsistēmas (mikrosistēmas) un līmeņus. To veido noteiktā veidā organizēti valodas līdzekļi, un primārais ir funkcionālais aspekts, jo no tā tiek izdalīts un izsecināts strukturālais (Freimane 1993, 25). Tā kā valodu sistēmas ir atvērtas sistēmas, tad starp tām nav stingri nosakāmu robežu (Hoffmann 1998, 158; Klute 1975, 6). Ar *vispārlietojamo leksiku* saprot „vārdus, ko lieto (var lietot) jebkurā funkcionālajā stilā atšķirībā no vārdiem, kurus lieto tikai atsevišķa funkcionālā stila robežās. Vispārlietojamā leksika aptver visu vārdšķiru vārdus, piemēram, *ūdens, gaiss, zeme; domāt, runāt, rakstīt* (..)” (VPSV 2007, 456).

Atbilstoši promocijas darba tēmai, kurā analizēta speciālā leksika vispārīgajās vārdnīcās, precizējams termins *speciālā leksika*: „Ierobežota lietojuma vārdi, kas tematiski saistīti ar kādu zinātnes, tehnikas, mākslas vai tautsaimniecības nozari, ar cilvēku nodarbošanos kādā nozarē. Speciālajā leksikā ietilpst gan zinātniski termini, gan profesionālisti. Daļu no speciālās leksikas lieto vispārlietojamā valodā (VPSV 2007, 370).” Starp vispārlietojamo un speciālo leksiku pastāv savstarpēja saikne un mijiedarbība. Nav arī stingri noteiktu robežu starp šīm leksikas grupām. Būtiska speciālās leksikas daļa ir termini, un termins ir „konkrētas tematiskās jomas, speciālās nozares jēdziena vārdisks apzīmējums – vārds vai vārdkopa, kas izteic (nosauc un iezīmē) attiecīgās jomas (nozares) noteiktu jēdzienu kā nozares jēdzienu sistēmas sastāvdaļu (..)” (VPSV 2007, 399–400). Termins ir vārdkopa vai vārds „īpašā funkcijā” (Skujīņa 2002, 7), un tas ir noteikta jēdziena apzīmētājs, kuru raksturo lietojums speciālā

nozārē. Leksikā nepārtraukti notiek pārmaiņas, kas saistītas ar jaunu reāliju apzīmēšanu ar terminiem. Izplatīts uzskats, ka valodā vērojama terminoloģizācijas tendence, un cilvēki mūsdienās ikdienā lieto vairāk terminu (Hoffmann 2001, 540; Magay 1984, 222; Petermann 1982, 203–220; Skujiņa, Ķirīte, 2005). Tas saistāms ar izglītības līmeņa paaugstināšanos un zinātnes un tehnikas sasniegumu plašāku izplatīšanos. Te jāņem vērā arī populārzinātniskajā literatūrā un plašsaziņas līdzekļos atspoguļotā nozaru informācija, kas sekmē šo procesu. Leksikogrāfa uzdevums ir atrast pareizo līdzsvaru starp vārdnīcā ietveramo vispārlietojamo leksiku un speciālo leksiku, kas nav viegls uzdevums, jo īpaši, ja apstrādājams plašs botānikas, zooloģijas, medicīnas vai citu līdzīga mēroga jomu valodas materiāls. Risinājums ir dažādu terminu datu bāzu izmantošana, kas nepārtraukti atjaunojamas un papildināmas (Magay 1984, 223; Vachkova 2011, 31). Pārmaiņas leksikā raksturo arī pretēja tendence, un tā ir determinoloģizācija, terminiem kļūstot par vispārlietojamās leksikas daļu (Bowker 2003, 156; Klute 1975, 6; Zuicena 2008, 260). Tātad, „vispārlietojami vārdi var kļūt par terminiem, savukārt termini – par vispārlietojamiem vārdiem” (LPE9 1987, 606), tajā pašā laikā saglabājot arī savu nozares terminoloģisko specifiku. Promocijas darba praktiskajā daļā noskaidrots, ka attiecībā uz botānikas speciālās leksikas daļu – augu nosaukumiem – ir vērojama tendence jaunākajās vārdnīcās iekļaut vairāk augu nosaukumu nekā senāk izdotajās (sk. 4.1. apakšnodaļu).

Speciālās leksikas sīkāks dalījums dots 1. attēlā (Skujiņa 2002, 33), kurā speciālā leksika tiek iedalīta terminoloģiskajā, profesionālajā, speciālajā apvidus leksikā un speciālajā žargonā jeb arodžargonā.

1. attēls. Speciālās leksikas iedalījums (Skujiņa 2002, 33)

V. Skujiņas dalījuma shēmā terminoloģiskā leksika tiek iedalīta vēl sīkāk – substantīviskajā, adjektīviskajā, verbālajā, adverbiālajā un pārējā terminoloģiskajā leksikā. Termina funkcionālā nozīme ir divdaļīga, un tā pamatfunkcijas ir nosaukt un definēt jēdziena vietu attiecīgās nozares jēdzienu sistēmā (Skujiņa 2002, 8). Šajā

promocijas darbā augu nosaukumi pētīti kā botānikas speciālās leksikas daļa. Latviskie augu ģinšu nosaukumi lielākoties ir lietvārdi. Jau iepriekš aplūkotajā „Valodniecības pamatterminu skaidrojošajā vārdnīcā” (VPSV) dotajā speciālās leksikas definīcijā izšķirtas trīs speciālās leksikas pazīmes – 1) ierobežots lietojums; 2) tematiska saistība ar kādu speciālu nozari; 3) atsevišķas speciālās leksikas daļas lietojums vispārlietojamajā valodā – tātad, lietojums jebkurā funkcionālajā stilā. VPSV definīcijā nav atrunāts, attiecībā pret ko skatāma pirmā speciālās leksikas pazīme – ierobežots lietojums – un kādas ir šī ierobežojuma robežas. Jāpieņem, ka lietojuma ierobežojums skatīts salīdzinājumā ar vispārlietojamo leksiku, kas aptver visu vārdšķiru vārdus, īpaši neizceļot nevienu no vārdšķirām. Viktorija Kuzina darbā „Latviešu valodas leksiskais minimums”, kurā apkopoti mūsdienu sarunvalodas biežāk lietotie vārdi, raksta, ka „visbiežāk lietotie vārdi ir palīgvārdi (saikļi, partikulas, prievārdi)” (Kuzina 1994, 3). Tas nozīmē, ka biežāk lietoto vārdu „centru” veido palīgvārdi, bet „lietvārdus, darbības vārdus un īpašības vārdus parasti uzskata par pamatfonda vārdiem, ar kuriem galvenokārt tiek izteikts teksta saturs” (Kuzina 1994, 4). „Terminoloģijā visvairāk izmantotās vārdšķiras ir lietvārds, īpašības vārds un divdabis” (Skujiņa 2002, 71) un „terminoloģija parasti satur lietvārdus kā pamatvienības un īpašības vārdus un apstākļa vārdus kā paskaidrojošās vienības un vārdkoptermina sastāvdaļas (...)” (Nītiņa, Iljinska, Platonova 2008, 139).

Ņemot vērā augu nozīmi cilvēku dzīvē un atgriežoties pie VPSV dotās speciālās leksikas definīcijas, rodas jautājums: vai augu nosaukumi atbilst speciālās leksikas pazīmei – ierobežota lietojuma vārdi? Augu nosaukumiem kā speciālās leksikas pārstāvjiem ir divējāda „daba”, jo saskaras vispārīgais un speciālais rakurs. Piemēram, vārdi *ābele*, *egle* un *roze* ir augu nosaukumi un arī sarunvalodā bieži lietoti vārdi. Augu nosaukumi aplūkojami arī kā termini, kuriem ir latīniskie nosaukumi – īpaša terminu kategorija, kas nodrošina zinātniskās terminoloģijas starptautisku saprotamību (Šulcs 2003, 6). Aplūkojot šos vārdus no speciālās leksikas viedokļa un no botānikas taksonomijas aspekta, vārds *ābele* ir rožu dzimtas (lat. *Rosaceae*) ābeļu ģints (lat. *Malus*) terminoloģisks nosaukums. Vārds *egle* ir priežu dzimtas (lat. *Pinales*) priežu ģints (lat. *Pinus*) terminoloģisks nosaukums, bet vārds *roze* ir rožu dzimtas (lat. *Rosaceae*) rožu ģints (lat. *Rosa*) terminoloģisks nosaukums, ar ko apzīmē šīs ģints augu. Tādējādi redzams augu nosaukumu divdabīgums: vispārīgais aspekts, jo šie vārdi ir vispārzināmu augu nosaukumi, kurus lietojot, cilvēki nedomā botānikas taksonomijas kategorijās, un speciālais aspekts, jo šie vārdi pilda arī termina funkcijas botānikas zinātnes nozarē, un

tie ir terminoloģiskie augu nosaukumi, kas apzīmē augus ar noteiktām pazīmēm. Šī pazīmju kopa ir definēta taksonu (ģints, sugas utt.) pirmaprakstā, ko izveidojis speciālists un piešķīris tai apzīmējumu – latīnisko nosaukumu (Šulcs 2003, 6).

Atgriežoties pie augu nosaukumu kā botānikas speciālās leksikas daļas pārstāvju lietojuma biežuma, izskatītas 2 latviešu valodas leksikas minimuma vārdnīcas: Ojāra Buša un J. Baldunčika darbs „1000 vārdu:latviešu valodas leksikas minimums ar tulkojumu krievu un angļu valodā”, kas izdots 1991. gadā, un V. Kuzinas „Latviešu valodas leksiskais minimums” (izdots 1994. gadā). Abos šajos darbos ir 1000 biežāk lietoto vārdu saraksti. V. Kuzinas darbā analizētā valodas materiāla apjoms ir 300 000 vārdlietojumu, bet vārdu skaits – 15 875 (Kuzina 1994, 2), un šajā darbā apkopotajā biežāk lietoto vārdu sarakstā ir iekļauts tikai viens auga nosaukums – *kartupeļi*. O. Buša un J. Baldunčika 1000 biežāk lietoto vārdu sarakstu veido leksikas minimums, ko visbiežāk lieto sarunvalodā (Bušs, Baldunčiks 1991, 4), un tajā iekļauti tikai 12 augu nosaukumi – *bērzs, biete, burkāns, egle, gurķis, kartupeļi, ķirsis, liepa, ozols, plūme, tomāts, zirņi* –, kas veido 1,2% no sarakstā kopā ietvertu 1000 biežāk lietoto vārdu skaita. Aplūkojot šos augu nosaukumus, redzams, ka iekļauti lielākoties tādi vārdi, kas apzīmē gan augu, gan auga produktu, ko cilvēki lieto ikdienas uzturā (*biete, burkāns, gurķis, kartupeļi, ķirsis, plūme, tomāts, zirņi*). Iespējams, ka šos vārdus biežāk lieto tieši šajā nozīmē, nosaucot produktu, nevis augu. Jāatzīmē, ka arī šajā pētījumā analizētajās sešās vispārīgajās divvalodu tulkojošajās vārdnīcās augu nosaukumi nepārsniedz 1,29% (sk. promocijas darba 4.1. apakšnodaļu) no vārdnīcā uzrādīto iekļauto vārdu skaita, kas liecina, ka augu nosaukumi uzņemti ierobežotā skaitā.

Pirms jau iepriekš aplūkoto augu nosaukumu – *ābele, egle, roze* – analizēšanas pēc trīs minētajām speciālās leksikas pazīmēm vēl jāmin šo trīs konkrēto vārdu papildkonotācijas. *Ābele* ir viens no populārākajiem dārza augļu kokiem, kas latviešu mitoloģijā ir mātes simbols, kā arī tiek lietots frazeoloģismos, piemēram, *galva balta kā ābele*. *Egle* – mūžzaļš skuju koks, kas plaši pazīstams kā Ziemassvētku un Jaungada dekors un simbols. *Roze* ir ne tikai vispārzināms krūmveida augs, bet arī infekcijas slimības nosaukums; tāpat šis vārds ar simbolisko nozīmi tiek izmantots dzejā u. tml. Salīdzināts šo augu nosaukumu un vispārlietojamās leksikas vārdu – *gaiss, ūdens, zeme* – norādītais biežums mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusā (Korpuss_e), kurā ir aptuveni 4,5 miljoni vārdlietojumu. Izvēloties dimensiju „lemma”, korpuss uzrāda šādus biežuma datus: *ābele* – 181, *egle* – 283, *roze* – 327, *gaiss* – 1589, *ūdens* – 3645, *zeme* – 3356.

Neveicot tekstu korpusā sniegto vārdlietojumu detalizētu analīzi, bet salīdzinot tikai minētos datus, redzams, ka izvēlēto augu nosaukumu lietošanas biežums korpusā nepārsniedz rādītāju 327, bet vārdu *gaiss*, *ūdens*, *zeme* lietošanas biežums korpusā ir 8 līdz 11 reizes lielāks. Tomēr jāatzīst, ka citās valstīs veidotie korpusi ir gandrīz ar 100 reīzu lielāku vārdlietojumu skaitu (sk., piemēram, Andronova, Trumpa, Vanags 2012, 197), un šādi lieli korpusi neapšaubāmi var sniegt precīzākus statistikas un citu datus (Biber, Conrad, Reppen 1998, 23). Līdz ar to varētu uzskatīt, ka šie vārdi – augu nosaukumi – zināmā mērā atbilst ierobežota lietojuma pazīmei, tos skatot vispārlietojamās un speciālās leksikas dalījumā, bet bez šī dalījuma ir vēl arī tālāki dalījumi un citas apakšgrupas. Augu nosaukumi ir arī tematiski saistīti ar zinātņi par augiem – botāņiku –, bet šos vārdus var uzskatīt arī par vispārlietojamajā valodā lietotiem vārdiem. Trešā speciālās leksikas pazīme – daļas speciālās leksikas lietošana arī vispārlietojamajā valodā – aplūkota vairākos valodnieku pētījumos (sk., piemēram, Skujiņa, Ķirīte. 2005; Zuicena 2008). Tomēr uz jautājumu, kad kāda speciālās leksikas daļa ir „pārgājusi” vispārlietojamajā leksikā, šķiet, viennozīmīgas atbildes nav (Bowker 2003, 156). Pastāv uzskats, ka vispārlietojamajā leksikā dažas nozares un to terminoloģija ir vairāk pārstāvētas nekā citas. H. Petermans (Petermann 1982, 205–209) uzskata, ka būtisks ir kāds ārējs kritērijs, proti, attiecīgās nozares vai jomas, kā arī ar noteikto terminu apzīmētā denotāta nozīmība sabiedrībā atkarībā no konkrētās sabiedrības attīstības pakāpes un vēsturiskās situācijas, kurš izšķir šādas svarīgas jomas:

1) jomas, kurās pamatzināšanas apgūst vispārīgās izglītības programmas ietvaros, kā arī tās, par kurām aktuālu informāciju var iegūt no plašsaziņas līdzekļiem un populārzinātniskās literatūras (politika, vēsture, tehnika, rūpniecība, lauksaimniecība, dabaszinātnes, jo īpaši ķīmija, arī fizika, bioloģija, ģeogrāfija un informātika);

2) jomas, ar kurām cilvēks saskaras ikdienā (elektrotehnika, būvniecība, autoindustrija, dažādi amatniecības arodi, transports un medicīna u. c.);

3) jomas, kurām ir liela nozīme katra individuāla cilvēka personības attīstībā un viņa brīvā laika pavadīšanā (mūzika, vizuālā māksla, teātris);

4) to jomu speciālā leksika, kas saistīta ar milzīgiem kādas jaunas nozares panākumiem zinātnē un tehnikā un par kuriem aktīvi tiek izplatīta informācija plašsaziņas līdzekļos.

Līdzīgs uzskats pausts arī „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcas” (MLVV) anotācijā, kur vārdnīcas autori raksta, ka vārdnīcā „vairāk doti termini no nozarēm, ar ko cilvēks saskaras ikdienas dzīvē vai kas saistītas ar viņa vaļasprieku, piem., literatūra,

māksla, sports, kulinārija, medicīna” (MLVV_e). Arī ar lielu daļu augu nosaukumu cilvēks saskaras ikdienas dzīvē, jo augus lieto medicīnā, izmanto pārtikā, dekoratīviem nolūkiem utt.

H. Petermans uzskata, ka vispārlietojamajā leksikā drīzāk būs sastopami nevis tikai speciālistiem nozīmīgi specifiski termini, bet kādas nozares jēdzienu sistēmas virsjēdzienu apzīmējumi, jo tie ir vieglāk saprotami nespeciālistam (Petermann 1982, 205–209). Attiecībā uz augu nosaukumiem virsjēdzieni varētu būt ģinšu nosaukumi attiecībā pret sugu un formu nosaukumiem. Turklāt jāpievienojas Rufusa H. Gūzsa (Gouws 2007, 55) secinājumam, ka leksikogrāfa vārdnīcai atlasītie vārdi iespējams, pēc alfabētiskā principa sakārtotajās vārdnīcās drīzāk tiks uzņemti vārdnīcā kā šķirkļa vārdi, nevis iekššķirkļa vārdi. Attiecībā uz augu nosaukumiem kā iekššķirkļa vārdi vārdnīcās varētu tikt uzņemti augu sugu, šķirņu un formu nosaukumi, veidojot attiecīgo šķirkļa vārdu (kas lielākoties ir augu ģinšu nosaukumi) mikrosistēmu.

G. Drozdovskis atzīst, ka vispārlietojamās leksikas pamatā ir pasaules sistēmas strukturējums, turpretī speciālā leksika veidota, balstoties uz ārpusvalodiskiem, zinātniskiem kritērijiem un nozares vajadzībām, un to struktūra nepārklājas ar valodas struktūrām, jo tās ir objektīvas klasifikācijas; turklāt nav nevienas tādas vārdnīcas, kura būtu brīva no ārpusvalodiskiem iedalījumiem un tematiskas informācijas (Drozdowski 1977, 123–125). Kurta Baldingera izstrādātajā modelī vispārlietojamās leksikas (vāciski *Allgemeinwortschatz*) un speciālās leksikas saikne attēlota ar 3 koncentriskiem apļiem (sk. 2. attēlu).

2. attēls. K. Baldingera (Baldinger 1952) vispārlietojamās un speciālās leksikas dalījuma modelis (no Arntz, Picht 1995, 11)

Iekšējā aplī attēlota vispārlietojamā leksika, vidējā aplī – vispārlietojamajai leksikai pietuvināta speciālās leksikas daļa (nozaru leksika jeb termini, kas saprotami arī nespeciālistiem), bet ārējā aplī attēlota no vispārlietojamās leksikas attālināta speciālā leksika jeb tikai speciālistu vidū lietotā speciālās leksikas daļa – nozaru terminoloģija. Vidējo apli K. Baldingers attiecina gan uz vispārlietojamo, gan speciālo leksiku. Shēma 2. attēlā izmantojama par pamatu leksikogrāfiskiem mērķiem. Sabiedrībā katra indivīda izglītības līmenis, interešu loks un nodarbošanās veids ir atšķirīgi, un tas ietekmē konkrētā indivīda valodu (Denisov, Grigoryan 2010, 20), tomēr vispārīgajās vārdnīcās būtu vispirms jāuzņem tā leksikas daļa, kas lielākajai daļai valodas lietotāju ir zināma un saprotama (Petermann 1982, 203–220). Leksikogrāfiskam nolūkam atsevišķās jomas, kas šajā shēmā ir norādītas ārējā aplī kā viendabīgas vienības (valodniecība, sports, satiksme, medicīna u. c.), būtu jāiedala vēl sīkāk (Arntz, Picht 1995, 12). Turklāt notiek nepārtraukta leksēmu maiņa starp visiem šiem aplīem (Budin 1998, 7). Botānikas speciālās leksikas daļa – augu nosaukumi – leksikogrāfiskā aspektā tuvāk aplūkoti promocijas darba 3. nodaļā.

Kā iepriekš norādīts, vārdnīcā ietveramo vispārlietojamās un speciālās leksikas vienību skaitu lielā mērā nosaka paredzamās vārdnīcas apjoms. Tā kā tieši leksikas līmenī valodas sistēmā izmaiņas notiek visstraujāk, tad leksikogrāfa veiktā izvēle nereti var tikt apstrīdēta. Tāpēc leksikogrāfam jo īpaši būtiski ir izstrādāt noteiktus principus attiecībā uz šķirkļa vārdu atlasī vārdnīcā, kā arī konsekventi ievērot šos principus visas vārdnīcas ietvaros. Iepriekš atspoguļoto uzskatu apkopojums ļauj secināt, ka pat leksikogrāfa sekošana minētajiem kritērijiem nevar izslēgt subjektīvo uzskatu faktoru. Speciālās leksikas atlasē vidēja apjoma vispārīgajai vārdnīcai būtiska loma ir arī tā saucamajiem aktualizējošajiem kontekstiem. Tie ir plašsaziņas līdzekļi, daiļliteratūra, aktuāla speciālā un mācību literatūra, reklāma u. tml. Leksikogrāfa uzdevums ir regulāri iepazīties ar populārāko televīzijas pārraižu un interneta portālu informāciju, ievērot jaunākos produktus plaša patēriņa tirgū, sekot līdzī nozaru terminoloģijas pārmaiņām un ņemt vērā tās attīstības tendences, kā arī ekscerpēt no minētajiem informācijas avotiem vārdus, ar kuriem varētu papildināt vārdnīcā iekļaujamo šķirkļa vārdu sarakstu.

Promocijas darba turpmākajā daļā tuvāk aplūkots jautājums par vispārlietojamās un speciālās leksikas atlasē principiem vispārīgajās vārdnīcās, kā arī aprakstīta leksikogrāfu pieredze šķirkļa vārdu atlasē vispārīgajai vārdnīcai.

2.2. Vispārlietojamās un speciālās leksikas atlases principi vispārīgajā divvalodu tulkojošajā vārdnīcā

Lai vispārīgās vārdnīcas kļūtu to lietotājam (vai tas būtu skolēns, students vai pētnieks) noderīgākas un sniegtu pēc iespējas vairāk vajadzīgās informācijas, kas nepieciešama tulkošanā, vārdnīcu šķirkļa vārdu kopumam jābūt tematiski līdzsvarotam. Turpmāk apkopotas metaleksikogrāfiskajos pētījumos paustās atziņas par šķirkļa vārdu atlasītiem gan tādām vārdnīcām, kurās viena no sastatītajām valodām ir latviešu valoda, gan arī vārdnīcām, kurās sastatītas citas valodas. To, ka vārdnīcu sastādīšanā arvien tikušas izmantotas citas agrāk izdotas vārdnīcas, apliecina vairāki piemēri. Par Jāņa Langija 17. gs. sastādīto „Latviešu-vācu vārdnīcu” lasāms B. Laumanes secinājums: „Vārdnīca veidota, par pamatu izmantojot Georga Manceļa darbus – galvenokārt „Lettus” un „Phraseologia Lettica (1638)” (Laumane 1985, 64), turklāt viņa arī norāda uz Artura Ozola kritiku par šo vārdnīcu – šajā vārdnīcā izmantotā G. Manceļa vārdnīca esot pārņemta ar visām kļūdām. Par 1959. gadā izdoto tā laika plašāko „Krievu-latviešu vārdnīcu” divos sējumos L. Roze (Roze 1979, 36) raksta: „Vārdnīcas vajadzībām izmantoja ne vien agrāk izdotas vārdnīcas, bet īpaši vāca materiālus arī literārās valodas tekstos. Vārdnīcas manuskripta rakstīšanu sāka 1949. gadā, un šajā darbā piedalījās 18 autoru. (..) Šī vārdnīca ir pamats, uz kuras balstoties, ir izstrādātas vairākas nākamās, šaurāka apjoma vārdnīcas.” Savukārt, izstrādājot 8 sējumu „Latviešu literārās valodas vārdnīcu” (LLVV), ticis ekscerpēts valodas materiāls no daiļliteratūras, populāri zinātniskās literatūras, publicistikas, vidusskolas kursu mācību grāmatām, sākot no 19. gs. 80. gadiem (Roze 1979, 37–38). Ja pētījumam atlasīto 20. gs. 50. gadu vārdnīcu izdevumu gatavošanā nebija plašas literārās valodas avotu bāzes, no kuras varētu papildināt šķirkļu sarakstus, tad jaunāko šim pētījumam atlasīto vārdnīcu izstrādē to autori jau varēja izmantot šo LLVV. Lielāku vairāksējumu vārdnīcu izstrādi parasti veic autoru kolektīvs un vārdnīcu sastādīšanā balstās uz materiāla atlasītiem no tekstu kopuma.

Aplūkojot šķirkļa vārdu atlases problemātiku vispārīgi, L. Roze (1982, 109) uzsver, ka agrāk populāra bija t.s. statistiskā metode, kad vārdnīcai vārdus atlasīja pēc to lietošanas biežuma, bet šī metode tomēr izrādījās nepiemērota, jo daudzos gadījumos visbiežāk lietoto vārdu vidū nebija tādu vārdu, kas noteiktos apstākļos (piemēram, skolā) nepieciešami. Tādēļ parasti vārdnīcā uzņem visus tos vārdus, kuri savā starpā saistīti jēdzieniski (ja vien kāds no tiem nav ļoti rets) (Roze 1982, 109). Iepriekš minētā informācija ļauj secināt, ka vārdu atlases kritērijs ir ne tikai to lietošanas biežums. Pēc

lietošanas biežuma atlasītu vārdu kopumu papildina ar vārdiem no tematiski saistītām vārdu grupām. Runājot par leksikas atlasi vispārīgajai vārdnīcai Imants Šmidebergs uzsver, ka vārdu atlase ir vārdnīcā iekļaujamo vārdu izvēle atbilstoši vārdnīcas tipam un mērķim un terminu un savstarpēji atkarīgu jēdzienu hierarhijai ir jābūt sistēmiskai un pietiekami plaši aptvertai, bet šāda veida uzdevums viensējuma tipa vārdnīcai nav paveicams, un atsevišķu nozaru leksiku tā skars tikai tik daudz, cik lielā mērā tās ietiekas vispārlietojamā leksikā (Šmidebergs 2000, 211–215). Plašu pētījumu, kuros detalizēti aprakstīts, kā veidojami atsevišķu tematiski saistītu vārdu kopumu saraksti un kādas ir atsevišķu speciālās leksikas vienību proporcijas attiecībā pret vispārlietojamo leksiku noteikta apjoma vārdnīcās, latviešu leksikogrāfijā nav.

L. Karpinska (Karpinska^e 2006a, 538), analizējot angļu-latviešu vārdnīcu strukturālās iezīmes, secina, ka tipiska angļu-latviešu valodas vārdnīcu makrostruktūru pazīme ir zināma šķirkļa vārdu izvēles patvaļa, un biežuma kritērijs nereti ir vissvarīgākais instruments, kas tiek izmantots analizēto vārdnīcu makrostruktūru veidošanā. L. Karpinska uzsver, ka pat visjaunākajā no pētījumā analizētajām angļu-latviešu valodas vārdnīcām nav norādīti šķirkļa vārdu izvēles kritēriji un metodes, un tas nozīmē, ka vārdnīcas sastādīšanā nav izmantoti elektronisko krājumu dati (Karpinska^e 2006a, 538). Tomēr šķirkļa vārdu skaitam nevajadzētu būt vienīgajam kritērijam vārdnīcas kvalitātes novērtēšanā (Schaefer 1987, 88).

Jaunākajā pētījumā, kur analizēta Latvijā izdotu vienvalodas vārdnīcu kvalitāte, J. Baldunčiks (2012b, 134) uzsver, ka vārdu atlase jāveic no ļoti liela valodas korpusa dotumiem. Tomēr „pamatproblēma divvalodu vārdnīcu veidotājiem, izmantojot latviešu valodu kā bāzes valodu, ir reālas latviešu valodas daļas trūkums. Trūkst visaptveroša, alfabētiski sakārtota valodas materiāla, kas atainotu vārdu sarakstu, to nozīmes un vārdkopas, kā arī sniegtu informāciju par lietošanas biežumu (tās izmaiņām un tendencēm) un sadalījumu pa sfērām (speciālā, vispārējā, sarunvalodas, literārā leksika utt.)” (Veisbergs 1998, 153). Šis jautājums aktualizēts arī citu valstu leksikogrāfijā, piemēram, Š. J. Šīrholcs (Schierholz 2005, 83) raksta, ka speciālās leksikas apstrādei un izvērtēšanai trūkst speciālo vārdnīcu, ar kuru palīdzību būtu iespējams novērtēt, piemēram, speciālās leksikas piederību noteiktai lietojuma jomai. H. Bergenholcs (Bergenholtz 1992, 49–50) uzsver, ka ar tēmu – vārdu atlase divvalodu vārdnīcās – saskaras daudzi vārdnīcu kritiķi, kuri, vērtējot jaunas vārdnīcas, par galveno kritēriju izvēlas noteiktu vārdu iekļaušanu vai neiekļaušanu vārdnīcā. Tomēr, pēc H. Bergenholca

domām, šāda nostāja liek pārvērtēt vārdu atlasēs nozīmību, jo lielāka apjoma vārdnīcā vienmēr būs vairāk šķirkļa vārdu nekā vidēja vai maza apjoma vārdnīcā.

Šķirkļa vārdu atlasēs kritēriju noskaidrošanai noderīga varētu būt avotvalodas un mērķvalodas runātāju divvalodu vārdnīcām izvirzīto prasību noteikšana un tas, vai vārdnīca paredzēta teksta producēšanai vai teksta saprašanas nolūkam noteiktajā valodā (Kromann, Riiber, Rosbach 1984, 159–238). Jautājums par to, vai pastāv atšķirības šķirkļa vārdu atlasēs divām viena valodu pāra vārdnīcām, ja viena no tām ir paredzēta lietotājiem, kuriem viena vai otra attiecīgā valodu pāra valoda ir dzimtā valoda, ir atklāts. S. Tarps raksta, ka vārdnīcai, kas paredzēta tulkošanai no svešvalodas vārdnīcas lietotāja dzimtajā valodā, jāveic plašāka šķirkļa vārdu atlase nekā vārdnīcai, kas paredzēta tulkošanai no vārdnīcas lietotāja dzimtajā valodas svešvalodā (Tarp 1995, 49). H. Bergenholcs atlasēs kritēriju izstrādei iesaka noskaidrot vārdnīcas lietotāju tipu un paredzamās vārdnīcas lietošanas situācijas (sk., piemēram, H. E. Vīganda (Wiegand 1977a, 1987) vārdnīcu dalījumu pēc šiem aspektiem). Abi iepriekš minētie apsvērumi noteikti varētu būt noderīgi vārdu atlasēs (Bergenholtz 1992, 49–50), pie kuriem jāpievieno arī veidojamās vārdnīcas apjoms.

Kā minēts iepriekš, 21. gadsimtā vārdnīcu izstrādē priekšroka dodama uz tekstu korpusa bāzes veidotai vārdnīcai, ja vien šāds tekstu korpus attiecīgajās valodās ir pieejams (Atkins, Rundell 2008, 3). Angļu valodas tekstu korpus izmantojams leksikogrāfijas mērķiem jau kopš pagājušā gadsimta astoņdesmito gadu sākuma (Atkins, Rundell 2008, 54). Šķirkļa vārdu atlasēs uz tekstu korpusu balstītā vārdnīcā galvenokārt vadās pēc korpusa analīzes datiem, kas bieži tiek kombinēti ar datiem no citiem sekundārajiem leksikogrāfiskajiem avotiem (Bergenholtz 1992, 52–53), un tiek izveidota datu bāze ar izmantojamu valodas materiālu. Uz tekstu korpusa bāzes izstrādātā vārdnīcā noteicošā loma šķirkļa vārdu uzņemšanai vārdnīcā ir vārdu biežums analizētajos tekstos. Šķirkļa vārdu sarakstu var papildināt ar vārdu formām, vārdu veidošanas elementiem un, ja nepieciešams, arī ar korpusa materiālā analizētajos piemēros neesošiem vārdiem no slēgtiem semantiskajiem laukiem, piemēram, nedēļas dienām, krāsām, skaitļiem (Bergenholtz 1992, 52–53; Hinton, Weigel 2002, 165; Mosel 2004). Korpusā vajadzētu ietvert arī tekstus, kuri sniedz informāciju par attiecīgo nozari nespeciālistam, piemēram, mācību grāmatas, populārzinātniskas publikācijas, laikrakstus un daiļliteratūru (Petermann 1982, 209). Aktuāls ir arī laikmeta aspekts, no kāda laika perioda tekstiem atlasāmi šķirkļa vārdi vārdnīcai. G. Drozdovskis (Drozdowski 1977, 111–121) uzskata, ka korpusam, no kura tiek veikta vārdnīcas

šķirkļa vārdu atlase, jāaptver pietiekami plašs materiāls: lai vārdnīcā paredzētais vārdu kopums vārdnīcā atspoguļotu mūsdienu valodu, tas jāatlasa no avotu kopas, kas aptver laika posmu, kas nedrīkst pārsniegt vienu paaudzi (vecvecāki, vecāki, bērni), tātad, aptuveni 75 gadus. Pēc H. Petermana (Petermann 1982, 205–206) domām, lai sastādītu sinhronisku vispārīgo vārdnīcu, kurā būtu iekļauta aktuāla leksika, izmantojami avoti, kas nav vecāki par 30 (maksimāli 50) gadiem.

Divvalodu vārdnīcu izstrādē korpusu izmantošanas iespējas ir daudz ierobežotākas salīdzinājumā ar korpusa dotumu izmantošanu vienvalodas vārdnīcu izstrādē (Yong, Peng 2007, 169). Lai gan modernā korpusleksikogrāfija sniedz lielu atbalstu vārdnīcu izstrādē, tomēr līdzsvarotas speciālās leksikas atlasē tikai uz korpusa datiem nevar paļauties. Savukārt, ja vārdnīcas izstrādē nav pieejama tekstu korpusu datu bāze, tad pamatmetode vārdu atlasei divvalodu vārdnīcās parasti ir kāda iepriekš izdota vārdnīcas izdevuma izvēle (Bergenholtz 1992, 52; Landau 2001, 193; Цыренов 2013, 18). Ja plānotā vārdnīca ir pirmais izdevums, tad kādu citu vārdnīcu un šīs vārdnīcas vārdu krājumu papildina ar vārdiem no citām vārdnīcām vai arī no vārdu krājuma svītro novecojušos un neaktuālos vārdus. H. Bergenholtz uzskata, ka vārdnīcas, kuru datu bāzei tiek izmantotas citas vārdnīcas, ir vērtējamas pozitīvi, ja vien atlases soļi tiek fiksēti leksikogrāfiskajās instrukcijās un par tiem tiek informēts arī vārdnīcas lietotājs (Bergenholtz 1992, 52–53). Īpaši būtiskas ir leksikogrāfiskā darba instrukcijas, ja vārdnīcu veido leksikogrāfu kolektīvs, kur šķirkļa vārdus, kas sākas ar noteiktiem burtiem, izstrādā vairāki leksikogrāfi. Pretējā gadījumā nodrošināt konsekveni vārdu atlasē un turpmākajā apstrādē ir sarežģīti. Pēc šķirkļa vārdu atlases principa F. J. Hausmanis (Hausmann 1977, 5) izšķir vārdnīcas, kuras veidotas, svītrojot vārdus no plašāka šķirkļa vārdu saraksta (vārdnīcas, kurās ir mazāk nekā 30 000 šķirkļa vārdu), un vārdnīcas, kuras izveidotas, paplašinot pamatā jau esošu šķirkļa vārdu materiālu (vārdnīcas, kurās ir vairāk nekā 30 000 šķirkļa vārdu).

Lielāka atbildība leksikas atlasē un leksikogrāfiskajā apstrādē gulstas uz vispārīgajām vienvalodas skaidrojošajām vārdnīcām, kuras izmanto par pamatavotu citu vārdnīcu sastādīšanā (Hessky 2001, 202; Honselaar 2003, 325; Welker 2003, 66–67). Piemēram, angļu vienvalodas vārdnīcas jau 18. gs. vidū bija sasniegušas tādu apjomu un autoritāti, ka vairāki divvalodu vārdnīcu sastādītāji no dažādām Eiropas valstīm uzskatīja par pareizu izmantot to šķirkļa vārdu kopumu divvalodu vārdnīcām, piemēram, angļu-spāņu vārdnīcās tika izmantota gan Nātana Beilija (*Nathan Bailey*) „Universal

Etymological English Dictionary”, gan Semjuela Džonsona (*Samuel Johnson*) vārdnīca (Marello 2009, 86).

Attiecībā uz speciālās leksikas atlasu vispārīgajās divvalodu tulkojošajās vārdnīcās H. Bergenholcs iesaka

- 1) tāpat kā vispārlietojamās leksikas atlasē izmantot biežuma kritēriju,
- 2) izmantot speciālās leksikas vārdu sarakstus no plašāk izplatītās mācību literatūras (Bergenholtz 1992, 53).

H. Bergenholcs (Bergenholtz 1994, 285–304) nepiekrīt ieteikumam veikt pilnīgāku šķirkļa vārdu atlasu, balstoties uz attiecīgās nozares sistemātiku, kā to piedāvā, piemēram, A. Bežuēns (Béjoint 1988, 366). Lai arī neviena vispārīgā vārdnīca nav iedomājama bez botānikas speciālās leksikas un augu nosaukumiem, tomēr attiecībā tieši uz botānikas jomas leksiku G. Drozdovskis uzskata, ka tādām terminoloģijām un nomenklatūrām kā botānika, zooloģija un neorganiskā ķīmija vispārīgajās vārdnīcās vispār nav vietas (Drozdowski 1977, 122). Pretējs uzskats ir M. Vahkovej, kura vadījusi lielās akadēmiskās vācu-čehu vārdnīcas (vāciski *Das große akademische Wörterbuch Deutsch-Tschechisch*) izstrādes projektu un detalizēti apraksta tieši ķīmijas jomas speciālās leksikas atlasu un apstrādi vārdnīcā (Vachkova 2011, 90–102), kas apliecina jautājuma par speciālās leksikas atlasu un leksikogrāfisko apstrādi aktualitāti vispārīgajās vārdnīcās. Arī balstoties uz reprezentatīvu korpusu un sadarbojoties ar nozares speciālistiem, vispārlietojamās valodas materiāla aptveršana un atlase vārdnīcai ir īpaši sarežģīts un ļoti laikietilpīgs darbs (Drozdowski 1977, 122).

T. Magai (Magay 1984, 221–225) īpaši uzsver vēl kādu aspektu speciālās leksikas atlasē – tas ir speciālās leksikas vienību nozīmīgums. Tikai pēc biežuma kritērija veiktās atlases rezultātā nevar atlasīt nozīmīgākos nozares terminus. Lai noteiktu nozaru terminu nozīmīgumu, T. Magai iesaka veikt nozares speciālistu aptaujas, kurās nozares speciālistiem, balstoties uz savu profesionālo kompetenci, jānovērtē nozaru terminu nozīmīgums (Magay 1984, 221–225). Ja ir ļoti maz attiecīgās nozares mācību grāmatu vai tādu vispār nav, tad leksikogrāfam sadarbībā ar nozares speciālistiem šādi speciālās jomas terminu saraksti jāizstrādā.

Atšķirīgs viedoklis ir H. Petermanam (Petermann 1982, 205–209), kurš uzskata, ka šķirkļa vārdu atlasē var tikt pieaicināti inteliģences pārstāvji. Speciālās leksikas atlasu H. Petermans iesaka veikt dažāda vecuma neviendabīgai inteliģences pārstāvju grupai un uzsver, ka nozares speciālisti šādai atlasei nav piesaistāmi. Lai arī trūkst pietiekami pamatotu kritēriju, lai noteiktu, vai konkrētais speciālās nozares vārds jau „pārgājis”

vispārlietojamā leksikā vai vēl arvien tiek izmantots šaurā nozares speciālistu komunikācijā, tomēr uzdevums ir noteikt to speciālās leksikas daļu, kas ir „pārgājusi” vispārlietojamajā leksikā. Vēl H. Petermans (Petermann 1982, 209) iesaka izmantot pētījumus par attiecīgās nozares speciālās leksikas dalījumu līmeņos. Piemēram, nozares dalījums var būt vertikāls, kādu piedāvā Vilhelms Šmits (Schmidt 1969, 10–21), iedalot speciālo leksiku tā saucamajos īstajos terminos (vāciski *Termini im eigentlichen Sinne*), pusterminos (vāciski *Halbtermini*) un arodžargonismos. Pēc H. Petermana domām, V. Šmita piedāvātie īstie termini reti „pāriet” vispārlietojamajā leksikā, tomēr to atpazīstamības līmenis palielinās līdz ar attiecīgās nozares nozīmības palielināšanos sabiedrībā. Pustermini (neņemot vērā to, ka tie terminoloģiskajā sistēmā pietiekami precīzi var apzīmēt noteiktu denotātu) jau biežāk „pāriet” vispārlietojamajā leksikā, bet arodžargonismi, kurus lieto galvenokārt konkrētās situācijās profesionālajā ikdienā, gandrīz nekad „nepāriet” vispārlietojamajā leksikā. Apzīmējums *vertikāls dalījums* attiecībā uz speciālās leksikas dalīšanu līmeņos sastopams arī citu autoru, piemēram, H. E. Vīganda (Wiegand 2004b, 135–152) vai Rozemarijas Būlmanes un Anelīzes Fērnas (Buhlmann, Fearn 2000) pētījumos. R. Būlmanes un A. Fērnas speciālā lietojuma leksikas vertikālā dalījuma pamatā ir tās saturiskās specializācijas līmenis (Buhlmann, Fearn 2000). Tehnikas nozares leksikas vertikālu dalījumu veicis Heincs Išreits (Ischreyt 1965), kurš izšķir trīs nozares un valodas abstrakcijas līmeņus: zinātnes valodu (vāciski *Wissenschaftssprache*), nozares sarunvalodu (vāciski *fachliche Umgangssprache*) un tā saukto „darba vietā lietojamo valodu” (vāciski *Werkstattssprache*).

Apkopojot aplūkotās atziņas par vispārlietojamās un speciālās leksikas atlases principiem un kritērijiem, jāsecina, ka speciālās leksikas daudzveidībā var izdalīt nosacīti vienkāršāk risināmus jautājumus, piemēram, dažādu ķīmijas apakšnozaru terminu atlasī, kur nav raksturīga izteikta reģionālā savdabība. Turpretī otra problēmgrupa ir sarežģītāka, piemēram, augu un dzīvnieku nosaukumi, jo tur bez vispārzināmās un vispārīzplatītās daļas ir arī daļa, kurai piemīt reģionālā savdabība. Globalizācijas apstākļos komercdārzkopības transnacionālie uzņēmumi izplata t.s. „modes kanonus” attiecībā uz atsevišķām augu grupām, un šajā ziņā veidojas jauna situācija: noteikti augi tiek popularizēti un tie kļūst pazīstami gandrīz visur.

Jāatzīmē speciālās leksikas vienību sarakstu nozīme vārdnīcu izstrādē, ar kuriem papildināms konkrētajai vārdnīcai jau iepriekš atlasītais vispārlietojamās leksikas materiāls. Promocijas darba autore pievienojas Uves Kaufmaņa (Kaufmann 1998, 206)

viedoklim, ka speciālās leksikas šķirkļa vārdu atlase kopīgi jāveic leksikogrāfam un attiecīgās nozares speciālistam, turklāt vārdnīcu izstrādes posmā jāpiedalās valodniekam, kas rūpīgi caurskata un rediģē atlasīto valodas materiālu, jo bieži vien speciālos nozaru tekstus izstrādā nozares speciālisti.

Turpmāk aprakstītas dažādas leksikogrāfu vispārlietojamās un speciālās leksikas šķirkļa vārdu atlases metodes.

2.3. Ieskats vispārīgo divvalodu tulkojošo vārdnīcu izstrādē: vārdu atlases metodes

Leksikogrāfiskā atlase (angliski *lexicographic selection*) ir kompleksa koncepcija, ar ko šaurākā nozīmē parasti saprot to leksēmu atlases un izvēles procesa aprakstu, kuras tiks uzņemtas vārdnīcā kā šķirkļa vārdi (Nielsen 1994, 129). S. Nīlsens uzsver, ka tā ir tikai viena no vairākām savstarpēji saistītām leksikogrāfiskās atlases darbībām. Analizējot speciālās divvalodu tulkojošās vārdnīcas, S. Nīlsens leksikogrāfiskās atlases darbību kopumu iedala piecos posmos: metodes izvēle, nozares izvēle, datu jeb informācijas materiāla atlase abās vārdnīcas darba valodās, šķirkļa vārdu atlase no avotvalodas datu materiāla un šķirkļa vārdu atlase no mērķvalodas datu materiāla (Nielsen 1994, 130). Savstarpējo saikni šajos posmos S. Nīlsens raksturo šādi: ekvivalentu atlase ir atkarīga no šķirkļa vārdu atlases, kas savukārt atkarīga no datu jeb informācijas materiāla atlases utt. Pēc S. Nīlsena domām, leksikogrāfiskā atlase ir starpstrukturāls process, kas nozīmē, ka ekvivalentu atlase tiek veikta mikrostrukturālas līmenī, savukārt šķirkļa vārdu atlase – mediostrukturālas līmenī –, bet metodes atlasīšanu veic megalīmenī, ar to saprotot leksikogrāfijas koncepciju, kas vēl nav precīzi raksturota (Nielsen 1994, 129–130).

Vārdnīcas lietotājam nav tik būtiski zināt, kādā veidā vārdnīcā ietvertais vārds ir nonācis vārdnīcā (vai no citas vārdnīcas, saraksta vai leksikogrāfa valodas kompetences), bet vārdnīcas lietotājs būs apmierināts, ja viņš kādu vārdu attiecīgajā vārdnīcā nebūs vairākas reizes meklējis veltīgi. Tādēļ svarīgāk ir norādīt, tieši kādi bijuši vārdu atlases kritēriji konkrētajā vārdnīcā un kāpēc noteikti vārdi tajā ir vai nav iekļauti (Bergenholtz 1992, 52–53). H. Bergenholtz uzskata, ka, sniedzot šādu ieskatu vārdnīcas izstrādē un vārdu atlasē, vārdnīcu sastādītāji atbildētu ne tikai uz jautājumu, kas attiecīgajā vārdnīcā ir atrodams. Tas būtu noderīgi arī citiem vārdnīcu sastādītājiem, kuri jaunas vārdnīcas veido uz iepriekš izdotu vārdnīcu bāzes (Bergenholtz 1992, 52–61).

Vārdu atlases metožu izklāsts raksturots nelielā skaitā leksikogrāfisko pētījumu. Dažādu valstu leksikogrāfijā ir gan zināmas tradīcijas, gan arī daudz kā kopīga. Lai gūtu daudzpusīgu ieskatu, promocijas darbā izraudzītas tādas metodes, kas pārstāv gan universālu pieeju, gan arī atšķirīgos aspektus.

H. Bergenholca vārdu atlases metodes apraksts

Šķirkļa vārdu atlases instrukciju vācu-madagaskariešu vārdnīcas izstrādei projektā, kurā nav pieejams iepriekš izstrādāts šķirkļa vārdu atlases instrukcijas paraugs, pēc kura varētu vadīties, apraksta H. Bergenholcs (1992, 59–61). Viņš norāda, ka vispirms veicami šādi turpmāk uzskaitītie uzdevumi:

- 1) jānosaka izstrādājamās vārdnīcas apjoms un šķirkļa vārdu atlases metode;
- 2) jānosaka, kāds leksikogrāfiskais vai cits avots būs vārdnīcā iekļaujamo šķirkļa vārdu atlases pamatmateriāls;
- 3) jāizmanto papildus divi tekstu korpusi, kuros ir 1 miljons un 3,6 miljoni tekstvārdu, no kuriem veicama atlase.

Aprakstot turpmāko vārdnīcas izstrādes gaitu, H. Bergenholcs atzīst, ka faktiski vārdu atlase vārdnīcai tikusi veikta šādi: vārdnīcas pamatmateriāls veidots no tekstu korpusa, kas papildināts ar vārdiem no mācību vārdnīcām, kā arī ar valodas materiālu no īpašu leksēmu grupu un vārddarināšanas elementu sarakstiem. Vārdnīcā uzņemti tikai tie vārdi, kuriem konstatēts iepriekš noteiktais lietojuma biežums abos korpusos. Turklāt šādi apkopotais vārdu materiāls papildināts ar vārdiem no saīsinājumu, vārddarināšanas elementu, neregulāro darbības vārdu, lokāmo adjektīvu, ģeogrāfisko nosaukumu, svinamo dienu, skaitļa vārdu u. c. nosaukumu sarakstiem. Vēl izmantots no atsevišķiem vārdiem izveidots speciāls vārdu saraksts, kas sākotnēji netika ņemts vērā iepriekš noteiktajos vārdu atlases principos, bet turpmākā darba gaitā atzīts par būtisku. Autors gan detalizēti neraksturo, kādi vārdi šajā sarakstā bijuši.

R. Heski vārdu atlases metodes apraksts

Darba gaita bez pieejas valodas korpusa materiālam aprakstīta R. Heski darbā „Lexikographie zwischen Theorie und Praxis. Das deutsch-ungarische Wörterbuchprojekt” (Hessky 1996, 5–20). Darbā ir runāts par ģermānistu grupas kopīgu projektu jaunas vācu-ungāru vārdnīcas izstrādē. R. Heski izklāsta vārdu atlasī vācu-ungāru vārdnīcai, kuras pamatā tiek ņemta vispārīgā vienvalodas vārdnīca „Deutsches Universalwörterbuch”, kas ir lielāka apjoma nekā izstrādājamā divvalodu vārdnīca, un

valodas materiāls no „Deutsches Universalwörterbuch” tiek reducēts koncentriskos apļos virzienā no ārpusē uz centru pēc hierarhiski izstrādātiem kritērijiem. R. Heski apraksta tā saucamo *ārējo* atlasi (samazinot lielāku šķirkļa vārdu skaitu un svītrojot atsevišķus vārdus no saraksta vai paplašinot nelielu šķirkļa vārdu skaitu un pievienojot vārdus sarakstam), kuras rezultātā iegūst vārdnīcas šķirkļa vārdu sarakstu, kas kvalitātes un apjoma ziņā maksimāli atbilst vārdnīcas lietotāju vajadzībām. Pēc tam autore raksturo arī t.s. *iekšējo* atlasī.

R. Heski (Hessky 1996, 9–10) ārējos šķirkļa vārdu atlasē kritērijus iedala trīs grupās:

1) no valodas pāra neatkarīgi kritēriji, kurus nosaka vārdnīcas funkcija un apjoms, kā arī leksikona, respektīvi, tā daļu noteiktās pazīmes (pēc Rosengren 1976, 328–333). No valodas pāra neatkarīgo kritēriju grupā ietilpst šķirkļa vārdu stilistiski pragmatiskais marķējums vai šī marķējuma neesamība, tai skaitā šķirkļa vārdu iedalījums speciālā lietojuma grupā:

- a) stilistiskais marķējums. Nemarkētā (stilistiski neitrālā) leksika veido vārdnīcas šķirkļa vārdu pamatmateriālu, kuru papildina marķējumu vertikālā skala virzienā uz augšu un uz leju;
- b) reģionālais iedalījums (piem., Bavārijā vai Austrijā lietots vārds u. tml.);
- c) laika iedalījums un lietojuma biežuma marķējums (piem., novecojis vai reti lietots vārds);
- d) iedalījums pēc šķirkļa vārda piederības noteiktas nozares leksikai un speciālā lietojuma leksikai. Šajā grupā hierarhiski iespējams noteikt kritērijus pēc noteiktas nozares vai speciālās leksikas saiknes ar zināšanām par pasauli (vāciski *Weltwissen*) un pēc vārdnīcas paredzēto lietotāju pieredzes, kā arī pēc tā, cik tuvu vai tālu tā atrodas no pamatvalodas leksikas materiāla (tuvāk centram vai perifērijā). R. Heski uzsver, ka neskatoties uz šiem apsvērumiem, daudzos atsevišķos gadījumos lēmums jāpieņem individuāli (Hessky 1996, 9–10).

2) kritēriji, kas attiecināmi uz attiecīgās vārdnīcas valodu pāri un kurus nosaka no avotvalodas un mērķvalodas leksikas attiecsmēm (piem., kultūru saikne). Šajā grupā izdalāmi:

- a) attiecīgā valodu pāra tulkotāja viltusdraugi;
- b) vārddarināšanas dažādie aspekti. Lai izšķirtos par attiecīgā vārda uzņemšanu vai neuzņemšanu vārdnīcā, jāņem vērā, piemēram, tā saucamais

„caurspīdīguma noteikums” (vāciski *Transparenzregel*) (pēc Kromann 1985, 407–409), saskaņā ar ko, piemēram, pēc produktīvajām vārddarināšanas metodēm veidojamus salikteņus var neuzņemt vārdnīcā;

- c) citi vārddarināšanas aspekti, kas jāņem vērā, veicot šķirkļa vārdu atlasī (piem., regulāri veidojami vārdu atvasinājumi, deminutīvi) (Hessky 1996, 11).
- 3) pragmatiskie kritēriji, kurus galvenokārt veido iepriekš definētās vārdnīcas funkcijas un lietotāju vajadzības. Izšķirošā nozīme šajā kritēriju grupā ir vārdnīcas apjomam. Tas attiecas uz tām leksikas daļām, kuras nav pievienotas ne pie vienas kategorijas. Te ierindojamas dažādas nomenklatūras, reālijas, kurām neapšaubāmi jābūt ietvertām vārdnīcā, tomēr vārdnīcas apjomam, pēc R. Heski domām, tāpat jāpiemēro „caurspīdīguma noteikums”, pretējā gadījumā iekļaujamo vārdu skaits var būt pārāk plašs. Turklāt, lai atlasītais materiāls būtu atbilstošs, jāizmanto speciālā literatūra un konsultācijas ar nozares speciālistiem (Hessky 1996, 12–13).

Iekšējā atlasē un polisēmijas samazināšanā R. Heski izdala divus posmus:

- 1) nozīmju struktūras (kāda tā ir (vienvalodas) leksikogrāfiskajā avotā) iekšējā atlasē;
- 2) šķirkļa vārdu nozīmju struktūras īpašais attēlojuma veids pie (un atkarībā no) mērķvalodas ekvivalentiem.

Uz nozīmju struktūras iekšējo atlasī attiecas no valodu pāra neatkarīgi ārējās atlasē kritēriji: 1. punkta a–d apakšpunkti (Hessky 1996, 18).

A. Sarkaņa vārdu atlasē metodes apraksts

Jaunāko Latvijā izdoto vārdnīcu vidū pozitīvā nozīmē izceļas 2011. gadā izdotā „Latviešu-poļu vārdnīca”. Šajā vārdnīcā iekļauts arī plašs augu nosaukumu kopums, turklāt tiem vārdnīcā pievienoti latīniskie nosaukumi. Lai salīdzinātu ārvalstu leksikogrāfu pieredzi ar Latvijas leksikogrāfu praksi, ierakstīta intervija ar A. Sarkani (Sarkanis 2014 [intervija]), kurš ir vadījis jaunās, 2011. gadā izdotās „Latviešu-poļu vārdnīcas” sagatavošanu un izdošanu. Intervijā noskaidrots viņa viedoklis par jautājumiem, kas attiecas uz vārdu atlasī vispārīgajā divvalodu vārdnīcā. A. Sarkanis uzsver, ka vispirms izstrādāti metodiskie norādījumi jeb instrukcija. Vārdu atlasē princips ir precīzs un konkrēts. Iecere bijusi izstrādāt pēc iespējas plašāka apjoma vārdnīcu, kurā būtu sarunvalodas un žargona vārdi, kā arī, piemēram, frazeoloģismi un

nozaru termini. Vārdnīcas autoram bijusi vēlme pievienot botānikas un zooloģijas terminiem latīniskos nosaukumus, tādējādi dodot maksimāli precīzas atbildes. Autors uzsver, ka šādi apstrādāt augu un dzīvnieku nosaukumus ir bijusi viņa ideja, turklāt idejas pamatā ir paša A. Sarkanā pieredze, lietojot citas vārdnīcas, kur augu nosaukumiem pievienoti latīniskie nosaukumi. Vārdnīcas pamatmateriāls atlasīts no 3 liela apjoma divvalodu (latviešu-angļu, latviešu-vācu un latviešu-franču valodas) vārdnīcām. Atlasītais pamatmateriāls sakārtots tabulā ar četrām kolonām. Vārdi no katras vārdnīcas kārtoti tiem paredzētajās kolonās, bet atsevišķa kolona paredzēta vārdnīcas autora papildinājumiem no citiem leksikogrāfiskiem avotiem, interneta resursiem un vārdu sarakstiem. A. Sarkanis norāda, ka augu nosaukumu apstrādei izmantotas liela apjoma poļu un latviešu valodas skaidrojošās vārdnīcas, augu noteicēji, enciklopēdijas latviešu un poļu valodā, kā arī 2003. gadā izdots I. Ēdelmanes un Ā. Ozolas darbs „Latviešu valodas augu nosaukumi”. Apstrādājot un sagatavojot augu nosaukumus, atsevišķos gadījumos nācies meklēt kompromisa variantus un risināt katru gadījumu atsevišķi, tomēr izšķirošā nozīme bijusi materiālam, kas ņemts no speciālās literatūras.

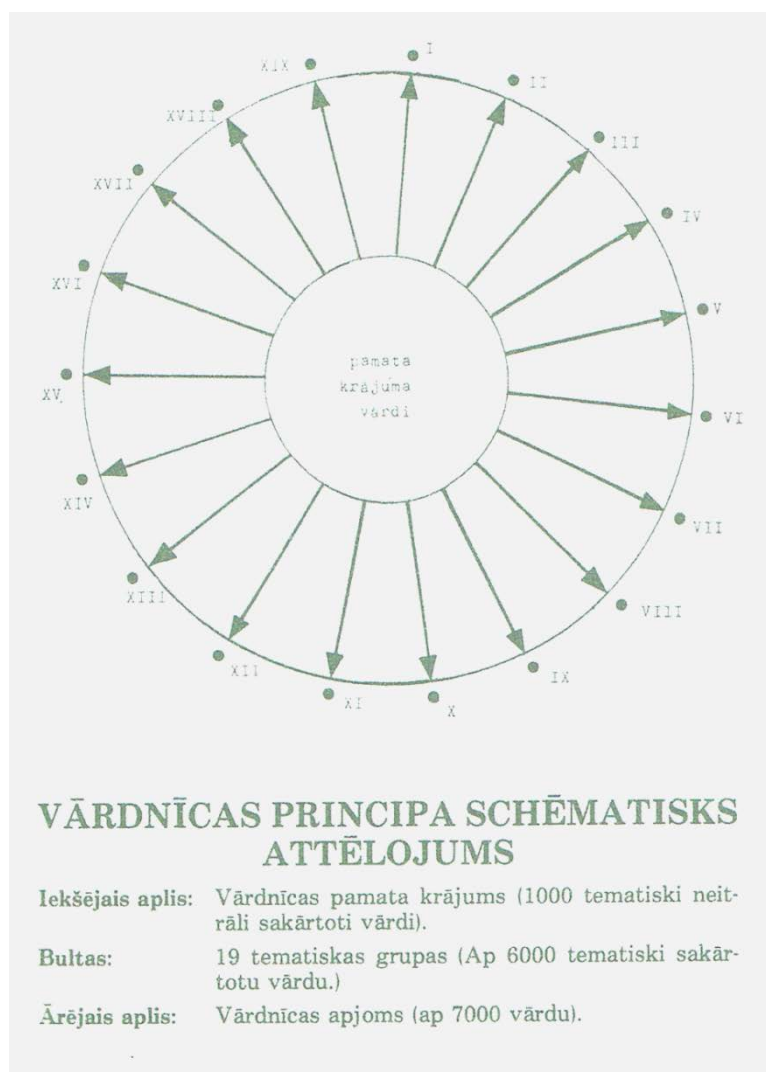
Intervijā A. Sarkanis stāsta, ka latīnisko nosaukumu pievienošana augu un dzīvnieku nosaukumiem nav būtiski sadārdzinājusi vārdnīcas projekta kopējās izmaksas, tomēr tas noteikti ir papildu darbs. Tā kā vārdu atlasīti veikuši dažādi autori, tad visu atlasīto materiālu noslēgumā konsekventi apstrādājis un papildinājis A. Sarkanis. Augu un dzīvnieku nosaukumiem pievienoti latīniskie nosaukumi, un katrs šķirkļa vārds rūpīgi pārbaudīts poļu valodas skaidrojošajā vārdnīcā. Autors skaidro, ka vārda uzņemšana šķirkļa vārdu sarakstā ir zināms vārdnīcas sastādītāja voluntārisms, kā arī autora pieredze, intuīcija un sajūta, tomēr vārda iekļaušanai vai neiekļaušanai vārdnīcā var būt konvencionāls raksturs, un par to vienojas visi vārdnīcas izstrādes projektā iesaistītie autori.

Jautājums par speciālā lietojuma jomas leksikas marķēšanu ir sarežģīts, uzsver A. Sarkanis. Sākotnēji bijusi doma pievienot norādes par vārda lietojuma jomu katram speciālās leksikas vārdam, tomēr tika rasts kompromiss. A. Sarkanis uzskata, ka optimāls risinājums par šo norāžu pievienošana rodams, sadarbojoties vairākiem valodniekiem un leksikogrāfiem. Viņš uzsver, ka lietojuma jomas norāžu pievienošanas (nepievienošanas) nekonsekvence attiecināma gandrīz uz visām tulkojošajām vārdnīcām. Izņēmumi varētu būt vienvalodas skaidrojošās vārdnīcas, kuras izstrādā autoru kolektīvs. Uz šīm vārdnīcām gulstas arī lielāka atbildība, jo tās tiek izmantotas kā

pamatmateriāls vairāku citu mazāka apjoma vārdnīcu izstrādē. A. Sarkanis uzsver, ka vārdnīcas projektā var strādāt autoru kolektīvs, tomēr pats būtiskākais ir panākt, lai visi vārdnīcā iesaistītie autori precīzi vadītos pēc izstrādātajiem norādījumiem un tiktu nodrošināta valodas materiāla apstrādes konsekvence visas vārdnīcas ietvaros. Būtiska ir vārdnīcas rediģēšana un nepilnību novēršana projekta noslēgumā, kas jāveic vienam redaktoram vai lielākos projektos – 2 līdz 3 redaktoru un domubiedru grupai, kas padara visa materiāla atspoguļojumu vārdnīcā konsekventu.

M. Soikanes-Trapānes vārdu atlasēšanas metodes apraksts

„Latviešu valodas pamata un tematiskā vārdu krājums” ir vārdnīca, kurā valodas pamata un tematiskā vārdu krājuma apkopojusi M. Soikane-Trapāne. Šīs vārdnīcas sastādīšanas principu autore attēlo shematiski (sk. 3. attēlu).

3. attēls. M. Soikanes-Trapānes vārdnīcas sakārtojuma princips (Soikane-Trapāne 1985, XI)

Vārdnīcas sastādītāja priekšvārdā raksta, ka šī ir pirmā šāda tipa vārdnīca, kuras 1. daļā alfabētiskā secībā sakārtoti 1000 visbiežāk lietotie latviešu rakstu valodas vārdi ar to tulkojumiem angļiski, bet otrajā daļā ir tematisks vārdu krājums, kas aptver 6000 vārdus. M. Soikane-Trapāne vārdnīcas pēcvārdā (Soikane-Trapāne 1985, 389–392) detalizēti izklāsta, kā veikta pamata vārdu krājuma vārdu atlase un pēc kāda principa izstrādāts tematiskais vārdu krājums. 3. attēlā redzams, ka iekšējā aplī norādīti 1000 tematiski neitrālu vārdus, bet ārējo apli veido 19 tematiskās grupas, kurās ir 6000 vārdus. Vārdnīcas autore raksta, ka vārdnīcas sastādīšanā pamatā balstījies uz Rietumvācijā izdotajām „Grund- und Aufbauwortschatz” vārdnīcu sērijām un izstrādājusi minēto vārdnīcu tipu latviešu valodas variantu. Viņa uzsver, ka šīs vārdnīcas tematiskais spektrs ir plašāks nekā Vācijā izdotajās vārdnīcās un tematu izvēle pielāgota latviešu sabiedrības vajadzībām (Soikane-Trapāne 1985, 389).

M. Soikanes-Trapānes vārdu atlases pamatnostādnes ir raksturotas turpmāk.

1. Vārdnīcas izstrādē izmantoti visi latviešu valodas biežuma vārdnīcas sējumi, no kuriem izrakstīti 1400 visbiežāk lietotie vārdi, un tie sakārtoti alfabēta secībā. No 4200 vārdu izrakstiem šādā veidā iegūts 2576 vārdu saraksts.
2. Lai samazinātu vārdu skaitu uz 1000 visbiežāk lietotiem vārdiem,
 - a) svītroti tehnikas, ķīmijas un fizikas termini;
 - b) svītroti vārdi (ar zemu biežuma koeficientu), kas tabulā parādījušies tikai vienā no salīdzināto vārdnīcas sējumu sarakstiem;
 - c) svītroti nolieguma verbu infinitīvi;
 - d) svītrotas deminutīva formas, ja to galotne vārdam nepiešķir jaunu nozīmi;
 - e) svītroti visi žargona vārdi;
 - f) svītroti retāk lietotu vārdu sinonīmi.
3. Atsevišķas pēc biežuma kritērija atlasīto vārdu tematiskās grupas papildinātas pēc loģiskā principa (piem., uzņemti visi skaitļi no nulles līdz desmit, ja kāds no tiem nav biežāk lietoto vārdu sarakstā u. tml.).
4. Tematiskajā vārdu krājumā apvienoti svarīgākie temati, kas skar dzīvi un ikdienu. Autore norāda, ka arī tematiskās vārdu krājuma daļas izstrādes pamatā ir biežuma kritērijs un vispirms tematiskā šķirklā vārdu sarakstā ietilpināti tādi vārdi, kas raksturīgi tematiski saistītu vārdu centram, nevis perifērijai. Vārdnīcas autore mēģinājusi arī izsekot katram atsevišķam procesam, piemēram, aprakstot lauku darbus no sēšanas līdz pļaušanai, cilvēka mūžu no dzimšanas līdz nāvei utt. (Soikane-Trapāne 1985, 390–392).

M. Soikane-Trapāne vārdnīcā norādījusi ļoti plašu izmantotās literatūras sarakstu, kurā ietverts vairāk nekā simts vienību, to skaitā, arī divvalodu vārdnīcas, enciklopēdijas un speciālā literatūra, kas ir noderīga informācija ne tikai vārdnīcas lietotājam, bet arī leksikogrāfiskiem pētījumiem.

M. Vahkovas vārdu atlasē metodes apraksts

Čehu valodniece M. Vahkova (Vachkova 2011, 31–33) pirmajā vārdnīcas izstrādes ziņojumā apraksta šķirkļa vārdu atlasē lielajai akadēmiskajai vācu-čehu vārdnīcai „Großes Akademisches Wörterbuch Deutsch-Tschechisch”, ar to saprotot visu vārdnīcas datu bāzes izstrādi un tās aprīkojumu. M. Vahkova raksta, ka avotvārdnīca šīs vārdnīcas izstrādei ir universālā vācu valodas vārdnīca „Deutsches Universalwörterbuch”, no kuras iegūtais šķirkļa vārdu saraksts papildināts, izmantojot korpusa materiālu un internetā pieejamos resursus. Šķirkļa vārdu saraksta papildināšanai izmantotas arī mūsdienu divvalodu vārdnīcas, un noderīgs saraksta izveidē izrādījies Manheimas Vācu valodas institūtā (*Institut für deutsche Sprache (IDS)*) izstrādātais vārdu lietojuma biežuma saraksts *DeReWo*, kas ir korpusa analīzes metode, ar kuras palīdzību iespējams izstrādāt uz korpusa balstītu pamatvārdu un vārdformu sarakstu. Vārdnīcas šķirkļa vārdu saraksta koriģēšanā izmantota sadarbībā ar *IDS* izstrādātā leksikas vienību sasaistes attiecību eksperimentālā platforma <http://corpora.ids-mannheim.de/ccdb/>. Termini, kas ir būtiska speciālās leksikas daļa, ir apstrādāti atsevišķi no kopējā vārdnīcai atlasīto vārdu kopuma, un to sakārtošanā un papildināšanā piesaistīti nozares speciālisti, raksta M. Vahkova. Čehu atbilstmju piemeklēšanā izmantots čehu valodas korpus, kā arī citas mūsdienu vācu-čehu vārdnīcas un citu valodu tulkojošās vārdnīcas.

Prāgas Kārļa universitātes Filozofijas fakultātē M. Vahkovas vadītajā Ģermānistikas studiju institūta Leksikogrāfijas sekcijā kopš 2000. gada bez lielās akadēmiskās vācu-čehu vārdnīcas projekta tiek īstenoti arī citi mazāki projekti saistībā ar speciālo vārdnīcu izstrādi, kas pamatā balstās uz vācu-čehu ķīmijas terminu vārdnīcas (*Chemisches Wörterbuch Deutsch-Tschechisch*) izstrādes principiem. M. Vahkova norāda, ka projekta ietvaros netiek pārstrādātas jau esošās mazās speciālās vārdnīcas, bet tās tiek izstrādātas no jauna, balstoties uz atsevišķu dažāda valodas materiāla izpēti, darbu ar korpusu un speciālās leksikas materiāla ekscerptiem, kas tiek pārvaldīti atsevišķā datu bāzē. M. Vahkova uzsver, ka šādos mazākos speciālās leksikas kopumos labāk saskatāmi to speciālās jeb īpašās apstrādes aspekti un šādus materiālu kopumus

var apstrādāt atbilstoši adresāta specifiskajām vajadzībām. Pēc šāda principa apstrādātu speciālo leksiku ir labāk pārskatīt un pārbaudīt. Papildu ieguvums ir dažāda jēdzieniskā dalījuma vācu un čehu terminu faktiskais pretstatījums, kur galvenais uzsvars tiek likts uz gramatiskās informācijas apstrādi, kolokācijas spēju un ekvivalenci. M. Vahkova norāda, ka vispārlietojamā leksika daļēji pārklājas ar speciālo leksiku un vispārīgajā vārdnīcā vienmēr nevarēs iekļaut plašu speciālās leksikas kopumu, bet gan tās vienības, kas ir vārdnīcas lietotājam jau daļēji zināmā speciālā leksikas daļa. Šīs speciālās leksikas kopums arvien ir jāaktualizē un mūsdienīgi jāatspoguļo vārdu krājuma nepārtrauktās attīstības dēļ. Terminu apstrādē vispārīgajās un speciālajās vārdnīcās, kurās viena no valodām ir čehu valoda, raugoties no čehu valodā runājošā vārdnīcas lietotāja viedokļa, tiek kritizēti šādi aspekti:

- 1) netiek stilistiski marķētas terminoloģisko sistēmu atšķirības;
- 2) ekvivalenti tiek sarindoti bez paskaidrojumiem un norādēm;
- 3) netiek ņemts vērā verbu un adjektīvu lietojums speciālajā nozares terminoloģijā (Vachkova 2011, 88).

Kā speciālās leksikas atlases piemēru M. Vahkova (Vachkova 2011, 83–90) apraksta ķīmijas speciālās leksikas atlasī lielajai akadēmiskajai vācu-čehu vārdnīcai. M. Vahkova uzsver, ka šīs leksikas atlasē nevar orientēties pēc tā materiāla, kas ietverts iepriekš izdotajās vācu-čehu vārdnīcās, jo tajās ietvertais materiāls pamatā balstās uz vairākiem novecojušiem senākiem izdevumiem. Pamatā ķīmijas speciālās leksikas atlase balstās uz J. Filipecā izstrādāto centra un perifērijas teoriju, turklāt atlasī ierobežo statistikas dati no korpusa un tīmekļa. Leksikas atlasē pieaicināti arī nozares speciālisti un ņemti vērā speciālās terminoloģijas avoti. Autore norāda uz neizbēgamām korpusā un globālajā tīmeklī (galvenokārt pārlūkprogrammā *Google*) uzrādīto statistikas datu atšķirībām (Vachkova 2011, 90). Neskatoties uz iepriekš norādītajiem avotiem, speciālās leksikas atlase sagādā daudz dažādu problēmu, tādēļ liela nozīme saraksta izveidē ir salīdzināma apjoma vienvalodas (vācu valodas) vārdnīcai. Orientējoties pēc tajā esošā speciālās leksikas valodas materiāla, ir izstrādāta lielās akadēmiskās vācu-čehu valodas vārdnīcas mikrostruktūra. Noteikts speciālās leksikas apjoms vienvalodas vārdnīcā „Deutsches Universalwörterbuch”, kā arī citu leksēmu daudzums, piemēram, žargonismi, profesionālismi u. c. M. Vahkova uzsver, ka lielākā daļa leksikas ir analizēta, vadoties pēc čehu adresāta redzesviedokļa. Viņa raksta, ka ārkārtīgi grūtā speciālās leksikas atlasē tiek veikta vienlaikus ar valodas materiāla pakāpenisku dalīšanu atsevišķās lietojuma jomās. Turpmākais atlasītā materiāla apstrādes posms ir tā labošana

un papildināšana, kas veikta, izmantojot speciālistu palīdzību un korpusa dotumus (Vachkova 2011, 90).

Lai apstrādātu speciālo leksiku vispārīgajā lielajā akadēmiskajā vācu-čehu vārdnīcā un veiksmīgi sadarbotos ar nozaru speciālistiem, izstrādātas speciālas darba lapas, kurās speciālistiem jāveic ieraksti un komentāri par attiecīgā termina iespējamajiem variantiem, ūzusu, sinonīmiem, sinonīmu atšķirībām, kolokācijām, ekvivalentiem u. c. (Vachkova 2011, 189).

Kopsavilkums un secinājumi

Apkopojot iepriekš aprakstītās vārdu atlases metodes, jāsecina, ka vispārlietojamās un speciālās leksikas atlase ir aktuāls jautājums, kam diemžēl nav veltīts daudz metaleksikogrāfisko pētījumu. Tāpat nav detalizētu metaleksikogrāfisku pētījumu tieši par vispārlietojamās leksikas atlasī, kā arī par speciālās leksikas atlasī Latvijā izdotajās vispārīgajās divvalodu vārdnīcās. Tas tomēr nenozīmē, ka par šiem jautājumiem trūktu vielas pārdomām un ierosinājumiem (Baldunčiks 1982, 96).

H. Bergenholca izstrādātās vārdnīcas vārdu atlasē izmantoti divu tekstu korpusi, no kuriem pēc biežuma kritērija atlasīts vārdnīcā iekļaujamo vārdu pamatmateriāls, kas papildināts ar nozaru terminiem no mācību grāmatām. Mācību grāmatas uzskatāmas par svarīgu leksikogrāfisko avotu, jo tajās dots attiecīgās nozares sistēmisks skaidrojums. Sistēmās parādās arī tā leksikas daļa, kas nav aktuāla. R. Heski vārdu atlasē par pamatavotu izraugās vispārīgo vienvalodas vārdnīcu, no kuras atlasa vārdus mazāka apjoma vārdnīcai. Speciālās leksikas atlasē R. Heski izmanto speciālo literatūru un nozares speciālistu konsultācijas. Savukārt A. Sarkanis vārdnīcai atlasītajai botānikas speciālās leksikas daļai – augu nosaukumiem – pievieno latīniskos nosaukumus, kas ir būtiska un noderīga informācija vārdnīcas lietotājam. Latīniskie nosaukumi pilda enciklopēdiskās informācijas funkciju un identificē ar avotvalodas un mērķvalodas nosaukumu apzīmēto denotātu, tādēļ to pievienošana augu nosaukumiem arī vidēja apjoma divvalodu tulkojošajā vārdnīcā ir ļoti vēlama. M. Soikanen-Trapānes vārdu atlases apraksts ir detalizēti izklāstīts pašā vārdnīcā. Būtisks ir M. Soikanen-Trapānes vārdnīcas sastādīšanā izmantotais tematiskais grupējums, kas pielāgots vārdnīcas lietotāja vajadzībām. M. Vachkova vārdu atlasē lielas akadēmiskās divvalodu vārdnīcas izstrādē izmanto tekstu korpusa datus, bet speciālo leksiku apstrādā atsevišķi no pārējā vārdnīcai atlasīto vārdu kopuma. M. Vachkova uzsver, ka būtiska ir nozares speciālistu iesaiste vārdnīcas izstrādē un speciālās leksikas materiāla aktualizēšana, ja tiek izmantoti

pārāk veci speciālās literatūras izdevumi. Viņa uzsver, ka vārdu atlasē un apstrādē jāņem vērā vārdnīcas lietotāja redzesviedoklis, kas vācu-čehu vārdnīcā ir čehu mērķauditorija. Kā būtiski speciālās leksikas atlasē jāizceļ dažādu tematiski saistītu vārdu kopumu saraksti, kas veidojami kopā ar nozaru speciālistiem.

Šajā promocijas darbā metodoloģiskais jautājums par speciālās leksikas atlasī vidēja apjoma vispārīgajās vārdnīcās risināts, kā piemēru izvēloties augu nosaukumus. Speciālā leksika var tikt dalīta pa nozarēm, kā arī jēdzieniskajām mikrosistēmām nozares ietvaros, kas ir vieglāk pārskatāmas. Atšķirībā no relatīvi noslēgtām tematiskajām mikrosistēmām, piemēram, ķīmisko elementu nosaukumiem, botānikas leksika pieder pie lielākajām tematiskajām grupām, un augu nosaukumu apakšgrupa tajā ir vislielākā. Jo lielāka ir speciālās leksikas grupa, jo sarežģītāks ir tās atlasē process. Sadarbojoties ar botānikas speciālistiem, izstrādājams optimāls augu nosaukumu pamatsaraksts, kurā pārstāvētas nozīmīgākās augu grupas un, pamatojoties uz šādu sarakstu, veicama augu nosaukumu kopumu analīze vārdnīcās. Līdzīgi būtu jārikojas ar citu tematiski saistītu vārdu grupām: jāizstrādā tematiski saistītu speciālās leksikas vienību saraksti un ar tiem jāpapildina vispārīgās leksikas materiāls, kas iekļaujams vārdnīcā. Katrā jaunā vārdnīcas izdevumā šādi saraksti jāpārskata un jāpapildina atbilstoši aktualizējošajiem kontekstiem, ar kuriem jāsaprot speciālā un mācību literatūra, periodika, daiļliteratūra, aktuālā informācija, ko ataino televīzijā un radio u. tml.

Līdzīgas atziņas sniegtas pētījumos par speciālo leksiku vispārīgajās vārdnīcās. Ivans Stolinovs (Stolinov 2005, 167–182) analizējis sporta jomas speciālo leksiku vācu-bulgāru vārdnīcās un secina, ka tajās iekļauts ļoti maz tenisa terminu, liela daļa vārdnīcās iekļauto tenisa terminu nav precīzi, ir nesaprotami un to tulkojumi ir pilnīgi nepareizi. Viņš izveidojis un piedāvā biežāk lietoto un nozīmīgāko tenisa terminu sarakstu, kas būtu iekļaujami mūsdienu vācu-bulgāru vārdnīcā (Stolinov 2005, 178). Jāņem vērā arī kritiskās piezīmes par sporta, žurniecības un militāro terminu skaidrojumiem speciālajās vārdnīcās, piemēram, 1996. gada „Svešvārdu vārdnīcā”, ja to paredzēts izmantot citu vārdnīcu sastādīšanā (sk. Baldunčiks 2012b, 152).

2.4. Ieskats vārdnīcu mikrostrukturā: speciālās leksikas marķējums

Vārdnīcas šķirkļu struktūru pēc dalījuma četrās zonās (krieviski *зоны*) piedāvā skatīt Valērijs Berkovs (Берков 2004, 80), izšķirot šādas zonas: fonētiskās informācijas

zonu, gramatiskās informācijas zonu, ekvivalentu zonu un norāžu zonu. Šajā apakšnodaļā tuvāk aplūkota norāžu zona, kurā tiek sniegtas norādes jeb marķējums par vārdnīcā iekļautā vārda piederību speciālā lietojuma jomai. Lielāka atbildība leksikas marķēšanā gulstas uz vispārīgajām vienvalodas vārdnīcām, kuras izmanto par pamatu citu mazāku vai lielāku vienvalodas, kā arī divvalodu vārdnīcu izstrādē. No lielajām vispārīgajām vienvalodas vārdnīcām tiek pārņemts ne tikai šķirkļa vārdu materiāls, bet arī uz valodu attiecināmās stilistiskās un citas norādes, kādas leksikogrāfi vārdnīcā iekļautajiem vārdiem ir pievienojuši (Reichmann 1991, 1391–1416). Reinholds Verners uzskata, ka vienvalodas vārdnīcās dotās definīcijas un divvalodu vārdnīcās dotie ekvivalenti dažādos veidos ietekmē to, vai ir nepieciešama vēl kādu citu papildu norāžu (tādu, kuras nav ietvertas dotajā definīcijā un ekvivalentos) pievienošana. Ja vispārīgajā vienvalodas vārdnīcā marķējums attiecas uz vienu valodu, tad vispārīgajā divvalodu vārdnīcā tas var attiekties gan uz avotvalodas, gan mērķvalodas elementiem, kas nereti rada papildu sarežģījumus leksikogrāfiskās mikrostruktūras noteikšanā (Werner 1999, 2796–2800). R. Verners (Werner 1999, 2797) izšķir divas marķējuma funkcijas vispārīgajās divvalodu tulkojošajās vārdnīcās: valodas vienības lietojuma detalizētāks raksturojums un izšķiršanas funkcija (vāciski *Diskriminierungsfunktion*). Pirms avotvalodas ekvivalenta likto „izšķiršanas norāžu jeb marķējuma uzdevums ir diferencēt tulkojuma ekvivalentus.” (Dyka 2005, 52) R. Verners (Werner 1999, 2797) uzskata, ka pievienoto marķējumu var attiecināt uz

- 1) avotvalodas leksiskās vienības vispārīgu lietojumu;
- 2) avotvalodas leksiskās vienības lietošanu noteiktās atsevišķās nozīmēs;
- 3) mērķvalodas ekvivalentiem lietojumā, kurš atbilst avotvalodas leksiskās vienības ietvertajam lietojumam;
- 4) avotvalodas vai mērķvalodas leksiskās vienības fonētiskajiem, ortogrāfiskajiem, morfoloģiskajiem un sintaktiskajiem lietojuma variantiem.

Raugoties no vārdnīcas lietotāja viedokļa, visai papildu informācijai, kas tiek sniegta pie šķirkļa vārda un tā atbildmes, ir būtiska nozīme, lai maksimāli saīsinātu nepieciešamās informācijas meklēšanas ceļu. Tādēļ tai jābūt viegli uztveramai un lietotājam saprotamā valodā. Papildu sniegtajai informācijai jābūt nepārprotamai, un tai jāpalīdz saprast šķirkļa vārda atbildmes nozīmi. Latīnisko augu nosaukumu pievienošanas nepieciešamība vārdnīcā iekļautajiem augu nosaukumiem iztirzāta promocijas darba 1.1. apakšnodaļā, 2.3. apakšnodaļā, 3.3. apakšnodaļas 2., 7., 8. punktā un 4.4. apakšnodaļā. Promocijas darbā izraudzītajās divvalodu tulkojošajās vārdnīcās uz

speciālās leksikas vienībām attiecināmas arī norādes par lietojuma jomu, fonētiskās, gramatiskās un semantiskās norādes, bet šajā apakšnodaļā tuvāk aplūkotas norādes jeb marķējums par vārda lietojumu botānikā.

Latviešu divvalodu vārdnīcu mikrostrukturās pētījumus veikuši A. Bojāte (Bojāte 1968, 217–224), A. Veisbergs (Veisbergs 1996; 1997; 1998), L. Karpinska (Karpinska 2012a; 2012b) u. c. Norāde par šķirkļa vārda piederību noteiktai lietojuma jomai parādās kā šīs jomas saīsinājums (piemēram, botānika – „bot.” vai medicīnā – „med.”) tipogrāfiskā izcēlumā. Vēl šķirkļa vārda piederību kādas nozares speciālajai leksikai var norādīt ar paskaidrojuma pievienošanu iekavās pirms vai pēc paskaidrojamā vārda. Attiecībā uz botānikas jomas leksikas svešvalodas šķirkļa vārdu un ekvivalentu marķējumu mūsdienu vārdnīcās galvenokārt tiek izmantoti gan lietojuma jomu norādoši apzīmējumi, piemēram, botānikā – „bot.”, gan arī paskaidrojumi pirms paskaidrojamā vārda vai aiz tā (piemēram, *augšs, sēne, koks*).

Lai gan mūsdienu vārdnīcās norāžu par šķirkļa vārda piederību noteiktai lietojuma jomai „pievienošanas vai nepievienošanas princips vārdnīcu lietotājam ne vienmēr ir precīzi nosakāms” (Petermann 1982, 216), tomēr lielākajās vārdnīcās tādas tiek pievienotas. M. Baltiņš uzsver, ka arī jaunvārdu marķēšanā vispārīgajās vārdnīcās raksturīga nekonsekvence (Baltiņš 2015, 67). Ir atšķirīgi viedokļi par to, kādos gadījumos norāde par lietojuma jomu būtu jāpievieno. J. Mugdans (Mugdan 1992, 34–41) uzskata, ka lietojuma jomas norādes jāpievieno tādos gadījumos, ja šķirkļa vārda atbilde vai nozīmes skaidrojums par to nesniedz informāciju, un šāda norāde palīdz saprast vārda nozīmi. Gadījumos, kad attiecīgajam šķirkļa vārdam nav atbilstoša mērķvalodas ekvivalenta, leksikogrāfam jāpievieno nozīmes skaidrojums, turklāt abas šīs metodes iespējams kombinēt. Pēc J. Mugdana domām, vārda lietojuma jomas norādes noteikti ir jāpievieno polisemantiskiem vārdiem vārdnīcās, kuras izmanto tulkošanai svešvalodā. Ja visas nozīmes attiecināmas uz vienu nozari, tad šāda norāde ir lieka. Viņš uzsver, ka īpaši riskanta ir vairāku ekvivalentu sarindošana bez papildu norādēm; vārdnīcas lietotājs būtu īpaši pateicīgs par speciālām norādēm pie mazpazīstamākiem ekvivalentiem, jo tās viņam ietaupītu papildu informācijas meklēšanu citos avotos (Mugdan 1992, 34–41).

H. Petermans iesaka marķēt ar nozares norādi tos speciālās leksikas šķirkļa vārdus, kas lielākai daļai lietotāju saistās ar kādu noteiktu nozari un nav zaudējuši savu terminoloģisko raksturu (Petermann 1982, 216). Verners Šolce-Štūbenrehts (Scholze-Stubenrecht 1995, 1–16) uzsver, ka neterminoloģiskajiem un terminoloģiskajiem

ekvivalentiem ir jāpievieno atbilstošs marķējums terminoloģiskās ekvivalences nodrošināšanas problēmu gadījumos. Nevajadzētu arī šķirkļa vārdus ar šādām norādēm pārblīvēt, bet konsekventi un sistemātiski marķēt tos šķirkļa vārdus, kurus vidusmēra vārdnīcas lietotājs lieto vispārlietojamajā leksikā (Petermann 1982, 217).

Leksikogrāfam nozaru apzīmējumu vai lietojuma jomu norāžu pievienošana vai nepievienošana ir bieži vien katrā individuālā gadījumā atšķirīgi risināms uzdevums. Vispārīgajās vārdnīcās vārdiem, kuri ir plaši pazīstami ārpus to lietošanas nozares, lielākoties vairs netiek pievienota norāde par to piederību noteiktai lietojuma jomai (Schaefer 1982, 80). Jāpiekrīt B. Šēdera viedoklim, ka šķirkļa vārdi jāsakārto un jāmarķē tā, lai izstrādātā vārdnīca kalpotu kā datu bāze, kurā vēlākā vārdnīcas izstrādes posmā varētu šo informāciju par vārdnīcas šķirkļa vārdiem apstrādāt datorizēti, kā arī būtu iespējams veikt labojumus, papildinājumus, grupēšanu utt. Lai attiecīgās jomas leksiku atbilstoši paskaidrotu un vārdnīcas lietotājs no šiem skaidrojumiem spētu saskatīt saikni uz nozares leksiku, B. Šēders iesaka veikt visas nozares leksikas horizontālu dalījumu (balstoties uz nozares rokasgrāmatās sniegto informāciju) un vertikālu dalījumu, kura pragmatiskās norādes (sk. Wiegand 1980, 139–271) jāizmanto par pamatu leksikas kodificēšanā (Schaefer 1982, 85–89). Šajā pētījumā izstrādātā augu nosaukumu kopuma dalījums aprakstīts 4.3. apakšnodaļā.

Par to, kādā veidā jāapstrādā augu un dzīvnieku nosaukumi vispārīgajās vārdnīcās un kādas norādes jeb marķējums tiem jāpievieno, viedokļi dalās (Zgusta 1971, 331–332), taču šķiet, ka leksikogrāfi šo jautājumu aplūko nelabprāt, jo pētījumu par augu nosaukumiem divvalodu leksikogrāfijā ir maz. Promocijas darba autore ierosina atjaunot grafiskos simbolus speciālās leksikas marķēšanai, kas bija populāri 20. gs. sākumā. Augu nosaukumu marķēšana vispārīgajās divvalodu tulkojošajās vārdnīcās varētu būt grafisku simbolu lakstauga, krūma, koka (skuju un lapu) vai liānas formā (sk. 4. attēlu). Šādi simboli atvieglotu turpmāku datorizētu vārdnīcas materiāla apstrādi, papildināšanu un labošanu, jo viss augu nosaukumu kopums ir vieglāk pārskatāms pa mazākām grupām, kur grupēšana veikta pēc apzīmējamo augu dzīvesformas⁴. Šāds grupējums varētu būt pamatā datubāzēs apkopotu augu nosaukumu grupēšanai un turpmākai leksikogrāfiskai izmantošanai.

4. attēls. Augu nosaukumu marķēšana vārdnīcā: grafiski simboli (lakstaugs, krūms, liāna, koki: lapu koks, skuju koks) (Neilande 2008)

⁴ *Dzīvesformas* definīcija sniegta promocijas darba 4. nodaļas 4.3.2. punktā

Šajā pētījumā izstrādātajā augu nosaukumu pamatsarakstā iekļauto augu nosaukumu grupējums pēc apzīmēto augu dzīvesformas piedāvāts promocijas darba 2. pielikumā (sk. aili „Grupējums”). Divvalodu vārdnīcā avotvalodas (piemēram, vācu) un (latviešu) mērķvalodas auga nosaukumu piemēri ar iepriekš piedāvāto marķējumu un pievienotu augu latīnisko nosaukumu ir šādi:

Artischocke, die artišoks (*Cynara*)

Berberitze, die bārbele (*Berberis*)

Hopfen, der apinis (*Humulus*)

Linde, die liepa (*Tilia*)

Fichte, die egle (*Picea*)

Ja auga nosaukums apzīmē ģinti, kurā ir jauktas dzīvesformas augi (piemēram, alkšņi, kas var būt gan krūmi, gan koki), tad norāde uz to varētu būt pasvītrots marķējuma simbols, kas vārdnīcas ievaddaļā būtu jāatrunā:

Erle, die alksnis (*Alnus*).

Līdzīgi simboli izmantoti arī pirmajā J. Dravnieka sastādītajā „Angļu-latvju vārdnīcā”, kas izdota 1924. gadā (Dravnieks 1924); domājams, šī tradīcija ir atjaunojama (sal. simbolus vācu-itāliešu valodas vārdnīcā 5. attēlā, kur redzami nozaru simboli, bet iepriekš 4. attēlā – daļījums nozares iekšienē).

Erklärungen der Zeichen und Abkürzungen Spiegazione dei simboli e delle abbreviazioni

1. Zeichen – Simboli

F	familiare, <i>umgangssprachlich</i>	♪	musica, <i>Musik</i>
P	popolare, <i>derb, volkssprachlich</i>	🌾	agricoltura e orticoltura, <i>Landwirtschaft u Gartenbau</i>
🏠	economia e commercio, <i>Wirtschaft u Handel</i>	🌿	botanica, <i>Botanik</i>
🚢	navigazione, <i>Schiffahrt</i>	🏛️	architettura, <i>Architektur</i>
👊	militare, <i>Militär</i>	🔢	matematica, <i>Mathematik</i>
🔧	tecnica, <i>Technik</i>	🧪	chimica, <i>Chemie</i>
⚙️	industria mineraria, <i>Bergbau</i>	⚡	elettrotecnica, <i>Elektrotechnik</i>
🚆	ferrovia, <i>Eisenbahn</i>	🩺	medicina, <i>Medizin</i>
✈️	aviazione, <i>Luftfahrt</i>	⚖️	giurisprudenza, <i>Rechtswesen</i>
📧	posta, <i>Postwesen</i>		

5. attēls. Simbolu paskaidrojumi „Großes Wörterbuch Italienisch. Italienisch-Deutsch. Deutsch-Italienisch” (GWI b. g., 13)

Informācijas tehnoloģiju attīstības laikmetā 21. gadsimta jaunajai paaudzei grafiskie simboli varētu būt pievilcīgi un saprotami. Promocijas darba autore pievienojas iepriekš aplūkotajam B. Šēdera (Schaefer 1982, 80–89) viedoklim, ka būtu jāmarķē visa

vārdnīcā ietvertā nozaru leksika, lai orientētu vārdnīcas lietotāju uz attiecīgā vārda lietojuma jomu, kā arī paredzot turpmāku šīs speciālās leksikas datorizētu aprādi.

Kā alternatīvs risinājums lietojuma jomu norāžu nepievienošana vai pievienošana varētu būt attiecīgās leksikas dalījums pēc J. Filipeca centra un perifērijas teorijas. Šādā gadījumā centra grupā esošajām leksikas vienībām norādi par lietojuma jomu varētu nepievienot, ja centra grupā ierindotu vispārzināmu augu nosaukumus. Promocijas darbā izstrādātajā pamatsarakstā ietverto augu nosaukumu grupējums pēc centra un perifērijas teorijas aprakstīts 4. nodaļas 4.3.3. punktā.

Vārdnīcu pētnieku uzdevums un pienākums ir veikt vārdnīcu izstrādes principu nopietnu modernizāciju, turklāt to nevar izdarīt, atjaunojot tikai daļu no vārdnīcā iekļautās informācijas. Atbilstošs risinājums nebūs arī bez vienotas koncepcijas veikta novecojušu materiālu kompilācija, izmantojot informācijas tehnoloģijas (Agricola 1983, 1–24). Lai gan arī „vārdnīcu papildināšana ir visai maz aprakstīts process” (Veisbergs 2015, 134), tomēr jāatzīmē, ka tieši informācijas tehnoloģiju sniegtās iespējas vārdnīcu izstrādē un jau iepriekš izdotu vārdnīcu papildināšanā ir būtisks aspekts, kas tiek apzināts un izmantots vārdnīcu sagatavošanā. Latvijā informācijas tehnoloģiju sniegtās iespējas elektronisko vārdnīcu izstrādē pēdējo divdesmit gadu laikā tiek izmantotas arvien plašāk, piemēram, 2015. gadā pabeigtā Valta Ernštreita, Marikas Muzikantes un Maimas Grīnbergas sastādītā jaunā elektroniskā igauņu-latviešu vārdnīca, kas lietojama interneta vietnē <http://www.ee-lv.lv/lv/projekts>, internetā bija pieejama jau tās veidošanas procesā (Bodniece 2015, 71). Piemēri no korpusa ir pievienoti arī šķirķļu skaidrojumiem vārdnīcu portālā tīmekļa vietnē www.tezaurs.lv.

Pirms darba ar speciālo leksiku – augu nosaukumiem kā botānikas speciālās leksikas daļu – jāgūst priekšstats par attiecīgo nozari, tādēļ nākamajā promocijas darba nodaļā sniegts ieskats zinātnē, kas pēta un apraksta augus, – botānikā.

3. Botānika – viena no speciālās leksikas jomām vispārīgajās vārdnīcās

Botānikas jomas leksikas daļa – augu nosaukumi – vispārīgajās divvalodu vārdnīcās kā šī promocijas darba temats nav izvēlēts nejauši. Cilvēku dzīvē jau kopš seniem laikiem augu valstij ir bijusi liela nozīme. Tā nodrošinājuši uzturu, pajumti un darbarīkus. Mūsdienās augi tiek audzēti ne vien tīrumos un mazdārziņos, bet arī telpās, aprakstīti mācību un speciālajā literatūrā un to precīza nosaukšana un pazīšana nepieciešama ne tikai speciālistiem, bet samērā plašam personu lokam gan savām individuālajām vajadzībām, gan profesionāliem nolūkiem (dārzniekiem, floristiem, skolotājiem, tulkotājiem u. c.). Augu nosaukumiem to lielā apjoma un nozīmes ziņā ir arī sava vieta ikviena cilvēka valodā. Tā kā augus izmanto ne tikai uzturam un dekoratīviem nolūkiem, bet arī ārstniecībā, tos nepieciešams pazīt, precīzi nosaukt un raksturot. Lielu daļu šo zināšanu cilvēki iegūst skolā, mācoties botāniku, bet daļu – papildinot savas zināšanas ar informāciju no citiem avotiem, piemēram, speciālās literatūras. Augu nosaukumus reģistrē arī vārdnīcās. Vienvalodas vārdnīcās sniedz augu nosaukumu skaidrojumu, savukārt divvalodu vārdnīcu galvenā funkcija ir dot avotvalodas auga nosaukumam precīzu mērķvalodas atbilstmi, ietverot optimālu augu nosaukumu kopumu noteikta apjoma vārdnīcā. Promocijas darba pētāmo materiālu veido augu nosaukumi, kas ekscerpēti no vispārīgajām vidēja apjoma divvalodu tulkojošajām vārdnīcām un analizēti promocijas darba 4. nodaļā. Turpmākajā apakšnodaļā sniegts ieskats botānikas nozarē.

3.1. Botānikas nozares īss raksturojums un pamatjēdzienu izpratne

Augus pēc dažādiem aspektiem pēta, apraksta un raksturo botānika. Botānika (grieķu valodā *botanikos* – uz zāli, augiem attiecīgs) ir „zinātne par augiem; viena no galvenajām bioloģijas zinātnēm” (LPE2 1982, 100). Botānikas pamati meklējami jau seno laiku ārstu, filozofu un dabas pētnieku, piemēram, Hipokrāta, Aristoteļa un Teofrasta, darbos (BW 2000, 15).

Botānika iepazīstina ar augu dažādību, augu iekšējo un ārējo uzbūvi, to attīstības likumsakarībām un nozīmi cilvēku dzīvē. Augu daudzveidība ir milzīga, tādēļ, lai varētu orientēties plašajā augu valstī, tos sistematizē, apvienojot grupās pēc to ārējās līdzības, funkcijām un citiem rādītājiem; grupās sakārtotie augi veido augu valsts sistēmu (Aizpure 2000, 41). Botānikas apakšnozari, kas pētī augu daudzveidību un klasifikāciju, sauc par *augu sistemātiku* (LPE2 1982, 100). Sistemātikas iedalījuma vienības sauc par

taksoniem (Nagle, Gribuste 2000, 7), un augu valsts iedalījuma sistemātisko grupu jeb taksonu pamatā ir augu uzbūve un izcelšanās.

Ar taksonomiju saprot „zinātnes nozari, kas pētī augsti organizētu hierarhisku īstenības sistēmu elementu (piemēram, dabas vai valodas objektu) klasifikācijas un nomenklatūras principus” (VPSV 2007, 386). Klasifikācijas uzdevums ir sakārtot augu daudzveidību, atspoguļojot arī to izcelšanos. Botānika ir joma ar starptautisku raksturu, kurā ir savi standartizācijas procesi, pēc kuriem jāvadās un kuri jāņem vērā, arī izstrādājot šīs jomas terminoloģiju latviešu valodā. Botānikas taksonomijas kategorijas (valsts, nodalījums, klase, rinda, dzimta, ģints un suga) sakārtotas noteiktā hierarhiskā sistēmā, un tām nosaukumi tiek piešķirti atbilstoši „Starptautiskajam aļģu, sēņu un augu nomenklatūras kodeksam” (*International Code of Nomenclature for algae, fungi, and plants*), kas pieņemts 2011. gada jūlijā 18. Starptautiskajā botānikas kongresā Melburnā, Austrālijā. Līdz 2011. gadam kodeksa nosaukums ir „Starptautiskais botānikas nomenklatūras kodekss” (*International Code of Botanical Nomenclature*). Atsevišķs kodekss izdots kultūraugiem – „Starptautisko kultūraugu nomenklatūras kodekss” (*International Code of Nomenclature for Cultivated Plants "Cultivated Plant Code" vai ICNCP*) (IAPT_e 2012).

Aplūkojot botānikas terminoloģiju, nepieciešams īss skaidrojums par taksonomijas pamatterminiem *nodalījums, klase, rinda, dzimta, ģints* un *suga*. Ar *nodalījumu* bioloģijā saprot sistemātikas augstāko pamattaksonu, kas botānikā apvieno radniecīgas klases, un ir zināmi 3 augstāko augu nodalījumi un 17 zemāko augu nodalījumi (LPE7 1986, 207). *Klase* botānikā atrodas starp nodalījumu un rindu (LPE5₁ 1984, 142), un tajā apvieno rindas ar līdzīgām galvenajām pazīmēm. *Rindā* apvieno radniecīgas dzimtas (LPE8 1986, 414); starp rindu un ģinti atrodas *dzimta*, kurā apvieno radniecīgas ģintis ar kopīgu izcelsmi (LPE2 1982, 707). *Ģints* „apvieno tuvu radniecīgas sugas” (LPE3 1983, 722). Sugas jēdzienu pirmais formulējis un tā nosaukumu *species* latīņu valodā ieviesis angļu botāniķis Džons Rejs 1693. gadā (LPE9 1987, 339), un *suga* ir „pamattaksons organismu sistēmā” (LPE9 1987, 339), kas apvieno organismus ar līdzīgām pazīmēm. Sistemātikā dažāda ranga taksonu hierarhija ir stingri noteikta: sugas apvieno ģintī, ģintis – dzimtā, augu dzimtas – rindā, rindas sakārto klasēs, bet tās – nodalījumos (LLVV7₁ 1991, 272).

Katrai sugai ir zinātniskais nosaukums latīņu valodā, lai vienlīdz labi ar to varētu identificēt apzīmējamo augu visu valodu runātāji. Precīzus zinātniskos nosaukumus ieviesis un augu sistemātikas pamatus izstrādājis zviedru dabaspētnieks Kārlis Linnejs

(1707–1778). Viņa izstrādātās klasifikācijas pamatā augi tiek grupēti pēc to vairošanās orgāniem (ziedā – putekšņlapas un augļlapas) (Priedītis 2009, 6). K. Linnejs savu izstrādāto augu dalījuma sistēmu apraksta jau 1735. gadā iznākušajā darbā „Systema naturae sive regna tria naturae systematica proposita” (BW 2000, 16), bet savā darbā „Species plantarum” („Dabas sistēma”), kas izdots 1753. gadā, viņš jau konsekventi izmanto izstrādāto klasifikācijas sistēmu – bināro nomenklatūru (BW 2000, 17). Binārā nomenklatūra ir klasifikācijas sistēma pēc ģints (kas ir sugu grupa ar līdzīgām pazīmēm (LLVV3 1975, 187)) un sugas, un tajā katru augu sugu apzīmē bināri – ar diviem latīņu vārdiem. Sugu nosaukumā latīņu valodā pirmais ir ģints apzīmējums, bet otrais ir sugas apzīmējums, piemēram, *Sambucus nigra* un *Sambucus racemosa*. Pirmais vārds norāda uz auga piederību noteiktai ģintij, šajā gadījumā plūškoku ģintij – *Sambucus*, bet otrais vārds specificē sugu; šajā gadījumā *melnais plūškoks* – lat. *Sambucus nigra* – un *sarkanais plūškoks* – lat. *Sambucus racemosa*. K. Linneja izveidotā klasifikācijas sistēma pamatota ar nedaudzām augu un dzīvnieku pazīmēm, taču pēc tās bija viegli orientēties lielajā sugu skaitā, un tai bija liela nozīme tālākajos botānikas pētījumos (LPE6 1985, 197). K. Linneja ieviestā binārā nomenklatūras sistēma pastāv vēl tagad.

Terminoloģijas un nomenklatūras diferencēšanas jautājumu, kā arī kopīgos un atšķirīgos aspektus analizē vairāki valodnieki, kuru viedokļi aplūkoti turpmāk. Ar terminoloģijas darbu saprot „praktisku teorētisko principu pielietojumu, identificējot konkrētas jomas terminoloģiju” (Cole 1993, 398). Valodniecības speciālajā literatūrā *termins* tiek skaidrots kā „konkrētas tematiskās jomas, speciālās nozares jēdziena vārdiskais apzīmējums – vārds vai vārdkopa, kas izteic (nosauc un iezīmē) attiecīgās jomas (nozares) noteiktu jēdzienu kā nozares jēdzienu sistēmas sastāvdaļu” (VPSV 2007, 399–400). Terminu raksturo virkne pazīmju, un ideālā variantā tās ir „sistēmiskums (termins – jēdzienu sistēmu atspoguļojošas terminu sistēmas vienība), viennozīmīgums, nozīmes precizitāte un formas īsums, mononīmiskums (terminam nav raksturīgi sinonīmi), neatkarība no konteksta, emocionālā neitralitāte u. c.” (LPE9 1987, 606; sk. arī Skujiņa 2002; Baltiņš 2013, 415–433). Savukārt termina galvenā funkcija ir „izteikt (nosaukt un iezīmēt) jēdzienu par īstenības objektu” (Skujiņa 2002, 8–9). Dažādās valodās izteiktajiem terminiem būtu jānodrošina jēdzieniska atbilstība, tāpēc terminoloģijas izstrādē un standartizācijā sadarbojas speciālisti vienas valodas lietotāju, valsts un pat starptautiskā mērogā (LPE9 1987, 606). Terminrades procesā „liela nozīme ir skaidrojošām vārdnīcām un tulkojošām divvalodu un vairākvalodu nozaru terminoloģijas vārdnīcām” (LPE9 1987, 606). Māris Baltiņš uzsver, ka terminoloģijas

izstrādē sava vieta ir gan attiecīgās nozares speciālistiem, gan valodniekiem, tulkotājiem un redaktoriem, gan arī sabiedrībai. Viņš terminoloģijas izstrādes procesu iedala vismaz piecās daļās: terminu izstrāde, terminu saskaņošana, terminu apstiprināšana, terminu publiskošana un terminu grozīšana (Baltiņš 2013, 415–416).

Noteiktas nozares terminu sistēma valodā atspoguļo šīs nozares jēdzienu sistēmu, tādēļ būtiska ir jēdziena vietas iezīmēšana attiecīgās nozares jēdzienu sistēmā. Šādā veidā ir redzama katra termina kā funkcionālas vienības saikne ar citiem konkrētās jomas jēdzieniem, un to raksturo lietošanas sfēra un funkcionālā nozīme. Ar šo nostādni saskan H. Petermana uzskats, ka katrs termins ir zināmā veidā strukturētas terminoloģiskās sistēmas elements, kas balstās uz atbilstoši izstrādātu jēdzienu sistēmu, un vārdnīcas lietotājam lielos vilcienos jābūt pārredzamām ar to saistītajām iekšējām nozares saiknēm (Petermann 1982, 214–215).

Precizējams arī termina *nomenklatūra* skaidrojums: „Konkrētu kādas zinātnes, ražošanas, mākslas nozarē lietojamu priekšmetu un parasti arī tiem pievienotu saīsināto apzīmējumu (marku, indeksu, tipu un modeļu apzīmējumu u. tml.) kopums vai sistematizēts uzskaitījums. (..) ne vienmēr ir iespējams novilkt stingru robežu starp terminoloģiju un nomenklatūru.” (VPSV 2007, 256) Aiz definīcijas minēti šādi piemēri: botānikas nomenklatūra; zāļu nomenklatūra; nomenklatūras vārds; nomenklatūras nosaukums. No šīs definīcijas izriet, ka sistematizēts botānikas jomas terminu kopums ir botānikas nomenklatūra. „Sistemātikā augu nosaukšanai izmanto nomenklatūru” (GEO 2007, 1179), kuru „var klasificēt kā taksonomijas speciālo terminoloģiju, un pēc analogijas – nomeni uztverami kā taksonu termini” (BW 2000, 35). Jāpiekrīt arī, ka grūti ir iezīmēt stingru robežu starp terminoloģiju un nomenklatūru. „Par nomenklatūras vienībām var būt gan termini, terminu un īpašvārdu kombinācijas, gan dažādas citas nominatīvās vienības.” (Skujiņa 2002, 44) V. Skujiņa uzskata, ka terminoloģijas un nomenklatūras galvenā atšķirība ir tā, ka „termins objektu nosauc, ietverot ar šo objektu saistītā jēdziena būtiskās (klasificējošās) pazīmes (nominatīvā funkcija kopā ar definitīvo), bet nomenklatūras vienība nosauc objektu, aprobežojoties tikai ar kādas ārējas (pat nejaušas, simboliskas) pazīmes pieminēšanu (galvenais ir nominatīvās funkcijas denotatīvais raksturs). Atšķirīgs katrā slānī ir sistēmiskuma raksturs un sakars ar izsakāmo jēdzienu” (Skujiņa 2002, 44).

Pētījumā par speciālās leksikas diferencēšanu terminoloģijas un nomenklatūras vienībās Eberhards Fleišmans (*Eberhardt Fleischmann*) aplūko Helmuta Felbera (*Helmut Felber*) un Gerharda Budina (*Gerhard Budin*) uzskatus un norāda, ka šie

valodnieki šķir terminoloģiju un nomenklatūru, uzskatot, ka terminoloģijā ir runa par kādas zinātnes nozares sakārtotu jēdzienu kopumu, kam pakārtoti jēdzienu apzīmējumi (vāciski *Begriffszeichen*), savukārt nomenklatūras īpatnība ir tā, ka tās jēdzienu apzīmējumi veido nosaukumu sistēmu (vāciski *Benennungssystem*). Atsaucoties uz Lotāru Hofmanu (*Lothar Hoffmann*), E. Fleišmans norāda, ka šādas nosaukumu sistēmas spilgts piemērs ir K. Linneja izstrādātā nomenklatūra (Fleischmann 1996, 173–175). Katrā nozarē, piemēram, ķīmijā, botānikā, zooloģijā, kur mazākas vienības ir kārtojamas sistēmā, ir izstrādāta sava atšķirīga iedalījuma nomenklatūra, un katrai no tām ir sava lietojuma specifika (Laugale 2009, 41). Iepriekš aplūkotais ļauj secināt, ka praksē lieto abus apzīmējumus – gan nomenklatūru, gan terminoloģiju –, un attiecībā uz augu nosaukumiem ar nomenklatūru tiek apzīmēts sistematizēts jeb sistēmā apvienots nozares objektu saraksts, un pamatā atšķirība ir saiknē ar izsakāmo jēdzienu.

3.2. Ieskats latviešu botānikas terminoloģijas izveidē

„Iepazīšanās ar dabas elementiem ir visai vajadzīga, ja gribam, lai viņu labās īpašības mums nāk par svētību un viņu ļaunās, lai mums paliek nekaitīgas. Pie tam, arī mūsu prāts top gaišāks un gars daiļāks,” šādi Jāņa Ilstera ievadvārdi lasāmi pirmajā viņa izstrādātajā botānikas mācību grāmatā latviešu valodā „Botanika tautskolām un pašmācībai” (Ilsters 1883, priekšvārds). Šajā grāmatā J. Ilsters latviski apraksta botānikas terminoloģiju. Galveno augu daļu (saknes, stumbra, lapas, ziedu un augļu) aprakstos doti arī termini vācu valodā, piemēram, pirmsakne (vāciski *Hauptwurzel*), stublājs (vāciski *Stengel*) vai pabalstlapas (vāciski *Deckblätter*), kas liek domāt, ka autors savā darbā izmantojis speciālo literatūru vācu valodā. Grāmatā aprakstītajiem augiem norādīti latīniskie nosaukumi, kā arī nosaukumi vācu un krievu valodā. J. Ilsters devis arī dabīgās un mākslīgās augu klasifikācijas sistēmu salīdzinājumus un secina: „Kādam nepazīstamam stādam veikli uzmeklēt vārdu, ir ieteicama vairāk Linneja sistēma, bet pamatīgai stādu pētīšanai – dabīgā sistēma.” (Ilsters 1883, 118) Grāmatas autors plašās zināšanas par augiem apguvis galvenokārt pašmācības ceļā, aktīvi vācis augu nosaukumus un tos apkopojis. Šie nosaukumu vākumi „kalpojuši par pamatu zinātnisko nosaukumu izstrādei vārdnīcā [K. Mīlenbaha „Latviešu valodas vārdnīcā”⁵] (Ēdelmene 2005, 189–190). J. Ilsters gan vāca augu nosaukumus, gan izmantoja rakstu

⁵ Promocijas darba autores papildinājums

avotos iekļautos apzīmējumus, kas reģistrēti vecajās vārdnīcās un tā saucamajās „Magazīnās” (rakstu krājumos, ko izdeva Latviešu literārā biedrība).

J. Ilstera darbu attiecībā uz augu nosaukumu vākšanu un vispārīgām pārmaiņām botānikas terminu darināšanā 19. gs. beigās un 20. gs. publikācijās pētījusi L. Piete (Piete 2008, 46–55), secinot, ka 19. gs. beigās notiek aktīva botānikas terminu vākšana un citvalodu terminiem tiek meklēti ekvivalenti latviešu valodā. 1923. gadā iznāk Kārļa Ašmaņa „Latvijas flora”, bet 1924. gadā tiek izdota P. Galenieka sarakstītā botānikas mācību grāmata „Botanika” ar augu nosaukumu rādītāju grāmatas beigās. Šī grāmata vēlāk tiek izdota vēl četras reizes. Piektais P. Galenieka „Botanikas” izdevums iznāk 1945. gadā, un šī darba beigās ievietots grāmatas tekstā minēto augu latvisko un latīnisko nosaukumu saraksts (Galenieks 1945, 269–272). P. Galenieks aktīvi strādājis pedagoģiskajā darbā, kas saistās ar botānikas mācīšanu Latvijas Lauksaimniecības akadēmijas studentiem, kā arī veltījis daudz laika Latvijas floras pētīšanai. Viņa vadībā studenti izstrādā pirmo grāmatu latviešu valodā par Latvijas floru. Tajā apkopota herbārijos un literatūrā esošā informācija. „Latvijas PSR flora” četros sējumos iznāca no 1953. līdz 1959. gadam. Tajā ir iekļautas gandrīz 1300 savvaļas, sinantropās un kultūraugu sugas (sk. Latvijas PSR flora 1953–1959). P. Galenieks devis lielu ieguldījumu botānikas terminoloģijas izstrādē un veidošanā, precizējot un radot jaunus augu nosaukumus, un viņa veiktais darbs apkopots 1950. gadā izdotajā „Botaniskajā vārdnīcā” (GalBV 1950) un 1960. gadā izdotajā darbā „Augu sistemātika”. P. Galenieks sniedzis konsultācijas botānikas speciālās leksikas apstrādē arī 1959. gadā izdotajā divu sējumu „Krievu-latviešu vārdnīcā”.

Šajā laikā Latvijas floras pētījumus veikuši arī šādi botāniķi: Kornēlija Birkmane, Ģertrūde Gavrilova, Anna Pētersone, Alfrēds Rasiņš, Kārlis Starcs, Laima Tabaka u. c. Nozīmīgākā speciālā literatūra 20. gs. otrajā pusē, kas kā papildu speciālās leksikas avots izmantojama arī leksikogrāfiskiem nolūkiem, ir 1958. gadā izdotā A. Pētersones un K. Birkmanes „Latvijas PSR augu noteicējs,” „Augu aizsardzība: zinātniskā un tehniskā terminoloģija”, kas iznāk 1960. gadā (Term3 1960), savukārt 1973. gadā iznāk Kārļa Bambergas vadītā autoru kolektīva sastādītā „Agronomijas terminu vārdnīca” (Term9 1973), kurā iekļauti termini latviešu, latīņu un krievu valodā. 1973. gadā iznāk Voldemāra Langenfelda, Emīlijas Ozoliņas un Gaidas Ābeles „Augstāko augu sistemātika”, bet 1975. gadā Alfona Piterāna, Edgara Vimbas un Līvijas Vulfas „Zemāko augu sistemātika”, kurās apkopots viss jaunais augu nosaukumu veidošanā (Ēdelmane 2005, 192–193). I. Ēdelmane uzsver, ka „atšķirībā no P. Galenieka

„Botaniskas vārdnīcas” 70. gadu publikācijās doti daudzi jauni, pārveidoti augu latviskie un latīniskie nosaukumi, kā izskaidrojums atrodams jau A. Rasiņa terminoloģiskajā vārdnīcā „Augu aizsardzība”: dažādos ekoloģiskos apstākļos vienas un tās pašas augu sugas var iegūt citas īpašības, un tādēļ arī tās nosaukums var būt citāds” (Ēdelmane 2005, 193–194).

Latvijas Botāniķu biedrības mājas lapā lasāms, ka laikā no 1974. līdz 1990. gadam tiek izdotas 7 Latvijas floras un veģetācijas grāmatas „Флора и растительность Латвийской ССР”, kurās dota informācija par konkrētu ģeobotāniskā rajona vaskulāro augu floru un tās daudzveidību, savvaļas reto un aizsargājamo sugu atradnēm, adventīvo sugu un dārzeņģu izplatību (Tabaka 2001). No 1978. gada līdz 1986. gadam tiek izdotas četras grāmatas, kurās apkopota informācija par retām augu sugām Latvijas florā – „Хорология флоры Латвийской ССР” (Фатаре 1978; 1980; 1981; 1986). No 1996. līdz 2003. gadam trīs sējumos ir publicēti Baltijas floras pārskati „Flora of the Baltic Countries” (Laasimer, Kuusk, Tabaka, Lekavičius 1993; Kuusk, Tabaka, Jankevičiene 1996; 2003), kas ir rezultāts 70. gadu sākumā veiksmīgi uzsāktajai Latvijas botāniķu sadarbībai ar pārējo Baltijas valstu botāniķiem (Rustanoviča_e b. g.).

90. gadu sākumā tika uzsākts arī darbs pie „Latvijas vaskulāro augu floras” sastādīšanas pa dzimtām, un no 1999. līdz 2005. gadam ir publicēti vairāki šādi pārskati (piemēram, Gavrilova, Šulcs 1999a; Eglīte, Šulcs 2000; Baroniņa 2001; Gavrilova 2001; Cepurīte 2003; Gavrilova 2004; Cepurīte 2005), un darbs pie jaunu pārskatu izdošanas turpinās arī nākamajos gados (Rustanoviča_e b. g.). Šajos darbos floras daļas ir veidotas pēc viena maketa un principiem (Cepurīte 2008, VII). 1999. gadā iznākušajā Ģ. Gavrilovas un Viestura Šulca izstrādātajā darbā „Latvijas vaskulāro augu flora: Taksonu saraksts” ietvertas gan vietējās, gan svešzemju augu sugas (sk. Gavrilova, Šulcs 1999b). Šajā darbā ir daudz izmaiņu augu nosaukumu terminoloģijā salīdzinājumā ar 20. gs. sākumā un vidū iznākušo literatūru; lai noteiktu augus, kas minēti šajā sarakstā, labi jāzina taksonu sinonīmika, pretējā gadījumā nevar identificēt augus, kas minēti gadsimta sākumā vai vidū izdotajā botāniskajā literatūrā, vārdnīcās un enciklopēdijās (Ēdelmane 2005, 194).

2000. gadā izdotajā „Vaskulāro augu floras” burtnīcā V. Šulcs atzīst, ka „manuskripta sagatavošanas gaitā radās problēmas, kas saistās ar taksonu galvenā latviskā nosaukuma izvēli. Tas lika pievērsties nacionālās botāniskās nomenklatūras teorētiskajiem aspektiem un meklēt problēmu risinājumu” (Šulcs 2000, 7). Nosaukumu izmaiņas rada grūtības gan pašiem botāniķiem, gan arī nespeciālistiem, kas lieto augu

nosaukumus, skolotājiem, studentiem, dārzniekiem, puķkopjiem un vienkāršiem augu mīļotājiem. Bernds Gliva pētījumā par orhideju nosaukumiem latviešu un lietuviešu valodā norāda, ka „nosaukumu un sugu piederība dažreiz ir sarežģīta un nedroša, īpaši vecākajā un nebotāniskajā literatūrā. Arī botāniķiem grūti tās atšķirt” (Gliwa 2009, 230). Tādēļ, lai nerastos kļūdas un pārpratumi, visiem, kas savos darbos minēs augu nosaukumus, vajadzēs izvēlēties, tieši kurus nosaukumus tie lieto, un pamatot savu izvēli, uzskata I. Ēdelmane (Ēdelmane 2005, 195). Viņas vadībā izstrādātajā vārdnīcā „Latviešu valodas augu nosaukumi” (LVAN 2003) ir uzrādīta visu ietvertu taksonu sinonīmika, tajā ir atspoguļoti un apkopoti latviešu valodā lietotie augu nosaukumi, ko I. Ēdelmane vākusi Latvijas novados. Bez vairākām citām publikācijām un pētījumiem par augu nosaukumiem šis ir viens no nozīmīgākajiem I. Ēdelmanes darbiem, kurā ietverts augu nosaukumu materiāls no dažāda veida publikācijām, tādējādi atspoguļojot augu nosaukumu veidošanas attīstību un izmaiņas.

Latvijā nepilnīgi apmierinātās vajadzības pēc jaunu terminu izstrādes krasi parādījās laikā, kad bija jānodrošina dažādu starptautisku klasifikāciju un nomenklatūru tulkošana un ieviešana, uzsver M. Baltiņš (Baltiņš 2013, 430–431). Arī no aplūkotā materiāla par botānikas terminoloģijas attīstību un pārmaiņām secināms, ka augu nosaukumu terminoloģija nav statiska, tādēļ leksikogrāfam, kas savā darbā izmanto augu nosaukumus, nemitīgi jāseko līdzi tās attīstībai un izmaiņām. Turklāt jāseko līdzi izmaiņām ne tikai augu nosaukumu terminoloģijā, bet „vēl savas nozares specifika jāprecizē vides nozares speciālistiem un jāapkopo šajā nozarē aktuālie termini” (Skujiņa 2000, 9–10). Vēlreiz jāuzsver, ka vispārīgo vārdnīcu izstrādes gaitā augu nosaukumu precizēšanai jāpiesaista nozares speciālisti. Nozares speciālistu iesaiste raksturīga arī citu speciālnozarū, piemēram, juridisku terminu tulkojumu speciālās leksikas precizēšanai vārdnīcās un tulkojumos (sk., piemēram, SV 1996, 3; Rudziša 2013, 25).

Botānikas terminu veidošanas principus latviešu valodā apstiprinājusi Latvijas Zinātņu akadēmijas (LZA) Terminoloģijas komisijas (TK) Botānikas terminoloģijas apakškomisija, un tie publicēti LZA TK izdevuma „Terminoloģijas jaunumi” 10. numurā. Sugas nosaukumu latviešu valodā veido sugu norādošais vārds (kas var būt viens vai divi vārdi), kam seko ģints nosaukums (LZA TK TJ Nr. 10 2004, 22). Ja nosaukumā latīņu valodā pirmais ir ģints vārds, bet otrais sugas vārds, tad latviešu valodā ir otrādi. Piemēram, sugu nosaukumos *parastais kadiķis* un *kazaku kadiķis* vārds *kadiķis* norāda uz kadiķu ģinti, pie kuras pieder abas nosauktās sugas (Aizpure 2000, 41).

3.3. Augu nosaukumi un to īpašais statuss vispārīgajās vārdnīcās: problēmas un risinājumi

Latviskos augu nosaukumus no dažādiem aspektiem un dažādās vārdnīcās pētījušas latviešu valodnieces I. Ēdelmane (Ēdelmane 1983; 1991; 2005), L. Kurmiņa (Piete) (Piete 2008; Kurmiņa 2010) u. c. Pirms promocijas darba empīriskās daļas un augu nosaukumu pamatsaraksta izstrādes apraksta precizējams jēdziens *auga nosaukums*.

Latviešu valodā vārds *augš* ir atvasināts no verba *augt*, un tas ir Johana Heinriha Karla Kavala jaunvārds, ko popularizējis Atis Kronvalds (Karulis 2001, 86). Pēc J. H. K. Kavala darba „Dieva radījumi pasaulē”, kur vārds *augš* raksturots darba 2. daļā ar nosaukumu „Augu valsts” (Kavals 1860, 39–117), tas tiek iekļauts arī lielākajās publicētajās vārdnīcās, piemēram, Krišjāņa Valdemāra vadībā sagatavotajā un 1872. gadā izdotajā vārdnīcā „Krievu-latviešu-vācu vārdnice”, kur tas dots kā krieviskā *растение* pirmā latviskā atbilde, aiz kuras seko *stāds* (KLVV 1872, 533); par K. Valdemāra vārdnīcu pētījumiem sk. Baldunčiks 2005, Karulis 1972, Roze 1982, Zemzare 1961. Pirms J. H. K. Kavala ieviestā vārda ar nozīmi ‘augš’ lietoja vārdus *stāds*, *retāk – auglis* (Karulis 2001, 86), piemēram, G. F. Stendera „Lettisches Lexikon” iekļauts vārds *auglis* un tā atbildes vācu valodā *Frucht, Gewächs* (Stender 1789, 9), bet vārda *augš* šajā leksikonā vēl nav. „Latviešu konversācijas vārdnīcās” 1. sējumā *augš* definēts šādi: „Dzīva būtne ar visām dzīvības pazīmēm. Pretēji dzīvniekam augš parasti nebarojas no citām dzīvām būtnēm, bet saules gaismā tieši no neorganiskām vielām (..)” (LKV1 1927, 1171) Savukārt „Latviešu literārās valodas vārdnīcā” dota šāda *auga* definīcija: „Organisms, kas attīstās, parasti nemainot vietu, un barojas ar vielām, kuras uzņem no augsnes, gaisa, ūdens vai arī no citiem organismiem.” (LLVV1 1972, 492) 2006. gadā izdotajā „Latviešu valodas vārdnīcā” dotā definīcija (LVV 2006, 141) ir identiska iepriekš minētajai. Metodoloģisku iemeslu dēļ enciklopēdiju traktējums ir atšķirīgs, piemēram, „Latvijas padomju enciklopēdijas” 1. sējumā *auga* definīcija formulēta šādi: „Organisms, kam raksturīga autotrofiska barošana (fotosintēze) un blīvi šūnapvalki, kuri sastāv galvenokārt no celulozes.” (LPE1 1981, 476) Enciklopēdijā „Latvijas daba” dots augstākās sistemātikas vienības *augu valsts* skaidrojums no botānikas kā zinātnes viedokļa: „1. Augu valsts (*Plantae* syn. *Vegetabilia*), viens no dzīvās dabas augstākajiem taksoniem, kas spēj baroties tikai ar neorganiskām vielām, sintezējot no tām organiskas vielas ar gaismas enerģijas palīdzību, ~350000 s. (Latvijā >4000 s.)” (LD1 1994, 92)

Pirms 2000. gada izdotajā botānikas mācību literatūrā aplūkots augu valsts iedalījums ir šāds – aļģes, ķērpji, sūnaugi, paparžaugi un sēkļaugi – (Zeltiņa 1999, 6), bet jaunākajās botānikas mācību grāmatās lasāms, ka „sēnes, ķērpji un baktērijas nav augi” (Aizpure 2008, 3) vai „mūsdienu sistemātiķi dažu pazīmju dēļ aļģes neierindo augu valstī” (Aizpure 2008, 7). Tā kā sistemātika ir mainīga zinātne un, veicot jaunus pētījumus un atklājumus, organismu klasifikācija laika gaitā mainās, tad šajā pētījumā ar augiem tiek saprasti „augstākie jeb vaskulārie augi – paparžaugi un sēkļaugi” (Priedītis 2009, 6).

Ar *nosaukumu* pētījumā tiek saprasts „vārds, vārdkopa, garāks vārdu savienojums, kādā priekšmets, parādība vai cits objekts ir nosaukts, lai to atšķirtu no līdzīgiem (priekšmetiem, parādībām vai citiem objektiem)” (VPSV 2007, 261). Iepriekš minētās termina *nosaukums* definīcijas sašaurinot līdz „auga nosaukumam”, apskatīti arī zinātniskie raksti, speciālā literatūra un publikācijas par augu nosaukumiem un tas, kā rakstu autori nosaukuši pētāmo priekšmetu.

„Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikā”, runājot par augu nosaukumiem, lietots *stāda* vai *labības nosaukums* un *auga nosaukums*, piemēram, „Daudzskaitlinieki ir mazāku stādu vai labību nosaukumi (runājot nevis par atsevišķu augu, bet visu sugu), piemēram, auzas, griķi, kaņepes, kvieši, lini, mieži, rudzi u. c. Retumis, it īpaši runājot par atsevišķu auga eksemplāru, šo augu nosaukumus lieto arī vienskaitlī: kaņepe, kviesis, miezis (..)”. (MLLVG I 1959, 387) Arī jaunajā latviešu valodas gramatikas izdevumā „Latviešu valodas gramatika” Guntas Smiltnieces izstrādātajā nodaļā „Lietvārds (substantīvs)”, runājot par augiem, lietots apzīmējums *augu nosaukumi*: „Labību, krūmu vai ceru veidā augošu augu nosaukumi: *ceriņi, virši, nātres, kaņepes* (..)”. (Smiltiece 2013, 341)

Botānikas mācību grāmatas ir viens no vārdnīcu sastādīšanā izmantojamiem leksikogrāfiskajiem avotiem, no kuriem veicama botānikas speciālās leksikas atlase. Kādā no jaunākajām mācību grāmatām, piemēram, „Botānikas mācību grāmatā 7. klasei” grāmatas autore izmanto tikai apzīmējumu *nosaukums* – „sugas nosaukumā ietverts arī ģints nosaukums” (Aizpure 2008, 57). Savukārt LZA Terminoloģijas komisijas Botānikas terminoloģijas apakškomisijā apstiprināto botānikas terminu veidošanas principu 2. punktā norādīts: „Vienas ģints apzīmēšanai lieto tikai vienu latvisko nosaukumu.” (LZA TK TJ Nr. 10 2004, 22) No aplūkotajiem piemēriem secināms, ka *termins* un *nosaukums* lietoti kā sinonīmi, jo virsraksts norāda, ka tekstā ir runa par terminu veidošanas principiem, bet turpmāk rakstā *termins* vairs neparādās, bet

augu apzīmēšanai izmanto tikai terminu – *nosaukums*. LZA Terminoloģijas komisijas Botānikas terminoloģijas apakškomisijā apstiprinātajos botānikas terminu veidošanas principos *nosaukums* lietots arī paralēli *epitetam*, piemēram, „Sugas nosaukums latviešu valodā ir binārs, un to veido sugas epitets (viens vai divi vārdi), kam seko ģints epitets (ģints nosaukums)” (LZA TK TJ Nr. 10 2004, 22). Parasti ar epitetu tēlaini raksturo kādas parādības vai priekšmeta īpašību, bet iepriekš minētajos noteikumos attiecībā uz augu nosaukumu veidošanu vārds *epitets* lietots kā sinonīms vārdam *nosaukums*. Jāatzīmē, ka arī botānikas speciālajā literatūrā tiek lietots apzīmējums – *sugas epitets* (sk., piemēram, Term9 1973, 654–658). Tas saistāms ar aizguvuma semantiku – *epitets* no grieķu valodas vārda *epitheton* ar nozīmi „pielikums” (SV 1999, 203). Arī, piemēram, vācu (BW 2000, 47) un angļu (SOED 1993, 839) valodā sugu raksturojošais nosaukums tiek dēvēts par *epitetu* (vāciski *Epitheton*, angļiski *epithet*).

I. Ēdelmane 1983. gadā publicētajā rakstā „Augu nosaukumi K. Mīlenbaha un J. Endzelīna latviešu valodas vārdnīcā” raksta par augu nosaukumu nomenklatūru kā augu nosaukumu kopumu. Bez apzīmējuma *auga nosaukums* I. Ēdelmane izmanto arī *vārds*, piemēram, „Mīlenbaha-Endzelīna „Latviešu valodas vārdnīcā” ievietotie augu nosaukumi kopā ar latīņu nosaukumu un tulkojumiem vācu valodā nav tikai augu vārdu reģistrējums vien” (Ēdelmane 1983, 54). Botāniķis E. Vimba rakstā „Botānikas terminoloģijas attīstība un perspektīvas” kā atslēgas vārdus izmanto *botānikas terminoloģija*, *auga nosaukumi*, *termini* (Vimba 1986, 80–85). L. Piete rakstā „Pārmaiņas botānikas terminu darināšanā 19. gs. beigās un 20. gs. publikācijās” atslēgas vārdi ir *botānikas termini*, *latviskie augu nosaukumi* un *nosaukumi vācu un krievu valodā*. Publikācijās L. Piete apraksta J. Ilstera darbu „Latviešu botāniski nosaukumi, krāti un sastādīti no J. Ilstera”, kurā autors raksta, ka „latviešiem vēl nav tādu nosaukumu, kas būtu ekvivalenti latīņu terminiem, piemēram, lat. *species* un *regnum*”. To vietā viņš iesaka tādus terminus, kas saglabājušies līdz mūsdienām – *suga*, *valsts* (Piete 2008, 47). L. Piete norāda, ka „J. Ilsters aicina arī citus vākt un viņam piesūtīt latviskos augu nosaukumus” (Piete 2008, 47). No iepriekš aplūkotajiem piemēriem secināms, ka tradicionāli, runājot par augiem, izmanto apzīmējumu *auga nosaukums*, kas tiks izmantots arī promocijas darbā, ar to saprotot augu sugu, ģinšu, dzimtu, rindu, klašu un nodalījumu nosaukumus.

Augu un dzīvnieku nosaukumu problemātiku vispārīgajās vārdnīcās pētījis Gotfrīds Špīss (Spies 1982, 221–235). Viņš uzsver, ka augu un dzīvnieku nosaukumiem visas speciālās leksikas kopumā ir „īpašs statuss”, kas jāņem vērā divvalodu

leksikogrāfijā. G. Špīsa minētie aspekti attiecībā uz šo augu nosaukumu „īpašo statusu” attiecināmi arī uz šajā pētījumā analizētajām vispārīgajām vidēja apjoma divvalodu tulkojošajām vārdnīcām, un tie īsi raksturoti turpmāk.

1. Augu nosaukumi avotvalodās kā saliktoņtermini un to latviskās atbilstes.

Runājot par augu nosaukumiem vācu valodā, G. Špīss norāda, ka šeit nedarbojas tas pats princips kā citās zinātnēs, kur no relatīvi pārskatāma vienību kopuma var tikt veidoti saliktoņi un nepieciešamas vienīgi vārddarināšanas pamatprincipu zināšanas. Šādos gadījumos leksikogrāfs varētu vārdnīcā uzņemt vienīgi noteiktu skaitu elementāro vienību, no kurām nepieciešamības gadījumā var veidot saliktoņus. Pēc šāda principa nedrīkst rīkoties ar augu un dzīvnieku t.s. tautā lietotajiem nosaukumiem vācu valodā, kas veidoti pēc binārās nomenklatūras parauga, jo tie var būt maldinoši, un pēc šo tautā lietoto nosaukumu pamatvārda ne vienmēr ir iespējams noteikt denotātu. G. Špīss min piemēru: „Augs, kura nosaukums vācu valodā ir saliktenis *Weißbuche* (lat. *Carpinus betulus* (pēc LD_e b. g. latviski – *parastais skābardis*), ir lazdu dzimtas augs.” (Spies 1982, 221–225) Internetenciklopēdijā www.latvijasdaba.lv (LD_e b. g.) par šo augu dota šāda piezīme: „Lazdu (pēc dažām klasifikācijām – bērzu) dzimtas koks.” Internetenciklopēdijā sniegtais apraksts liecina par dažādām klasifikācijas sistēmām, vadoties pēc kurām augs tiek grupēts vienā vai citā dzimtā. Ģ. Gavrilova vaskulāro augu floras sastādīšanas princips norāda, ka „dzimtas latviskais nosaukums parasti veidots no dzimtas tipa – ģints – latviskā nosaukuma vai, retāk, pēc dzimtas raksturīgajām pazīmēm – dzimtām, kam ir alternatīvie nosaukumi (Compositae = Asteraceae, Cruciferae = Brassicaceae (.))” (Gavrilova 2004, VII). G. Špīss uzsver, ka šādos un līdzīgos gadījumos leksikogrāfs varētu izveidot veselu virkni ar iespējamajiem nosaukumu variantiem, tomēr jārikojas pēc citiem kritērijiem: jāņem vērā nosaukumu atpazīstamība un izplatība. Ja vārdnīcu izstrādes projekts nebalstās uz stabilām ilgtspējīgām leksikogrāfijas tradīcijām, tad šādā risinājumā neizbēgama būs leksikogrāfa subjektivitāte (Spies 1982, 222).

2. Plašā augu nosaukumu daudzveidība, sinonīmija un paralēlformas.

Īpatnība, kas raksturo augu nosaukumus, ir lielā nosaukumu daudzveidība, sinonīmija un paralēlformas. Pētot latviskos augu nosaukumus, I. Ēdelmane secinājusi, ka ar vienu un to pašu nosaukumu dažādās Latvijas vietās var apzīmēt dažādus augus. Piemēram, par *pīpenēm* (lat. *Centaurea cyanus* un lat. *Leucanthemum vulgare*) Latvijā dēvē četrus dažādus augus (Ēdelmane 1991, 156). Bagātīgs augu nosaukumu sinonīmu klāsts

raksturīgs arī vācu un citu valodu augu nosaukumiem, kas vēl vairāk apgrūtina pareizas latviskās atbildes atrašanu. Tāpat kā latviešu valodā, arī, piemēram, vācu valodā augiem ir daudz tautā lietotu sinonīmisku nosaukumu. Vācu botāniķis Heinrihs Marcellis pierādījis, ka dažām sugām eksistē pat vairāk nekā simt vācisko nosaukumu (BW 2000, 58). Kā atzīst G. Špīss, arī ķīniešu valodā ir raksturīga plaša augu nosaukumu sinonīmija (Spies 1982, 222). Augu nosaukumu sinonīmija apgrūtina leksikogrāfa darbu ne tikai vienvalodas vārdnīcas izstrādē, bet jo īpaši divvalodu vārdnīcu sagatavošanā, jo šajās vārdnīcās jāatrod ekvivalences pareizais risinājums abās attiecīgajā vārdnīcā sastatītājās valodās.

Plašā augu nosaukumu sinonīmija ir raksturīga gan latviskajiem, gan citu valodu augu nosaukumiem. Piemēram, no divvalodu tulkojošajām vārdnīcām ekscerpētajā materiālā ir pat 5 dažādi viena auga angļiskie nosaukumi: ALV 2000 iekļauti *broom*, *furze*, *genista*, *gorse*, *whin*, kuru latviskā atbilde ir *irbulene* (lat. *Genista*); abās KLV katrā iekļauti 4 dažādi viena auga krieviskie nosaukumi: *виная ягода*, *смоква*, *фига*, *смоковница* (KLV 1950) un *виная ягода*, *инжир*, *фига*, *фиговое дерево*, kuru latviskā atbilde ir *vīģeskoks* (lat. *Ficus carica*); bet VLV 1954 iekļauti 5 vāciskie viena auga nosaukumi – *Aarkirsche*, *Heckdorn*, *Weißdorn*, *Rotdorn*, *Hagedorn*, kuru latviskā atbilde ir *vilkābele* (lat. *Crataegus*). Pētījumam atlasītajās vārdnīcās angļiskajiem, krieviskajiem un vāciskajiem augu nosaukumiem dotas arī vairākas sinonīmiskas latviskās atbildes, piemēram, KLV 1950 krievu *подорожник* latviskās atbildes ir *ceļmalīte*, *ceļteka*, *ceļmallapa* (lat. *Plantago*). KLV 1950 sastādītāji sniedz šīs trīs latviskās atbildes, lai gan P. Galenieks 1945. gadā iznākušā darba „Botanika” augu latvisko un latīnisko nosaukumu sarakstā iekļāvis tikai vienu – *ceļteka* (Galenieks 1945, 269). Jāatzīmē, ka vienā gadā ar KLV 1950 izdotajā P. Galenieka „Botaniskajā vārdnīcā” kā pamatnosaukums dots *ceļmalīte*, bet iekļauts arī sinonīms – *ceļteka* (GalBV 1950, 13). „Botānisko vārdnīcu” KLV 1950 sastādītāji vēl nevarēja izmantot savai vārdnīcai, tomēr viņi izvēlējās visas izplatītākās latviskās atbildes, savukārt 1973. gadā izdotajā „Agronomijas terminu vārdnīcā” iekļauti divi auga *Plantago* latviskie ekvivalenti: *ceļteka* un *ceļmalīte* (Term9 1973, 62). Vairākas latvisko augu nosaukumu atbildes dotas arī VLV 1954, piemēram, vācu *Maiblume* – *kreimene*, *maiļpulkstenītis*, *maiļpuķīte* (lat. *Convallaria*). Sinonīmisku mērķvalodas augu nosaukumu ietveršanas gadījumā vārdnīcas lietotājs būtu pateicīgs par specifiskām norādēm pie šiem nosaukumiem, piemēram, *apvidvārds*, kas vārdnīcas lietotājam palīdzētu izšķirties, kuru no piedāvātajiem variantiem izvēlēties. Tulkojot daiļdarbu,

tulka izvēle var būt brīvāka, savukārt tulkojot zinātnisku rakstu, nepieciešama precīza mērķvalodas atbilde. Dažreiz leksikogrāfam sinonīmisko latvisko nosaukumu jautājums jārisina, izmantojot pētījumus dialektoloģijā. „Latviešu valodas dialektu atlantā” (LVDA 1999) leksikai veltītajā daļā ietverts plašs floras un faunas materiāls. Reizēm tā dēvētais tautā lietotais latviskais auga nosaukums tiek lietots daudz plašāk nekā terminoloģiskais auga nosaukums (piemēram, ar nosaukumu *mežrozīte* apzīmē galvenokārt dažādas savvaļas rožu sugas), un arī šādos gadījumos konkretizējošu norāžu pievienošana pie auga nosaukuma ir ļoti vēlama.

Sinonīmiski augu nosaukumi raksturīgi ne tikai nacionālajiem terminoloģiskajiem un neterminoloģiskajiem augu nosaukumiem, bet arī zinātniskajiem latīniskajiem nosaukumiem. Botāniķi pēta augu raksturīgās īpašības, tos grupē un klasificē citādi, ja tiek konstatētas jaunas atšķirīgas pazīmes. Šādu darbību rezultāts ir kļūdaina nosaukuma lietošana, kas var radīt arī pārpratumus. Nopietnos zinātniskos darbos norāda šādus kļūdainu nosaukumu lietošanas gadījumus (piemēram, Eglīte, Šulcs 2000, 9; Gliwa 2009, 230), kas jāņem vērā arī leksikogrāfijā.

Apkopojot šajā punktā minēto, jāsecina, ka īpaši plašas augu nosaukumu sinonīmijas apstrādes un apkopošanas pamatā kā pamatnosaukums būtu jāizvēlas oficiālais termins un jānorāda arī auga latīniskais nosaukums. Pievienojot vārdnīcās augu nosaukumiem latīniskos nosaukumus, jāatrunā, no kāda avota latīniskie nosaukumi ir ņemti.

3. Taksonomiskās kategorijas. Leksikogrāfam jāņem vērā taksonomiskās kategorijas, kas šajā pētījumā ir augu nosaukumu pamatsaraksta vertikālā dalījuma pamatā (sk. promocijas darba 4.3.1. punktu). G. Špīss norāda, ka avotvalodas augu nosaukumiem vispārīgajās divvalodu tulkojošajās vārdnīcās parasti atbildmes mērķvalodā dod kā ekvivalentus (Spies 1982, 228). Ja tiek izstrādāta divvalodu vārdnīca tādām valodu pārim, kur abām valodām ir īpaši atšķirīgi klimatiskie un ģeogrāfiskie apstākļi un auga nosaukuma attiecīgajā mērķvalodā nav, tad risinājums būtu visā vārdnīcā konsekventa aprakstu veidu kombinēšana, attiecīgi meklējot nākamo augstāko atbilstošās sistēmas taksonomisko vienību (piemēram, ģinti vai dzimtu), kuras nosaukums ir mērķvalodā, turklāt norādot, vai attiecībā uz šķirķļa vārdu avotvalodā ir runa par sugu, ģinti vai kādu lielāku augu grupu, kas nav identiska ar zinātniskās botānikas sistēmas taksonomisko vienību (Spies 1982, 228). Piemēram, KLV 1950 un KLV 1997 ietverts krieviskais auga nosaukums *бубенчик*, kuram dota latviskā atbilde *pulkstenīte*. Šajā gadījumā nav ņemta vērā vertikālā dalījuma ģints un dzimtas

savstarpējā saikne, jo GalBV 1950 latviskā atbilsme šim krieviskajam augu nosaukumam ir *adenoforas* (lat. *Adenophora*). Vārdnīcas lietotājam nav skaidri norādīts, vai krieviskais auga nosaukums pieder pulkstenišu dzimtai (lat. *Campanulaceae*), kurā ietilpst adenoforu ģints (lat. *Adenophora*), vai kā latviskā atbilsme ir dota pulkstenišu ģints (lat. *Campanula*). Arī šajā gadījumā kompromiss būtu papildu metaleksikogrāfiskas konkretizējošas norādes par auga piederību konkrētai taksonomiskajai kategorijai.

4. Augu nosaukumi kā divu komponentu vārdkopas, kas darinātas pēc binārās nomenklatūras principa. Lielākā daļa terminoloģisko augu sugu nosaukumu tiek veidoti pēc tā saucamā binārās nomenklatūras principa, kur auga nosaukumu veido divi vārdi, no kuriem viens norāda ģinti, bet otrs ir sugas nosaukums, kas tuvāk raksturo attiecīgo augu. Šis aspekts jāņem vērā gadījumos, ja vārdnīcā kā avotvalodas šķirkļis tiek uzņemts auga nosaukums, kura terminoloģisko nosaukumu veido divi vārdi, piemēram, KLV 1950 ietverts auga nosaukums *василёк*, kura latviskais apzīmējums ir *dzelzenes* (lat. *Centaurea*), bet *синий василёк* savukārt ir dzelzeņu ģints suga – *parastā rudzupuķe*. Arī šādos gadījumos, tāpat kā norādīts promocijas darba 3.3. apakšnodaļas 3. punktā, leksikogrāfam noteikti ir jāņem vērā vertikālais augu nosaukumu dalījums un jānorāda sugu specificējošais vārds, lai būtu nepārprotami nosakāma svešvalodas nosaukuma latviskā atbilsme. Alternatīvs risinājums varētu būt šķirkļa vārda mikrosistēmas izstrāde, kā šķirkli iekļaujot *василёк* ar latvisko atbilsmi *dzelzene*, kurš tālāk tiek specificēts ar sugas vārdu *синий* un atbilstošo latvisko atbilsmi *rudzupuķe*. Līdzīgi ir ar KLV 1950 iekļauto krievisko auga nosaukumu *каштан* un tā latvisko atbilsmi *kastaņa*. Arī šajā gadījumā vārdnīcā būtu jāiekļauj pilns auga nosaukums, kas konkretizē, vai tā ir *ēdamā kastaņa* – *съедобный каштан* (lat. *Castanea sativa*) vai *zirgkastaņa* – *конский каштан* (lat. *Aesculus*), turklāt tie ir divu dažādu ģinšu augi. Iekļaujot vārdnīcā kā šķirkli vienīgi *каштан*, vārdnīcas lietotājam netiek sniegta informācija par to, ka ar šādu tautā lietoto nosaukumu var apzīmēt divu dažādu ģinšu augus, kuru terminoloģisko nosaukumu krievu valodā veido divi vārdi. Vienīgi izstrādājot mikrosistēmu šķirkļa vārda iekšienē un dodot šos papildu konkretizējošos vārdus, ir iespējams precīzi noteikt, kāda ir vārdnīcā iekļautā auga nosaukuma latviskā atbilsme.

5. Pārdomāta augu nosaukumu izvēle mērķvalodā – latviešu valodā. Leksikogrāfam latviskās atbilsmes, kas ir neterminoloģiskie jeb tautā lietotie augu nosaukumi, ir jāpievieno pārdomāti un, ja iespējams, jāpievieno papildu norādes. Nereti

augus dažādos reģionos sauc atšķirīgi, un ar vienu un to pašu neterminoloģisko nosaukumu jeb tautā lietoto nosaukumu var apzīmēt divus dažādus augus. Šāds piemērs ir VLV 1954 vāciskā auga nosaukuma *Einbeere* latviskās atbilstmes *čūskoga*, *grēmene*, *vārnacs*. Botānikas speciālajā literatūrā *Einbeere* latīniskais nosaukums ir *Paris* (Zander 2008, 607), kura latviskā atbilde ir *čūskoga*. I. Ēdelmanes darbā „Latviešu valodas augu nosaukumi” norādīts, ka *grēmene* ir apvidvārds, ar kuru apzīmē *četrlapu čūskogu*, kuras latīniskais nosaukums ir *Paris quadrifolia* (LVAN 2003, 74), bet *vārnacs* ir apvidvārds, ar kuru apzīmē *madaras* (lat. *Galium*) (LVAN 2003, 193), kas ir pavisam cits augs. Tā kā viena no neterminoloģisko augu nosaukumu īpatnībām ir neviennozīmīgums, tad kompromisa variants vārdnīcā būtu specificējošas norādes pievienošana pie šādām atbilstēm. Viennozīmīguma principa ievērošanu latvisko augu nosaukumu terminoloģijā pamato I. Ēdelmane rakstā „Ārstniecības augu terminoloģija” (sk. Ēdelmane 1968, 103–107). Botāniķu viedoklis izpaustos tikai oficiālo terminoloģisko nosaukumu iekļaušanā vārdnīcā. Tomēr jāatzīst, ka cilvēki ikdienā nerunā kā botāniķi, tāpēc neterminoloģisko augu nosaukumu iekļaušana vispārīgajā vārdnīcā arvien rūpīgi jāapsver un jāpiedāvā vai nu kā papildu atbilde aiz terminoloģiskā nosaukuma, vai tie jāietver vārdnīcā tikai ar konkretizējošām norādēm, piemēram, *sar.* (sarunvalodā) vai *apvidv.* (apvidvārds). Jo īpaši būtiski tas ir gadījumos, ja attiecīgo augu izmanto ārstniecības augu vai arī tas tiek uzskatīts par indīgu. Arī šajā gadījumā vārdnīcas lietotājs būtu pateicīgs par dotajām papildu norādēm, kas aiztaupītu laiku speciālās literatūras izpētē un palīdzētu lēmumu pieņemšanā.

Šiem aspektiem, ko savā „Krieviešu-vācu vārdnīcā” iekļauto augu nosaukumu analīzē minējis arī G. Špīss, pievienojami arī turpmāk minētie.

6. Auga nosaukums var apzīmēt vairākus augus vai augu grupas. Reizēm auga nosaukums vārdnīcas avotvalodā var apzīmēt divus vai vairākus dažādus augus, piemēram, ALV 2000 ietvertais angļu valodas auga nosaukums *marigold* saskaņā ar Roberta Candra (*Robert Zander*) augu nosaukumu rokasgrāmatā „Handwörterbuch der Pflanzennamen” (Zander 2008) minēto informāciju var apzīmēt *kliņģerītes*, kuru latīniskais nosaukums ir *Calendula* (Zander 2008, 2009) un *samtenes*, kuru latīniskais nosaukums ir *Tagetes* (Zander 2008, 788), kas ir divas dažādas augu ģintis. Šādos gadījumos vārdnīcā noteikti būtu jāiekļauj augu latīniskie nosaukumi. Īpaši būtiski tas ir gadījumos, ja svešvalodas auga nosaukums var apzīmēt indīgu augu, kā tas ir, piemēram, ar angļu valodas auga nosaukumu *hemlock*. *Hemlock* saskaņā ar augu nosaukumu rokasgrāmatā (Zander 2008) sniegto informāciju ir angļu valodas nosaukumus *suņstobriem*

(lat. *Conium*) (Zander 2008, 293), kā arī var apzīmēt suņstobru sugu *plankumaino suņstobru* (lat. *Conium maculatum*) un plankumainā suņstobra apzīmēšanai angļu valodā izmanto arī vārdkopu *poison hemlock* (NSOED 1993, 1218). Vēl *hemlock* (arī *hemlock spruce*) ir angļu nosaukums *hemlokeglēm* jeb *tsugām* (lat. *Tsuga*) (NSOED 1993, 12; Zander 2008, 815), bet vārdkopa *water hemlock* (lat. *Cicuta virosa*) (Zander 2008, 276) ir auga *indīgais velnarutks* angļu nosaukums, kas, kā norādīts pašā nosaukumā, ir indīgs augs. Šādu augu nosaukumu apstrādē un latvisko atbilstmju pievienošanā katrs gadījums jāizvērtē individuāli, un reizēm jāpieņem nereglamentēti lēmumi, kā arī jāpievieno augu latīniskie nosaukumi.

7. Līdzīgu augu izšķiršanas problemātika. Plašajā augu kopumā ir arī tādi augi, kuri izskatās līdzīgi, un to atšķiršana grūtības rada pat speciālistiem, piemēram, *balandas* un *balodenes*. Šādu problēmu savā darbā „Latviešu valodas augu nosaukumi” min I. Ēdelmane, norādot, ka arī t.s. tautā lietotie nosaukumi šādiem augiem bieži vien ir vienādi (LVAN 2003, X–XI). Turklāt precīzu latvisko atbilstmju pievienošanu apgrūtina arī izmaiņas sistemātiskajā botānikā, kad botāniķi apraksta jaunus taksonus vai atsevišķām ģintīm nodala apakšģintis. Piemēram, skābeņu ģintī (lat. *Rumex*) tiek izdalīta zirgskābeņu apakšģints, vai arī speciālajā literatūrā, piemēram, enciklopēdijas „Latvijas daba” 6. sējumā ietvertajā dzīvās dabas taksonu latvisko nosaukumu rādītājā (TNR 1998, 187–245) pie nosaukuma *spulgnaglenes* (lat. *Coronaria*) atrodama piezīme „nosaukums „spulgnaglene” dažkārt attiecināts uz *guntiņām „Lychnis”*” (LD6 1998, 233). Šādos gadījumos leksikogrāfam palīdzēt var vienīgi konsultācija ar nozares speciālistu, kā arī risinājums varētu būt skaidrojumi un apraksti attiecīgajos jaunākajos speciālajos augu noteicējos abās darba valodās, kas izmantojami augu nosaukumu apstrādē vārdnīcā.

8. Tulkotāja viltusdraugi. Jāņem vērā, ka starp avotvalodas un mērķvalodas augu nosaukumiem ir arī tā saucamie viltusdraugi, kas, vadoties pēc oficiālajos augu noteicējos dotā latīniskā nosaukuma, apzīmē pavisam citu augu nekā mērķvalodas latviskā atbilsme, kas ir burtisks, tiešs svešvalodas auga nosaukuma tulkojums. Šāds piemērs ir VLV 1954 un VLV 2002 iekļautais vāciskais auga nosaukums *Nachtviole*, kura latīniskais nosaukums ir *Hesperis* (Zander 2008, 451), bet latviskā atbilsme ir *vakarenes*, turpretī vārdnīcās dotā latviskā atbilsme – *naktsvijole* – ir pavisam cits augs, kura latīniskais nosaukums ir *Platanthera*. Arī šāds gadījums vēlreiz apliecina, ka nepieciešamas papildu konkretizējošas norādes, piemēram, vai ietvertais svešvalodas

auga nosaukums ir tā dēvētais tautā lietotais nosaukums vai oficiāls terminoloģiskais nosaukums, kas apzīmē pavisam citu augu.

9. „Nepareizie” vai „neīstie” augu nosaukumi. Atsevišķi analizējami arī tā dēvētie tautā lietotie nosaukumi, kurus varētu uzskatīt par „nepareizajiem” vai „neīstajiem” nosaukumiem un kuru oficiālie jeb terminoloģiskie nosaukumi ir atšķirīgi. Šādi neterminoloģiskie augu nosaukumi ir, piemēram, *jasmīns*, *akācija* un *cidonija*. Augam, kura terminoloģiskais nosaukums ir *filadelfs* (lat. *Philadelphus*), kā otrs nosaukums oficiālos augu noteicējos tiek norādīts *neīstais jasmīns*, ko tautā sauc vienkārši par *jasmīnu*, nevis par *neīsto jasmīnu* vai *filadelfu*. Jāatzīmē, ka visi šie terminoloģiskie un neterminoloģiskie latviskie augu nosaukumi ir ietverti un skaidroti „Svešvārdu vārdnīcā” (SV 1999, 324). Vācu valodā situācija ir līdzīga: vācu valodā latīniskajam *Philadelphus* saskaņā ar R. Candra augu nosaukumu rokasgrāmatā (Zander 2008, 624) minēto informāciju atbilst vāciskie nosaukumi *Pfeifenstrauch* un *Sommerjasmin*, bet augs, kura vāciskais nosaukums ir *Jasmin* ir pavisam cits augs, kura latīniskais nosaukums ir *Jasminum* (Zander 2008, 478) un kura latviskais nosaukums ir *īstais jasmīns*. Šajā gadījumā vārdnīcā iekļautajam auga nosaukumam jāsniedz papildu paskaidrojumi un norādes par terminoloģisko un neterminoloģisko lietojumu, lai izvairītos no pārpratumiem. Iekļaujot vārdnīcā vācisko auga nosaukumu *Jasmin*, šķirklī jāveido mikrosistēma ar papildu paskaidrojumiem, ka ir *īstais* un *neīstais jasmīns* un katram no šiem augiem ir divi dažādi latīniskie nosaukumi, kas apzīmē divus dažādus augus. Līdzīgi jārikojas arī ar auga nosaukumiem *akācija* vai *cidonija*. Piemēram, par *cidoniju* tautā dēvē augu, kura terminoloģiskais nosaukums ir *Japānas henomele* (lat. *Chaenomeles japonica*). Arī šajos gadījumos vārdnīcas šķirklī jāveido mikrosistēma, kurā jāsniedz paskaidrojumi par terminoloģisko un neterminoloģisko auga nosaukumu.

Iepriekš aprakstītajos punktos no dažādiem aspektiem sniegts ieskats augu nosaukumu apstrādes problemātikā leksikogrāfijā, bet vienā promocijas darbā nav iespējams detalizēti visus šos problemātiskos jautājumus atrisināt. Augu nosaukumus dažādās valodās raksturo arī īpaša attiecīgās valodas specifika, un nopietnāka iedziļināšanās tajos būtu plašs lauks turpmākiem pētījumiem.

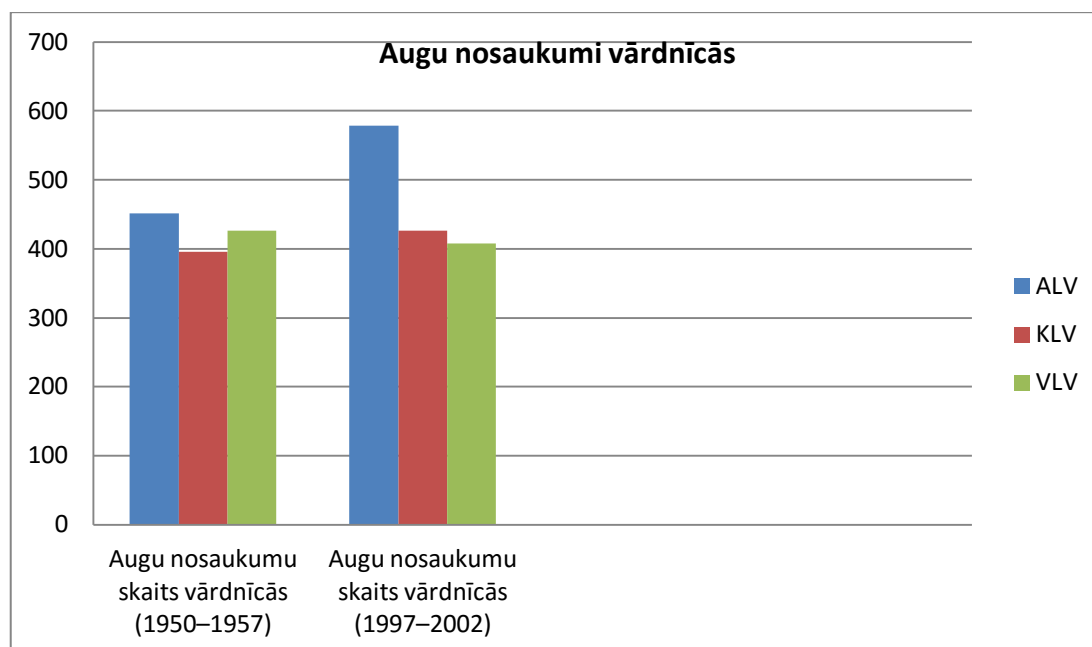
Nākamajā promocijas darba nodaļā veikta no vispārīgajām vidēja apjoma divvalodu tulkojošajām vārdnīcām ekscerpēto augu nosaukumu analīze.

4. Augu nosaukumi leksikogrāfa skatījumā

Šīs nodaļas turpmākajās apakšnodaļās raksturots ekscerpētais augu nosaukumu materiāls no sešām pētījumam atlasītajām vidēja apjoma vispārīgajām divvalodu tulkojošajām vārdnīcām, aprakstīta augu nosaukumu pamatsaraksta izstrāde un augu nosaukumu dalījums grupās, kā arī veikta ekscerpēto augu nosaukumu kopumu analīze pa valodu grupām. Nodaļas nobeigumā apkopoti rezultāti un secinājumi.

4.1. No vārdnīcām ekscerpēto augu nosaukumu kvantitatīvs raksturojums

Šajā apakšnodaļā veikts ekscerpēto augu nosaukumu kvantitatīvs raksturojums, kas ir būtisks turpmāk veicamajai augu nosaukumu pamatsaraksta izstrādei, jo augu nosaukumu atlase jāveic noteikta apjoma vārdnīcai, kurā iekļauto vārdu skaits ir ierobežots. Kopā no ALV 1957 ekscerpēti 453, bet no ALV 2000 – 579 angļiskie augu nosaukumi ar latviskajām atbilstēm, bet no KLV 1950 ekscerpēti 398 un no KLV 1997 – 429 krieviskie augu nosaukumi ar atbilstošajām latviskajām atbilstēm. No VLV 1954 ekscerpēti 436, bet no VLV 2002 – 408 vāciskie augu nosaukumi ar atbilstošajām latviskajām atbilstēm. Iepriekš minētie dati attēloti 1. diagrammā, kurā redzams, ka visvairāk augu nosaukumu ekscerpēts no ALV 2002, bet vismazāk – no KLV 1950.

1. diagramma. Augu nosaukumu kvantitatīvs raksturojums promocijas darbā analizētajās vārdnīcās

Angļiskie, krieviskie un vāciskie augu nosaukumi un to latviskās atbildes ekscerpētas ar visiem tām klāt pievienotajiem paskaidrojumiem, tai skaitā ar norādi par vārda lietojuma jomu botānikā – *bot.* No vārdnīcām ekscerpēti angļiskie, krieviskie un

vāciskie augu nosaukumi, kuri iekļauti vārdnīcās gan kā pamatvārdi, gan arī tie nosaukumi, kuri pievienoti pamatvārda ligzdā un doti kā iekššķirkļa vārdi. Iekššķirkļa vārdiem (augu nosaukumiem) 3. pielikuma tabulās piezīmju ailē dota norāde uz šķirkļa vārdu. No katras vārdnīcas ekscerpētie augu nosaukumi sakārtoti tabulās, kas pievienotas promocijas darba 3. pielikumā.

Vārdnīcās iekļauto augu nosaukumu skaits procentuāli attiecībā pret atlasītajās vārdnīcās norādīto kopējo vārdnīcās ietverto vārdu skaitu attēlots 2. tabulā.

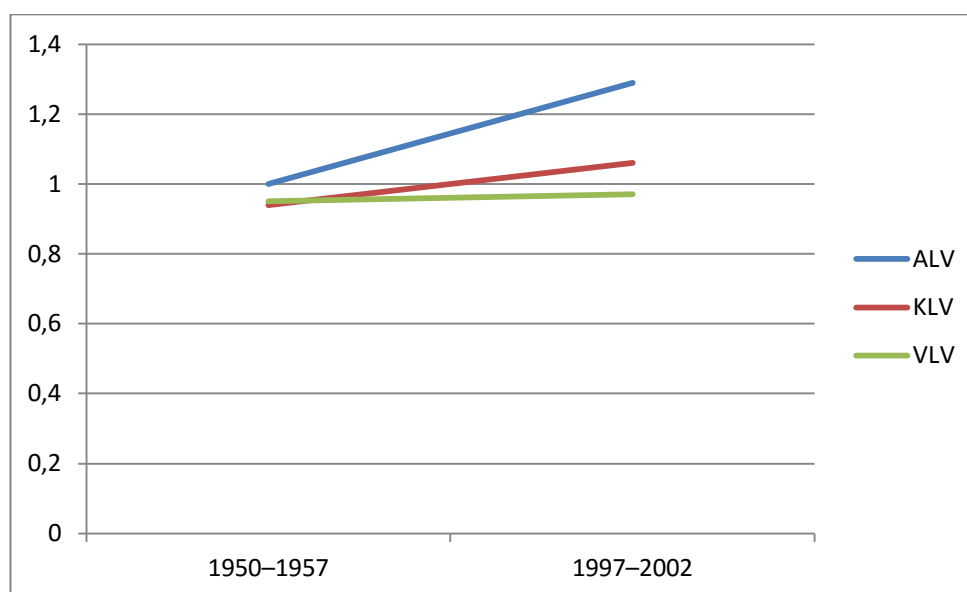
2. tabula

Vārdnīcās ietverto augu nosaukumu skaits % attiecībā pret vārdnīcās norādīto kopējo šķirkļa vārdu skaitu

Vārdnīca	Augu nosaukumu skaits no kopējā vārdnīcā uzrādītā iekļauto šķirkļa vārdu skaita	Augu nosaukumu skaits no kopējā vārdnīcā uzrādītā iekļauto šķirkļa vārdu skaita %
ALV 1957	453 no 45000	1%
ALV 2000	579 no 45000	1,29%
KLV 1950	398 no 42000	0,95%
KLV 1997	429 no 40000	1,06%
VLV 1954	436 no 46000	0,95%
VLV 2002	408 no 42000	0,97%

2. tabulā apkopotie dati, tāpat kā dati 1. diagrammā, norāda, ka procentuāli vislielākais augu nosaukumu skaits no visām pētījumā analizētajām vārdnīcām ietverts ALV 2000, bet vismazākais skaits procentuāli attiecībā pret vārdnīcā norādīto ietverto kopējo šķirkļa vārdu skaitu ir KLV 1950.

2. diagrammā redzams procentuālais augu nosaukumu daudzums visu valodu pāru vārdnīcās pārmaiņu pētījuma skatījumā, kas ietver aptuveni 50 gadu starplaiku.

2. diagramma. Augu nosaukumu procentuālais salīdzinājums analizētajās vārdnīcās: senākie un jaunākie vārdnīcu izdevumi

Līknes 2. diagrammā norāda, ka ietverto augu nosaukumu daudzums procentos attiecībā pret kopējo vārdnīcā iekļauto vārdu skaitu jaunākajās vārdnīcās ir palielinājies. ALV pārī ietverto augu nosaukumu skaits palielinājies visvairāk – jaunākajā ALV ietverts par 0,29% vairāk augu nosaukumu nekā ALV 1957, VLV pārī jaunākajā pētījumam atlasītajā vārdnīcā ietverto augu nosaukumu skaits palielinājies par 0,02%, bet KLV par 0,12%. ALV 2000 ievaddaļā šīs vārdnīcas sastādītāji raksta (sk. promocijas darba 1.4. apakšnodaļu), ka plaša vieta ierādīta nozaru terminiem, kas attiecībā uz augu nosaukumiem apstiprinās, jo to skaits šajā vārdnīcā ir visplašākais no visām pētītajām vārdnīcām. Dati liecina par tendenci jaunākajās analizētajās vārdnīcās iekļaut vairāk augu nosaukumu salīdzinājumā ar aptuveni pirms 50 gadiem izdotajās vārdnīcās.

Turpmākajā apakšnodaļā aprakstīta augu nosaukumu pamatsaraksta izstrāde (augu kopas optimāla izlase) vidēja apjoma divvalodu tulkojošajai vārdnīcai. Augu nosaukumu atlasē ņemti vērā iepriekšējā apakšnodaļā apkopotie pētījumam izraudzītajās vārdnīcās faktiski esošo augu nosaukumu kvantitatīvie rādītāji, kā arī G. Špīsa analizētajā 1959. gadā izdotajā ķīniešu-vācu valodas vārdnīcā ietverto augu nosaukumu skaits (Spies 1982, 221–235). Pētījumam izraudzītajās vispārīgajās divvalodu tulkojošajās vārdnīcās (ALV, VLV, KLV) (kurās ir 42000–45000 vārdu) ietverti 398 līdz 579 augu nosaukumi. Ņemot vērā šos datus, vidēja apjoma vārdnīcā (kurā ir 40 000–45 000 vārdi) iekļaujami 450–500 augu nosaukumi.

4.2. Augu nosaukumu pamatsaraksta izstrāde

Aktualizējoties jautājumam par vārdnīcu kvalitāti, nozīmīgs kļūst arī jautājums par šķirkļa vārdu atlasīti konkrētajā vārdnīcā. Viens no pirmajiem posmiem vārdnīcas izveidē ir vārdu sarakstu sastādīšana, no kuriem izvēlas vārdnīcā iekļaujamās šķirkļa vārdus. Ulrike Mozele (Mosel_e 2004) uzsver, ka tematiski sakārtotu vārdu sarakstu izveide ir ļoti nozīmīga vārdnīcas izstrādes projekta daļa. Vispārīga satura vārdnīcā iekļaujama valodas materiāls jāpapildina ar materiālu, kas atlasīts no tezaura; tam jāaptver visplašākās iespējamās dažādu semantisko (tematisko) lauku vienības (Bergenholtz 1992, 49–65; Hinton, Weigel 2002, 165; Mosel_e 2004).

Leksikogrāfiskais darbs šķirkļa vārdu sarakstu izveidē ir valodas vienību apzināšana ar mērķi tās iekļaut veidojamajā vārdnīcā. Vārdnīcas šķirkļa vārdus veido no noteikta valodas materiāla vārdnīcas izstrādes projekta ietvaros, un apzīmējums *vārdnīcas izstrāde* (vāciski *Wörterbuchwerkstatt*) ietver leksikogrāfiskā darba

meistarības aspektu (Schlaefler 2002, 5; Vater 2010, 143). Šajā promocijas darbā ar *vārdnīcas izstrādi* plašākā nozīmē saprot visu darbību kopumu, kas nepieciešams šķirklā vārdu saraksta izveidē vārdnīcai, bet šajā apakšnodaļā aplūkots viss darbību kopums augu nosaukumu pamatsaraksta izveidē. Š. J. Širholcs (Schierholz 2005, 84) uzsver, ka datu vākšana vārdnīcai jāveic sistemātiski pēc noteiktiem principiem (jāievēro konsekvence, jāveic grupēšana u. c.). G. Špīss (Spies 1982, 221) norāda, ka sistemātiskā leksikogrāfija ietver jautājumu loku, kas aptver vārdnīcas apjomu, atsevišķu leksikas vienību vai semantiski saistītu leksikas vienību atlasī vārdnīcai, to leksikogrāfisko apstrādi vārdnīcas mērķvalodā visos vārdnīcas izstrādes posmos – no atlasē līdz redakcionālajai apstrādei. Iepriekš minētie faktori ietekmē gan vārdnīcas izstrādes projekta kvalitāti, gan kopējās izmaksas.

Kā raksturots promocijas darba 1. un 2. nodaļā, leksikas atlase ir cieši saistīta ar veidojamās vārdnīcas apjomu un vārdnīcas lietošanas nolūku. Tā kā augu nosaukumu atlase jāveic vispārīgajai vārdnīcai, būtiski ir noskaidrot atsevišķu speciālās leksikas jomu optimālās proporcijas veidojamajā vārdnīcā. Latviešu leksikogrāfijā šādi dati ir zināmi, piemēram, par augu nosaukumiem K. Mīlenbaha un Endzelīna vārdnīcā. I. Ēdelmane raksta, ka K. Mīlenbaha un J. Endzelīna „Latviešu valodas vārdnīcas” (1923–1932) četros pamatsējumos ir 1586 augu nosaukumi un to varianti (Ēdelmane 1983, 50), turklāt viņa uzsver, ka „vārdnīcā, kur vien tas ir bijis iespējams, doti zinātniskie augu un dzīvnieku nosaukumi” (Ēdelmane 1983, 52). Pētījuma 4.1. apakšnodaļā noskaidrots, cik daudz augu nosaukumu ir ietverti sešās vidēja apjoma divvalodu tulkojošajās vārdnīcās un, pamatojoties uz šo informāciju un datiem G. Špīsa (Spies 1982, 221–235) pētījumā, secināts, ka vidēja apjoma vārdnīcai jāveido 450–500 augu nosaukumu pamatsaraksts. Augu nosaukumu pamatsarakstā iekļaujami vaskulāro augu (sk. 3.3. apakšnodaļas ievadu) ģinšu un sugu, kā arī atsevišķi dzimtu, šķirņu un nodalījumu nosaukumi latviešu valodā ar to latīniskajiem nosaukumiem, bet netiek iekļauti sūnu, sēņu, ķērpju, baktēriju nosaukumi. Pamatsarakstā augu nosaukumi jāsaprot kā optimāli atlasītas augu kopas apzīmējumi, un to latīniskie nosaukumi nodrošina darbu ar augu nosaukumu materiālu angļu, krievu un vācu valodā.

Augu nosaukumu atlasē teorētiskās pamatnostādnes

Augu nosaukumu atlasē ir jārikojas līdzīgi kā izstrādājot vispārīgās leksikas pamata vārdu krājumu; jāorientējas pēc tā, kādi varētu būt vispārzināmie augu nosaukumi, kurus lieto un zina lielākā daļa valodas lietotāju (Spies 1982, 229). Citiem

vārdiem, ja augu nosaukumu atlase jāveic vispārīgajai vārdnīcai, tad viens no uzdevumiem ir šo vispārzināmo, izplatītāko un nozīmīgāko augu nosaukumu atlase, jo tie apzīmē augus, kurus cilvēki pazīst, izmanto un lieto, un tie ir cilvēka dzīvē nozīmīgi. Pēc G. Špīsa domām, augu nosaukumu atlasī apgrūtinātas, ka izglītības programmās nav noteikts, cik daudz un kādi augu un dzīvnieku nosaukumi ir jāzina attiecīgā līmeņa izglītības programmās (Spies 1982, 223). Tomēr šis apgalvojums, aplūkojot gan senākas, gan jaunākas botānikas mācību grāmatas latviešu valodā, neapstiprinās. Parasti tajās ir atrodamī augu nosaukumu saraksti, kurus varētu izmantot iekļaušanai vārdnīcā. Piemēram, P. Galenieka (1945, 269–272) botānikas mācību grāmatā apkopots saraksts ar 313 grāmatā minētiem augu latviskajiem un latīniskajiem nosaukumiem. Arī vienā no jaunākajām botānikas mācību grāmatām, piemēram, Ērikas Nagles un Regīnas Gribustes 2000. gadā izdotajā mācību grāmatā „Bioloģija 7. klasei” (Nagle, Gribuste 2000, 184–188) ietverts 176 grāmatā aprakstīto augu nosaukumu saraksts. Turklāt šīs mācību grāmatas ievaddaļā autores raksta, ka ievietots „apgūstamo augu latvisko, latīnisko un krievisko nosaukumu alfabētiskais rādītājs”. Autores uzsver, ka mācību grāmatas „izdevums veidots atbilstoši valsts pamatzglītības standarta nostādņēm” (Nagle, Gribuste 2000, 2). No igauņu valodas tulkotajā Rutas Aguraujas, Maijes Tomes un Evalda Pota mācību grāmatā „Bioloģija. Botānika 6.–7. klasei” iekļauts 337 grāmatā minēto un aprakstīto augu ģinšu un sugu nosaukumu saraksts (Agurauja, Tome, Pots 1991, 169–171). Ne vienmēr pieejamie un izmantojamie speciālās leksikas datu avoti ir vārdnīcu izstrādei nepieciešamā apjomā, un tie nav pietiekami reprezentatīvi (Čermák 2003, 19). Jāsecina, ka arī aplūkotajās botānikas mācību grāmatās ievietoto augu nosaukumu saraksti neietver vairāk par 400 augu nosaukumiem, tādēļ jāizmanto plašāki avoti.

Augu nosaukumu saraksti meklēti arī citos avotos. H. Juns un Dz. Pens (Yong, Peng 2007, 91) norāda, ka reizēm augu nosaukumus atsevišķos sarakstos iekļauj arī lielāku vienvalodas vārdnīcu izdevumos, piemēram, „The Concise Oxford Dictionary” (R. E. Allen, 1990, 8th. ed., Oxford Clarendon Press) un „The Macquarie Dictionary” (Arthur Delbridge, 1997, 3rd. ed., The Macquarie Library). Augu nosaukumu saraksti ir arī tematiski sakārtotās vārdnīcās, piemēram, Pētera Marka Rožē (*Peter Mark Roget*) darbā „Thesaurus of English Words and Phrases”, kas pirmo reizi izdots 1852. gadā, bet pārstrādāti izdevumi iznāk arī mūsdienās. Piemēram, 1992. gadā Betijas Kērpatrikas (*Betty Kirpatrick*) redakcijā pārstrādātajā P. M. Rožē tezaurā atrodami augu nosaukumi, kas sakārtoti nelielās apakšgrupās sadaļā „Augu dzīve” (Roget’s Thesaurus 1992, 215–

216). F. Dornzeifa (*F. Dornseiff*) „Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen” ir ietverti 276 biežāk lietotie vāciskie augu nosaukumi (Dornseiff 2004, 15–16). F. Dornzeifa darbā viss vārdu krājums iedalīts 22 lielās grupās un aktualizēts jautājums par speciālās leksikas daļas – augu nosaukumu – milzīgo daudzveidību un ļoti plašo klāstu, kas apgrūtina atlasīšanu no šī valodas materiāla. Uve Kvasthofs (*Uwe Quasthoff*) par vārdu un vārdu grupu iedalīšanu tematiskajās grupās atšķirībā no iepriekšējā 7. izdevuma raksta, ka šajā jaunākajā izdevumā nav ņemtas vērā divas „izņēmuma” tematiskās grupas – augu un dzīvnieku nosaukumi –, kas sava milzīgā apjoma dēļ nav iekļāvušās proporcionālā sadalījumā attiecībā pret pārējām tematiskajām grupām. Ja parasti vienas tematiskās grupas šķirkļa vārdi šajā vārdnīcā aizņem aptuveni puslappusi, tad tematiskajai grupai „Augi” bija nepieciešama 81 lappuse, bet dzīvnieku sugām 34 lappuses (Quasthoff 2004, 201–203). Astotajā pārstrādātajā izdevumā autori izšķīrušies iekļaut tikai vispārzināmos augu un dzīvnieku nosaukumus, atsakoties no pilnīga nosaukumu kopuma ietveršanas un latīniskajiem nosaukumiem. U. Kvasthofs uzsver, ka šajā izdevumā nav ietverti arī visi reģionālie augu un dzīvnieku nosaukumi un galvenais atlases kritērijs ir to lietošanas biežums (Quasthoff 2004, 201–203). Augu nosaukumi vācu un krievu valodā tematiskās grupās apkopoti ilustrētajā vācu-krievu valodas vārdnīcā „Иллюстрированный словарь немецкого и русского языка с указателями”, kurā ietverti 56 000 vārdu un vārdu savienojumu (IVKV 2004, 6–8). Augu nosaukumu saraksti iepriekš minētajos darbos izmantoti pamatsaraksta sagatavošanā.

Vēl augu nosaukumu saraksti atrodami interneta enciklopēdijās, kur augu nosaukumi doti vairākās valodās, piemēram, www.latvijasdaba.lv, kā arī specializētajos portālos, piemēram, alfabētisks krievisko augu nosaukumu rādītājs portālā www.greeninfo.ru. Augu nosaukumu saraksti angļu, krievu un vācu valodā izmantojami optimāla augu nosaukumu pamatsaraksta izstrādē, kas paredzēts augu nosaukumu kopumu analīzei angļu-latviešu, krievu-latviešu un vācu-latviešu vārdnīcās, jo tajos iekļauti šajās valodās runājošo zemju floras pārstāvji. Katrs augu nosaukumu saraksts jebkurā izdevumā ir pēc zināmiem apsvērumiem veikta augu nosaukumu izlase, tādēļ pamatsaraksta izstrādē būtu jāizmanto vairāki šādi augu nosaukumu saraksti, jo katrs atsevišķs saraksts neatspoguļo citos sarakstos iekļauto augu nosaukumu kopumu. Nozīmīga ir arī norāde par augu nosaukumu lietojuma biežumu, kā tas ir F. Dornzeifa augu nosaukumu sarakstā, kas ir viens no aspektiem lēmumu pieņemšanā tieši par šo nosaukumu iekļaušanu vidēja apjoma vārdnīcā.

Jāuzsver veidojamā pamatsaraksta būtība, kas ir augu optimāla izlase vidēja apjoma vārdnīcai bez tiešas piesaistes noteiktai valodai. Vairākums atlasīto augu nosaukumu apzīmē augus, kas ir kopīgi visās vārdnīcās (galvenokārt pateicoties plašajai iekškontinentālajai izplatībai), bet ir arī mainīgā daļa, kas ir saistīta ar pārstāvētās floras atšķirībām. Mainīgo daļu veido tādu augu nosaukumi, kas apzīmē raksturīgus attiecīgajās valodās runājošo zemju floras pārstāvjus, īpaši tas attiecināms uz angļu valodu, kas pārstāv dažādus areālus. Globalizācijas apstākļos augu stādus, to sēklas, kā arī grieztos ziedus pārdod gandrīz visās pasaules daļās, un tie kļūst zināmi plašai auditorijai. Arī daļa dekoratīvo augu nosaukumu ietilpināma augu nosaukumu saraksta mainīgajā daļā. Dekoratīvo augu grupa ir ļoti svarīga, jo tieši šo augu tirdzniecībā nepieciešama to nosaukumu tulkošana, un tādēļ būtiska ir dekoratīvo augu nosaukumu iekļaušana vārdnīcās.

Konsultējoties ar botāniķi, kā arī pārrunājot augu atlases principus ar botānikas priekšmeta skolotāju, gūta atziņa, ka augu nosaukumu atlasī veltams uzticēt nozares speciālistam vai cilvēkam, kurš ļoti labi pārzina attiecīgo nozari. Līdzīgu pieeju vārdnīcas „Lettisches Lexikon” sastādīšanā izmantojis Gothards Frīdrihs Stenders, kurš vārdnīcas priekšvārdā raksta, ka lakstaugu nosaukumu sadaļā viņa leksikonā ir pievienoti iniciāļi „D. L.” un „W.”, kas nozīmē, ka viņš šos augu nosaukumus saņēmis, pateicoties draudzībai ar galma padomniekiem D. Lībi (*D. Liebe*) un Vunšu (*Wunsch*). Abi minētie kungi G. F. Stenderam devuši savus augu nosaukumu apkopojumus un aprakstus (Stender 1789, Vorwort). Lai veiktu augu nosaukumu atlasī, ir jāorientējas jomā, jāpazīst augi, jāpārzina aktuālās tendences augu tirdzniecībā, jāorientējas botānikā un jāpēta tā saucamie aktualizējošie konteksti. Ideālā variantā leksikogrāfam būtu jāsadarbojas arī ar speciālistiem, kuriem dzimtā valoda ir angļu, krievu un vācu, tādēļ pamatsaraksta izstrādē izmantoti augu nosaukumu saraksti angļu, krievu un vācu valodā, lai no tiem papildinātu atlasīto augu nosaukumu pamatmateriālu.

Izstrādājot augu nosaukumu pamatsarakstu, izmantots H. Bergenholca (Bergenholtz 1992, 53) ieteiktais biežuma kritērijs un augu nosaukumu saraksti speciālajā literatūrā, kā arī T. Magai (Magay 1984, 221–225) ieteiktā nozares speciālistu aptauja. Ar biežumu pamatsaraksta izstrādē galvenokārt tiek saprasts augu izmantošanas, lietošanas un sastopamības biežums, pieņemot, ka arī auga nosaukums ir plaši lietots.

U. Mozele (Mosel, 2004) izšķir trīs vārdu sarakstu veidošanas metodes:

- 1) vārdu tulkošana no t.s. *lingua franca* sarakstiem nepieciešamajā valodā;
- 2) vārdu ekscerpēšana no tekstu korpusa;

3) vārdu sarakstu izveide kopā ar speciālistiem, kas palīdz vārdnīcas sastādīšanā, lai izveidotu vārdu sarakstus bez to tulkošanas.

Jau izstrādātajās vārdnīcās augu nosaukumu skaits un kopums varētu būt atkarīgs no iepriekš līdzīgām un konkrētās vārdnīcas sastādīšanā izmantotām vārdnīcām, jo nereti iepriekš izstrādātas vienalodas un divvalodu vārdnīcas izmanto kā pamatavotu līdzīgu jaunu vārdnīcu izstrādē. Tomēr arī šādā gadījumā leksikogrāfam būtu jāveic atlase no plašāka esošā speciālās leksikas vienību saraksta vai jāpaplašina pieejamais saraksts. Lai veiktu augu optimālu izlasi, respektīvi, izveidotu augu nosaukumu sarakstu, „jāizmanto jaunākās vārdnīcas, interneta materiāli un citi uzzīņu avoti, jāiepazīstas ar normatīvajiem aktiem, kas skar plašāku sabiedrības slāņu intereses, regulāri jāinteresējas par sabiedriskajām aktualitātēm” (Baldunčiks 2012b, 134), kā arī, sadarbojoties ar nozares speciālistiem, jāizvērtē sarakstā iekļaujamo augu nozīmīgums un to izmantošana, jāpēta vide un citi aktualizējošie konteksti.

Šajā promocijas darbā augu nosaukumu pamatsaraksta izstrādei izmantots t.s. enciklopēdiskais princips un lietota kombinēta saraksta izveides metode:

- 1) vispārzināmu un nozīmīgāko augu nosaukumu ekscerpēšana no sarakstiem enciklopēdijās, vārdnīcās, speciālajā literatūrā, mācību grāmatās, internetā pieejamajos resursos;
- 2) nozares speciālistu aptaujas, pierakstot to augu nosaukumus, kuri biežāk tiek audzēti dārzos, apstādījumos, kā arī to augu nosaukumus, kurus izmanto saimniecībā nozīmīgās sfērās, kurus izmanto farmācijā, kosmētikas izgatavošanā, kā arī kuru augļus un pašus augus var iegādāties lielveikalā, no kuriem izstrādātus produktus cilvēks lieto ikdienā;
- 3) pamatsaraksta papildināšana, tulkojot augu nosaukumus no sarakstiem angļu, krievu un vācu valodā.

Leksikogrāfiskajā praksē augu kā botānikas speciālās leksikas pārstāvju un to nosaukumu atlasī divvalodu vārdnīcai veido trīspakāpju struktūra:

- 1) augu (referentu⁶) kopas atlase,
- 2) referentiem atbilstīgu avotvalodas augu nosaukumu atlase un
- 3) mērķvalodas augu nosaukumu atlase.

Pamatsaraksta izstrādē atlase galvenokārt veikta bez tiešas piesaistes konkrētai valodai, tādēļ tā nosacīti dalāma 2 darbībās: 1) atlase augu pārstāvniecībai optimālajā

⁶ Referenta definīcija sniegta promocijas darba 4. nodaļas 4.3.2. punktā

kopā un 2) atlase vārdnīcas labajā pusē, orientējoties uz augu nosaukumiem latviešu valodā, kas galvenokārt ir augu terminoloģiskie nosaukumi. Primāra ir augu pārstāvēniecība, bet sekundāra ir pārstāvēniecību ilustrējošā latvisko atbilstmju atlase.

Augu nosaukumu pamatsaraksta izstrādes apraksts

Tā kā jāatlasa plašāks augu nosaukumu kopums, nekā apkopots botānikas mācību grāmatu rādītājos, tad par augu nosaukumu atlases pamatavotu ņemts dzīvās dabas taksonu latvisko nosaukumu rādītājs (turpmāk tekstā – TNR 1998) enciklopēdijas „Latvijas daba” 6. sējumā (LD6 1998, 187–245), kas uzskatāms par plašu materiālu, ko izstrādājuši vairāki autori, un tas ir aktuāls taksonu nosaukumu kopums, pēc kā vadās un kuru ņem vērā nozares speciālisti.

Tā kā TNR 1998 doti gan augu ģinšu, gan sugu nosaukumi, pirms augu nosaukumu atlases risināms jautājums, vai atlasāmi augu nosaukumi, kas apzīmē augu ģintis vai sugas. Pārsvarā augu sugu latviskie nosaukumi, tāpat kā latīniskie nosaukumi, sastāv no diviem vārdiem. Pirmais ir ģints nosaukums, bet otrais – sugas epitets (Vimba 1973, 654). Vispārīgajās vārdnīcās lielākoties atrodami augu ģinšu nosaukumi, jo lielākajai daļai augu latvisko nosaukumu netiek pievienots otrs vārds, kas apzīmē sugu. LZA Terminoloģijas komisijas Botānikas terminoloģijas apakškomisijā apstiprināto botānikas terminu veidošanas principu 1. punktā norādīts: „Latviešu valodā organismu ģinšu nosaukumus lieto daudzskaitlī, bet sugu nosaukumus (ja uzsver sugu, nevis konkrētas sugas kultūru) – vienskaitlī.” (LZA TK TJ Nr. 10 2004, 22) Tāpat arī šo principu uzsver E. Vimba: „(..) ģinšu nosaukumus veido daudzskaitlī, bet augu nosaukumu – vienskaitlī.” (Vimba 1986, 80) Saskaņā ar šiem noteikumiem TNR 1998 augu ģinšu nosaukumi ir doti daudzskaitlī, bet sugu nosaukumi – vienskaitlī.

Parasti vispārīgajās vārdnīcās šķirkļa vārdus ietver vienskaitlī, ja vien šķirkļa vārds nav daudzskaitlinieks, un norāda tā daudzskaitļa galotni. Šķirkļa vārdam vienskaitlī attiecīgi arī vārdnīcas mērķvalodas atbilstmi pievieno vienskaitlī. Pēc šāda principa vispārīgajās vārdnīcās parasti apstrādā arī augu nosaukumus. Veidojot sarakstu vispārīgajai vidēja apjoma divvalodu vārdnīcai un atkāpjoties no principa par ģinšu nosaukumiem daudzskaitlī un sugu nosaukumiem vienskaitlī, tas būtu jāatrunā izstrādājamās vārdnīcas ievaddaļā, kur tās lietotājiem tiek sniegta informācija par vārdnīcas uzbūvi un lietošanu. Jāatzīst, ka arī speciālajā literatūrā ne vienmēr tiek ievērots princips par augu ģinšu latvisko nosaukumu rakstību daudzskaitlī, piemēram, 1973. gadā izdotajā „Agronomijas terminu vārdnīcā” (Term9 1973), kur šī atkāpe no

principa ir atrunāta: „Termini kārtoti ligzdās, apzināti pieļauta atkāpe no šā principa, un ģinšu nosaukumi doti vienskaitlī. Taču, piemēram, labību nosaukumi gan tautas valodā, gan arī oficiālajā terminoloģijā ir daudzskaitlinieki, piem., *Secale cereale L. – sējas rudzi* (..)” (Vimba 1973, 654) No šā principa atkāpjas Latvijas Universitātes Bioloģijas institūts, izdodot „Latvijas vaskulāro augu floras” krājumus, šo atkāpi no pieņemtās normas krājuma ievaddaļā atrunājot: „Ģints latviskais nosaukums tāpat kā tās latīniskais nosaukums ir termins ar vispārīguma nozīmi. Ģinšu latviskie nosaukumi fiksācijas funkcijā – gan teorētisko, gan praktisko apsvērumu dēļ – lietoti vienskaitlī, bet lietojuma funkcijā – daudzskaitlī.” (Šulcs 2004, VIII) Arī I. Ēdelmane aktualizē šo skaitļa lietojuma aspektu un darbā „Latviešu valodas augu nosaukumi” norāda, ka grāmatā „atrodami no literatūras ekscerpētie un izloksnēs reģistrētie augu nosaukumi (gan vienskaitlī, gan daudzskaitlī) – tā, kā tie doti literatūrā un pierakstīti izloksnēs” (LVAV 2003, IX), un no vispārīgajām vārdnīcām ekscerpētie augu nosaukumi šajā grāmatā ir gan vienskaitlī, gan daudzskaitlī. Lai arī botāniķu vidū arvien vairāk vērojama pamatota tendence latviskos ģinšu nosaukumus fiksācijas nolūkā lietot vienskaitlī (sk. Šulcs 2003, 5–13), tomēr šajā pētījumā izstrādātajā augu nosaukumu pamatsarakstā augu ģinšu latviskie nosaukumi tradicionāli rakstīti daudzskaitlī, bet sugu nosaukumi – vienskaitlī.

Pamatsarakstam vispirms no TNR 1998 ekscerpēti tādu augu ģinšu nosaukumi, kas uzskatāmi par vispārzināmiem. Tie ir tādu augu nosaukumi, kurus cilvēks izmanto un lieto ikdienā pārtikā, ārstniecības nolūkos vai kā lopbarības augus un kas ir sastopami vidē ap cilvēku (tos biežāk audzē dārzos un parku apstādījumos, tie savvaļā aug mežā, pļavās vai ūdenī, tos izmanto kā telpaugus), kā arī tādu augu nosaukumi, kurus izmanto rūpniecībā un amatniecībā. Pamatsarakstam atlasīti to augu nosaukumi, kurus plašāk izmanto farmācijā, kuru augļus, sēklas, riekstus un citas auga daļas vai pašus augus iespējams iegādāties lielveikalos vai no kuriem izstrādātus produktus cilvēks lieto ikdienā. Sākotnēji ekscerpēti, piemēram, šādi nosaukumi: *ceļtekas, mālļēpes, rasaskrēsliņi, priedes, egles, kļavas, ābeles*. Tad TNR 1998 caurskatīts vēlreiz un ekscerpēti arī daži mazāk pazīstamu dekoratīvu augu nosaukumi, piemēram, *amaranti, cinerārijas, hortenzijas*. Augu sugu nosaukumi ekscerpēti tādos gadījumos, ja šā auga suga ir uzskatāma par nozīmīgu un ir iekļaujama pamatsarakstā, piemēram, *sarkanais āboliņš, baltais āboliņš, dzeltenā lēpe, ārstniecības izops*. Sugu nosaukumi lielākoties sastāv no diviem vārdiem, un sugas epitets, kā jau aprakstīts iepriekš, tuvāk precīzē, raksturo vai konkrētīzē attiecīgo augu. Latviskais auga nosaukums ekscerpēts kopā ar atbilstošo latīnisko nosaukumu, ja avotā tāds ir dots. Ja latīniskais nosaukums atrasts

citos avotos, tad pamatsarakstam ņemts jaunākajā izmantotajā avotā dotais. Veidojamais augu nosaukumu pamatsaraksts paredzēts galvenokārt vispārīgās divvalodu vārdnīcas augu kopuma analīzei, un latīnisko nosaukumu pievienošana ir būtiska, jo vienīgi latīniskais nosaukums palīdz identificēt attiecīgo augu šaubu gadījumos un nodrošina darbu ar pamatsarakstu ne tikai latviešu valodā. Latīnisko nosaukumu pievienošanas nepieciešamība aprakstīta un pamatota promocijas darba 1.1. apakšnodaļā, 2.3. apakšnodaļā, 3.3. apakšnodaļas 2., 7. un 8. punktā, kā arī 4.4. apakšnodaļā.

Atlasīto augu sugu nosaukumu fiksēšanai pamatsarakstā, tāpat kā TNR 1998, nav saglabāta latviešu valodai raksturīgā vārdu kārtība, kad apzīmētājs atrodas pirms apzīmējamā vārda, bet pirmais ir dots pamatvārds, piemēram, ekscerpēts ģints nosaukums *āboliņi* un Latvijas pļāvās sastopamās pazīstamās āboliņu sugas – *baltais āboliņš*, kas sarakstā pierakstīts šādi: *āboliņš*, *baltais* un *sarkanais āboliņš* – *āboliņš*, *sarkanais*. Pamatsarakstā ekscerpēti galvenokārt augu terminoloģiskie nosaukumi.

Sākotnējais no TNR 1998 ekscerpētais augu nosaukumu materiāls papildināts ar augu nosaukumiem no dārzenkopības, augļkopības, dāļdārzniecības, pļavkopības nozarēm caurskatīta 1973. gadā izdotā „Agronomijas terminu vārdnīca” (Term9 1973), no kuras iepriekš izveidotajam augu nosaukumu sarakstam pievienoti vēl tādu augu nosaukumi, kurus kultivē mazdārziņos, audzē pilsētu apstādījumos, parkos, skvēros, kā arī kurus pašus vai to augļus, sēklas vai ogas izmanto pārtikā. Atlases kritērijs no šī avota ir augu nozīmīgums saimnieciski būtiskās jomās: no tiem izgatavo saimniecības preces un citas ikdienā nepieciešamas lietas, piemēram, korķi, sorgo slotiņas, džutas auklas, kenafu. No Term9 1973 ekscerpēti arī graudaugu nosaukumi, piemēram, *rīsi*, *lēcas*, kā arī dārzeņu un ķirbjaugu nosaukumi. Ekscerpēti arī vairāku telpās audzējamu augu nosaukumi, piemēram, *klīvijas*, *gumijkoks*, *tīkamā monstera*, *parastā mirte*.

Caurskatīta 1981. gadā izdotā „Ekonomiskās ģeogrāfijas terminu vārdnīca” (Term14 1981) un sarakstam pievienoti arī tādu augu nosaukumi, no kuriem gatavotus produktus vai kuru daļas (piemēram, eikaliptu eļļu vai lauru lapas) var iegādāties tirdzniecības vietās. Ekscerpēti arī daži citādā ziņā nozīmīgu augu nosaukumi, piemēram, *sekvojas*, kas ir pasaulē lielākie koki, un *maniokas*, kuru sugas izmanto cietes ieguvei un arī pārtikā. Minētos augu nosaukumus varētu iekļaut vidēja apjoma vārdnīcā, ja vien kā šķirkļa vārdi vispirms ir iekļauti visi atlasītie vispārzināmo augu nosaukumi.

Pamatsaraksta papildināšanai izmantota periodika. Pārlūkoti, piemēram, vairāki AS „Lauku Avīze” tematisko avīžu izdevumi (Blūma-Kauliņa, Grava, Zītara 2011; Nereta 2007; Nereta 2013; Purne 2012; Rožkalne 2003; Rukšāns 2011; Strautiņa 2005;

Zītara 2012). No šīm tematiskajām avīzēm augu nosaukumu saraksts papildināts ar šādiem dekoratīvo augu nosaukumiem – *dižkallas*, *ehinācijas* –, kā arī ar telpaugu nosaukumiem – *istabas acālija*, *greznā eiforbija* jeb *puansētija* –, ko tautā sauc par *Ziemassvētku zvaigzni*, un *spatifilas*. Vēl no tematiskajām avīzēm sarakstam pievienots nozīmīgu ķirbjaugu nosaukums *lufas* jeb *sūkļķirbji*. No šī auga izgatavo mazguļus un šķiedras. Jāatzīmē, ka ne Term9 1973, ne TNR 1998 nav iekļauts samērā zināmu ārstniecības augu *ehināciju* ģints nosaukums. Par šo augu aktualizējošo kontekstu uzskatāmi plašsaziņas līdzekļi, kas pēdējā divdesmitgadē aktīvi reklamē ehināciju ārstnieciskās īpašības un šo augu izmantošanu medicīnas preparātu izgatavošanā. Arī nosaukums *mežrozēs* nav atrodams ne TNR 1998, ne Term9 1973, jo ar to parasti saprot visas savvaļas rožu sugas. Augu nosaukumu atlasē ņemti vērā arī par augiem sniegtie apraksti speciālajā literatūrā un enciklopēdijās, piemēram, ka *suņu roze* savvaļā sastopama samērā reti. Savvaļas rožu nosaukumi atrodami I. Ēdelmanes, Ā. Ozolas grāmatā „Latviešu valodas augu nosaukumi”, kur apkopots plašs t.s. tautā lietoto jeb neterminoloģisko augu nosaukumu klāsts. Vēl jāpiebilst, ka botāniķi neatzīst vasarzaļā rododendra – *Simsa rododendra*, kas ziemā nomet lapas un galvenokārt tiek pārdots kā telpaug, – nosaukumu *istabas acālija*, tomēr presē šo nosaukumu izmanto, tāpēc tas iekļaujams sarakstā. Augu nosaukumu saraksts no tematiskajām avīzēm papildināts galvenokārt ar tādu augu nosaukumiem, kas ir pieejami tirdzniecībā pārtikas lielveikalos, un ar telpaugu nosaukumiem. Jāuzsver, ka no preses materiāliem ņemtie augu nosaukumi noteikti jāsalīdzina un jāpārbauda ar sarakstiem oficiālos augu noteicējos, kurus izstrādājuši nozares speciālistu kolektīvi, jo preses izdevumos augu nosaukumi mēdz būt neprecīzi. Neprecizitātes nosaukumos jālabo, un latviskajiem augu nosaukumiem jāpievieno latīniskie nosaukumi. Ja iespējams, jāizmanto jaunākie pieejamie speciālās literatūras krājumi un jāvadās pēc tajos dotajiem nosaukumiem. Šajā pētījumā latīniskie nosaukumi no periodikas ekscerpētajiem augu nosaukumiem galvenokārt meklēti Term3 1960, Term9 1973, Term14 1981 un pierakstīti no tiem.

Augu nosaukumu saraksts no iepriekš aprakstītajiem avotiem veido 521 latvisko augu nosaukumu. Tā kā sākotnēji noteiktais 500 pazīstamāko un nozīmīgāko augu nosaukumu skaits ir pārsniegts, tad no saraksta svītroti visi latvisko augu nosaukumu sinonīmi, jo sinonīmiskie nosaukumi apzīmē vienu un to pašu augu izlases pārstāvi. Pamatsarakstā atstāti tikai tie augu nosaukumi, kuri kā pamatnosaukumi doti TNR 1998 un Term9 1973. Kopā izsvītroti 46 latvisko nosaukumu sinonīmi. Daži biežāk lietotie sinonīmiskie latviskie augu nosaukumi aiz semikola pievienoti pie augu

pamatnosaukumiem tajā pašā tabulas ailē, piemēram, *pīlādži* un *sērmūkšķi*, *kadiķi* un *paegli*. Augu nosaukumi izstrādātajā pamatsarakstā jāsaprot kā botānisko jēdzienu apzīmētāji. Līdz ar to valodisko vienību, kas ir latviskie augu nosaukumi, pamatsarakstā ir vairāk nekā apzīmējamo reāliju – taksonu pazīmju kopu. Lai sarakstā iegūtu vietu un varētu pievienot vēl tajā neiekļautos nosaukumus, no tā svītroti vairāki sugu nosaukumi un atstāti tikai augu ģinšu nosaukumi, piemēram, svītrotas plūškoka sugas *melnais plūškoks* un *sarkanais plūškoks*, atstājot tikai *plūškoku* ģints nosaukumu.

Turpmāk izmantota vides izpētes metode un sarakstā ierakstīti vēl vairāku augu nosaukumi. Pārtikas lielveikalos pierakstīti tādi augu nosaukumi, kuri sākotnēji nebija ietverti sarakstā. Latviskie un latīniskie nosaukumi precizēti, izmantojot Gunta Kavaca „Populārajā dabas enciklopēdijā” (PDE 2007), Mintauta Āboliņa darbā „Subtropu un tropu klimata augļaugi” (Āboliņš 2008) un „Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrūnas vārdnīcā” (LVPPV b. g.) dotos nosaukumus, skaidrojumus un aprakstus. Šādā veidā saraksts papildināts ar tādu augu nosaukumiem, kuru augļi, sēklas, citas augu daļas vai visi augi nopērkami pārtikas tirdzniecības lielveikalos. Tie ir, piemēram, apelsīni, greipfrūti un mandarīni, kuri gan uzskatāmi par eksotiskiem augļiem, tomēr jau sen ir pazīstami Latvijā. Latīniskie šo augu nosaukumi ņemti no PDE 2007, M. Āboliņa mācību līdzekļa (Āboliņš 2008), „Eiropas Kopienu kombinētās nomenklatūras skaidrojumiem” Eiropas Savienības Oficiālā Vēstneša 2006. gada 28. februāra numurā (EKKNS_e 2006). Jāpiebilst, ka jānodala auga produkts no auga nosaukuma. Ja pārtikā kā garšvielu izmanto krustnagliņas, tad apšaubāms, vai vispārīgajā vārdnīcā būtu jāiekļauj šā auga nosaukums *nagliņkoks*, kura ziedpumpuri tiek izmantoti kā šī garšviela. Šajā gadījumā būtiskāk ir ierobežota apjoma vārdnīcā iekļaut izmantojamā auga produkta, nevis paša auga nosaukumu.

Pārlūkota jaunākā no angļu valodas tulkotā literatūra, un atlasīto vispārzināmo augu nosaukumu saraksta papildināšanai izvēlētas šādas grāmatas: Kristofera Dž. Hamfrisa, Ezmonsa Herisa, Pītera Holdena un Entonija Vutona „Ceļvedis dabā. Augi, putni un kukaiņi”, ko tulkojis Juris Bitenieks un kas izdota 2009. gadā (Ceļvedis dabā 2009), un Loras Hauelas „Ceļvedis dabā. Koki”, ko tulkojusi Maruta Kusiņa; tā izdota 2009. gadā (Hauela 2009). No šīm grāmatām augu nosaukumu saraksts papildināts ar vairāku augu nosaukumiem, piemēram, *meža bumbiere* un *tulpjukoki*. Augu nosaukumu saraksta papildināšanai ar svešzemju augu nosaukumiem izmantota Normunda Priedīša ilustrētā enciklopēdija „Augu ģeogrāfija un daudzveidība” (Priedītis 2009), no kuras pamatsarakstam pievienoti vēl vairāki mazāk zināmu, bet nozīmīgu

augu nosaukumi, piemēram, *olīvkoki*, *kafijkoki*, *ebenkoki*, *papirusniedre*. Vēl no PDE 2007 sarakstam pievienota banjanu ģints suga *Bengālijas banjans* kā viena no nozīmīgākajām banjanu ģintis sugām.

Turpmākajā darba gaitā atlasītais augu nosaukumu materiāls salīdzināts ar augu nosaukumu sarakstiem angļu, krievu un vācu valodā. Caurskatīts arī augu nosaukumu saraksts angļu valodā P. M. Rožē „Thesaurus of English Words and Phrases” (Roget’s Thesaurus 1992, 215–216), un no tā sarakstam pievienoti vēl dažu augu nosaukumi, piemēram, *dioskorejas* un *vistērijas*. Dioskorejas ir nozīmīgi augi ārstniecībā, bet vistēriju sugas tiek piedāvātas lielākajās augu tirdzniecības vietās, un tie ir īpaši grezni kāpelētājaugi. Latīniskie šo augu nosaukumi ņemti no Term9 1973 un 2008. gadā izdotās R. Candra augu nosaukumu rokasgrāmatas (Zander 2008). Izmantots arī alfabētisks krievisko augu nosaukumu rādītājs dārzkopības, puķkopības un ainavu dizaina portālā krievu valodā www.greeninfo.ru (sk. AKANR_e), kurā ir fiksēts *ehināciju* (lat. *Echinacea*) krieviskais nosaukums, kas nebija iekļauts iepriekš izmantotajos avotos. Izskatīts arī biežāk lietoto augu nosaukumu saraksts vācu valodā (Dornseiff 2004, 15–16). Augu nosaukumu saraksts no šiem abiem avotiem papildināts, piemēram, ar šādiem nosaukumiem *drudzenes* jeb *genciānas*, *pērkonenes*, *šaurlapu ugunspuķes* un *rubijas*. Latīniskie nosaukumi angliskajiem, krieviskajiem un vāciskajiem augu nosaukumiem ņemti no speciālās literatūras, kurā ir augu nosaukumi šajās valodās ar to latīniskajiem nosaukumiem (AKANR_e; SPR 1970; Zander 2008). Ja izmantotajos avotos norādīti sinonīmiski latīniskie nosaukumi, tad tie sarakstā pievienoti iekavās. Izstrādātajam augu nosaukumu sarakstam pievienoti arī šādu augu dzimtu nosaukumi: *kaktusi*, *orhidejas* un *palmas*, kā arī nosaukums *papardes*, kas taksonomiski ir paparžaugu nodalījums. Pie šīm taksonomiskajām kategorijām attiecīgi var sakārtot vārdnīcās ietvertās dažādās palmu un kaktusu ģintis, kā arī paparžaugus.

Kopsavilkums

Izstrādātais augu nosaukumu pamatsaraksts (optimāla augu pārstāvniecība) pievienots promocijas darba 2. pielikumā. Pamatsaraksta izstrādē pamatā izmantots 1998. gadā izdotās enciklopēdijas „Latvijas daba” 6. sējumā esošais dzīvās dabas taksonu latvisko nosaukumu rādītājs un 1973. gadā izdotā „Agronomijas terminu vārdnīca”. No šiem izdevumiem izveidotais augu ģinšu un sugu nosaukumu saraksts papildināts ar augu nosaukumiem no periodikas, speciālās un mācību literatūras, tulkotās literatūras, kā arī no 2007. gadā izdotās „Populārās dabas enciklopēdijas”. Pamatsaraksta

izstrādē izmantoti arī augu nosaukumu saraksti angļu, krievu un vācu valodā, jo no šiem sarakstiem lielākoties atlasīti nozīmīgākie šajās valodās runājošo zemju floras pārstāvji. Sarakstā ir ņemts vērā arī augu nosaukumu lietošanas biežuma kritērijs (galvenokārt vācu valodā (Dornseiff 2004, 15–16)).

Izstrādājot pamatsarakstu, nevar izslēgt subjektīvā redzējuma faktoru, tomēr augu ģinšu, sugu un dažkārt arī dzimtu (orhideju, kaktusu, palmu), šķirņu (kivi) un nodalījuma (papardes) nosaukumi atlasīti pēc apzīmējamo augu pazīstamības, utilitārās izmantošanas ikdienā, kā arī novērtējot to nozīmīgumu. Ekscerpēti arī indīgu augu un augu, kas aug mitrās vietās vai ūdenī, nosaukumi. Augu nosaukumu nozīmīgums pamatā noteikts pēc tā, kā cilvēks izmanto ar konkrēto nosaukumu apzīmēto augu vai no auga izgatavotos produktus – uzturā, dziedniecībā, kā garšaugu, lopbarībā, kā izejvielas (piemēram, šķiedru, kokmateriālu, krāsvielu, smaržvielu, eļļu ieguvei) vai kā krāšņumaugu. Augu nozīmīguma noteikšanai izmantotas konsultācijas ar nozares speciālistiem, kā arī apraksti enciklopēdijās, mācību un speciālajā literatūrā, periodiskajos izdevumos un internetā pieejamajos resursos. Tā kā promocijas darbā analizēts ekscerpētais materiāls no angļu-latviešu, krievu-latviešu un vācu-latviešu valodas vārdnīcām, latviskajiem augu nosaukumiem sarakstā pievienoti to latīniskie nosaukumi, jo tie nodrošina iespēju ar sarakstu strādāt ne tikai latviešu valodā, un ir iespējama apzīmētā auga nepārprotama identificēšana.

Aprakstītā augu nosaukumu kā augu izlases pārstāvju atlase var kalpot par pamatu arī citu līdzīgu, piemēram, dzīvnieku nosaukumu kopumu izveidei. Izveidotais augu nosaukumu pamatsaraksts nepieciešamības gadījumā ir papildināms (piemēram, ar augu sugu un šķirņu nosaukumiem), ja vien veidojamās vārdnīcas apjoms un ekonomiskie apsvērumi to atļauj. Izstrādātais pamatsaraksts izmantojams arī mazāka apjoma vārdnīcu sastādīšanā, attiecīgi sašaurinot iekļaujamo augu nosaukumu kopumu.

Izstrādātais pamatsaraksts, kurā izmantoti arī augu nosaukumi saraksti angļu, krievu un vācu valodā, ir optimāla augu pārstāvniecība, un tas ir izmantojams arī vārdnīcu apvēršanas gadījumā (domājams, neņemot vērā mainīgo perifērisko daļu). Pamatsaraksta mainīgo daļu veido galvenokārt specifisku floras pārstāvju un savvaļā augošu augu nosaukumi, kā arī zināma daļa dekoratīvo augu nosaukumu, kas saistāms ar komercdārzkopības attīstības dinamiku. Pamatsaraksta mainīgumu ietekmē arī laikmeta aspekts, jo var būt atšķirīga speciālās nozares attīstība un līdz ar to arī aktualizējošo kontekstu saturs.

4.3. Augu nosaukumu dalījums grupās

Viens no terminoloģiskā darba posmiem ir terminu grupēšana (angliski *mapping*) un attiecīgās nozares terminu jēdzieniskās struktūras aprakstīšana, kas balstās onomasioloģiskajā pieejā (Bowker 2003, 155). Šajā nodaļā izstrādātais augu nosaukumu kopums sakārtots grupās un ir veikts visa pamatsarakstā iekļautā valodas materiāla vertikāls un horizontāls dalījums. Augu nosaukumu grupēšanas nepieciešamību nosaka arī turpmākais darbs ar augu nosaukumu sarakstu gan latviešu valodā, gan arī angļu, krievu un vācu valodā. Tā kā apstrādājamais augu nosaukumu kopums ir plašs, tad iedalījums mazākās grupās atvieglo pārskatu, palielina analīzes datu precizitāti, kā arī ir iespējama grupu materiāla salīdzināšana un pārraudzība. Katru mazāko grupu ir vienkāršāk aptvert, pārskatīt un nepieciešamības gadījumā papildināt vai sašaurināt, kā arī aktualizēt, veidojot jaunu vārdnīcas izdevumu.

4.3.1. Vertikāls augu nosaukumu dalījums pēc taksonomiskajām kategorijām

Valodniecībā ar *vertikālu dalījumu* saprot kādas atsevišķas nozares leksikas dalījumu abstrakcijas līmeņos attiecībā uz konkrēto komunikācijas situāciju, teksta veidu un adresātu (Mekis 2008). Ieskats pētījumos par speciālās leksikas vertikālu dalījumu dots promocijas darba 2.2. apakšnodaļā. Šajā promocijas darbā vertikāla augu nosaukumu dalījuma pamatā ir augu taksonomija un apzīmējums *vertikāls* izvēlēts tādēļ, ka šāds dalījums ļauj saskatīt botānikas klasifikācijas vienības un to vertikālo saikni taksonomisko kategoriju līmeņos, kas jāņem vērā, iekļaujot augu nosaukumus vārdnīcā. Kā iepriekš aprakstīts promocijas darba 3. nodaļā, speciālajā botānikas nozares literatūrā augus grupē gan zemākās, gan augstākās iedalījuma vienībās, ko sauc par taksonomiskajām kategorijām jeb taksoniem. Vienā taksonā apvieno objektu kopumu, kam „raksturīgas noteiktas kopīgas pazīmes un īpašības, kuru dēļ tas atbilst noteiktai taksonomiskajai kategorijai” (LPE9 1987, 483). Dzīvās dabas iedalījuma pamatā ir sugas, savukārt pasuga, varietāte un forma ir zemākas kategorijas nekā suga, bet citas taksonomiskās kategorijas, piemēram, ģints, dzimta, rinda, klase un nodalījums, ir augstākas nekā suga. Augus pēc zinātniskās taksonomijas kategorijām grupē, sugas ar līdzīgām pazīmēm apvienojot ģintīs, bet „ģintis – dzimtās, dzimtas – rindās, rindas – klasēs un klases – nodalījumos” (Priedītis 2009, 6). Izstrādāto augu nosaukumu sarakstu paredzēts salīdzināt ar augu nosaukumu kopumiem, kas ietverti vispārīgajās divvalodu

tulkojošajās vārdnīcās. Tādēļ pamatsaraksta izstrādes gaitā gadījumos, kur tas ir bijis iespējams, augu nosaukumi ir apvienoti ģintīs, jo divvalodu vārdnīcās lielākoties ir ģinšu nosaukumi. Ja vārdnīcā ietverams atsevišķs augu sugas nosaukums un ja tas ir nozīmīgs, tad bez ģints nosaukuma ietverts arī šīs augu sugas latviskais un latīniskais nosaukums. Atsevišķos gadījumos ietverti augu dzimtu nosaukumi, piemēram, orhideju, kaktusu, palmu dzimta. Tas veikts tādēļ, ka vispārīgajās vārdnīcās parasti kā šķirkli ietver arī nosaukumu *orhideja*, *kaktuss* un *palma*, kas pēc zinātniskās taksonomijas pieder orhideju, kaktusu un palmu dzimtai. Pamatsarakstā promocijas darba 2. pielikumā iekļautajiem augu nosaukumiem, kas apzīmē pārstāvētā auga piederību noteiktai dzimtai, iekavās pievienots skaidrojums, piemēram, *orhideja (orhideju dzimtas augs)*.

Lielākā daļa pamatsarakstā iekļauto augu nosaukumu ir ģinšu līmenī (daudzskaitlī), kam seko nosaukumi sugu līmenī (vienskaitlī). Starp taksonomiskajām kategorijām reizēm vēl arī izdala starpkategorijas, piemēram, ģintīm – ģinšu apakšģintis vai sugām – apakšsugas, varietātes un formas. Atsevišķos gadījumos latīniskajā nosaukumā uzrādītas arī pasugas un pievienots saīsinājums „ssp.” (no lat. *subspecies*), piemēram, *lapu biete* (lat. *Beta vulgaris ssp. cicla*) vai sugu varietātes, kam pievienots saīsinājums „var.” (no lat. *varietas*), piemēram, *lopbarības biete* (lat. *Beta vulgaris var. crassa*). Augu nosaukumu kopumā izdalīts arī *paparžaugu nodalījums* (lat. *Polypodiophyta*), kurā iekļaujami zemāku taksonomisko kategoriju pārstāvju nosaukumi.

Turpmāk aprakstīts augu nosaukumu horizontāls dalījums un noteiktas kvantitatīvās proporcijas starp horizontālā dalījuma grupām.

4.3.2. Horizontāls augu nosaukumu dalījums pēc apzīmēto augu dzīvesformas

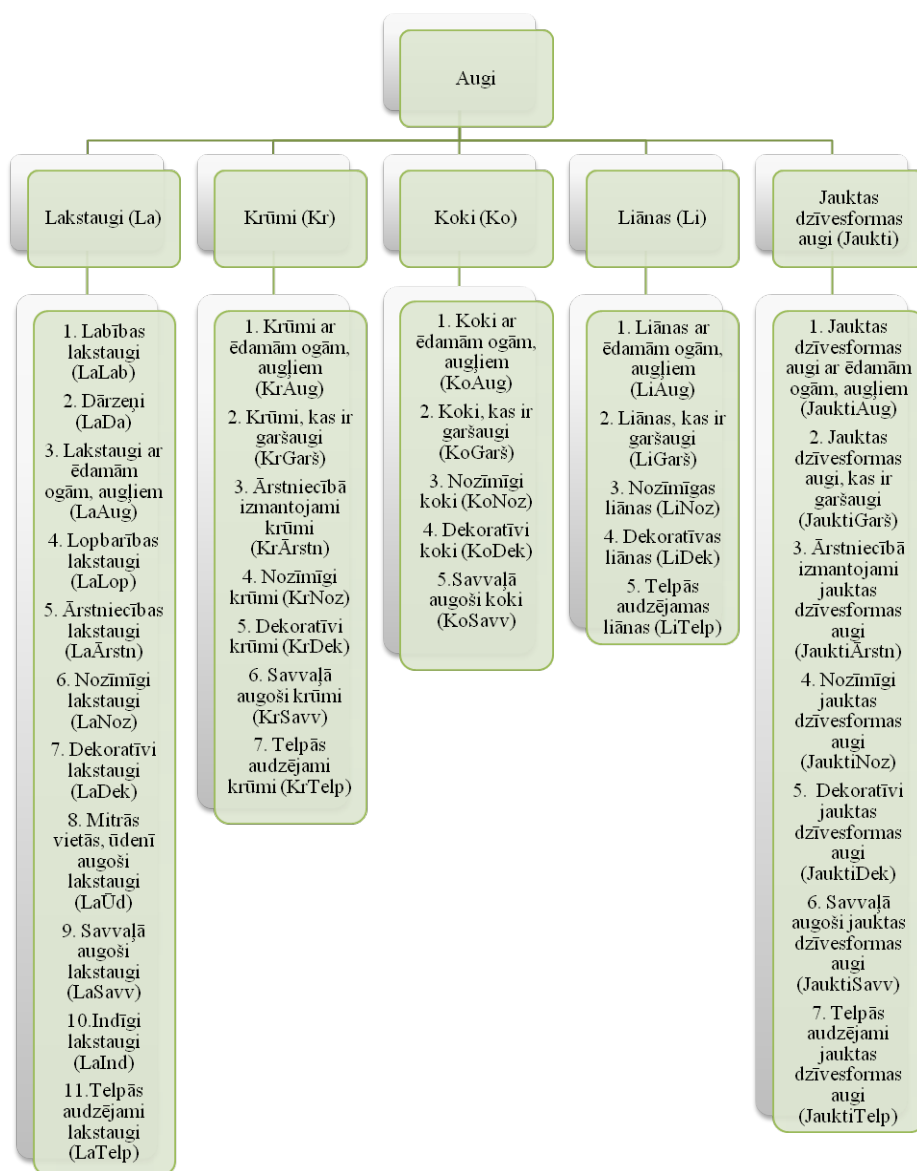
Šajā pētījumā *horizontāls* augu nosaukumu kopuma dalījums nepieciešams, lai pēc definētiem kritērijiem atsevišķi izdalītu noteiktas augu grupas un veiktu augu nosaukumu kopumu atlases analīzi izraudzītajās vārdnīcās. Horizontāls dalījums veikts pēc principa – „apzīmējamais augs resp. referents („konkrētā reālija, ko konkrētajā lietojumā nosauc valodas vienība” (VPSV 2007, 321)) un tā dzīvesforma”. Apzīmējums *horizontāls* augu nosaukumu dalījums izvēlēts pēc B. Šēdera ieteiktā horizontālā nozares leksikas iedalījuma principa, kā pamatā ir attiecīgās nozares rokasgrāmatās sniegtā informācija (Schaefer 1982, 89). Līdzīgs speciālās leksikas grupējums, kura pamatā ir

definēti attiecīgās nozares kritēriji, tiek izmantots tematiski sakārtotās vārdnīcās, kas promocijas darbā tuvāk raksturotas 1.1. apakšnodaļā.

Visi pamatsarakstā iekļautie augu nosaukumi iedalīti grupās pēc apzīmējamo augu resp. referentu dzīvesformas, kas ir „dzīvo organismu klasifikācijas vienība, ko iegūst, grupējot organismus pēc to atsevišķām ārējām pazīmēm” (LPE2 1982, 716). Nodala četras pamatformas: lakstaugs, krūms, koks un liāna (Priedītis 2009, 8). Tā kā atlasīti lielākoties ģinšu nosaukumi, tad vienā ģintī reizēm var būt apvienoti dažādu dzīvesformu augi. Tādēļ izveidota piektā grupa, kurā apvienoti jauktas dzīvesformas augi. Ja ar pamatsarakstā iekļauto auga nosaukumu apzīmē augu, kuram speciālajā literatūrā dots attiecīgās dzīvesformas pazīmju apraksts, tad to ierindo atbilstošajā grupā. Visi pamatsarakstā iekļautie augu nosaukumi iedalīti piecās grupās pēc apzīmēto augu resp. referentu dzīvesformas: lakstaugi (A), krūmi (B), koki (C), liānas (D), jauktas dzīvesformas augi (E). Horizontālajam dalījumam izmantoti augu apraksti promocijas darba 4.2. apakšnodaļā minētajā speciālajā literatūrā – enciklopēdijās, botānikas mācību grāmatās, kā arī vārdnīcās.

Lakstaugu grupas dalījuma pamatā ir tādi augu nosaukumi, kuri apzīmē augus, kuru izskats saskaņā ar pētījumā izmantoto speciālo literatūru atbilst šādam aprakstam: „Augi, kuru stumbrs un zari nepārkoksnējas un nepārziemo.” (LPE5₁ 1984, 697) Šajā grupā ierindoti arī kaktusi un biežlapji – augi ar „biezām un gaļīgām, sulīgām virszemes daļām” (LVV 2006, 1055). Lakstaugu nosaukumu grupā (A) ietilpst lielākā daļa – 320 jeb 63% no pamatsarakstam atlasīto augu resp. referentu. Grupā „krūmi” ietilpst tādi augu nosaukumi, ar kuriem apzīmētais augs resp. referents ir „daudzgadīgs kokaugs ar vairākiem aptuveni vienādi attīstītiem stumbriem, kas zarojas pie pamata vai sakņu kakliņa. Krūmam nav galvenā stumbra” (LPE5₁ 1984, 518). Šajā grupā ietilpināti arī puskrūmu nosaukumi. Puskrūms ir „daudzgadīgs augs ar vairākiem skeleta virszemes zariem, kuru apakšdaļa ir pārkoksnējusies, bet augšdaļa nepārkoksnējas un katru rudeni atmirst (piemēram, mārsils)” (LVV 2006, 892). (B) grupā ierindoti 54 jeb 11% pamatsarakstam atlasīto augu resp. referentu. Ar *koka nosaukumu* pētījumā tiek saprasts daudzgadīga augs, kam ir spēcīgi attīstīts pārkoksnējies galvenais stumbrs (LPE5₁ 1984, 208), nosaukums. Liānas nosaukums apzīmē augu, kam ir „tievs, ātri augošs vijīgs vai kāpelējošs, koksnains vai zālainis stumbrs” (LPE6 1985, 70); liānu grupā ierindotas, piemēram, efejas. Koku (C) grupā kopā ir 72 augu nosaukumu pamatsarakstā pārstāvēto vienību jeb 14%, bet liānu (D) grupā 15 jeb 3% pamatsarakstam atlasīto augu resp. referentu. Jauktas (E) dzīvesformas augu grupā (jaukti) ierindoti augu nosaukumi, kuri

apzīmē tādu augu ģintis vai sugas, kas pēc dzīvesformas var būt gan koki, gan krūmi, piemēram, kafijkoki, kizili, magnolijas, kā arī bambusi, neskatoties uz to, ka vairākas bambusu sugas ir „kokveida (t.i. pēc lieluma, nevis uzbūves) augi” (Priedītis 2009, 148). Šajā grupā ietilpst 43 vienības jeb 9% pamatsarakstam atlasīto augu resp. referentu. Schematiski horizontālā dalījuma grupas pēc apzīmēto augu dzīvesformas un izmantošanas veida attēlotas promocijas darba autore izveidotajā 6. attēlā.

6. attēls. Horizontāls augu nosaukumu dalījums grupās pēc apzīmēto augu dzīvesformas un izmantošanas

Dalījuma otrā līmeņa pamatā ir apzīmēto augu daudzveidīgais izmantojums pārtikā, dekoratīviem nolūkiem, lopbarībai, kā ārstniecības augus, kā garšaugus, kā telpaugus, kā ūdenī audzējamus augus vai citādi. Šis dalījums ir būtisks auga

nozīmīguma novērtēšanā, kas ir viens no pamatojumiem attiecīgā auga nosaukuma iekļaušanai vidēja apjoma vārdnīcā. Kā redzams 6. attēlā, visdaudzveidīgāk izmantotajiem ir lakstaugu grupas pārstāvji, kas veido lielāko horizontālā dalījuma grupu. Nākamās lielākās grupas apzīmētā auga daudzveidīga izmantojuma ziņā ir jauktas dzīvesformas augu un krūmu grupa, kurai seko koku un liānu grupa.

Vislielāko grupu (sk. 3. diagrammu) veido lakstaugi (63%), tai seko koki (14%), krūmi (11%) un jauktas dzīvesformas augi (9%), bet vismazākā grupa ir liānas (3%).

3. diagramma. Horizontālā dalījuma grupas procentos

(A) Lakstaugu (La) grupā izdalītas turpmāk uzskaitītās apakšgrupas pēc apzīmējamo augu izmantošanas veida:

1. Labības augi, ko audzē graudu ieguvei (LaLab);
2. Dārzeni (LaDa), kas ir „lakstaugi, kuru sulīgās daļas (saknes, sakņu pārveidnes, lapas, augļus, sīpolus) izmanto uzturā” (LPE2, 431). Dārzeni pēc to saimnieciskās izmantošanas iedalīti turpmāk uzskaitītajās apakšgrupās:
 - 2.1. Kāpostaugi (LaDaKāp);
 - 2.2. Sakņaugi (LaDaSak);
 - 2.3. Ķirbjaugi (LaDaĶi);
 - 2.4. Tomātaugi (LaDaTom);
 - 2.5. Pākšaugi (LaDaPākš);
 - 2.6. Sīpolaugi (LaDaSīp);
 - 2.7. Lapu dārzeni (LaDaLapu);
 - 2.8. Garšaugi (LaDaGarš);
 - 2.9. Kātu dārzeni (LaGaKātu);

2.10. Ziedu dārzeņi (LaDaZiedu).

3. Lakstaugi ar ēdamām ogām vai augļiem (LaAug);
4. Lopbarības augi, kurus izmanto lauksaimniecības dzīvnieku barošanai (LaLop);
5. Ārstniecības augi, ko izmanto farmācijā: zāļu, tēju, uzlējumu gatavošanai (LaĀrstn);
6. Nozīmīgi augi, kurus izmanto amatniecībā, rūpniecībā u. tml. (LaNoz);
7. Dekoratīvi augi jeb krāšņumaugi (LaDek);
8. Ūdensaugi, kuri aug vai kurus audzē mitrās vietās (LaŪd);
9. Savvaļas augi (LaSavv);
10. Indīgi augi (LaInd);
11. Telpās audzējami lakstaugi (LaTelp).

(B) Krūmu (Kr) grupā izdalītas turpmāk uzskaitītās apakšgrupas pēc apzīmējamo augu izmantošanas veida:

1. Krūmi ar ēdamām ogām vai augļiem (KrAug);
2. Krūmi, kas ir garšaugi (KrGarš);
3. Dekoratīvi krūmi (KrDek);
4. Krūmi, kas ir nozīmīgi citos izmantošanas veidos (KrNoz);
5. Krūmi, kurus izmanto kā ārstniecības augus (KrĀrstn);
6. Savvaļas krūmi (KrSavv);
7. Telpās audzējami krūmi (KrTelp).

(C) Koku (Ko) grupā pēc apzīmējamo augu izmantošanas izšķir 6 apakšgrupas:

1. Koki ar ēdamiem augļiem, sēklām vai ogām (KoAug);
2. Koki, kas ir garšaugi (KoGarš);
3. Dekoratīvi koki (KoDek);
4. Nozīmīgi koki, kurus izmanto šķiedru, korķa ieguvei, rūpniecībā u. tml. (KoNoz);
5. Galvenokārt savvaļā, parkos vai mežā augoši koki (KoSavv);
6. Koki, kurus audzē telpās (KoTelp).

(D) Liānas (Li) iedalītas turpmāk uzskaitītajās grupās:

1. Liānas ar ēdamām ogām un augļiem (LiAug);
2. Liānas, kuru sēklas izmanto kā garšvielu (LiGarš);
3. Dekoratīvas liānas (LiDek);
4. Liānas, kas ir nozīmīgas citos izmantošanas veidos (LiNoz);
5. Liānas, kuras audzē telpās (LiTelp).

(E) Jauktas dzīvesformas grupas (jaukti) pārstāvji pēc to izmantošanas veida iedalīti sešās apakšgrupās:

1. Jauktas dzīvesformas augi ar ēdamiem augļiem vai ogām (JauktiAug);
2. Jauktas dzīvesformas augi, kuru daļas izmanto kā garšvielas (JauktiGarš);
3. Jauktas dzīvesformas ārstniecības augi (JauktiĀrstn);
4. Saimnieciski nozīmīgi jauktas dzīvesformas augi (JauktiNoz);
5. Dekoratīvi jauktas dzīvesformas augi (JauktiDek);
6. Jauktas dzīvesformas savvaļas augi (JauktiSavv);
7. Jauktas dzīvesformas telpaugi (JauktiTelp).

Četrās pēc augu dzīvesformas izveidotajās grupās izdalīta telpaugu grupa: lakstaugi (LaTelp), krūmi (KrTelp), liānas (LiTelp) un jauktas dzīvesformas augi (JauktiTelp), kurus audzē telpās. Šādi augi resp. referenti, kuru nosaukumi iekļauti pamatsarakstā, ir 26.

Lielākās – lakstaugu – grupas dalījums apakšgrupās pēc augu izmantošanas attēlots 4. diagrammā.

4. diagramma. Lakstaugu dalījums apakšgrupās pēc to izmantošanas veida

Attēlotais materiāls 4. diagrammā liecina, ka lakstaugu grupā visvairāk ir dekoratīvu lakstaugu (73 augi), dārzeņu (67 augi), galvenokārt savvaļā augošu augu (58 augi) un ārstniecības augu (55 augi). Šīs ir četras lielākās apakšgrupas, kurās ir ietverti 17–23% no visām lakstaugu grupā apkopotajām vienībām. Lielu daļu 4. diagrammā pārstāvēto vienību varētu iekļaut vairākās no izveidotajām otra līmeņa apakšgrupām pēc apzīmēto augu izmantošanas veida (sk. 6. attēlu). Piemēram, ar nosaukumu *kliņģerītes* apzīmē augus, kas ir gan dekoratīvi, gan ārstniecības augi. Arī ar nosaukumu *fizāļi* apzīmē augus, kas ir gan dekoratīvi, gan to augļus lieto uzturā. Daļa ārstniecībā izmantojamu augu ir arī indīgi augi. Šādos gadījumos varētu izveidot vēl vienu atsevišķu apakšgrupu ar daudzveidīgi izmantojamu augu nosaukumiem, bet, domājams, ka tad šī grupa būtu salīdzinoši liela. Daudzveidīgās augu izmantošanas iespējas vēlreiz parāda augu valsts milzīgo daudzveidību un dažādās to izmantošanas iespējas. Vairāku izmantošanas veidu gadījumā prioritāra ir otrā līmeņa dalījuma apakšgrupa ar mazāku kārtas skaitli, piemēram, nosaukums *kliņģerītes* ierindots ārstniecības augu grupā (LaĀrst), kurai ir 5. kārtas numurs, nevis dekoratīvo augu grupā, kas ir 7. lakstaugu apakšgrupa.

Pamatsarakstā ir pārstāvēti 74 savvaļas augi no visām horizontālā dalījuma grupām pēc apzīmēto augu dzīvesformas, kas atbilst 14% pamatsarakstā pārstāvēto augu resp. referentu. Floras atšķirību dēļ daļa šīs grupas pārstāvju varētu veidot mainīgo daļu angļu-latviešu, krievu-latviešu un vācu-latviešu vārdnīcās.

Turpmākajā apakšnodaļā raksturots augu nosaukumu dalījums pēc centra un perifērijas teorijas.

4.3.3. Augu nosaukumu dalījums pēc centra un perifērijas teorijas

Nākamais posms darbā ar izstrādāto pamatsarakstu ir dalījums, kura pamatā ir centra un perifērijas teorija. Šo teoriju aprakstījis čehu valodnieks J. Filipecs, kurš leksikas vienību centra un perifērijas dalījumam izšķir 5 grupas: centru, pārejas posma grupu, perifēriju, attiecīgās sistēmas iekšējo robežu un ārpus sistēmas grupu, kurā jau ir citas sistēmas. Leksikas vienībām nosaka kritērijus, pamatojoties uz kuriem savā starpā pretnostata zināmus faktoros un no tiem izveido valodas iekšējās struktūras. Šīs struktūras attiecas gan uz leksikas vienību formu, gan uz nozīmi. Analizējot formu, iespējams noteikt centrālos invariantus un perifēros variantus, centrālos un sekundāros vārddarināšanas tipus. Savukārt, pamatojoties uz vārda nozīmes analīzi, nosakāma

sistēmas iekšējā polisēmija un sinonīmu grupu kontrasti, kā arī noteiktu stila iezīmju nozīmīgums (Filipec 1996, 23–42; sk. arī Filipec 1966, 81–95 un Daneš 1982, 132–173).

Šajā darbā pamatsaraksta vienību centra un perifērijas dalījuma pamatā ir onomasioloģiskā pieeja, kur valodas vienību leksiskā nozīme tiek pētīta „virzienā no reālījas uz tās nosaukumu” (VPSV 2007, 269), sasaistot apzīmējamo augu (piemēram, sugu, ģinti vai dzimtu), ko raksturo tā apraksts un pazīmju kopa, kas atspoguļota tā latīniskajā nosaukumā, ar tā latvisko nosaukumu (resp. sinonīmiskajiem latviskajiem nosaukumiem pamatsarakstā). Tā kā atlasītais augu nosaukumu kopums paredzēts vidēja apjoma vārdnīcai, tad augu nosaukumi dalīti 3 grupās: centrs, pārejas posms un perifērija. Divas pārējās J. Filipeca piedāvātās grupas – grupu, kura veido sistēmas iekšējo robežu, un ārpus sistēmas grupu – varētu izdalīt valodas materiāla analīzei, kas izstrādāts liela apjoma vārdnīcai. Katrs auga nosaukums tiek izvērtēts, piešķirot tam koeficientu no 1 līdz 3, pēc kuriem attiecīgi augu nosaukumi tiek iedalīti grupās: centrs, pārejas posms un perifērija. Dalījuma pamatā galvenokārt ir ņemts vērā latviešu adresāta redzējums. Lai arī centra un perifērijas dalījumā nav izslēgts subjektīvais redzējums, tomēr tas veikts pēc autores pieņēmuma – kādi augi varētu būt pazīstami un to nosaukumi vispārzināmi lielākajai daļai cilvēku, kā arī ņemot vērā 3.3. apakšnodaļā minētos apsvērumus.

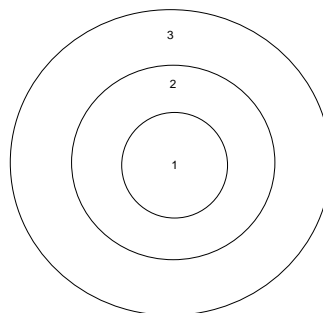
H. Juns un Dz. Pens uzsver, ka vārdnīcā noteikti jāiekļauj biežāk ikdienā lietotie vārdi, jo tie atspoguļo biežāk lietotos elementus cilvēka dzīvē, un tiem jāveido vārdnīcas pamatdaļa (Yong, Peng 2007, 36–37). Šo secinājumu varētu ņemt centra grupas dalījuma pamatā. Koeficientu 1 iegūst un centra grupā ierindoti augu nosaukumi, ar kuriem apzīmē tādus augus, kas ir vispārzināmi vai biežāk izmantojami ikdienā pārtikā vai citādi (piemēram, *sīpoli, ķiploki, dilles, bietes, kāposti, kāļi*). Vēl koeficientu 1 iegūst plašāk zināmu savvaļas, ārstniecības un lopbarības augu, kā arī nezāļu nosaukumi (piemēram, *gaiļbiksītes, āboliņi, gārsas, virzas*).

Koeficients 2 piešķirts mazāk pazīstamu augu nosaukumiem, kuri atrodas tā saucamajā pārejas grupā. Šeit pieder, piemēram, eksotisku augļu koku, dekoratīvu augu nosaukumi. Šajā grupā esošie augu nosaukumi var pietuvināties centra vai perifērijas grupai, un šo augu nosaukumu pārvirzi uz centru vai perifēriju var ietekmēt gan dažādi valodas, gan ārpusvalodiski aspekti. Piemēram, ja tā saucamais tautā lietotais auga nosaukums atšķiras no tā terminoloģiskā nosaukuma. Kā iepriekš aprakstīts promocijas darba 3.3. apakšnodaļas 9. punktā, augu, kura terminoloģiskais nosaukums ir *parastais*

filadelfs (lat. *Philadelphus coronarius*), tautā dēvē vienkārši par *jasmīnu*, līdz ar to neterminoloģiskais auga nosaukums ne vienmēr tiek nepārprotami saistīts ar apzīmējamo augu, kura pazīmju kopu raksturo tā zinātniskais jeb latīniskais nosaukums. Līdzīgi ir ar augiem, kuru terminoloģiskais nosaukums ir *henomeles* (lat. *Chaenomeles*), bet tautā tos sauc par *cidonijām*. Pārejas posma grupas augu nosaukumiem vārdnīcā pievienojama norāde vai apzīmējums par piederību botānikas speciālajai leksikai. Pārejas posma grupā ierindoti, piemēram, *kaņepes*, *mežvīteņi*, *vēlziedes*, *henomeles*.

Koeficientu 3 iegūst perifērijā esošie, tikai šaurākam lietotāju lokam zināmi augi un to nosaukumi, kuriem noteikti jāpievieno norāde par piederību botānikas jomai. Šajā grupā ietverti galvenokārt tādu augu nosaukumi, kas apzīmē svešzemju floras pārstāvjus, palmu dzimtas augus, mazpazīstamus augus. Perifērijas grupā ierindoti, piemēram, *batātes*, *endīvijas*, *lufas*, *tulpjukoki*, *santalkoks*, *vistērijas*, *baobabs*, *kamparkoks*, *tīks*, *sekvojas*. Koeficienta piešķiršanai augu nosaukumu pamatsarakstā katram auga nosaukumam promocijas darba 2. pielikuma atsevišķā ailē pievienots apraksts par attiecīgā auga izmantošanas veidu, turklāt iepriekš veiktais augu dalījums pēc dzīvesformas papildināts ar šo informāciju, kas nepieciešama grupēšanā pēc augu izmantošanas veida (pārtikā, rūpniecībā, medicīnā, kā dekoratīvus augus u. tml.).

Centra un perifērijas koeficienta noteikšanai izmantoti apraksti promocijas darba 4.2. apakšnodaļā minētajos avotos, kā arī internetā pieejamajos resursos. Ar koeficientu 1 marķēti un centra grupā ierindoti augu nosaukumi, kas apzīmē 160 jeb 32% pamatsarakstam atlasīto augu. Ar koeficientu 2 savukārt – augu nosaukumi, kas apzīmē 288 jeb 57% izstrādātajā pamatsarakstā atlasīto augu, kas veido vislielāko grupu. Perifērijā esošie, mazāk pazīstamie un ar koeficientu 3 marķēti augu nosaukumi, kas apzīmē 56 pamatsarakstam atlasītos augus jeb 11% no izstrādātajā pamatsarakstā pārstāvētajiem augiem. Centra un perifērijas dalījuma koeficienti pievienoti atsevišķā tabulas ailē promocijas darba 6. pielikumā. Grafiski centra un perifērijas dalījuma princips attēlots 7. attēlā.

7. attēls. Centra un perifērijas dalījums

Turpmākajā nodaļā aprakstīti nākamie soļi darbā ar augu nosaukumu sarakstiem, kas ekscerpēti no divvalodu tulkojošajām vārdnīcām.

4.4. No vispārīgajām divvalodu tulkojošajām vārdnīcām ekscerpēto augu nosaukumu kopumu atlases analīze

Tā kā izstrādātajā augu nosaukumu pamatsarakstā augu nosaukumiem ir pievienoti arī speciālajā literatūrā minētie latīniskie nosaukumi, tad arī ekscerpēto augu nosaukumu sarakstos augu ģinšu un sugu nosaukumiem ir pievienojami latīniskie nosaukumi. Tas nepieciešams salīdzināšanas darbā, lai noteiktu, vai attiecīgā pamatsarakstā iekļautā augu suga, ģints vai dzimta vārdnīcā ir pārstāvēta.

Augu latīnisko nosaukumu piešķiršanas kārtību skaidro V. Šulcs (Šulcs 2003, 6–7): latīniskais nosaukums apzīmē noteiktas attiecīgā auga morfoloģiskās, anatomiskās un citas pazīmes. Šī pazīmju kopa ir definēta sugas vai ģints pirmaprakstā, ko izstrādā speciālists, kurš šai pazīmju kopai ir piešķīris latīnisko nosaukumu. Svarīga ir gan šī pazīmju kopa, kas ir primāra, gan latīniskais nosaukums, kas ir sekundārs. Ikviens terminoloģiskais auga nosaukums latviešu valodā apzīmē to pašu pazīmju kopu, ko latīniskais nosaukums. Turklāt latīniskais auga nosaukums ir saikne starp latvisko augu nosaukumu un atbilstošā taksona pazīmju kopu, kas veido triādi, un šie elementi nav atdalāmi cits no cita.

Pirms ekscerpēto augu nosaukumu sarakstu salīdzināšanas ar izveidoto augu nosaukumu pamatsarakstu identificējami ar ekscerpēto augu nosaukumiem apzīmētie augi. Šim nolūkam jānosaka attiecīgā angļiskā, krieviskā un vāciskā auga nosaukuma atbilstošais latīniskais nosaukums. Pēc latīniskā auga nosaukuma, kas definē pazīmju kopu auga sugas vai ģints pirmaprakstā, promocijas darba 6. pielikumā esošajā tabulā atzīmēts, vai attiecīgā augu ģints vai suga ir pārstāvēta vārdnīcā.

Latīnisko augu nosaukumu noteikšanai izmantoti augu nosaukumu saraksti speciālajā literatūrā. Izmantojama tikai tāda speciālā literatūra, kurā augu nosaukumi iekļauti abās vārdnīcas darba valodās un kurā ir doti arī augu latīniskie nosaukumi, kas ļauj nepārprotami identificēt apzīmējamo augu. Latīniskā nosaukuma pievienošanai no vācu-latviešu un angļu-latviešu valodām ekscerpētajiem augu nosaukumiem papildus izmantota šāda speciālā literatūra: 2000. gadā izdotā vārdnīca „Botanisches Wörterbuch” (BW 2000), kur ietverti augu ģinšu un sugu nosaukumi vācu un latīņu valodā, un 2008. gadā izdotā R. Candra augu nosaukumu rokasgrāmata „Zander. Handwörterbuch

der Pflanzennamen” (Zander 2008), kurā atrodami terminoloģiskie un sinonīmiskie augu nosaukumi vācu, angļu un franču valodā un doti augu sugu un ģinšu latīniskie nosaukumi. Vēl izmantots enciklopēdijas „Latvijas daba” 6. sējuma ietvertais dzīvās dabas objektu latvisko (TNR 1998), vācisko (LDVNR 1998) un angļisko (LDANR 1998) nosaukumu rādītājs. Latīnisko nosaukumu noteikšanai izmantota arī 1970. gadā Maskavā izdotā vārdnīca „Словарь полезных растений на двадцати европейских языках” (SPR 1970). Kā papildu speciālā literatūra izmantota arī 2007. gadā izdotā G. Kavaca sastādītā „Populārā dabas enciklopēdija” (PDE 2007), kurā iekļauti augu nosaukumi latviešu un latīņu valodā, kā arī sniegti augu apraksti. Izmantota arī 2009. gadā izdotā N. Priedīša sastādītā enciklopēdija „Augu ģeogrāfija un daudzveidība” (Priedītis 2009), kurā doti augu latīniskie nosaukumi.

Krievu-latviešu vārdnīcu grupā ekscerpētie augu nosaukumu saraksti pārbaudīti P. Galenieka 1950. gadā izdotajā „Botaniskajā vārdnīcā” (GalBV 1950), Latvijas PSR ZA Galvenās enciklopēdiju redakcijas izstrādātajā, 1973. gadā izdotajā terminoloģijas 9. izdevumā „Agronomijas terminu vārdnīcā” (Term9 1973), 1981. gadā izdotajā terminoloģijas 14. izdevumā „Ekonomiskās ģeogrāfijas terminu vārdnīcā” (Term14 1981), A. I. Kiseļevskija 1967. gadā izdotajā latīņu-krievu-baltkrievu botāniskajā vārdnīcā „Латино-русско-белорусский ботанический словарь” (LKBBV 1967) un enciklopēdijas „Latvijas daba” 6. sējuma ietvertajā dzīvās dabas objektu krievisko nosaukumu rādītājā (LDKNR 1998). Šajos izdevumos ietvertie augu nosaukumi ir gan krievu, gan latviešu valodā, turklāt šajos avotos ir norādīti arī augu latīniskie nosaukumi un ir iespējama apzīmējamā auga noteikšana.

Latīniskie augu nosaukumi, augu apraksti un skaidrojumi augu nosaukumu atbilstību salīdzināšanā ir *tertium comparationis* jeb metavaloda, kas „ir starpniece starp avotvalodu un mērķvalodu (..)” (VPSV 2007, 402) un kas palīdz noteikt angļiskā, krieviskā un vāciskā auga nosaukuma atbilstību latviešu valodā. Nepieciešamības gadījumā izmantoti arī augu nosaukumu apraksti visu valodu vienvalodas skaidrojošajās vārdnīcās, internetā pieejamajos resursos un citos avotos (piemēram, Ašmanis 1923; Langenfelds, Ozoliņa, Ābele 1973; Latvijas PSR flora 1953–1959; Pētersone, Birkmane 1958; Piterāns, Vimba, Vulfa 1975). Avots, pēc kura noteikts svešvalodas auga nosaukuma latīniskais nosaukums, kā arī latviskā atbilstība, norādīts katra ekscerpētā augu nosaukuma saraksta ailē „Piezīmes”. Konstatējot neatbilstību, labojumu veikšanas gadījumā noteiktais auga latīniskais nosaukums pasvītrots un piezīmju ailē atzīmēts

labojuma veikšanas pamatojums. Papildinātie augu nosaukumu saraksti no visu trīs valodu pāru vārdnīcām iekļauti promocijas darba 3. pielikumā.

Ja iepriekš norādītajā speciālajā literatūrā pēc ekscerpētā svešvalodas augu nosaukuma nav iespējams noteikt apzīmētā auga latīnisko nosaukumu, tad latīniskais auga nosaukums noteikts pēc vārdnīcā dotās latviskās atbildes, izmantojot iepriekš minēto speciālo literatūru un pieņemot, ka svešvalodas auga nosaukums ir neterminoloģisks jeb t.s. tautā lietotais nosaukums, un vārdnīcā dotais latviskais auga nosaukums atbilst nosaukumam angļu, krievu vai vācu valodā. Pēc latviskās atbildes noteiktie latīniskie nosaukumi tabulā atzīmēti šādi – „Lat. pēc latviskā”, kas nozīmē, ka auga latīniskais nosaukums noteikts pēc vārdnīcā dotās latviskās atbildes.

Turpmāk raksturota no divvalodu tulkojošajām vārdnīcām ekscerpētā materiāla sagatavošanas gaita.

1. Noteikta angļisko, krievisko un vācisko augu nosaukumu atbilstība latviskajam auga nosaukumam, pievienojot attiecīgajā ailē auga latīnisko nosaukumu.
2. Neprecīzu latvisko atbilstmju gadījumā veikti labojumi; piezīmju ailē atzīmēts, kāds ir labojumu veikšanas pamatojums, norādot arī avotu, no kura tas ir ņemts.
3. No vārdnīcām ekscerpētie augu nosaukumi salīdzināti ar izstrādāto augu nosaukumu sarakstu, un vārdnīcās pārstāvētās augu taksonomiskās vienības atzīmētas pamatsarakstā.
4. No divvalodu tulkojošajām vārdnīcām ekscerpētajos augu nosaukumu sarakstos marķēti tie augu nosaukumi, kuri nav izstrādātajā pamatsarakstā, pievienojot tiem apzīmējumu – (N).

Tā kā augu nosaukumu sarakstu salīdzināšanas mērķis ir augu nosaukumu atlases principu noteikšana, tad augu nosaukumu sarakstā attiecīgais angļiskais, krieviskais vai vāciskais auga nosaukums ar tā latvisko atbilsmi ar zīmi „+” atzīmēts nepārprotamas ekvivalences jeb angļiskā, krieviskā, vāciskā un latviskā auga nosaukuma atbilstības gadījumā. Ja viens un tas pats augs ar vienu un to pašu vai dažādiem nosaukumiem vārdnīcā iekļauts vairākas reizes, tad šie gadījumi tabulā atzīmēti šādi: „+(2x)=2” (augš pārstāvēts vārdnīcā 2 reizes) vai attiecīgi „+(3x)=3” (attiecīgais augs vārdnīcā fiksēts 3 reizes) utt.

Kā iepriekš pētījumā akcentēts, vispārīgajās vārdnīcās ir ietverti gan augu terminoloģiskie, gan arī neterminoloģiskie nosaukumi jeb tautā lietotie nosaukumi. Reizēm viens angļiskais, krieviskais vai vāciskais auga nosaukums var apzīmēt divus vai

pat vairākus augus. Valentīna Merkulova norāda, ka neterminoloģiskos augu nosaukumus neraksturo viennozīmīgums un ar vienu neterminoloģisku augu nosaukumu var apzīmēt pat veselas augu grupas, piemēram, literārajā krievu valodā ar nosaukumiem *тростник* un *камыш* apzīmē šādas augu ģintis *Typha*, *Phragmites*, *Juncus*, *Scirpus*, *Acorus*, *Heleocharis*, *Butomus* (Меркулова 1967, 7–9). Arī šādi gadījumi atsevišķi marķēti tabulā promocijas darba 6. pielikumā. Ja svešvalodas augu nosaukumam dotas vairāku augu nosaukumu atbildes latviešu valodā, tad šīs vienības sarakstā atzīmētas ar zvaigznīti „+*”, kas nozīmē, ka latviskā atbilde ir viena no vairākām angļiskā, krieviskā vai vāciskā auga nosaukuma atbilsmēm.

Ja no vārdnīcām ekscerpētajos augu nosaukumu sarakstos konstatētas neprecizitātes latvisko atbilsmju pievienošanā un pēc atbilstošā latīniskā auga nosaukuma pievienošanas tās ir labotas, tad tabulā pārstāvētais augs atzīmēts ar pasvītrotu plus zīmi „±”. Apraksts par labojumiem, kas veikti promocijas darba augu nosaukumu atlases analīzes ietvaros, sniegts promocijas darba 3.3. apakšnodaļā.

Ja starp augu nosaukumiem izstrādātajā augu nosaukumu sarakstā un no vārdnīcām ekscerpētajā sarakstā saskaņā ar vertikālu dalījumu grupās pastāv vertikāla saikne ar nākamo augstāko vai zemāko taksonu, tad tas norādīts ar apzīmējumu „+_{-dz}”, ja vārdnīcā ir pārstāvēta dzimta, savukārt ar apzīmējumu „+_{-g}”, ja vārdnīcā ir ietverts ģints nosaukums jeb pamatsarakstā minētā auga nosaukums bez specificējošā sugas epiteta. Apzīmējums „+_{-ag}” pievienots, ja vārdnīcā ir ietverta atsevišķi izdalīta apakšģints, apzīmējums „+_{-s}”, ja vārdnīcā atšķirībā no pamatsarakstā esošās ģints ir ietverts auga sugas nosaukums. Ja vārdnīcā iekļauta varietāte, kas ir zemāka taksonomiskā vienība par ģinti, tad promocijas darba 6. pielikuma tabulā tā atzīmēta ar „+_{-v}”. Šādi apzīmējumi tabulā pievienoti tikai gadījumos, ja augu nosaukumi atšķiras nākamās tuvākās taksonomiskās kategorijas robežās.

Ja vārdnīcā ir fiksēti vairāki no iepriekš minētajiem variantiem, piemēram, iekļauts gan ģints, gan sugas nosaukums, tad tie promocijas darba 6. pielikuma tabulā atzīmēti viens aiz otra un atdalīti ar semikolu. Ja no divvalodu vārdnīcām ekscerpētajos sarakstos konstatētas augu nosaukumu atbilsmju neprecizitātes, kuru dēļ nav iespējams noteikt to atbilstību, kā arī viena apzīmētā taksona pazīmju kopu raksturojošo latīnisko nosaukumu vai angļiskā, krieviskā un vāciskā auga nosaukumam latviskā atbilde vārdnīcā netiek dota vispār, tad sarakstā attiecīgajā auga ģints vai sugas nosaukuma ailē ir jautājuma zīme – „?”. Šādi gadījumi ir, piemēram, ja apzīmējamais augs vārdnīcā ir iekļauts ar diviem angļiskajiem, krieviskajiem vai vāciskajiem nosaukumiem, no kuriem pie viena

ir atzīme „skatīt otru”, bet šis otrs angļu, krievu vai vācu nosaukums ar latvisko atbilstīgu vārdnīcā nemaz nav ietverts, līdz ar to vārdnīcas lietotājs tā atšifrējumu un latvisko atbilstīgu vārdnīcā neatrod.

Ja izstrādātajā augu nosaukumu pamatsarakstā ietvertais augs nav pārstāvēts vārdnīcā, tad šādi gadījumi atzīmēti ar vārdu „nav”. Savukārt augu nosaukumi, kas ietverti divvalodu vārdnīcās un nav ietverti izstrādātajā augu nosaukumu pamatsarakstā, no katras vārdnīcas ekscerpēto augu nosaukumu sarakstā marķēti ar „(N)” un apkopoti atsevišķās tabulās (sk. promocijas darba 3. pielikuma 3.1.3.; 3.1.4.; 3.2.3.; 3.2.4.; 3.3.3.; 3.3.4. tabulas); tie promocijas darbā aplūkoti atsevišķi.

Turpmākajās pētījuma apakšnodaļās analizēts no angļu-latviešu, krievu-latviešu un vācu-latviešu vārdnīcām ekscerpētais augu nosaukumu materiāls. Galvenokārt analizēts, vai tie augi resp. referenti, kuru nosaukumi ir iekļauti izstrādātajā pamatsarakstā, ir pārstāvēti vārdnīcās. Promocijas darba 4. nodaļas 4.4.1., 4.4.2. un 4.4.3. punktos skaitļa gramatiskās formas saskaņošanai sastatītajās valodās augu (ģinšu, sugu un citu taksonomisko kategoriju) nosaukumi lietoti vienskaitlī. Analizētais materiāls aplūkots pārmaiņu procesā, kas ietver aptuveni 50 gadu posmu starp viena valodu pāra vārdnīcām. Būtiska ir visu ekscerpēto augu nosaukumu kopumu analīze no katras pētījumam izraudzītās vārdnīcas, jo atlases analīze jāveic nevis atsevišķiem vārdnīcas piemēriem, bet sistemātiski (Schierholz 2005, 84). Š. J. Šīrholcs (2005, 88) savā pētījumā min piemēru, ka parasti vārdnīcās attiecībā uz atlasītiem un leksikogrāfisko norāžu pievienošanu vislabāk izstrādāti ir tie šķirkļa vārdi, kuri sākas ar burtu „a”, bet vārdnīcu izstrādes beigu posmā leksikogrāfiem nereti pietrūkst vietas papildu šķirkļa vārdu ietveršanai vai norāžu pievienošanai.

4.4.1. Angļu-latviešu vārdnīcās (ALV) ietvertu augu nosaukumu kopumu atlases analīze

ALV 1957 no kopējā izstrādātā augu nosaukumu pamatsaraksta ir pārstāvēti 63%, bet ALV 2000 – 72%. ALV 2000 pārstāvēto augu ir par 9% vairāk, tas izskaidrojams ar to, ka ALV 2000 ir iekļauts lielāks augu nosaukumu skaits. Pārstāvētie augi turpmāk analizēti pa horizontālā dalījuma grupām.

Lakstaugu apakšgrupā pamatsarakstam ir atlasīti 320 augi resp. referenti, no kuriem ALV 1957 ir pārstāvēti 59%, bet ALV 2000 – 67% (sk. 3. tabulu).

Angļu-latviešu vārdnīcās pārstāvēto lakstaugu skaits pa grupām pēc apzīmējamo augu izmantošanas veida

Nr. p. k.	Lakstaugu nosaukumu grupas dalījums pēc apzīmējamo augu izmantošanas	Pamatsarakstā pārstāvēto augu skaits	ALV 1957 pārstāvēto augu skaits	ALV 2000 pārstāvēto augu skaits
1.	Lakstaugi, kas ir labības augi (LaLab)	9	8	9
2.	Lakstaugi, kurus izmanto pārtikā (dārzeni) (LaDa)	67	44	47
2.1.	Kāpostaugi (LaDaKāp)	9	5	5
2.2.	Sakņaugi (LaDaSak)	12	9	9
2.3.	Ķirbjaugi (LaDaĶi)	6	4	4
2.4.	Tomātaugi (LaDaTom)	4	3	3
2.5.	Pākšaugi (LaDaPākš)	7	6	6
2.6.	Sīpolaugi (LaDaSīp)	6	4	5
2.7.	Lapu dārzeni (LaDaLapu)	7	5	4
2.8.	Garšaugi (LaDaGarš)	13	5	10
2.9.	Kātu dārzeni (LaDaKātu)	2	2	2
2.10.	Ziedu dārzeni (LaDaZiedu)	1	1	1
3.	Lakstaugi ar ēdamām ogām, augļiem (LaAug)	6	5	6
4.	Lakstaugi, kurus galvenokārt izmanto kā lopbarības augus (LaLop)	6	3	4
5.	Lakstaugi, kurus galvenokārt izmanto kā ārstniecības augus (LaĀrstn)	55	31	36
6.	Citādi nozīmīgi lakstaugi (LaNoz)	11	10	11
7.	Dekoratīvi lakstaugi (LaDek)	73	41	54
8.	Lakstaugi, kas ir ūdensaugi (LaŪd)	14	7	8
9.	Pārsvarā savvaļā augoši lakstaugi (LaSavv)	58	26	31
10.	Lakstaugi, kas ir indīgi augi (LaInd)	8	5	5
11.	Lakstaugi, kurus audzē kā telpaugus (LaTelp)	13	2	5

Dati 3. tabulā norāda, ka ALV 2000 ir pārstāvēts par 8% vairāk lakstaugu, tas izskaidrojams ar to, ka arī ALV 2000 kopā iekļauts vairāk augu nosaukumu nekā ALV 1957. Aplūkojot statistikas datus pa lakstaugu apakšgrupām pēc to izmantošanas veida, redzams, ka gandrīz pilnībā pārstāvēta labības lakstaugu grupa, citādi nozīmīgu lakstaugu grupa un tādu lakstaugu grupa, kuru ogas vai augļus izmanto pārtikā. Ja ALV 1957 no šīm apakšgrupām vārdnīcās nebija pievienots viena auga nosaukums, tad ALV 2000 tās ir pārstāvētas pilnībā. Gandrīz visās lakstaugu apakšgrupās ALV 2000 pārstāvēto augu skaits ir palielinājies salīdzinājumā ar ALV 1957. No 13 pamatsarakstā pārstāvētajiem garšaugiem ALV 1957 ir pārstāvēti tikai 5, bet ALV 2000 – 10. Šajā vārdnīcā pārstāvēto garšaugu skaits salīdzinājumā ar ALV 1957 ir palielinājies 2 reizes. Tas varētu būt saistīts ar to, ka aktualizējošos kontekstos par ēdienu gatavošanu, piemēram, periodiskajos izdevumos un televīzijas pārraidēs, daudz tiek minēti dažādi garšaugi. Līdz ar to šo garšaugu nosaukumi tiek uzņemti vārdnīcās. Pozitīvā ziņā jāatzīmē ALV 2000, kur ir pārstāvēti tādi garšaugi kā *kalnmētra*, *estragons*, *kardamonaugs*, *dārza majorāns*, *anīss*, kuri nav ņemti vērā ALV 1957. Savukārt nevienā

no analizētajām ALV nav pārstāvēti tādi garšaugi kā *mārrutks*, *sējas koriandrs*, *dzeltenais sierāboliņš*, kaut arī, piemēram, *mārrutks* pazīstams jau sen (Anglijā šis augs bija pazīstams jau viduslaikos); tas iekļauts arī viensējuma angļu valodas vārdnīcā (sk. COED 1990), un ar tā angļisko nosaukumu *horseradish*⁷ varētu papildināt turpmāk izstrādājamās angļu-latviešu vārdnīcas. Nevienā ALV nav pārstāvēts arī *rutks* (angliski *Spanish black radish*), ar kura angļisko nosaukumu varētu papildināt turpmāk izstrādājamās angļu-latviešu vārdnīcas. ALV 1957 nav pārstāvēts nozīmīgs sīpolaugs *maurloks* (angliski *chive*), bet ALV 2000 tas ir pārstāvēts (iekļauts arī COED 1990).

Dārzeņu apakšgrupa nav pilnībā pārstāvēta ne ALV 1957, ne arī visvairāk augu nosaukumus ietverošajā ALV 2000. Nevienā no vārdnīcām nav pārstāvēts, piemēram, *sparģeļu kāposts* jeb *brokolis* (angliski *broccoli*), *Briseles kāposts* (angliski *Brussels sprout*), kas abi ir pārstāvēti COED 1990. Vēl abās ALV nav pārstāvēts *kabacis* (angliski *vegetable marrow*, arī *courgette*, iekļauts COED 1990) un *patisons* (angliski *pattypan squash*, arī *custard marrow*), kas ir uzskatāmi par vispārzināmiem un ikdienā pārtikā izmantotiem dārzeņiem (*brokoļa*, *Briseles kāposta*, *kabača* angļiskie nosaukumi ir iekļauti dārzeņu sarakstā Roget's Thesaurus 1992 (180–181)). Šo augu angļisko nosaukumu iekļaušanu varēja apsvērt arī ALV 2000 sagatavošanā. Abās ALV nav ņemti vērā arī lapu dārzeņi *lapu biete* jeb *mangolds* (angliski *Swiss chard*) un *kressalāts* jeb *dārza cietķērsa* (angliski *garden cress*).

Abās ALV vismazāk ir pārstāvēta telpās audzējamo lakstaugu, kā arī dekoratīvo un galvenokārt savvaļā augošu lakstaugu grupa. Ja ALV 1957 pārstāvēti tikai 2 no pamatsarakstā iekļautajiem telpaugiem, tad ALV 2000 telpās audzējamo lakstaugu grupa ir papildināta, tomēr šī grupa varētu būt pārstāvēta plašāk, iekļaujot arī, piemēram, *aspidistru* jeb *mājas svētību* (angliski *aspidistra*) un *pamīšlapu dižmeldru* (angliski *umbrella plant*). Abās ALV nav pārstāvēta, piemēram, *spatifila* (angliski *peace lily*), *Gvinejas sansevjera* jeb *līdakaste* (angliski *sansevieria*, arī *mother-in-law's-tongue*) un *greznā eiforbija* jeb *puansētija* (angliski *poinsettia*), kas internetenciklopēdijā www.britannica.com raksturoti kā populāri telpaugi (sk. Britannica.e). Turpmāk izstrādājamās ALV varētu apsvērt šo augu angļisko nosaukumu iekļaušanu.

Dekoratīvo lakstaugu apakšgrupā no 73 pamatsarakstā iekļautajiem lakstaugiem ALV 1957 ir pārstāvēts 41, bet ALV 2000 – 54. Pozitīvā ziņā jāatzīmē, ka ALV 2000 šķirkļa vārdu sarakstā ir iekļauti, piemēram, šādu augu attiecīgie angļiskie nosaukumi,

⁷ angļiskie augu nosaukumi ALV analīzes daļā galvenokārt ņemti no Zander 2008

kuru nav ALV 1957: *krizantēma, samtene, petūnija, kurpīte, alise, amarants, ozolīte, obrēta, begonija, cinerārija, vēlziede, lobēlija*. ALV 2000 ir uzņemts par 126 augu nosaukumiem vairāk nekā ALV 1957, ar ko skaidrojams, ka šajā vārdnīcā dekoratīvo lakstaugu pārstāvēts vairāk.

Turpmāk pa apakšgrupām pēc apzīmējamo augu dzīvesformas tuvāk raksturoti galvenokārt tie lakstaugi, kuru angļiskie nosaukumi nav iekļauti nevienā no analizētajām ALV. Tie ir ārstniecības augi *rasaskrēsliņš, ehinācija, naktssvece* un *rīcins*. *Rīcins* ir indīgs augs, no kura augļiem izgatavo eļļu. Visticamāk, ka šī auga nosaukumu vārdnīcās izkonkurējis no tā gatavotā produkta – *rīcineļļas* – nosaukums angļu valodā, kas ir abās ALV. *Ehinācijas* (angliski *coneflower*) iekļaušanu varēja apsvērt ALV 2000, bet, iespējams, šī auga nosaukumu izkonkurējis kāda cita auga nosaukums. Turpmāk izstrādājamās ALV varētu iekļaut arī, piemēram, *naktssveci* (angliski *evening primrose*).

Nevienā no analizētajām ALV nav pārstāvēti dekoratīvie lakstaugi, piemēram, *malva, dienziede, laimiņš, gleznā ģipsene* jeb *plīvurpuķe* un *hosta*. *Gleznā ģipsene* jeb *plīvurpuķe* (angliski *baby's breath*, arī *gypsophila*) ir zināma arī kā augs, kuru tirgo griezto ziedu tirdzniecības vietās, un šī auga nosaukums atrodams periodiskajos izdevumos par ziedu kompozīciju veidošanu; ar šī auga angļisko nosaukumu varētu papildināt turpmāk izstrādājamās ALV. Abās ALV nav pārstāvēta arī daļa savvaļas lakstaugu, piemēram, *gārša* (angliski *goutweed*) un *plaukšķene* (angliski *campion*), kas varētu būt saistāms ar floras atšķirībām. Arī *vizbulītes* (angliski *liverleaf*) angļiskā nosaukuma neiekļaušana abās ALV varētu būt saistīta ar pārstāvētās floras atšķirībām. Turpmāk izstrādājamās ALV varētu iekļaut, piemēram, *kamolzāli* (angliski *cocksfoot*), jo šis augs tiek iekļauts mājas grauzēju barības sastāvā, un *kosu* (angliski *horsetail*), jo tā ir ne tikai savvaļas augs (nereti arī ārstniecībā izmantojams augs), bet arī grūti iznīcināma nezāle. Pozitīvi jāatzīmē, ka ALV 2000 dekoratīvo lakstaugu grupa ir pārstāvēta visplašāk ar 54 no 73 pamatsaraksta dekoratīvajiem lakstaugiem, turpretī KLV tie ir – 36 līdz 45 (sk. 8. tabulu), bet VLV – 39 līdz 40 dekoratīvie lakstaugi (sk. 13. tabulu).

Krūmu grupu pamatsarakstā pārstāv 54 augi, no tiem ALV 1957 ir pārstāvēti 33 augi jeb 61%, bet ALV 2000 – 41 jeb 76%. Salīdzinot materiālu pa krūmu grupas apakšgrupām pēc apzīmējamo augu izmantošanas (sk. 4. tabulu), redzams, ka trīs apakšgrupās – garšaugu, dekoratīvo krūmu un telpās audzējamu krūmu apakšgrupā – ALV 2000 pārstāvēto augu skaits resp. šķirkļa vārdu saraksts ir papildināts.

Angļu-latviešu vārdnīcās pārstāvēto krūmu skaits pa grupām pēc apzīmējamo augu izmantošanas veida

Nr. p. k.	Krūmu nosaukumu grupas dalījums pēc apzīmējamo augu izmantošanas	Pamatsarakstā pārstāvēto augu skaits	ALV 1957 pārstāvēto augu skaits	ALV 2000 pārstāvēto augu skaits
1.	Krūmi ar ēdamām ogām, augļiem (KrAug)	15	13	13
2.	Krūmi, kas ir garšaugi (KrGarš)	4	2	3
3.	Dekoratīvi krūmi (KrDek)	21	9	14
4.	Krūmi, kas ir citādā ziņā nozīmīgi (KrNoz)	1	1	1
5.	Ārstniecībā izmantojami krūmi (KrĀrstn)	5	3	3
6.	Savvaļā, mežā, parkā augoši krūmi (KrSavv)	3	3	2
7.	Krūmi, kurus audzē kā telpaugus (KrTelp)	5	2	5

ALV 2000 ir iekļauti arī tādu aktuālu dekoratīvo krūmu kā *segliņš*, *forsītija*, *zeltlietus*, *spireja*, *sniegoga* angļiskie nosaukumi, kuru nav ALV 1957. Tomēr krūmu grupā nevienā no ALV nav iekļauti tādu krūmu, kuru ogas izmanto pārtikā, angļiskie nosaukumi: *aronija* (angliski *chokeberry*; iekļauts COED 1990) un *smiltsērķšķis* (angliski *sea buckthorn*, iekļauts COED 1990). *Smiltsērķšķis* uzskatāms par ļoti nozīmīgu krūmu, kura ogas izmanto ne tikai pārtikā, bet arī kosmētikā. Ar abu iepriekš minēto augu angļiskajiem nosaukumiem varētu papildināt krūmu nosaukumu šķirklā vārdu sarakstu turpmāk veidojamajās ALV. Abās ALV nav ietverts arī garšauga *ārstniecības izops* angļiskais nosaukums *hyssop* un nav pārstāvēti dekoratīvi krūmi, piemēram, *mahonija* (angliski *oregon grape*) un *laurķirsis* (angliski *cherry laurel*), ko varētu ņemt vērā turpmāk veidojamās ALV.

Koku grupu (sk. 5. tabulu) izstrādātajā pamatsarakstā pārstāv 72 augi jeb referenti, no kuriem ALV 1957 ir pārstāvēti 55 jeb 76%, bet ALV – 61 jeb 85%.

Angļu-latviešu vārdnīcās pārstāvēto koku skaits pa grupām pēc apzīmējamo augu izmantošanas veida

Nr. p. k.	Koku nosaukumu grupas dalījums pēc apzīmējamo augu izmantošanas	Pamatsarakstā pārstāvēto augu skaits	ALV 1957 pārstāvēto augu skaits	ALV 2000 pārstāvēto augu skaits
1.	Koki ar ēdamiem augļiem, ogām (KoAug)	31	24	27
2.	Koki, kas ir garšaugi vai kuru daļas izmanto kā garšvielu (KoGarš)	1	1	1
3.	Dekoratīvi koki (KoDek)	7	6	7
4.	Citādā ziņā nozīmīgi koki (KoNoz)	25	18	20
5.	Koki, kas galvenokārt aug savvaļā, mežā, parkā (KoSavv)	8	6	6

Statistikas dati pa apakšgrupām pēc apzīmējamo augu izmantošanas ļauj secināt, ka pārstāvēto koku skaits ALV 2000 ir palielinājies salīdzinājumā ar ALV 1957. Tomēr tādi koki, kas nav pārstāvēti nevienā no analizētajām ALV, ir *hurma* (angliski

persimmon), *duglāzija* (angliski *douglas fir*), *korķozols* (angliski *cork oak*) un *sudrabegle* (angliski *blue spruce*). Šo koku angliško nosaukumu iekļaušanu varētu apsvērt turpmāk izstrādājamās ALV.

Liānu grupā izstrādātajā pamatsarakstā kopā ir 15 pārstāvji, no kuriem ALV 1957 pārstāvēti 8 jeb 53%, bet ALV 2000 – 10 jeb 67% (sk. 6. tabulu).

6. tabula

Angļu-latviešu vārdnīcās pārstāvēto liānu skaits pa grupām pēc apzīmējamo augu izmantošanas veida

Nr. p. k.	Liānu nosaukumu dalījums pēc apzīmējamo augu izmantošanas	Pamatsarakstā pārstāvēto augu skaits	ALV 1957 pārstāvēto augu skaits	ALV 2000 pārstāvēto augu skaits
1.	Liānas ar ēdamiem augļiem, ogām (LiAug)	3	1	2
2.	Liānas garšaugi (LiGarš)	2	2	2
3.	Dekoratīvas liānas (LiDek)	5	3	4
4.	Citādi nozīmīgas liānas (LiNoz)	2	2	2
5.	Liānas, kuras audzē kā telpaugus (LiTelp)	3	0	0

Abās ALV nav pārstāvēta neviena no telpās audzējamām liānām. Turpmāk veidojamās ALV varētu papildināt, piemēram, ar *filodendru* un *tīkamās monstera* angliškajiem nosaukumiem *philodendron* un *Swiss cheese plant*. Nevienā no ALV nav pārstāvēta *Ķīnas aktinīdijas* šķirne – *kivi* (angliski *Chinese gooseberry*, arī *kiwi fruit*). Pozitīvā ziņā ir jāatzīmē, ka ALV 2000 ir pārstāvēta *pasiflora* (angliski *passion-flower*) un *mežvītenis* (angliski *clematis*), kuru nav ALV 1957.

Jauktas dzīvesformas augu grupas dati redzami 7. tabulā.

7. tabula

Angļu-latviešu vārdnīcās pārstāvēto jauktas dzīvesformas augu skaits pa grupām pēc apzīmējamo augu izmantošanas veida

Nr. p. k.	Jauktas dzīvesformas augu nosaukumu dalījums pēc apzīmējamo augu izmantošanas	Pamatsarakstā pārstāvēto augu skaits	ALV 1957 pārstāvēto augu skaits	ALV 2000 pārstāvēto augu skaits
1.	Jauktas dzīvesformas augi ar ēdamiem augļiem, ogām (JauktiAug)	9	5	6
2.	Nozīmīgi jauktas dzīvesformas augi (JauktiNoz)	10	7	10
3.	Jauktas dzīvesformas ārstniecības augi (JauktiĀrstn)	1	1	1
4.	Dekoratīvi jauktas dzīvesformas augi (JauktiDek)	12	11	11
5.	Jauktas dzīvesformas telpaugi (JauktiTelp)	5	3	4
6.	Jauktas dzīvesformas garšaugi (JauktiGarš)	1	1	1
7.	Jauktas dzīvesformas savvaļas augi (JauktiSavv)	5	2	4

Jauktas dzīvesformas augu grupā kopā izstrādātajā augu nosaukumu pamatsarakstā ir pārstāvēti 43 augi, kuri izraudzīti arī ALV 1957, iekļaujot tajā 30 jeb 70%, bet ALV 2000 – 37 jeb 86% no pamatsaraksta materiāla. Vairākās šīs grupas apakšgrupās

pēc apzīmējamo augu izmantošanas ALV 2000 pārstāvēto augu skaits salīdzinājumā ar ALV 1957 ir palielinājies. Piemēram, nozīmīgu jauktas dzīvesformas augu grupā, kurā izstrādātajā pamatsarakstā kopā ir 10 pārstāvji, ALV 1957 no tiem ir 7, bet ALV 2000 ir pārstāvēti visi 10 izstrādātajā pamatsarakstā iekļautie augi. Jauktas dzīvesformas augu grupā, kuri galvenokārt aug savvaļā, kopā pamatsarakstā ir atlasīti 5 pārstāvji, no kuriem ALV 1957 ir 2, bet ALV 2000 – 4. Tomēr nevienā no analizētajām ALV nav pārstāvēts piemēram, *zemeņkoks* (angliski *strawberry tree*), *papaija* jeb *melonkoks* (angliski *papaya*), *pomerance* (angliski *bigarade*) un telpaugš *dracēna* (angliski *dracaena*).

Aplūkojot no angļu-latviešu vārdnīcām ekscerpēto materiālu pa centra un perifērijas teorijas dalījuma grupām, redzams, ka centra grupa ALV 1957 ir pārstāvēta, iekļaujot 83%, bet ALV 2000 – 85% no šajā grupā ierindotā materiāla. Abās ALV nav iekļauti šādu centra grupā iekļauto augu attiecīgie angļiskie nosaukumi: *saldais ķirsis*, *sudrabegle*, *aronija*, *rasaskrēsliņš*, *mārrutks*, *sparģeļu kāposts* jeb *brokolis*, *galviņkāposts*, *sarkanais galviņkāposts*, *Briseles kāposts*, *kabacis*, *rutks*, *Ķīnas astere*, *gārša*, *ganu plikstiņš*, *kamolzāle*, *kosa*. Promocijas darba autore ieteikums būtu papildināt turpmāk izstrādājamās ALV ar vairāku šo augu, piemēram, dārzeņu angļiskajiem nosaukumiem. Abās ALV ir daļa tādu augu, kuru nosaukumi ir iekļauti tikai vienā no analizētajām vārdnīcām. Piemēram, ALV 1957 ir iekļauti, bet ALV 2000 nav atrodami šādu augu attiecīgie angļiskie nosaukumi – *ieva*, *galviņsalāts* un *vārpata* –, savukārt ALV 1957 nav pārstāvēti, bet ALV 2000 ir pārstāvēti šādi augi: *krizantēma*, *samtene*, *lopbarības biete*, *zaķskābene* un *gerbera*. Pārejas posma grupa ALV 1957 pārstāvēta, iekļaujot 49%, bet ALV 2000 iekļaujot 67% šīs grupas pārstāvju angļiskos nosaukumus. Perifērijas grupa abās ALV ir pārstāvēta, iekļaujot ALV 1957 50%, bet ALV 2000 – 68% no šajā grupā pamatsarakstā pārstāvēto augu angļisko nosaukumu.

Promocijas darba 3. pielikuma 3.1.3. un 3.1.4. tabulā apkopoti no abām angļu-latviešu vārdnīcām ekscerpētie augu nosaukumi, ar kuriem apzīmētie augi nav pārstāvēti izstrādātajā pamatsarakstā. No ALV 1957 šādu augu nosaukumi ir 9, bet no ALV 2000 – 31. Daļa šajās tabulās apkopoto nosaukumu apzīmē lakstaugus, kas katrā no vārdnīcām parādās vienu reizi, piemēram, *kalceolārija*, *asklēpija* (ALV 1957) un *vistene*, *padille*, *cūknātre* (ALV 2000). Ir arī tādu augu nosaukumi, kas ir iekļauti abās ALV, bet ar šiem nosaukumiem apzīmētais augs nav pārstāvēts pamatsarakstā: *meža hiacinte*, *kokaīnkrūms*, *mirre* un *sasafrass*. Lai arī *kokaīnkoks* un *sasafrass* uzskatāmi par nozīmīgiem augiem, tomēr promocijas darba autore tos ierindotu perifērijas grupā. Šo augu nosaukumus varētu uzņemt vidēja apjoma vārdnīcā, ja ir pārstāvēta centra un

pārejas posma grupa. Jāatzīmē, ka *mirre* ir Bībelē minēta auga nosaukums. Šis augs Latvijā apskatāms vien Latvijas Universitātes botāniskajā dārzā. Attiecībā uz šo auga nosaukumu jāņem vērā laikmeta faktors, jo, izstrādājot augu nosaukumu pamatsarakstu, galvenokārt izmantota mūsdienu speciālā literatūra, tomēr augu nosaukumu pamatsarakstu varētu papildināt ar šī auga nosaukumu. ALV 2000 iekļauti arī ļoti specifisku augu *avenes un kazeses hibrīda, mandarīna un greipfrūta hibrīda, kartupeļu un tomātu hibrīda*, kā arī *maizeskoka, pīpala* un *plantāna* angļiskie nosaukumi, kuri pēc promocijas darbā veiktā centra un perifērijas dalījuma arī būtu ierindojami perifērijas grupā.

No iepriekš analizētā secināms, ka ALV 2000 ir pārstāvēta liela daļa augu, kuru nosaukumi ir iekļauti pamatsarakstā, un tas skaidrojams ar vārdnīcā uzņemtu lielāku augu nosaukumu skaitu. Šīs vārdnīcas sastādīšanā un augu nosaukumu atlasē varētu būt izmantota speciālā literatūra un izvērtēts citu aktualizējošo kontekstu saturs. Tomēr šie avoti ALV 2000 vārdnīcas ievaddaļā nav norādīti, un tāpēc būtiska informācija par vārdnīcā iekļautā materiāla atlasi (sk. promocijas darba 1.4. apakšnodaļu) vārdnīcas lietotājiem un turpmākajiem leksikogrāfiskajiem pētījumiem nav pieejama. No ALV analizētais materiāls ļauj secināt, ka konkrēta speciālās leksikas joma, piemēram, augu nosaukumi, kādā no vārdnīcām var būt pārstāvēta ievērojami plašāk nekā citas. Lai arī ALV 2000 iekļauts samērā plašs augu nosaukumu kopums, tomēr tika konstatētas augu grupas, kuru pārstāvniecību vārdnīcā varētu papildināt (piemēram, dārzeni, telpās audzējami lakstaugi). Tā kā ALV 2000 plašā augu pārstāvniecība saistāma ar lielāku vārdnīcā iekļauto augu nosaukumu skaitu, iespējams, ka tie vārdnīcā ir uzņemti proporcionāli vairāk nekā citu jomu leksika.

4.4.2. Krievu-latviešu vārdnīcās (KLV) ietverto augu nosaukumu kopumu atlases analīze

KLV 1950 ir pārstāvēts 61%, bet KLV 1997 – 65% no izstrādātajā pamatsarakstā atlasītajiem augiem. Lakstaugu grupā no 320 pamatsarakstā pārstāvētajiem augiem KLV 1950 ir pārstāvēti 182 lakstaugi jeb 57%, bet KLV 1997– 197 lakstaugi jeb 62% pamatsaraksta materiāla (sk. 8. tabulu).

Krievu-latviešu vārdnīcās pārstāvēto lakstaugu skaits pa grupām pēc apzīmējamo augu izmantošanas veida

Nr. p. k.	Lakstaugu nosaukumu grupas dalījums pēc apzīmējamo augu izmantošanas	Pamatsarakstā pārstāvēto augu skaits	KLV 1950 pārstāvēto skaits	KLV 1997 pārstāvēto skaits
1.	Lakstaugi, kas ir labības augi (LaLab)	9	9	9
2.	Lakstaugi, kurus izmanto pārtikā (LaDa)	67	44	47
2.1.	Kāpostaugi (LaDaKāp)	9	4	5
2.2.	Sakņaugi (LaDaSak)	12	8	10
2.3.	Ķirbjaugi (LaDaĶi)	6	5	5
2.4.	Tomātaugi (LaDaTom)	4	3	4
2.5.	Pākšaugi (LaDaPākš)	7	6	6
2.6.	Sīpolaugi (LaDaSīp)	6	3	3
2.7.	Lapu dārzeņi (LaDaLapu)	7	4	3
2.8.	Garšaugi (LaDaGarš)	13	8	8
2.9.	Kātu dārzeņi (LaDaKātu)	2	2	2
2.10.	Ziedu dārzeņi (LaDaZiedu)	1	1	1
3.	Lakstaugi ar ēdamām ogām, augļiem (LaAug)	6	5	6
4.	Lakstaugi, kurus galvenokārt izmanto kā lopbarības augus (LaLop)	6	4	4
5.	Lakstaugi, kurus galvenokārt izmanto kā ārstniecības augus (LaĀrstn)	55	36	30
6.	Citādi nozīmīgi lakstaugi (LaNoz)	11	10	10
7.	Dekoratīvi lakstaugi (LaDek)	73	36	45
8.	Lakstaugi, kas aug mitrās vietās (LaŪd)	14	8	11
9.	Lakstaugi, kas ir savvaļas augi (LaSavv)	58	23	28
10.	Lakstaugi, kas ir indīgi augi (LaInd)	8	4	4
11.	Lakstaugi, kurus audzē kā telpaugus (LaTelp)	13	3	3

Apkopotie statistikas dati pa lakstaugu apakšgrupām pēc apzīmējamo augu izmantošanas liecina, ka dārzeņu apakšgrupā KLV 1997 ir pārstāvēts par 3 augiem vairāk nekā KLV 1950, bet nevienā KLV nav ņemti vērā, piemēram, sīpolaugi *maurloks* (krieviski *лук-скорода*⁸), *laksis* jeb *mežloks* (krieviski *медвежий лук*), kā arī kāpostaugi *sparģeļu kāposts* jeb *brokolis* (krieviski *спаржевая капуста*, arī *спаржа*, kas ir iekļauts vidēja apjoma viensējuma krievu valodas vārdnīcā (sk. KVV 1978)). Abās KLV nav pārstāvēta arī *lapu biete* jeb *mangolds* (krieviski *листовая свекла*) un vērtīgs sakņaugis *topinambūrs* (krieviski *топинамбур*, arī *земляная груша*). Šo augu krievisko nosaukumu iekļaušanu varētu apsvērt turpmāk izstrādājamās KLV. Dati 8. tabulā liecina, ka abās KLV, atlasot augu nosaukumus, nav ņemti vērā garšaugi, piemēram, *fenhelis* (krieviski *фенхель*) un *estragons* (krieviski *эстрагон*), un šo augu krieviskos nosaukumus varētu iekļaut turpmāk izstrādājamās KLV. Kopumā dārzeņu

⁸ krieviskie augu nosaukumi KLV analīzes daļā galvenokārt ņemti no AKANR_e, LKBBV 1967 un Term9 1973

apakšgrupā KLV 1950 ir pārstāvēti 66%, bet KLV 1997 – 70% no pamatsarakstam atlasītajiem dārzeņiem.

Dati pa lakstaugu apakšgrupām pēc apzīmējamo augu izmantošanas ļauj secināt, ka KLV 1997 ir pārstāvēts vairāk pamatsarakstā atlasīto lakstaugu nekā KLV 1950. Jaunākajā krievu-latviešu vārdnīcā saskatāma tendence iekļaut vairāk ārstniecībā izmantojamu, dekoratīvu un pārsvarā savvaļā augošu lakstaugu nosaukumu. KLV 1997 ir pārstāvēti šādi dekoratīvie lakstaugi *gladiola*, *samtene*, *alise*, *lauvmutīte*, *begonija*, *vēlziede*, *ēdelveiss* un *lupīna*, kas nebija ņemti vērā KLV 1950. Daļa ar šiem nosaukumiem apzīmēto augu – *samtene* (krieviski dsk. *бархатцы*), *lauvmutīte* (krieviski *львиный зев*, iekļauts KVV 1978), *lupīna* (krieviski *люпина*) – zināma jau sen, bet to krieviskie nosaukumi tomēr kādu iemeslu dēļ KLV 1950 nav iekļauti. Iespējams, ka šo augu nosaukumu neuzņemšanu vārdnīcā noteica kāda paraugam ņemta krievu valodas vārdnīca, bet varbūt tos izkonkurēja citu jomu leksikas materiāls.

Maz augu nosaukumu uzņemts no telpaugu un indīgu lakstaugu apakšgrupām, kuras pamatsarakstā pārstāv 13 un 8 augi resp. referenti, no kuriem KLV ir vien 3 augi resp. referenti, kas ir 23% telpaugu apakšgrupā, bet 4 augi resp. referenti jeb 50% indīgu lakstaugu apakšgrupā. Abās KLV no 13 pamatsarakstā pārstāvētajiem telpaugiem ir pārstāvēta *ciklamena* un *orhideja*, bet KLV 1950 ir iekļauts *pelargonijas*, savukārt KLV 1997 – *amarīļa* krieviskais nosaukums. Turpmāk izstrādājamās KLV varētu apsvērt arī telpaugu *klīvijas* (krieviski *кливия*) un *patīšlapu dižmeldra* (krieviski *очередолистный циперус*) pārstāvniecību, jo šie augu nosaukumi ir iekļauti arī vidēja apjoma tematiski sakārtotā vācu-krievu vārdnīcā (sk. IVKV 2004). Turpmāk izstrādājamās KLV varētu apsvērt arī, piemēram, *melnās naktenes* (krieviski *черный паслен* (ģints nosaukums *паслен* iekļauts arī KVV 1978)) krieviskā nosaukuma iekļaušanu.

Nevienā no KLV nav uzņemti tādu lakstaugu krieviskie nosaukumi, kā, piemēram, *rasaskrēsliņš* (krieviski *манжетка*), *kliņģerīte* (krieviski *календула*), *ehinācija* (krieviski *эхинацея*), *raudene* (krieviski *душица*), *naktssvece* (krieviski *ослиник*), *deviņvītruspēks* (krieviski *коровяк*), kas šajā promocijas darbā iekļauti ārstniecības augu apakšgrupā. KLV 1997 daļa šo augu krievisko nosaukumu jau varēja būt iekļauta, jo vairākus no minētajiem augiem izmanto ne tikai ārstniecībā, bet arī kosmētikas produktu izgatavošanā vai kā dekoratīvus augus (piemēram, *kliņģerīti*, *rasaskrēsliņu*), kā arī tos lieto kā garšaugus (piemēram, *raudeni*). Tas norāda, ka tie varētu būt pārstāvēti

aktualizējošajos kontekstos (produktu aprakstos, informācijā par produktu sastāvdaļām u. c.). Turpmākajās KLV varētu apsvērt šo augu krievisko nosaukumu iekļaušanu.

Dekoratīvo lakstaugu apakšgrupā abās KLV nav pārstāvēta *frēzija* (krieviski *фрезия*) un *kurpīte* (krieviski *аконит*). Lai gan valodnieku diskusijās pausts viedoklis, ka auga nosaukums *frēzija* ir uzskatāms par jaunu vārdu (Veisbergs 2015, 152), taču augs *frēzija* bija pazīstams jau 20. gs. 30. gados: „Austras Dāles dzeja ir kā smaršojošas frēzijas saulei lēcot (..)” (Rīts 1936, 4) Šī auga krieviskais nosaukums nav iekļauts arī KLV 1997, lai gan nosaukums *frēzija* parādās arī pagājušā gadsimta 60. gados ārzemēs izdotajā preses izdevumā ar informāciju, ka 1956. gadā Salaspilī ir ierīkots Zinātņu akadēmijas Botāniskais dārzs, kurā pārdošanai audzē rozes, ciklamenas, prīmulas un frēzijas (Londonas Avīze 1964, 8). Lai gan šo avīzi vārdnīcas sastādītāji nevarēja izmantot, tomēr tajā sniegtā informācija par šo augu audzēšanu Salaspils Botāniskajā dārzā liecina, ka augs bijis zināms (auga latviskais un krieviskais nosaukums iekļauts arī GalBV 1950). Pozitīvā ziņā jāsecina, ka KLV 1997 ir pārstāvēta *lauvmutīte* (krieviski *львиный зев*), kas KLV 1950 nebija ņemta vērā. Nevienā no KLV nav pārstāvēti, piemēram, savvaļas lakstaugi *gārša* (krieviski *сныть*) un *smilga* (krieviski *полевица*), kas varētu būt skaidrojams ar kultūrspecifisko aspektu, jo krievi smilga ir zināms augs, bet auga krieviskajam nosaukumam *полевица* nav tādas funkcionālās slodzes kā latviešu *smilgai*. Lai gan augs *сныть* speciālajā literatūrā krievu valodā raksturots kā vienkāršākais, parastākais un viens no biežāk sastopamajiem Krievijas floras augiem (Славик 1982, 6), tomēr šī auga krievisko nosaukumu abu KLV veidotāji nav izvēlējušies iekļaut.

Krūmu grupā (sk. 9. tabulu) no 54 pamatsarakstā pārstāvētajiem krūmiem KLV 1950 ir pārstāvēti 35, iekļaujot 65%, bet KLV 1997 – 38, iekļaujot 70% šīs grupas materiāla.

9. tabula

Krievu-latviešu vārdnīcās pārstāvēto krūmu skaits pa grupām pēc apzīmējamo augu izmantošanas veida

Nr. p. k.	Krūmu nosaukumu grupas dalījums pēc apzīmējamo augu izmantošanas	Pamatsarakstā pārstāvēto augu skaits	KLV 1950 pārstāvēto augu skaits	KLV 1997 pārstāvēto skaits
1.	Krūmi ar ēdamām ogām, augļiem (KrAug)	15	13	15
2.	Krūmi, kas ir garšaugi (KrGarš)	4	3	3
3.	Dekoratīvi krūmi (KrDek)	21	8	11
4.	Krūmi, kas ir citādā ziņā nozīmīgi (KrNoz)	1	1	1
5.	Krūmi, kurus izmanto ārstniecībā (KrĀrstn)	5	4	2
6.	Savvaļā, mežā, parkā augoši krūmi (KrSavv)	3	3	3
7.	Krūmi, kurus audzē kā telpaugus (KrTelp)	5	3	3

Pozitīvā ziņā jāatzīmē, ka KLV 1997 iekļauti visu pamatsarakstā pārstāvēto krūmu ar ēdamām ogām krieviskie nosaukumi, bet nevienā no analizētajām KLV nav pārstāvēts *ārstniecības izops* (krieviski *лекарственный иссон*). Lai arī KLV 1997 salīdzinājumā ar KLV 1950 pārstāvēts par 3 dekoratīvajiem krūmiem vairāk (*slotzars*, *segliņš*, *lauruķirsis*), tomēr dekoratīvo krūmu apakšgrupa krievu-latviešu vārdnīcās salīdzinājumā ar analizētajām angļu-latviešu un vācu-latviešu vārdnīcām ir vismazāk pārstāvēta. 20. gs. 30.–40. gadu krievu vārdnīcās augu nosaukumu izvēli varēja noteikt zināma izolētība no pārējās pasaules un krievu sabiedrībā valdošās tradīcijas telpaugu un dekoratīvo augu kultivēšanā. Iespējams, ka tādēļ nav pārstāvēta daļa pamatsarakstam atlasīto dekoratīvo augu. Turpmāk izstrādājamās KLV varētu papildināt, piemēram, ar *zeltlieta* (krieviski *золотой дождь*), *mahonijas* (krieviski *магония*) un *forsītijas* (krieviski *форсиция*) nosaukumiem.

Pamatsarakstā pārstāvēto 3 savvaļā augošo krūmu attiecīgie krieviskie nosaukumi ir iekļauti abās KLV, bet nevienā no analizētajām KLV nav pārstāvēti telpās audzējami krūmi *Ķīnas hibisks* (krieviski *китайский хибискус*, arī *китайская роза*) un *istabas acālija* (krieviski *азалия*, iekļauts viensējuma KVV 1978).

Koku grupu (sk. 10. tabulu) izstrādātajā pamatsarakstā pārstāv 72 augi. Abās KLV ir pārstāvēts 51 pamatsarakstam atlasītais koks jeb 71% šīs grupas materiāla.

10. tabula

Krievu-latviešu vārdnīcās pārstāvēto koku skaits pa grupām pēc apzīmējamo augu izmantošanas veida

Nr. p. k.	Koku nosaukumu grupas dalījums pēc apzīmējamo augu izmantošanas	Pamatsarakstā pārstāvēto augu skaits	KLV 1950 pārstāvēto augu skaits	KLV 1997 pārstāvēto augu skaits
1.	Koki ar ēdamiem augļiem, ogām (KoAug)	31	23	23
2.	Koki, kas ir garšaugi vai kuru daļas izmanto kā garšvielu (KoGarš)	1	1	1
3.	Dekoratīvi koki (KoDek)	7	5	4
4.	Koki, kas ir citādā ziņā nozīmīgi (KoNoz)	25	16	16
5.	Koki, kas galvenokārt aug savvaļā, mežā, parkā (KoSavv)	8	6	7

Lai gan iepriekš analizētajās apakšgrupās pēc apzīmējamo augu dzīvesformas bija vērojama tendence, ka KLV 1997 pārstāvēts vairāk augu nekā KLV 1950, tomēr dati 10. tabulā liecina, ka abās KLV ir pārstāvēts procentuāli vienāds koku skaits. Nav ņemta vērā koku grupa, kuru augļus izmanto uzturā, jo abās KLV nav, piemēram, *avokado* (krieviski *авокадо*, arī *персея*) un *nektarīna* (krieviski *нектарин*) krieviskā nosaukuma, tomēr jaunākajā analizētajā KLV varēja apsvērt šo augu nosaukumu iekļaušanu. Abās KLV nav ņemti vērā nozīmīgi kokaugi, piemēram, *ginks* (krieviski *гинкго*), *duglāzija*

(krieviski *лжетсуга*), *sudrabegle* (krieviski *колючая ель*), *Sibīrijas ciedrupriede* (krieviski *сибирская кедровая сосна*), un ar šo koku nosaukumiem varētu papildināt turpmāk izstrādājamās KLV.

No 15 liānām KLV 1950 ir pārstāvētas 7 jeb 47% un KLV 1997 – 10 jeb 67% (sk. 11. tabulu). Jaunākajā KLV ir palielinājies pārstāvēto liānu skaits.

11. tabula

Krievu-latviešu vārdnīcās pārstāvēto liānu skaits pa grupām pēc apzīmējamo augu izmantošanas veida

Nr. p. k.	Liānu nosaukumu dalījums pēc apzīmējamo augu izmantošanas	Pamatsarakstā pārstāvēto augu skaits	KLV 1950 pārstāvēto augu skaits	KLV 1997 pārstāvēto augu skaits
1.	Liānas ar ēdamiem augļiem, ogām (LiAug)	3	1	2
2.	Liānas garšaugi (LiGarš)	2	2	2
3.	Dekoratīvas liānas (LiDek)	5	2	4
4.	Citādi nozīmīgas liānas (LiNoz)	2	1	1
5.	Liānas, kuras audzē kā telpaugus (LiTelp)	3	1	1

KLV 1997 ir pārstāvēta *vistērija*, kas nav KLV 1950, jo *vistērija* KLV 1950 izstrādāšanas laikā, iespējams, varēja nebūt aktuāla. Vēl KLV 1997 liānu nosaukumu sarakstā ir pārstāvēts *mežvīns* (krieviski *дикий виноград*, arī *девичий виноград*), kas nav iekļauts KLV 1950, kaut arī pazīstams jau pietiekami sen (sk., piemēram, Brigadere 1930, 1165). No abās KLV nepārstāvētajām liānām zināmākās ir samērā populārs dekoratīvs vītenis *mežvītenis* (krieviski *ломонос*, arī *клематис*), kā arī telpaugi *vaskaruķe* (krieviski *мясистая хойя*, arī *восковой плющ*) un *tīkamā monstera* (krieviski *привлекательная монстера*).

Abās KLV ir pārstāvēti 32 jeb 74% no pamatsarakstā esošajiem jauktas dzīvesformas 43 augiem. Šīs grupas statistikas dati redzami 12. tabulā.

12. tabula

Krievu-latviešu vārdnīcās pārstāvēto jauktas dzīvesformas augu skaits pa grupām pēc apzīmējamo augu izmantošanas veida

Nr. p. k.	Jauktas dzīvesformas augu nosaukumu dalījums pēc apzīmējamo augu izmantošanas	Pamatsarakstā pārstāvēto augu skaits	KLV 1950 pārstāvēto augu skaits	KLV 1997 pārstāvēto augu skaits
1.	Jauktas dzīvesformas augi ar ēdamiem augļiem, ogām (JauktiAug)	9	5	5
2.	Nozīmīgi jauktas dzīvesformas augi (JauktiNoz)	10	8	9
3.	Jauktas dzīvesformas ārstniecības augi (JauktiĀrstn)	1	1	1
4.	Dekoratīvi jauktas dzīvesformas augi (JauktiDek)	12	11	10
5.	Jauktas dzīvesformas telpaugi (JauktiTelp)	5	3	3
6.	Jauktas dzīvesformas garšaugi (JauktiGarš)	1	0	0
7.	Jauktas dzīvesformas savvaļas augi (JauktiSavv)	5	4	4

Kopējais pārstāvēto jauktas dzīvesformas augu skaits abās KLV ir vienāds, tomēr pa apakšgrupām pēc augu izmantošanas veida pārstāvētie augi ir atšķirīgi. Abās KLV nav ņemta vērā, piemēram, *henomele* (krieviski *хеномелес*) un *kafijkoks* (krieviski *кофейное дерево*). Kafijkoka nosaukumu, iespējams, izkonkurējis no šī auga pupiņām gatavotā dzēriena nosaukums, kas ir iekļauts abās KLV. Piemēram, KLV 1997 šīs grupas augu nosaukumu saraksts papildināts ar *krūklā* krievisko nosaukumu *крушина*, kas nav KLV 1950. Nav izskaidrojuma jauktas dzīvesformas auga – *akmeņozols* (krieviski *отполуст*, arī *надыб*, iekļauts KVV 1978) nosaukuma neuzņemšanai KLV 1997, kas uzskatāms par augu ar simbolisku nozīmi (jo simbolizē Jēzus ērkšķu kroni), lai gan KLV 1950 šis augs ir pārstāvēts.

Aplūkojot krievu-latviešu vārdnīcās iekļauto augu nosaukumu kopumus pēc centra un perifērijas teorijas, jāsecina, ka KLV 1950 ir pārstāvēts 81%, bet KLV 1997 ir pārstāvēti 86% centra grupas materiāla. Šajā valodu pārī jaunākajā pētījumā analizētajā vārdnīcā KLV 1997 no centra grupas nepārstāvēto augu skaits ir samazinājies, tomēr vārdnīcās nepārstāvētais centra grupas materiāls nav vienāds. Piemēram, KLV 1950 ir, bet KLV 1997 nav ņemti vērā šādi augi: *gaiļbiksīte*, *biškrēsliņš* un *āboliņa suga – sarkanais āboliņš*. KLV 1950 nav, savukārt KLV 1997 ir pārstāvēti šādi augi: *mežābele*, *aronija*, *Briseles kāposts*, *gladiola*, *samtene* un *kalme*. Tādu augu no centra grupas, kas nav pārstāvēti nevienā no analizētajām krievu-latviešu vārdnīcām, ir samērā daudz. Tie ir, piemēram, šādi augi: *rasaskrēsliņš*, *kliņģerīte*, *deviņvīruspēks*, *sparģeļu kāposts* jeb *brokolis*, *galviņkāposts*, *galviņsalāts*, *rutks*, *maurloks*, *Ķīnas astere*, *mārtiņroze*, *gārša*, *ganu plikstiņš*, *kamolzāle*, *vizbulīte*, *zaķskābene*, *gerbera*, *sudrabegle*. Turpmāk izstrādājamās KLV varētu apsvērt šo augu pārstāvniecību. Pārejas posma grupa pārstāvēta, KLV 1950 iekļaujot 52%, bet KLV 1997 – 57% šīs grupas materiāla. Aplūkojot perifērijas grupas augu nosaukumu materiālu, redzams, ka šīs grupas augi ir pārstāvēti abās KLV iekļaujot – 46% perifērijas grupas materiāla. Kā izklāstīts angļu-latviešu vārdnīcu analizē, centra grupa salīdzinājumā ar perifēriju ir primāra, un šīs grupas materiāls vārdnīcā būtu jāiekļauj vispirms.

Promocijas darba 3. pielikuma 3.2.3. un 3.2.4. tabulā apkopoti no krievu-latviešu vārdnīcām ekscerpētie augu nosaukumi, ar kuriem apzīmētie augi nav pārstāvēti izstrādātajā pamatsarakstā. KLV 1950 tādi ir 10, bet KLV 1997 – 9. Šajās tabulās ietvertais materiāls liecina, ka daļa no šajās tabulās apkopotajiem augu nosaukumiem ir tikai vienā no krievu-latviešu vārdnīcām, piemēram, KLV 1950 tie ir šādu augu attiecīgie krieviskie ekvivalenti – *kāpnīte*, *sikomore* un *čija zāle* –, bet KLV 1997 –

koksagīzs, zvērene, tungs, muskatkoks. Iespējams, šo augu nosaukumu iekļaušana vārdnīcā varētu būt saistīta ar leksikogrāfu subjektīvo viedokli atlasē. Iepriekš minētajās tabulās ir arī tādu augu nosaukumi, kas ir iekļauti abās KLV, bet ar šiem nosaukumiem apzīmētie augi nav pārstāvēti pamatsarakstā: *adenofora* (krieviski *бубенчук*), *mirre* (krieviski *муппа*) un *sālskoks* (krieviski *саксаул*). Piemēram, KLV 1997 ir iekļauts tikai botāniskajā dārzā apskatāma auga – *karaliskā viktorija* – krieviskais nosaukums *виктория-регия*, ko, tāpat kā *sālskoku* un *tungu*, promocijas darba autore ierindotu perifērijas grupā pēc promocijas darbā veiktā dalījuma saskaņā ar centra un perifērijas teoriju. Lai arī karaliskā viktorija kā eksotisks augs kādam varētu būt pazīstams no publikācijām presē vai televīzijas pārraidēm, kurās informē par šī auga uzziedēšanu botāniskajos dārzos, tomēr leksikogrāfam jāvadās pēc apsvēruma, kādi augi varētu būt vairāk izplatīti un vispārzināmi lielākajai daļai vārdnīcas lietotāju, un vispirms jāiekļauj vispārzināmo augu nosaukumi. Savukārt, ja vārdnīcā iespējams iekļaut arī perifērijas grupas augu nosaukumus, tad iekļaujami arī tie. Iepriekš aplūkotie piemēri liecina, ka vārdnīcās iekļautie augu nosaukumi tiek ņemti no perifērijas, taču centra grupas augu (piemēram, *kliņģerīte, sparģeļu kāposts* jeb *brokolis, rutks*) nosaukumi, kas patiešām tiek izmantoti pārtikā, ārstniecībā, arī to sēklas ir pieejamas tirdzniecībā, un augi tiek audzēti dārzos, nav apzināti un iekļauti vārdnīcā.

4.4.3. Vācu-latviešu vārdnīcās (VLV) ietvertu augu nosaukumu kopumu atlasē analīze

VLV 1954 pārstāvēti 60%, bet VLV 2002 – 59% no pamatsarakstā iekļautajiem augiem. Jaunākajā VLV pārstāvēto augu ir par 1% mazāk nekā VLV 1954, līdz ar to vācu-latviešu valodu grupā salīdzinājumā ar iepriekš analizētajām angļu-latviešu un krievu-latviešu vārdnīcām nav raksturīgs plašāks pārstāvēto augu materiāls jaunākajā šī valodu pāra vārdnīcā salīdzinājumā ar izstrādāto augu nosaukumu pamatsarakstu.

No lakstaugu grupas vācu-latviešu vārdnīcās pārstāvēti 56% (VLV 1954) – 58% (VLV 2002). VLV 2002 kopējais pārstāvēto lakstaugu resp. referentu skaits salīdzinājumā ar VLV 1954 ir palielinājies par 2% (sk. 13. tabulu). Nozīmīga lakstaugu grupa ir dārzeni, kurus izmanto pārtikā. Izstrādātajā pamatsarakstā ir pārstāvēti 67 dārzeni; VLV 1954 ir iekļauti 47 šīs grupas augu resp. referentu vācisko nosaukumu jeb 70% pamatsarakstā atlasīto dārzeņu, bet VLV 2002 – 46 jeb 69%.

Vācu-latviešu vārdnīcās pārstāvēto lakstaugu skaits pa grupām pēc apzīmējamo augu izmantošanas veida

Nr. p. k.	Lakstaugu nosaukumu grupas dalījums pēc apzīmējamo augu izmantošanas	Pamatsarakstā pārstāvēto augu skaits	VLV 1954 pārstāvēto augu skaits	VLV 2002 pārstāvēto augu skaits
1.	Lakstaugi, kas ir labības augi (LaLab)	9	9	8
2.	Lakstaugi, kurus izmanto pārtikā (dārzeni) (LaDa)	67	46	46
2.1.	Kāpostaugi (LaDaKāp)	9	7	7
2.2.	Sakņaugi (LaDaSak)	12	9	10
2.3.	Ķirbjaugi (LaDaĶi)	6	4	4
2.4.	Tomātaugi (LaDaTom)	4	2	3
2.5.	Pākšaugi (LaDaPākš)	7	7	6
2.6.	Sīpolaugi (LaDaSīp)	6	4	4
2.7.	Lapu dārzeni (LaDaLapu)	7	6	6
2.8.	Garšaugi (LaDaGarš)	13	5	4
2.9.	Kātu dārzeni (LaDaKātu)	2	2	2
2.10.	Ziedu dārzeni (LaDaZiedu)	1	1	0
3.	Lakstaugi ar ēdamām ogām, augļiem (LaAug)	6	5	3
4.	Lakstaugi, kas ir lopbarības augi (LaLop)	6	4	4
5.	Lakstaugi, kurus izmanto ārstniecībā (LaĀrstn)	55	28	29
6.	Citādi nozīmīgi lakstaugi (LaNoz)	11	6	8
7.	Dekoratīvi lakstaugi (LaDek)	73	40	39
8.	Lakstaugi, kas aug mitrās vietās vai ir ūdensaugi (LaŪd)	14	10	11
9.	Lakstaugi, kas ir savvaļas augi (LaSavv)	58	24	31
10.	Lakstaugi, kas ir indīgi augi (LaInd)	8	5	5
11.	Lakstaugi, kurus audzē kā telpaugus (LaTelp)	13	2	2

No dārzeņu apakšgrupas nevienā no analizētajām VLV nav pārstāvēts *kabacis* (vāciski *Gemüse Kürbis*⁹), *patisons* (vāciski *Patisson*), *pastinaks* (vāciski *Pastinak*) un *topinambūrs* (vāciski *Erdbirne*, arī *Topinambur*), kā arī *spargēļu kāposts* jeb *brokolis* (vāciski *Brokkoli*) un *savojas kāposts* jeb *virziņkāposts* (vāciski *Welschkohl*, arī *Wirsing*), kas ir pazīstami dārzeni (minēti jau 19. gs. un 20. gs. sākumā Rīgā iznākušajos laikrakstos (sk. *Libausche Zeitung* 1886, 6) un kurus iekļauj ikdienas pārtikas grozā. Šo dārzeņu vācisko nosaukumu iekļaušanu varēja apsvērt, veidojot VLV.

Vismazāk pārstāvētā dārzeņu apakšgrupa VLV ir garšaugi. Izstrādātajā sarakstā ir 13 garšaugi, no kuriem VLV 1954 ir pārstāvēti 5, bet VLV 2002 – tikai 4. Nevienā no pētījumā analizētajām VLV nav ņemti vērā šādi garšaugi: *estragons* (vāciski *Estragon*), *baziliks* (vāciski *Basilikum*), *anīss* (vāciski *Anis*), *kardamonaugs* (vāciski *Kardamom*) un *sējas koriandrs* (vāciski *Koriander*). Vairāku šo garšaugu nosaukumi (piemēram, koriandra, bazilika, anīsa) iekļauti biežāk lietoto vācisko augu nosaukumu sarakstā (Dornseiff 2004, 15–16). Turklāt jāpiebilst, ka VLV 2002 nav arī pārstāvēts *fenhelis*

⁹ vāciskie augu nosaukumi VLV analīzes daļā galvenokārt ņemti no BW 2000 un Zander 2008

(vāciski *Fenchel*, iekļauts IVKV 2004; Welle 1994), *artišoks* (vāciski *Artischocke*, iekļauts IVKV 2004), kā arī šajā vārdnīcā nav tāda ikdienā plaši lietota un populāra garšauga kā *dilles* vāciskā nosaukuma *Dill*, kas saskaņā ar centra un perifērijas teoriju pieder centra grupai un kuram noteikti jābūt vidēja apjoma vārdnīcā. Iespējams, šīs vārdnīcas sastādītāja uzskatījusi, ka šī augs nosaukums neradīs tulkošanas problēmas, lai gan VLV 1954 šī garšauga nosaukums ir iekļauts. Analīzes dati ļauj secināt, ka garšaugu nosaukumu apakšgrupa abās VLV nav tikusi caurskatīta un papildināta. VLV 2002 nav pārstāvēts arī *banāns* (vāciski *Banane*, iekļauts IVKV 2004 un vidēja apjoma vācu valodas vārdnīcā (sk. WDF 2003)).

Atsevišķi aplūkojami tie lakstaugi, kuri nav pārstāvēti nevienā no analizētajām VLV. Abās VLV nav atrodams *lācenes* vāciskais nosaukums *Moltebeere*, kas ir nozīmīgs lakstaugs, kuru ogas lieto pārtikā. Nav ņemts vērā arī *rasaskrēsliņš* (vāciski *Frauenmantel*), *ehinācija* (vāciski *Igelkopf*), *vīgrieze* (vāciski *Mädesüß*), *asinszāle* (vāciski *Johanniskraut*) un *naktssvece* (vāciski *Nachtkerze*), kas ir pazīstami ārstniecības augi un kuru vācisko nosaukumu iekļaušanu jaunākajā VLV varēja apsvērt. Šo augu nosaukumi parādās, piemēram, medikamentu sastāvdaļu aprakstos. No savvaļas lakstaugu grupas abās VLV nav ņemta vērā, piemēram, *gārša* (vāciski *Giersch*), *suņburkšķis* (vāciski *Kerbel*). *Giersch* un *Kerbel* ir biežāk lietotie augu nosaukumi vācu valodā (Dornseiff 2004, 15–16). Lai gan vācisko augu nosaukumu saraksts publicēts tikai 2004. gadā un VLV 2002 sastādītāja to vēl nevarēja izmantot, šie augi pazīstami un to nosaukumi zināmi sen. VLV 2002 nav arī pārstāvēts mājas grauzēju barības sastāvā bieži iekļauts savvaļas lakstaugs *timotiņš* (vāciski *Lieschgras*), kas ir ņemts vērā VLV 1954.

13. tabulā apkopotie dati liecina, ka VLV vismazāk pārstāvēti dekoratīvie un galvenokārt savvaļā augošie lakstaugi. Dekoratīvo lakstaugu nosaukumi abās VLV, domājams, ir atlasīti pēc nejaušības principa, jo atsevišķi dekoratīvie lakstaugi ir pārstāvēti vai nu vienā, vai otrā vārdnīcā, piemēram, *dālijas* vāciskais nosaukums *Dahlie* (ietverts arī IVKV 2004) ir iekļauts VLV 1954, bet nav iekļauts VLV 2002. *Rudbekija* nav pārstāvēta VLV 1954, bet šī augs vāciskais nosaukums *Sonnenhut* ir iekļauts VLV 2002. Turklāt abu šo lakstaugu nosaukumi ir biežāk lietoto vācisko augu nosaukumu sarakstā (Dornseiff 2004, 15–16). Nevienā no VLV nav pārstāvēti tādi dekoratīvie lakstaugi kā *begonija* (vāciski *Begonie*, arī *Schiefblatt*, abi iekļauti IVKV 2004), *cinerārija* (vāciski *Zinerarie*), *puķzirnītis* (vāciski *duftende Platterbse*), *frēzija* (vāciski *Freesie*) un *gleznā ģipsene* jeb *plīvurpuķe* (vāciski *Gipskraut*, arī *Schleierkraut*).

Kā liecina Kārļa Avotiņa-Pavlova (Avotiņš-Pavlovs 1959, 19) novērojumi, begonijas un cinerārijas ir bijušas pārdošanā Latvijas ziedu veikalos jau 20. gs. piecdesmitajos gados, tomēr šo augu vāciskie nosaukumi nav iekļauti arī VLV 2002. Puķzirnītis, frēzija un ģipsene tiek izmantoti arī kā grieztie ziedi, un šo augu nosaukumi sastopami periodiskajos izdevumos, kur aprakstīta ziedu pušķu un kompozīciju izgatavošana.

Dati, kas apkopoti 13. tabulā, ļauj secināt, ka, līdzīgi kā iepriekš analizētajās ALV un KLV, maz pārstāvēta telpās audzējamo lakstaugu grupa. No 13 izstrādātajā pamatsarakstā pārstāvētajiem telpās audzējamiem lakstaugiem abās VLV ņemti vērā tikai divi telpaugi *ciklamena* un *orhideja*, taču nav pārstāvēta, piemēram, *gerbera* (vāciski *Gerbera*), *aspidistra* (vāciski *Schusterpalme*) un *pelargonija* (vāciski *Pelargonie*). Gerberas izmanto arī kā grieztos ziedus, bet pelargoniju sēklas un spraudņi ir aktuāli dārzkopības preču tirdzniecībā. Turpmāk izstrādājamās VLV varētu papildināt gan ar iepriekš minētajiem, gan arī ar telpauga *klīvijas* (vāciski *Klivie*, iekļauts IVKV 2004), *pamišlapu dižmeldra* (vāciski *Zypergras*, iekļauts IVKV 2004) un *greznās eiforbijas* jeb *puansētijas* (vāciski *Weihnachtsstern*) nosaukumiem. *Greznās eiforbijas* jeb *puansētijas* vāciskais nosaukums iekļauts botānikas mācību grāmatas vācu valodā „Kleines Repetitorium der Botanik” augu nosaukumu sarakstā (sal. Welle 1994).

Krūmu grupā (sk. 14. tabulu) no izstrādātajā pamatsarakstā pārstāvētajiem 54 augiem VLV 1954 ir 35 jeb 65%, bet VLV 2002 – 32 jeb 59% šīs grupas materiāla.

14. tabula

Vācu-latviešu vārdnīcās pārstāvēto krūmu skaits pa grupām pēc apzīmējamo augu izmantošanas veida

Nr. p. k.	Krūmu nosaukumu grupas dalījums pēc apzīmējamo augu izmantošanas	Pamatsarakstā pārstāvēto augu skaits	VLV 1954 pārstāvēto augu skaits	VLV 2002 pārstāvēto augu skaits
1.	Krūmi ar ēdamām ogām, augļiem (KrAug)	15	12	12
2.	Krūmi, kas ir garšaugi (KrGarš)	4	2	2
3.	Dekoratīvi krūmi (KrDek)	20	10	7
4.	Krūmi, kas ir nozīmīgi (KrNoz)	1	1	1
5.	Krūmi, kurus izmanto ārstniecībā (KrĀrstn)	5	4	3
6.	Savvaļā, mežā, parkā augoši krūmi (KrSavv)	3	3	3
7.	Telpās audzējami krūmi (KrTelp)	5	3	4

Abās VLV nav pilnībā pārstāvēti krūmi ar ēdamām ogām un augļiem, jo nav iekļauti *korintes* (vāciski *Felsenbirne*) un *aronijas* (vāciski *Apfelbeere*) vāciskie nosaukumi. Šo augu ogas izmanto pārtikā, un, pēc promocijas darba autores domām, augu vāciskos nosaukumus varētu iekļaut vidēja apjoma vārdnīcā. Abās VLV nav arī ņemts vērā *kapers* (vāciski *Kapernstrauch*) un *ārstniecības izops* (vāciski *gewöhnlicher Ysop*, iekļauts IVKV 2004).

Maz pārstāvēta ir arī dekoratīvo krūmu grupa: VLV 1954 ir pārstāvēti kopumā 10, bet VLV 2002 vēl mazāk – tikai 7 no visiem izstrādātajā pamatsarakstā atlasītajiem dekoratīvajiem krūmiem. No šīs grupas abās vārdnīcās nav iekļauti dekoratīvo krūmu *hortenzijas* (vāciski *Hortensie*), *forsītijas* (vāciski *Forsythie*, arī *Goldglöckchen*) un *spirejas* (vāciski *Spierstrauch*) nosaukumi, un turpmāk izstrādājamās VLV šo augu vācisko nosaukumu iekļaušanu varētu apsvērt. Nav izskaidrojuma *kazenes* (vāciski *Brombeere*, iekļauts Welle 1994), *parastās miltenes* (vāciski *echte Bärentraube*, iekļauts Welle 1994) un *dievkociņa* (vāciski *Eberraute*) vācisko nosaukumu neiekļaušanai VLV 2000, jo VLV 1950 šie augi ir pārstāvēti. Iespējams, šo augu nosaukumus izkonkurējis citas speciālās leksikas materiāls.

Koku nosaukumu grupā (sk. 15. tabulu) no pamatsarakstā esošajiem 72 kokiem VLV 1954 ir pārstāvēti 44 jeb 61%, bet VLV 2002 – 50 jeb 69%.

15. tabula

Vācu-latviešu vārdnīcās pārstāvēto koku skaits pa grupām pēc apzīmējamo augu izmantošanas veida

Nr. p. k.	Koku nosaukumu grupas dalījums pēc to izmantošanas	Pamatsarakstā pārstāvēto augu skaits	VLV 1954 pārstāvēto augu skaits	VLV 2002 pārstāvēto augu skaits
1.	Koki ar ēdamiem augļiem, ogām (KoAug)	31	20	22
2.	Koki, kas ir garšaugi vai kuru daļas izmanto kā garšvielu (KoGarš)	1	1	1
3.	Dekoratīvi koki (KoDek)	7	3	4
4.	Koki, kas ir nozīmīgi (KoNoz)	25	14	17
5.	Koki, kas galvenokārt aug savvaļā, mežā, parkā (KoSavv)	8	6	6

Koku grupā VLV 2002 ir nedaudz palielinājies pārstāvēto augu resp. referentu skaits salīdzinājumā ar VLV 1954. Tomēr abās VLV nav pārstāvēti koki, kuru augļus izmanto pārtikā, piemēram, *avokado* (vāciski *Avocado*), *greipfrūts* (vāciski *Grapefruit*), *hurma* (vāciski *Lotuspflaume*), *pampelmūze jeb pomelo* (vāciski *Pampelmuse*, iekļauts IVKV 2004), *laims* (vāciski *Römische Limette*), *kakaokoki* (vāciski *Kakaobaum*, iekļauts Welle 1994). Kakaokoku, iespējams, izkonkurējis no šī auga pupiņām gatavotais produkts *kakao*, kas ir abās VLV. Nav ņemta vērā arī abās VLV *duglāzija* (vāciski *Douglasie*), *sudrabegle* (vāciski *Blaufichte*) un *mežābele* (vāciski *Holzapfel*), un ar šo koku vāciskajiem nosaukumiem varētu papildināt turpmāk izstrādājamās VLV, jo *Douglasie* un *Blaufichte* ir iekļauti biežāk lietoto augu nosaukumu sarakstā (Dornseiff 2004, 15–16).

Līdzīgi kā lakstaugu un krūmu grupā, arī koku grupā VLV ir maz pārstāvēti dekoratīvie koki. Abās VLV nav ņemta vērā, piemēram, *hemlokegle* (vāciski *Hemlockstanne*) un latviski runājošam vārdnīcas lietotājam, iespējams, mazāk pazīstams koks – *tulpjukoks* (vāciski *Tulpenbaum*). Tomēr jāatzīmē, ka *Hemlockstanne* un *Tulpenbaum* ir biežāk lietoto vācisko augu nosaukumu sarakstā (Dornseiff 2004, 15–16). Arī ar šo augu vāciskajiem nosaukumiem varētu papildināt turpmāk izstrādājamās VLV.

Izstrādātajā pamatsarakstā ir 15 liānas, katrā no analizētajām VLV ir pārstāvētas 8 jeb 53% (sk. 16. tabulu).

16. tabula

Vācu-latviešu vārdnīcās ietvertu liānu skaits pa grupām pēc apzīmējamo augu izmantošanas veida

Nr. p. k.	Liānu nosaukumu dalījums pēc apzīmējamo augu izmantošanas	Pamatsarakstā pārstāvēto augu skaits	VLV 1954 pārstāvēto augu skaits	VLV 2002 pārstāvēto augu skaits
1.	Liānas ar ēdamiem augļiem, ogām (LiAug)	3	1	1
2.	Liānas garšaugi (LiGarš)	2	2	2
3.	Dekoratīvas liānas (LiDek)	5	3	3
4.	Citādi nozīmīgas liānas (LiNoz)	2	1	1
5.	Liānas, kuras audzē kā telpaugus (LiTelp)	3	1	1

Nevienā no analizētajām VLV nav pārstāvēta liāna *kivi* (vāciski *Chinesische Stachelbeere*, arī *Kiwi*, *Kiwifrucht*) un *pasiflora* (vāciski *Passionsblume*, iekļauts IVKV 2004 un Welle 1994). Iespējams, šie augi varēja nebūt aktuāli senākās analizētās VLV sastādīšanas laikā, tomēr jaunākajā vārdnīcā to nosaukumu iekļaušana vārdnīcā būtu bijusi apsverama. Nav skaidrojuma *efejas* (vāciski *Efeu*) neiekļaušanai VLV 2002, jo VLV 1954 šis augs ir pārstāvēts. Efeja ir ne tikai dekoratīvs augs, bet no tās lapām gatavotu ekstraktu izmanto arī medicīnas preparātu izgatavošanā, tāpēc šī auga nosaukums ir sastopams ārstniecības līdzekļu sastāvdaļu aprakstos. No trīs liānām, kuras izmanto kā telpaugus, abās vārdnīcās ir pārstāvēta tikai *vaskapuķe* (vāciski *Wachsblume*).

Jauktas dzīvesformas augi (sk. 17. tabulu), kuru nosaukumi ir iekļauti izstrādātajā pamatsarakstā, kopā ir 43. VLV 1954 no tiem ir pārstāvēti 33 jeb 77%, kas ir lielākais kopējais pārstāvēto augu skaits VLV grupā, bet VLV 2002 – tikai 20 jeb 47% no šīs grupas materiāla. Dati 17. tabulā liecina, ka abās vārdnīcās iekļautais pārstāvēto augu resp. referentu kopums jauktas dzīvesformas augu apakšgrupā ir ļoti atšķirīgs.

Vācu-latviešu vārdnīcās ietvertu jauktas dzīvesformas augu skaits pa grupām pēc apzīmējamo augu izmantošanas veida

Nr. p. k.	Jauktas dzīvesformas augu nosaukumu dalījums pēc apzīmējamo augu izmantošanas	Pamatsarakstā pārstāvēto augu skaits	VLV 1954 pārstāvēto augu skaits	VLV 2002 pārstāvēto augu skaits
1.	Jauktas dzīvesformas augi ar ēdamiem augļiem, ogām (JauktiAug)	9	5	2
2.	Citādi nozīmīgi jauktas dzīvesformas augi (JauktiNoz)	10	9	4
3.	Jauktas dzīvesformas ārstniecības augi (JauktiĀrstn)	1	1	1
4.	Dekoratīvi jauktas dzīvesformas augi (JauktiDek)	12	11	9
5.	Jauktas dzīvesformas telpaugi (JauktiTelp)	5	2	1
6.	Jauktas dzīvesformas garšaugi (JauktiGarš)	1	0	0
7.	Jauktas dzīvesformas savvaļas augi (JauktiSavv)	5	5	3

No šīs grupas VLV vismazāk pārstāvēti tādi 9 pamatsarakstam atlasītie augi, kuru augļus izmanto pārtikā, no tiem VLV 1954 ir pārstāvēti 5, bet VLV 2002 – 2. Nevienā no VLV nav iekļauts *henomeles* jeb *krūmcidonijas* vāciskais nosaukums *Scheinquitte*. VLV 2002 būtu bijusi apsverama *kizila* (vāciski *Hartriegel*, iekļauts Welle 1994), kā arī *īstās datelpalmas* (vāciski *Dattelpalme*, iekļauts IVKV 2004) un *ērķšķu plūmes* jeb *dzeloņplūmes* (*gewöhnliche Schlehe*, IVKV 2004) vāciskā nosaukuma iekļaušana. Nevienā no VLV nav ņemta vērā, piemēram, *papaija* jeb *melonkoks* (vāciski *Melonenbaum*), *agave* (vāciski *Agave*), *dracēna* (vāciski *Schlangenlilie*) un *juka* (vāciski *Palmlilie*). Šo augu vācisko nosaukumu iekļaušanu varētu apsvērt turpmāk izstrādājamās VLV. Arī jauktas dzīvesformas grupā atlasītais materiāls liecina, ka atlase nav veikta sistēmiski, jo *cipreses* (vāciski *Zypresse*) un *akmeņozola* (vāciski *Stechpalme*) vāciskie nosaukumi ir iekļauti VLV 1954, bet VLV 2002 to nav, turklāt abu šo augu vāciskos nosaukumus raksturo liels lietošanas biežums (sk. Dornseiff 2004, 15–16) un tie iekļauti arī IVKV 2004. Pozitīvā ziņā ir jāatzīmē, ka VLV 2002 iekļauto šķirkļa vārdu skaits ir papildināts ar *magnolijas* (vāciski *Magnolie*, iekļauts IVKV 2004) nosaukumu, kas nav iekļauts VLV 1954.

Aplūkojot augu nosaukumu kopumus pēc promocijas darbā veiktā dalījuma saskaņā ar centra un perifērijas teoriju, jāsecina, ka centra grupa VLV 1954 ir pārstāvēta, iekļaujot 86% šīs grupas augu vācisko nosaukumu, bet VLV 2002 iekļauti 89% šīs grupas materiāla, tomēr nepārstāvētie augi abās vārdnīcās nav vienādi. Piemēram, VLV 1954 ir, bet VLV 2002 nav pārstāvēti šādi augi: *alveja*, *dille*, *dālija*, *kosa* un *timotiņš*. Savukārt VLV 1954 nav ņemti vērā, bet VLV 2002 ir iekļauti, piemēram, šādu

augu vāciskie nosaukumi: *mandarīns, galviņkāposts, baklažāns, samtene, kamolzāle, pīpene, virza*.

Nevienā no pētījumā analizētajām VLV nav iekļauti, piemēram, šādu centra grupā apkopoto augu vāciskie nosaukumi: *sparģeļu kāposts jeb brokolis, kabacis, sudrabegle, mežābele, aronija, lācene, rasaskrēsliņš, dadzis, Ķīnas astere, mārtnroze, puķzirnītis, gārša, ganu plikstiņš un gerbera*. Iespējams, ka daži šie augi VLV 1954 sastādīšanas laikā vārdnīcu sastādītājiem nešķita aktuāli (piemēram, *sparģeļu kāposts jeb brokolis*), tomēr šie piemēri ļauj secināt, ka vārdnīcā iekļaujama augu nosaukumu kopums nav caurskatīts pa grupām pēc centra un perifērijas teorijas dalījuma, tāpēc šī daļa centra grupā iekļautā materiāla nav ņemta vērā augu nosaukumu atlasē. Pārejas posma grupa VLV 1954 pārstāvēta, iekļaujot tajā 49%, bet VLV 2002 – 48% šīs grupas augu vācisko nosaukumu. Perifērijas grupa VLV ir pārstāvēta, iekļaujot VLV 1954 38%, bet VLV 2002 – 30% šīs grupas materiāla. Centra grupas valodas materiālam vārdnīcā jābūt pārstāvētam, un nevajadzētu atteikties no tajā esošajiem augu nosaukumiem par labu kādam no perifērijā esoša auga nosaukuma, pieņemot, ka centra grupā esošais auga nosaukums vārdnīcas lietotājam varētu būt zināms. Vārdnīcas lietotājs var būt arī, piemēram, skolēns vai cilvēks, kuram svešvalodas priekšzināšanu nav, un tieši centra grupas materiāls ir būtisks.

Promocijas darba 3. pielikuma 3.3.3. un 3.3.4. tabulā apkopoti augu nosaukumi, kuri ir iekļauti kādā no pētījumā analizētajām vācu-latviešu vārdnīcām, bet šie augi nav pārstāvēti izstrādātajā augu nosaukumu pamatsarakstā. VLV 1954 šādi augu nosaukumi ir 4, bet VLV 2002 – 10. Šajās tabulās apkopotie nosaukumi ir iekļauti vai nu vienā, vai otrā analizētajā VLV. Acīmredzot vārdnīcu sastādītājiem bijuši savi apsvērumi, kāpēc šo augu nosaukumi iekļauti vārdnīcās, jo biežāk lietoto augu nosaukumu sarakstā vācu valodā (Dornseiff 2004, 15–16) tabulās apkopoto augu vācisko nosaukumu nav.

Rezultāti un secinājumi

Turpmāk sniegts rezultātu apkopojums par visām pētījumā analizētajām mūsdienu vidēja apjoma vispārīgajām angļu-latviešu, krievu-latviešu un vācu-latviešu vārdnīcām, tādējādi raksturojot vārdnīcu izstrādes praksi, salīdzinot vārdnīcās iekļauto augu nosaukumu materiālu senākajos un jaunākajos vārdnīcu izdevumos. 18. tabulā apkopoti dati par to, cik procentu no pamatsarakstā iekļautā materiāla ir pārstāvēti katrā vārdnīcā.

Analizētajās vārdnīcās pārstāvēto augu skaits procentos salīdzinājumā ar izstrādāto pamatsarakstu

Vārdnīca	Pārstāvētie augi (%) salīdzinājumā ar pamatsarakstu
ALV 1957	63%
ALV 2000	72%
KLV 1950	61%
KLV 1997	65%
VLV 1954	60%
VLV 2002	59%

Visvairāk augu resp. referentu ir pārstāvēts ALV 2000 (72%), savukārt vismazākā atbilstība pamatsarakstā pārstāvēto augu kopumam konstatēta VLV 2002 (59%). Jaunākajā no katra pāra analizētajām vārdnīcām atbilstība izstrādātajam augu nosaukumu sarakstā iekļautajam materiālam procentuāli ir palielinājusies ALV un KLV, bet pretēja tendence ir VLV pārī, kur jaunākajā vārdnīcā pārstāvēto augu resp. referentu skaits ir samazinājies par 1%.

Turpmāk aplūkoti dati par horizontālā dalījuma grupām sešās analizētajās vārdnīcās (sk. 19. tabulu).

Divvalodu tulkojošajās vārdnīcās pārstāvēto augu atbilstība izstrādātajam augu nosaukumu sarakstam procentos

Vārdnīca	Lakstaugi	Krūmi	Koki	Liānas	Jaukti
ALV 1957	59%	61%	76%	53%	70%
ALV 2000	68%	76%	85%	67%	86%
KLV 1950	57%	65%	71%	47%	74%
KLV 1997	62%	70%	71%	67%	74%
VLV 1954	56%	65%	61%	53%	77%
VLV 2002	58%	59%	69%	53%	47%

Dati 19. tabulā liecina, ka lakstaugu, koku un liānu apakšgrupā visu trīs valodu pāru vārdnīcās pārstāvētais augu resp. referentu skaits jaunākajā analizētajā valodu pāra vārdnīcā ir vai nu vienāds, vai palielinājies. Tomēr vārdnīcās pārstāvētie augi nav vienādi, jo tabulā attēlots tikai pārstāvēto augu skaits procentos, tas nozīmē, ka pats augu nosaukumu materiāls katrā atsevišķā grupā ir atšķirīgs. Krūmu un jauktas dzīvesformas augu grupās procentuālie dati liecina, ka vācu-latviešu vārdnīcu grupā jaunākajā VLV 2002 pārstāvēto augu skaits ir ievērojami mazāks. ALV 2000 ir pārstāvēts visvairāk horizontālā dalījuma grupu augu resp. referentu, jo šajā vārdnīcā ir visplašākais augu nosaukumu skaits salīdzinājumā ar pārējām analizētajām vārdnīcām. Secināms, ka katrā atsevišķā vārdnīcā ietvertais augu nosaukumu kopums ir atšķirīgs un aptuveni vienāda apjoma vārdnīcas satura ziņā var būtiski atšķirties.

Turpmāk aplūkotas lielākās lakstaugu apakšgrupas katrā no analizētajām vārdnīcām: dekoratīvo (LaDek), galvenokārt savvaļā augošo (LaSavv), dārzeņu (LaDa) un galvenokārt ārstniecībā izmantojamo lakstaugu (LaĀrstn) apakšgrupā (sk. 20. tabulu). Pamatsarakstā pārstāvēti 73 dekoratīvie lakstaugi, 67 dārzeņi, 58 galvenokārt savvaļā augoši un 55 ārstniecībā izmantojami lakstaugi.

20. tabula

Divvalodu tulkojošajās vārdnīcās pārstāvēto lakstaugu lielāko apakšgrupu atbilstība izstrādātajam augu nosaukumu sarakstam procentos

Lakstaugu dalījums apakšgrupās	ALV 1957	ALV 2000	KLV 1950	KLV 1997	VLV 1954	VLV 2002
LaDek	56%	74%	49%	62%	55%	53%
LaDa	66%	70%	66%	70%	69%	69%
LaSavv	43%	52%	40%	48%	41%	53%
LaĀrstn	56%	65%	65%	55%	51%	53%

20. tabulā apkopotie dati rāda, ka vismazāk pārstāvēto augu resp. referentu ir savvaļas lakstaugu grupā, kas skaidrojams ar floras atšķirībām. Lai gan jaunākajās analizētajās vārdnīcās pārstāvēto dārzeņu skaits salīdzinājumā ar senākajām vārdnīcām attiecīgajā valodu pāri pārsvarā nav mainījies (VLV) vai ir palielinājies (ALV un KLV), tomēr turpmākajās vārdnīcās būtu vēlams iekļaut vairāk šīs grupas augu atbilstošo angļisko, krievisko un vācisko nosaukumu. Jāuzsver dekoratīvo lakstaugu grupas nozīmīgums, jo tie pārstāv komercdārzkopībā piedāvāto klāstu, kas strauji izplatās tirgū, līdz ar to ir nepieciešami dekoratīvi audzējamo augu nosaukumu tulkojumi no angļu, krievu un vācu valodas latviešu valodā. Dekoratīvo lakstaugu nosaukumi jo īpaši jāaktualizē, sagatavojot jaunus vārdnīcu izdevumus. Arī savvaļā augošu un ārstniecībā izmantojamo lakstaugu grupu nevajadzētu novērtēt pārāk zemu, jo arī šo augu nosaukumi sastopami tulkošanas praksē. Savvaļas lakstaugu nosaukumi iekļauti, piemēram, aprakstos par graudaugu barību mājdzīvniekiem, kur parādās ne tikai savvaļas augu ģinšu, bet arī sugu nosaukumi. Šie augi vai to sēklas iekļautas mājdzīvnieku barības un našķu sastāvā. Mājdzīvnieku barības piedāvājums tirgū ir samērā plašs, ražotāji piedāvā arvien jaunus savvaļas augu maisījumus, tādēļ ir nepieciešami šo produktu aprakstu tulkojumi.

Secināms, ka visās promocijas darbā analizētajās vārdnīcās maz uzņemts telpās audzējamo augu nosaukumu. Tā izskaidrojams varētu būt nesistemātiskums augu nosaukumu atlasē, jo nav izvērtēta ar šiem nosaukumiem apzīmējamo augu izmantošana. Pilnībā nav pārstāvētas arī pārējās horizontālā dalījuma grupas. Īpaši

nozīmīgas ir tādu augu grupas, kurus pašus vai to augļus, sēklas vai ogas izmanto pārtikā, vai arī šie augi ir citādā ziņā nozīmīgi.

Viena no turpmāko pētījumu jomām ir vārdnīcās ietvertu sinonīmisko angļisko, krievisko, vācisko un latvisko augu nosaukumu izpēte (sk. 21. tabulu).

21. tabula

Vārdnīcās ietvertie sinonīmiskie angļiskie, krieviskie un vāciskie augu nosaukumi attiecībā pret vārdnīcās iekļauto kopējo augu nosaukumu skaitu

Vārdnīca	Kopējais vārdnīcā iekļauto augu nosaukumu skaits	Sinonīmisku (arī identisku vairākas reizes vārdnīcā iekļauto) augu nosaukumu skaits attiecībā pret kopējo augu nosaukumu skaitu vārdnīcā
ALV 1957	453	203 jeb 45%
ALV 2000	579	259 jeb 45%
KLV 1950	398	110 jeb 28%
KLV 1997	429	105 jeb 24%
VLV 1954	436	187 jeb 43%
VLV 2002	408	123 jeb 30%

Dati liecina, ka vismazāk sinonīmisku krievisko augu nosaukumu (24% visu vārdnīcā iekļauto avotvalodas augu nosaukumu) uzņemts KLV 1997, kam seko KLV 1950, kurā ir 28% sinonīmisku augu nosaukumu. Savukārt visvairāk sinonīmisko avotvalodas (attiecīgi angļisko un vācisko) augu nosaukumu uzņemts abās ALV – 45%, kā arī VLV 1954, kurā tie ir 43% no kopējo augu nosaukumu skaita. Plašā augu nosaukumu sinonīmija saistāma ar angļu, krievu un vācu valodas plašo izplatību, jo visas ir desmit izplatītāko valodu sarakstā saskaņā ar statistikas portāla www.statista.com datiem, kur līdera pozīciju ieņem angļu valoda (sk. Statista.e). Līdz ar to vienus un tos pašus augus dažādās ģeogrāfiskās vietās apzīmē ar dažādiem nosaukumiem, un šie nosaukumi tiek iekļauti vārdnīcās. Nākotnē jāpēta šie augu nosaukumi un jāveic to izvērtēšana attiecībā uz iekļaušanu vai neiekļaušanu vispārīgajā vidēja apjoma vārdnīcā. Īpaši tas attiecināms uz perifēriskās daļas augu sinonīmiskajiem nosaukumiem. 21. tabulā apkopoto sinonīmisko augu nosaukumu grupā iekļauti arī daži identiski augu nosaukumi, kas vārdnīcā uzņemti vairākas reizes, piemēram, ALV 2000 *sweet pea* ar latvisko atbilstmi *puķzirnītis* un *sweet peas* (kā iekššķirkļa vārds šķirkli *pea*) ar latvisko atbilstmi *puķu zirnīši*. Turpmāk būtu jāpēta arī šādi gadījumi, jo iekļaujot auga nosaukumu tikai vienu reizi, vārdnīcā būtu iespēja uzņemt vēl kādu cita auga nosaukumu.

Tāpat jāturpina pētījumi vertikālā dalījuma augu nosaukumu grupu līmeņos salīdzinājumā ar pamatsarakstā ietvertu materiālu: vārdnīcās iekļauti augu sugu

nosaukumi, ja pamatsarakstā ir pārstāvēta attiecīgā ģints, piemēram, abās VLV un abās KLV tās ir dažādas *apšu*, *alkšņu* un *bērzu* sugas, abās VLV dažādas *magoņu* sugas, bet visās analizētajās vārdnīcās iekļauti vairāki savvaļas rožu sugu nosaukumi (ALV 2000 – pieci, bet VLV 1954 – seši). Šī grupa attiecīgi samazina iespēju vārdnīcā iekļaut vairāk dažādu augu ģinšu nosaukumus.

Pētāmā materiāla dati liecina, ka ne vienmēr ir ņemts vērā promocijas darbā veiktais dalījums pēc centra un perifērijas teorijas. ALV grupā pārstāvēti 83% (ALV 1957) līdz 85% (ALV 2000) centra grupā iekļauto augu, savukārt KLV grupā 81% (KLV 1950) līdz 86% (KLV 1996) promocijas darbā sakārtotā centra grupas materiāla. Abās VLV ir pārstāvēti kopumā 86% (VLV 1954) līdz 89% (VLV 2002) centra grupas materiāla. Pārejas posma grupa ALV pārstāvēta, iekļaujot tajās 49% (ALV 1957) līdz 67% (ALV 2000), bet KLV pārstāvēta, iekļaujot 52% (KLV 1950) līdz 57% (KLV 1997) šīs grupas materiāla. VLV pārejas posma grupa ir pārstāvēta, iekļaujot tajās 49% (VLV 1954) un 48% (VLV 2002) šīs grupas augu vācisko nosaukumu. Perifērijas grupa abās ALV ir pārstāvēta, iekļaujot tajās 50% (ALV 1957) līdz 68% (ALV 2000) perifērijas grupas augu nosaukumu, bet krievu-latviešu vārdnīcās perifērijas augu nosaukumi pārstāvēti, iekļaujot abās KLV 46% šīs grupas materiāla. VLV 1954 ir iekļauti 38%, bet VLV 2002 – 30% perifērijas grupas augu vācisko nosaukumu. Lai arī perifērijas un centra dalījumā jāņem vērā laikmeta aspekts, kas ļauj pieņemt, ka daļa pamatsarakstā centra grupā ierindoto augu nosaukumu ap 1950. gadu izdotajās vārdnīcās, iespējams, varēja nebūt centrā, tomēr pēc centra un perifērijas teorijas veiktā dalījuma grupu materiāla analīze ļauj secināt, ka šīs atlases princips ir ņemts vērā tikai daļēji. Dažās vārdnīcās ir ietverti perifērijā esoši augu nosaukumi, taču vispirms nav ietverti centrā esošo augu nosaukumi (sk. promocijas darba 4.4.1., 4.4.2. un 4.4.3. punktus).

No horizontālā dalījuma grupām atsevišķi aplūkojami tie augi, kuru attiecīgie angļiskie, krieviskie, vāciskie un latviskie nosaukumi nav iekļauti nevienā no sešām analizētajām vārdnīcām. Tādi kopā ir 43, kas pārstāv 11 augu grupas pēc to izmantošanas veida (sk. 3. pielikuma 3.4.1.). Promocijas darba 3. pielikuma 3.4.2. tabulā apkopotī šo augu nosaukumu angļiskie, krieviskie un vāciskie ekvivalenti, aiz kuriem iekavās ir šo nosaukumu biežuma dati pārlūkprogrammā *Google*. Dati no šīs pārlūkprogrammas ir viens no veidiem, kas palīdz leksikogrāfam lēmumu pieņemšanā par attiecīgā auga nosaukuma iekļaušanu vārdnīcā. Vienkāršā meklēšana *Google* ļauj secināt, ka pārsvarā uzrādīti dati par augu nosaukumiem angļu, krievu un vācu valodā ir

virs 50 000. Lai gan atsevišķu augu nosaukumi uzrāda pārsteidzoši augstus biežuma datus, piemēram, *brokoļa* nosaukums angļu, krievu un vācu valodās (virs 1 000 000) un *papaijas* nosaukumi angļu un vācu valodā (virs 40 000 000), tomēr tikai uz šādiem biežuma datiem pašauties nevajadzētu, jo meklētie vārdi var apzīmēt arī citus objektus, ne tikai augus. Dati 3.4. tabulā ļauj secināt, ka atšķirīga ir arī katrā valodā runājošo pārstāvju kultūrspecifika attieksmē pret apzīmēto augu, jo augs var būt zināms attiecīgajā kultūrā, tomēr tā nosaukuma lietošanas izplatība nav plaša. Turpmāko pētījumu temats ir iepriekš minēto augu angļu, krievu un vācu nosaukumu izpēte (arī sastatījumā ar latviešu valodu), jo katrai valodai ir raksturīga sava specifika un atšķirīgi leksikogrāfiski risinājumi. Šajā pētījumā galvenokārt raksturotas augu grupas kā optimāla augu pārstāvniecība vārdnīcā, veicot pārstāvēto augu analīzi bez tiešas piesaistes konkrētai valodai.

Augu nosaukumu neiekļaušana vārdnīcās saistāma ar metodoloģisko, kultūrspecifisko un valodisko aspektu, un kā iemesli augu nosaukumu neiekļaušanai vārdnīcā minami šādi:

- 1) vārdnīcu sastādītāji nav apzināti veidojuši optimālu augu nosaukumu sarakstu (nav apzinājuši potenciāli atlasāmās vienības), un augu nosaukumu kopums nav pārbaudīts atsevišķi no pārējiem šķirķļa vārdiem (nav veikta tematiski saistītas vārdu kopas pārbaude, un nav izvērtēts auga utilitārais nozīmīgums, tā izmantošana (piemēram, maz iekļauts dārzeņu, telpaugu, garšaugu nosaukumu));
- 2) atlasē nav izmantoti aktualizējošie konteksti;
- 3) plašais vārdnīcā uzņemto viena auga sinonīmisko nosaukumu skaits liedz uzņemt vairāk dažādu atšķirīgu augu ģinšu vai sugu nosaukumu;
- 4) floras atšķirības angļu, krievu un vācu valodā runājošajās zemēs, piemēram, savvaļā augošo augu grupā;
- 5) augu nosaukumus vārdnīcā izkonkurējis citas speciālās leksikas materiāls;
- 6) auga nosaukums katrā valodā atšķiras morfoloģiski (piemēram, tas var būt veidots kā divu vārdu vārdkopa vai saliktenis, un tā mērķvalodas atbilde ir atsevišķo tā daļu tulkojums), un vārdnīcas sastādītājiem nav šķitis, ka šī nosaukuma tulkojums radīs problēmas tulkojot;

- 7) auga nosaukums uzskatāms par tādu internacionālismu (piemēram, auga *avokado* nosaukums angļiski *avocado*, krieviski *авокадо* un vāciski *Avocado*), kas identiskas formas dēļ nerada problēmas tulkošanā;
- 8) vārdnīcu sastādītāju subjektīvais viedoklis nozari reprezentējošas augu kopas un augu nosaukumu atlasē;
- 9) laikmeta faktors, jo katrā vārdnīcu izstrādes laikā ir atšķirīga nozares attīstības specifika, kas ietekmē aktualizējošo kontekstu saturu (piemēram, mainīgums dekoratīvo augu grupā senākajos un jaunākajos vārdnīcu izdevumos);
- 10) mainīgums botānikas nozares augu sistemātikā (piemēram, pasugu un varietāšu augu nosaukumi nereti netiek iekļauti vidēja apjoma vārdnīcās);
- 11) citi aspekti: atšķirīgie valodu kontakti (piemēram, dominējošās kontaktvalodas maiņa), lingvistiskās un kultūras tradīcijas.

Augu nosaukumu materiāls, kas ietverts promocijas darba 3. pielikuma 3.1.3., 3.1.4., 3.2.3., 3.2.4., 3.3.3. un 3.3.4. tabulā liecina, ka tādu augu nosaukumi, kuri ir analizētajās vārdnīcās, bet ar šiem nosaukumiem apzīmētie augi nav pārstāvēti izstrādātajā augu nosaukumu pamatsarakstā, ir 4–10, vienīgi ALV 2000 šādu augu nosaukumu skaits ir 31, kas skaidrojams ar vārdnīcā uzņemtu lielāku augu nosaukumu skaitu. Tāds augs, kas nav pārstāvēts izstrādātajā pamatsarakstā, bet kura atbilstošais angļiskais un vāciskais nosaukums ir ietverts četrās no analizētajām vārdnīcām, ir *mirre*, kas pārstāvēta abās ALV un KLV, bet abās VLV šī auga nosaukuma nav. Ar šo auga nosaukumu papildināms izstrādātais pamatsaraksts. Augs *koksagīzs* ir pārstāvēts trijās no analizētajām vārdnīcām – VLV 1954, KLV 1997 un ALV 1957 –, bet tā nosaukums nav iekļauts pamatsarakstā. Šie augi tika plaši kultivēti pēc Otrā pasaules kara, no to saknēm izgatavoja gumiju, un laikā ap 1950. gadu to nosaukums varēja būt aktuāls, tomēr ap 2000. gadu izdotajās vārdnīcās šī auga un līdz ar to tā nosaukuma aktualitāte ir zudusi. Pārējie šī pielikuma tabulās apkopotie augu nosaukumi ir iekļauti vienā vai divās no visām sešām pētījumam izraudzītajām un analizētajām vārdnīcām. Daļa šo augu nosaukumu saskaņā ar promocijas darbā veikto dalījumu pēc centra un perifērijas teorijas ierindojami perifērijas grupā, piemēram, *mespils*, *saksauls*, *sikomore* (KLV 1950), *tungs*, *karaliskā viktorija* (KLV 1997), *kokaīnkrūms*, *sasafrass* (ALV 1957) un *maīzeskoks*, *koka*, *abaka*, *pīpals*, *plantāns* (ALV 2000).

Pētījuma analītiskajā daļā apkopotie dati liecina, ka līdzīga apjoma vārdnīcas ir satura ziņā atšķirīgas un ietvertais augu nosaukumu kopums tajās nav vienāds. Tas

saistāms ar nesistemātisko pieeju augu nosaukumu atlasē, floras atšķirībām, atšķirīgu leksikogrāfisko avotu izmantošanu, kā arī ar subjektīvo faktoru augu nosaukumu atlasē. Arī latviešu leksikogrāfu uzskati par vienvalodas vārdnīcām ir līdzīgi. J. Baldunčiks par vārdu atlasī „Latviešu valodas vārdnīcā” secina, ka vārdnīcas leksikas materiāls liecina, ka „neskatoties uz ievaddaļā deklarētajiem principiem, vārdnīcas sastādītājiem nav sistēmisku vadlīniju šķirkļa vārdu saraksta veidošanā, kā arī nav elektronisko resursu vai papīra kartotēku ar aktuālajiem vārdiem” (Baldunčiks 2012b, 129–130).

Analizētais materiāls apliecina, ka no pētījumā izraudzītajām vārdnīcām ekscerpētos augu nosaukumu sarakstus var salīdzināt ar izstrādāto augu nosaukumu pamatsarakstu un caurskatīt pa horizontālā dalījuma grupām, kā arī saskaņā ar dalījumu pēc centra un perifērijas teorijas. Šādā veidā var vienkāršāk papildināt augu nosaukumu sarakstus pa nelielām grupām salīdzinājumā ar alfabētiskā secībā sakārtotu materiālu. Vienas speciālās leksikas daļas, kāda ir augu nosaukumi, ietveršanas iespējas vidēja apjoma vārdnīcā nav neierobežotas, un katra atsevišķa speciālās leksikas daļa jebkurā gadījumā vidēja apjoma vārdnīcā ir izlase, kas veikta vairāk vai mazāk veiksmīgi, tomēr atlase veicama sistēmiski.

4.5. Latvisko augu nosaukumu atspoguļojums vispārīgajās divvalodu tulkojošajās vārdnīcās

Šajā apakšnodaļā aplūkots jautājums par angļisko, krievisko un vācisko augu nosaukumu latvisko atbilstmju izraudzīšanos pētījumā analizētajās angļu-latviešu, krievu-latviešu un vācu-latviešu vārdnīcās. Leksikogrāfam ir jāizšķiras, kā rīkoties sinonīmisku latvisko atbilstmju gadījumā, kā arī tad, ja avotvalodas auga nosaukumam latviskās atbilstmes nav. Ja mērķvalodas vārdam izvēlas vairāku avotvalodas atbilstmju sinonīmus, tad, pēc A. Veisberga domām, jāņem vērā, ka „cilvēki, kuri nav attiecīgās jomas eksperti un kuri raduši izmantot iespīestās vārdnīcas, parasti vispirms izvēlas pirmo atbilstmes variantu no piedāvājuma” (Veisbergs 2004, 172–173). A. Veisbergs uzsver, ka lielākajai daļai leksikas, kas tiek piedāvāta divvalodu vārdnīcās, ir maz konkretizējošu norāžu un nekāda papildu informācija netiek sniegta. Tomēr šādas papildu norādes dotu vārdnīcas lietotājam drošību par attiecīgā ekvivalenta izvēli (Mugdan 1992, 34–37). J. Mugdans uzskata, ka leksikogrāfam ir problemātiski izvēlēties tikai vienu no mērķvalodas atbilstmēm gadījumos, ja šķirkļa vārdam mērķvalodā ir vairāki literārās valodas ekvivalenti, kuriem ir atšķirīgs reģionālais

lietojums. Lai lietotājs varētu pareizi izvēlēties kādu no vairākiem piedāvātajiem ekvivalentiem, viņam noteikti nepieciešama papildu konkretizējoša informācija (Mugdan 1992, 34–37). M. Baltiņš uzsver, ka tulkojošo vārdnīcu sastādītājiem vēlams marķēt arī jaunvārdus (Baltiņš 2015, 67). Iepriekš aplūkotais ļauj secināt, ka leksikogrāfam jāizstrādā noteiktas vadlīnijas mērķvalodas atbilstmes atspoguļošanā vārdnīcā un konsekventi jāvadās pēc tām. Augu nosaukumu latvisko atbilstmju izvēles gadījumā tās ir šādas: ja auga nosaukums nav uzskatāms par vispārzināmu, tad jāpievieno papildu konkretizējošas norādes, kā arī norāde par lietošanas jomu; sinonīmisku nosaukumu gadījumā kā pirmā atbilde jādod oficiālais jeb terminoloģiskais auga nosaukums; dažādas cilmes atbilstmju gadījumā kā pirmā jāsniedz mantotā atbilde, nevis aizguvums. Praksē šādas vadlīnijas ievērot un pēc tām vadīties nav viegli paveicams uzdevums un leksikogrāfam, apstrādājot augu nosaukumus, nereti katrā atsevišķā gadījumā ir jāpieņem arī nereglamentēti lēmumi.

Turpmāk analizētas angļisko, krievisko un vācisko augu nosaukumu latviskās atbilstmes visās pētījumam izraudzītajās vārdnīcās. Šim nolūkam izveidotas 2 tabulas. Pirmajā tabulā apkopoti 10 dažādi brīvi izvēlēti vispārzināmu augu nosaukumi un analizētas angļisko, krievisko un vācisko augu nosaukumu vārdnīcās dotās latviskās atbilstmes (sk. 4. pielikuma 1. tabulu). Otrajā tabulā apkopoti 10 dažādi brīvi izvēlēti mazāk pazīstamu augu nosaukumi un analizētas angļisko, krievisko un vācisko augu nosaukumu latviskās atbilstmes pētījumam izraudzītajās vārdnīcās (sk. 4. pielikuma 2. tabulu). Latviskie augu nosaukumi aplūkoti, salīdzinot tos visu analizēto valodu pāru senākajās vārdnīcās – ALV 1957, KLV 1950 un VLV 1954 – ar atbilstmēm, kādas dotas jaunākajās visu valodu pāru vārdnīcās – ALV 2000, KLV 1997, VLV 2002. Angliskajiem, krieviskajiem un vāciskajiem augu nosaukumiem vārdnīcās dotās latviskās atbilstmes analizētas pēc šādiem aspektiem:

- 1) vai ir pievienotas norādes par vārda lietojuma jomu – botānika (saīsinājums „bot.”), vai ir dotas vēl kādas papildu norādes nozīmju konkretizēšanai;
- 2) vai dotās latviskās atbilstmes ņemtas no vārdnīcas sagatavošanas laikā pieejamās speciālās literatūras;
- 3) vai dota viena vai vairākas latvisko nosaukumu atbilstmes.

Vispārzināmu augu nosaukumu atspoguļojuma analīze vārdnīcā

Turpmāk analizēti 10 dažādu brīvi izraudzītu augu nosaukumu (*ābeles, ceriņi, kadiķi, kreimene, parastā kukurūza, peonijas, pīlādži, rozes, saulgriezes,*

sniegpulkstenītes) latvisko atbilstmju atspoguļojums analizētajās vārdnīcās (sk. 4. pielikuma 1. tabulā).

Norāde par vārda lietojuma jomu

4. pielikuma 1. tabulā apkopotajā materiālā redzams, ka ALV 1957 norāde par lietojuma jomu pievienota tikai vienam auga nosaukumam – *sniegpulkstenīte*, bet KLV 1950 norāde par vārda lietojuma jomu (botānikā) pievienota gandrīz visiem augu nosaukumiem, izņemot *rozēs*, bet VLV 1954 – tāda ir sešiem no 10 tabulā apkopotajiem augu nosaukumiem, turklāt nav ievērota konsekvence visas vārdnīcas ietvaros, piemēram, vācu *Vogelbeerbaum* latviskajām atbilstmēm – *pīlādzis*, *sērmūkslis* – šāda norāde nav pievienota, bet *Droselbeere* un *Eberesche* latviskajām atbilstmēm šāda norāde ir pievienota – *bot. pīlādzis*, *sērmūkslis*. Pārējie 4. pielikuma 1. tabulā apkopotie augu nosaukumi, pēc vārdnīcu sastādītāju uzskata, ir, domājams, vispārzināmu augu nosaukumi, kam šāda norāde nav nepieciešama.

Visu valodu pāru jaunākajos pētījumam atlasītajos vārdnīcu izdevumos norādes par vārdu lietojuma jomu ALV 2000 un KLV 1997 nav pievienotas nevienai latviskajai atbilstmei, bet VLV 2002 tās pievienotas tikai divām svešvalodas augu nosaukumu latviskajām atbilstmēm: *peonija* un *sniegpulkstenīte*. Norāžu par lietojuma jomu nepievienošanu jaunākajās vārdnīcās varētu skaidrot ar to, ka savulaik par mazāk zināmiem uzskatīti augu nosaukumi kļuvuši par vispārlietojamās leksikas daļu un tiem, pēc vārdnīcu sastādītāju domām, vairs nav jāpievieno papildu norāde par lietojuma jomu.

Abās analizētajās krievu-latviešu vārdnīcās jānorāda uz kādu pozitīvu aspektu: šajās vārdnīcās tiek pievienotas papildu norādes krieviskajiem augu nosaukumiem, piemēram, KLV 1950 un KLV 1997 pie krieviskā *подсолнух* tā ir norāde, ka šis auga nosaukums ir sarunvalodas vārds, bet KLV 1997 krieviskajam *маус* – norāde, ka šis vārds uzskatāms par novecojušu, tas ir būtiski vārdnīcas lietotājam. KLV 1997 krieviskajam *рябина*^a pievienota papildu norāde, ka ar šo vārdu tiek apzīmēts koks. Arī ALV 1957 un ALV 2000 ir raksturīga papildu konkretizējošu norāžu pievienošana, piemēram, pie angļiskā *corn* – norāde, ka šis vārds ir amerikānisms.

Latvisko atbilstmju pārbaude sarakstos speciālajā nozares literatūrā

Aplūkojot 4. pielikuma 1. tabulā apkopotos piemērus, jāsecina, ka lielākajai daļai jeb 8 piemēros no 10 tabulā apkopoto augu angļiskajiem, krieviskajiem un vāciskajiem

nosaukumiem ir dotas 2 latviskās atbilstes, piemēram, ALV 1957 angļiskā *sunflower* latviskā atbilstes ir *saulespuķe*, *saulgrieze*, tāpat kā KLV 1950 krievisko *подсолнечник* un *подсолнух* latviskās atbilstes. VLV 1954 vāciskā *Sonnenblume* latviskās atbilstes ir *saulgrieze*, *saulespuķe*. Lai gan P. Galenieks „Botaniskajā vārdnīcā” dod tikai vienu šī auga nosaukumu – *saulgrieze* (GalBV 1950, 54), tomēr angļu-latviešu un krievu-latviešu vārdnīcu sastādītāji, iespējams, vadījušies nevis pēc botānikas speciālās literatūras, bet pēc tā nosaukuma, kas norādīts valodniecības literatūrā, jo „Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīcā” (LVPV 1951, 172) kā pirmais nosaukums dots tieši *saulespuķe*, aiz tā pievienots arī *saulgrieze*. Jaunākajās pētījumā analizētajās vārdnīcās tendence dot abus iepriekš minētos latviskos augu nosaukumus saglabājas visās analizētajās vārdnīcās. Tikai VLV 2002, tāpat kā VLV 1954, kā vāciskā *Sonnenblume* pirmo latvisko atbilstmi piedāvā *saulgrieze*, bet otru – *saulespuķe*, kas ir apvidvārds (LVAV 2003, 336), tomēr šādu konkretizējošu norādi, kas būtu ļoti vēlama, šim nosaukumam vārdnīcu sastādītāji nepievieno. Arī latviskie nosaukumi *pīlādzis* un *sērmūkslis* tiek doti visās analizētajās vārdnīcās, izņemot ALV 2000, kur angļisko *quicken*^b, *rowan*, *service*^a, *mountain ash* latviskā atbilstme ir tikai *pīlādzis*. Lai gan P. Galenieka vārdnīcā (GalBV 1950, 55) augu ģints, kuras latīniskais nosaukums ir *Sorbus*, pamatnosaukums dots *sērmūksis*, tomēr visās senākajās analizētajās vārdnīcās doti latviskie nosaukumi – *pīlādzis* un *sērmūkslis*. „Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīcā” doti divi šī auga nosaukumi – *pīlādzis* (LVPV 1951, 148) un *sērmūkslis* (LVPV 1951, 175) –, pēc tās, iespējams, VLV 1954 un ALV 1957 sastādītāji ir vadījušies. Līdzīgi latviskās atbilstes vārdnīcās izvēlētas arī peonijām. KLV 1950 krieviskā *нуон* un VLV 1954 vāciskā *Päonie* dotas latviskās atbilstes *peonija*, *pujene*, turpretī ALV 1957 kā angļiskā *peony* latvisko atbilstmi piedāvā tikai *peonija*, tas kā pamatnosaukums dots arī botānikas speciālajā literatūrā (GalBV 1950, 47). Visās jaunākajās pētījumā izraudzītajās vārdnīcās apvidvārds *pujene* (LVAN 2003, 267) vairs nav pievienots. VLV 1954 vienas vārdnīcas ietvaros raksturīga nekonsekvence, jo vācu *Päonie* kā latviskās atbilstes dotas *peonija*, *pujene*, savukārt vāciskā nosaukuma *Pfingstrose* latviskā atbilstme ir *peonija*. Konsekvences neievērošana viena auga atspoguļojumā vienas vārdnīcas ietvaros raksturīga arī ALV 1957 (pīlādžu, kadiķu, kukurūzas latvisko atbilstmju piedāvājumā), kā arī VLV 1954 (pīlādžu un kukurūzas latvisko atbilstmju atspoguļojumā) un ALV 2000 (kreimeņu un kukurūzas latvisko atbilstmju piedāvājumā).

Tendence jaunākajās analizētajās vārdnīcās dot tikai vienu latvisko atbilstmi vērojama sniegpulkstenīšu atspoguļojumā. Lai gan P. Galeniēks (GalBV 1950, 58) ieteic vienu nosaukumu augu ģintij, kuras latīniskais nosaukums ir *Galanthus* – *sniegpulkstenītes*, tomēr KLV 1950 krieviskā nosaukuma *подснежник* latviskās atbildmes ir *sniegpulkstenīte*, *sniegpulkstenītis*. Visās vārdnīcās (ALV 1957; VLV 1954; ALV 2000; KLV 1997 un VLV 2002) angļisko, krievisko un vācisko šī auga nosaukumu latviskā atbilde attiecīgi ir *sniegpulkstenīte*.

Viena vai vairākas latviskās augu nosaukumu atbildmes

Viena no īpatnībām, kas raksturo latviskos augu nosaukumus, ir lielā nosaukumu daudzveidība. Senākajos vārdnīcu izdevumos 4 līdz 6 gadījumos no 10 analizētajiem piemēriem doti divi vai vairāki latviskie augu nosaukumi, piemēram, *pīlādzis* un *sērmūkslis*, *peonija* un *pujene*, *maiss* un *kukurūza*, *saulespuķe* un *saulgrieze*, *paeglis* un *kadiķis*, *kreimene*, *maijspulkstenīte* un *maijspuķīte*, turklāt šie nosaukumi nav līdzvērtīgi sinonīmi ar vienādu neitrālu nozīmi. Arī te, kā analizēts iepriekš, atsevišķos gadījumos vērojama nekonsekvenca vienas vārdnīcas ietvaros, piemēram, ALV 1957 angļiskā *juniper* latviskā atbilde dota – *paeglis*, *kadiķis*, bet *cade* – tikai *paeglis*. Šie piemēri liek domāt, ka vārdnīcu sastādītāji nav vadījušies pēc vienas konkrētas shēmas jeb parauga viena auga dažādu nosaukumu atspoguļojumā.

Jaunākajās pētījumā analizētajās vārdnīcās vienīgi *peoniju* tautā lietots nosaukums *pujenes* un *kreimeņu* nosaukums *maijspulkstenītis* vairs nav dots, bet pārējos gadījumos tendence dot divus latviskos nosaukumus kā, piemēram, *paeglis* un *kadiķis*, *saulespuķe* un *saulgrieze*, kā arī *kreimene* un *maijspuķīte* saglabājas. 4. pielikuma 1. tabulā apkopotais materiāls atspoguļo, ka ALV 2000 sastādītāji savā vārdnīcā nepiedāvā otru *pīlādžu* nosaukumu *sērmūkšļi*. Aplūkojot „Latviešu valodas dialektu atlanta” kartes, jāsecina, ka abi šie nosaukumi ar to variantiem ir vienlīdz plaši izplatīti (LVDA 1999, 5.–7. karte) un abus lieto literāros tekstos. Līdzīgi ir ar nosaukumiem *paeglis* un *kadiķis* (LVDA 1999, 9. karte), jo abu lietojums ir aptuveni līdzvērtīgs.

Secināms, ka lielākajai daļai 4. pielikuma 1. tabulā apkopoto svešvalodas augu nosaukumu dotas oficiālās latviskās augu nosaukumu atbildmes, turklāt daļai nosaukumu papildus doti arī tā dēvētie tautā lietotie nosaukumi, piemēram, *pujenes*, *saulespuķes*. 4. pielikuma 1. tabulā apkopotais materiāls liecina, ka katrā atsevišķā vārdnīcā augu nosaukumu atspoguļojums ir atšķirīgs. Vērojama tendence jaunākajās vārdnīcās vispārzināmiem augu nosaukumiem nepievienot norādi par vārda lietojuma jomu.

Papildu norādes, kas raksturo vai specificē svešvalodas auga nosaukumu, pievienotas abās krievu-latviešu un angļu-latviešu vārdnīcās.

Mazāk pazīstamu augu nosaukumu atspoguļojuma analīze vārdnīcā

Promocijas darba 4. pielikuma 2. tabulā apkopots 10 dažādu mazāk pazīstamu augu nosaukumu (*bukši, irbulenes, irbenes, lapegles, pulkstenītes, rododendri, spriganes, tūjas, uzpirkstītes, vilkābeles*) atspoguļojums analizētajās vārdnīcās. Tālāk seko šo vārdu analīze pēc izvēlētajiem kritērijiem.

Norādes par lietojuma jomu

4. pielikuma 2. tabulā apkopotajos piemēros redzams, ka senākajos vārdnīcu izdevumos gandrīz pie visām latviskajām atbilstmēm dota norāde par vārda lietojuma jomu botānikā – saīsinājums „bot.”. Tomēr jāpiebilst, ka ALV 1957 un VLV 1954 nav ievērota norāžu pievienošanas konsekvence, jo ALV 1957 divos gadījumos pie nosaukuma *pulkstenīte* norāde par lietojuma jomu ir pievienota, bet vienā (pie angļu *bluebell* latviskās atbilstmes) nav. Savukārt četros gadījumos VLV 1954 pie nosaukuma *vilkābele* šī konkretizējošā norāde ir pievienota, bet vienā (pie vācu *Aarkirsche* latviskās atbilstmes) šādas norādes nav. Vienas vārdnīcas ietvaros norāžu pievienošanas nekonsekvence attiecināma arī uz pētījumā analizētajām jaunākajām vārdnīcām, piemēram, ALV 2000 pie angļu *box-wood* latviskās atbilstmes norāde ir pievienota, bet pie angļu *box^c* latviskās atbilstmes – nav. Līdzīgi gadījumi ar lietojuma jomu konkretizējošām norādēm jaunākajās analizētajās vārdnīcās ir arī pie nosaukuma *pulkstenīte* ALV 2000 un pie nosaukuma *vilkābele* VLV 2002 (divos gadījumos norāde ir pievienota, bet vienā (pie vācu *Weißdorn* latviskā nosaukuma) – nav). Šī nekonsekvence liecina par to, ka vārdnīcu sastādītājiem nav bijis konkrētu vadlīniju par šādu norāžu pievienošanu.

KLV 1997 analizētajiem piemēriem pievienots vismazāk norāžu par vārda lietojuma jomu. Ja pie nosaukumiem *rododendrs, irbulene, spriganes, lapegle* ALV 2000 un VLV 2002 norāde par lietojuma jomu ir pievienota, tad KLV 1997 šādas norādes nav. Tas liecina, ka jaunāko vārdnīcu izdevumu sastādītājiem ir bijuši atšķirīgi uzskati par to, vai šo augu nosaukumus vārdnīcas lietotājs varētu uzskatīt par vispārzināmiem un vai tiem šāda norāde ir jāpievieno. Jaunākajās visu valodu pāru vārdnīcās norādes par lietojuma jomu botānikā latviskajiem augu nosaukumiem pievienotas retāk nekā senākajos pētījumā analizētajos vārdnīcu izdevumos. VLV 2002

šīs norādes pievienotas nekonekventi auga nosaukumam *tūja* jeb *dzīvībaskoks*, jo pie vācu *Lebensbaum* latviskajām atbilstēm šāda norāde ir, savukārt pie vācu *Thuja* latviskajām atbilstēm – nav. Arī ALV 2000 nekonekvence lietojuma jomas norāžu pievienošanā konstatēta latviskajam nosaukumam *pulkstenīte*. Savukārt augu nosaukumi – *buksis*, *irbenājs*, *tūja*, *dzīvībaskoks* – doti bez šādas norādes. Norāžu nepievienošana varētu būt skaidrojama ar to, ka šos augu nosaukumus vārdnīcu sastādītāji uzskata par vispārzināmiem un tiem papildu norādes nav jāpievieno. Nekonekvences iemesls, domājams, ir nepietiekamas leksikogrāfiskās apstrādes rezultāts, kā arī ir iespējams, ka viss vārdnīcā iekļaujamo augu nosaukumu saraksts nav caurskatīts atsevišķi no vārdnīcā iekļaujamo vārdu kopuma, jo šādā gadījumā būtu redzams, ka viens augs vienas vārdnīcas ietvaros atspoguļots atšķirīgi.

Citas papildu konkretizējošas norādes analizētajiem piemēriem dotas divos gadījumos. ALV 1957 angļiskā *bluebell* latviskajai atbilstmei pievienots paskaidrojums, ka ar šo nosaukumu Anglijas ziemeļos apzīmē pulkstenītes, bet ALV 2000 šāda papildu norāde nav pievienota. KLV 1997 pie krievu *калина* iekavās dots papildu skaidrojums, ka ar šo vārdu saprot krūmu. No aplūkotajiem piemēriem secināms, ka vispārīgajās divvalodu tulkojošajās vārdnīcās nav izveidojusies tradīcija plašāk izmantot dažādus papildu paskaidrojumus atbilstmju konkretizēšanai, lai gan atsevišķos gadījumos tas būtu vēlams, piemēram, ja vārdnīcā tiek dotas divas latviskās atbildes.

Latvisko atbilstmju pārbaude sarakstos speciālajā nozares literatūrā

Promocijas darba 4. pielikuma 2. tabulā apkopotais materiāls liecina, ka daži vārdnīcās iekļautie latviskie augu nosaukumi nav salīdzināti ar tiem augu nosaukumiem, kas atrodami vārdnīcas sagatavošanas laikā aktuālajā botānikas speciālajā literatūrā. Piemēram, ALV 1957 un KLV 1950 dots auga nosaukums *uzpirkstenes*, lai gan P. Galenieks 1950. gada „Botaniskajā vārdnīcā” (GalBV 1950, 63) iekļāvis nosaukumu *uzpirkstītes* (lat. *Digitalis*), kas ALV 1957 sastādītājiem būtu bijis jāņem vērā. KLV 1950 sastādītāji šo nosaukumu varēja vārdnīcā neiekļaut, jo „Botaniskā vārdnīca” un šī krievu-latviešu vārdnīca ir izdotas vienā gadā. Turklāt P. Galenieka 1945. gadā izdotajā mācību grāmatā „Botanika” (Galenieks 1945, 271) ir lietots nosaukums *uzpirkstenis*, bet 1947. gadā izdotajā P. Dindoņa darbā „Puķkopība” (Dindonis 1947, 81) ir nosaukums *uzpirkstenes*, ko, domājams, vārdnīcu sastādītāji ir izvēlējušies. Jāpiebilst, ka KLV 1950 šis augs atspoguļots atšķirīgi divos dažādos gadījumos ar diviem

dažādiem nosaukumiem – *digitals* un *uzpirkstenes* – un nav ievērots konsekventas atspoguļošanas princips vienas vārdnīcas ietvaros.

Nekonsekvence terminoloģisko un neterminoloģisko latvisko nosaukumu iekļaušanā vārdnīcā saglabājas arī jaunākajās analizētajās vārdnīcās, piemēram, ALV 2000 angļiskajam *bell-flower* kā vienīgā latviskā atbilde dota *zvaniņš*, kas nav auga (lat. *Campanula*) oficiālais, terminoloģiskais nosaukums, kamēr kā *bluebell*, *campanula* un *harebell* atbilde dots oficiālais, terminoloģiskais nosaukums latviešu valodā – *pulkstenīte* (lat. *Campanula*) (Term9 1973, 220). *Zvaniņš* ir apvidvārds (LVAN 2003, 300), ar kuru var apzīmēt vēl vairākus citus augus. Šajā gadījumā vārdnīcā tas būtu jānorāda, kā arī jādod oficiālais auga latviskais nosaukums. Šie piemēri ļauj secināt, ka vārdnīcā ietvertais augu nosaukumu kopums nav caurskatīts viss kopumā un nav bijis vienotas koncepcijas latvisko atbilstmju izvēlē visā vārdnīcā.

ALV 1957 un KLV 1950 dots auga latviskais nosaukums *buksuss*, bet P. Galenieka „Botaniskajā vārdnīcā” (GalBV 1950, 12) ir forma *buksis* (lat. *Buxus*). KLV 1950 sastādītāji šo P. Galenieka „Botanisko vārdnīcu” vēl nevarēja izmantot, bet ALV 1957 vārdnīcas sastādītāji tajā atrodamo auga nosaukumu nav ņēmuši vērā. VLV 1954 vāciskā *Buchsbaum* latviskā atbilde ir *buksis*, savukārt VLV 2002 šis auga nosaukums nav iekļauts. ALV 2000 angļisko *box* un *box-wood* latviskais nosaukums *buksuss* nav pārbaudīts speciālajā literatūrā, jo, piemēram, 1973. gadā izdotajā „Agronomijas terminu vārdnīcā” (Term9 1973, 60) šī auga nosaukums ir dots kā *buksis*. Arī KLV 1997 šis augs atspoguļots atšķirīgi, dodot divus dažādus latvisko nosaukumu variantus: krievu *букс* atbilde ir dota *buksis*, bet krievu *самуум* – kā *buksuss*. Šie piemēri ļauj secināt, ka arī jaunāko pētījumā analizēto vārdnīcu sastādītāji nav ņēmuši vērā speciālajā literatūrā lietotos latviskos augu nosaukumus.

Nevienā no senākajām pētījumam atlasītajām vārdnīcām nav ievietots P. Galenieka (GalBV 1950, 52) piedāvātais nosaukums *rododendrs* (lat. *Rhododendron*). ALV 1957 un VLV 1954 sastādītāji acīmredzot izmantojuši 1951. gadā izdoto „Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīcu” (LVPV 1951, 166), kurā dots nosaukums *rododendrons*. Šajā piemērā redzams, ka vārdnīcu sastādītāji vadās pēc valodniecības speciālās literatūras avotiem, lai gan jāpiebilst, ka nostiprinājusies ir tieši P. Galenieka dotā forma *rododendrs*. Reizēm šādi procesi par viena vai otra auga nosaukuma varianta ieviešanos ir grūti izskaidrojami. Iespējams, ka nozares speciālisti vairāk lietojuši P. Galenieka īso variantu *rododendrs* un tāpēc ieviesies šis variants. Visās jaunākajās pētījumā analizētajās vārdnīcās dots nosaukums *rododendrs*.

Vairākiem tabulā apkopotajiem angļiskajiem, krieviskajiem un vāciskajiem augu nosaukumiem ir divas latviskās atbilstmes, un šie gadījumi aprakstīti turpmāk.

Viena vai vairākas latviskās augu nosaukumu atbilstmes

Promocijas darba 4. pielikuma 2. tabulā apkopotais materiāls liecina, ka senāko pētījumam atlasīto vārdnīcu sastādītāji kā angļisko, krievisko, vācisko augu nosaukumu latviskās atbilstmes piecos gadījumos no desmit piedāvā divus latviskos augu nosaukumus, piemēram, *tūja* un *dzīvībaskoks*, *paērķšķis* un *vilkābele*, *lapegle* un *skujsmete*, bet šī tendence ir nevienmērīga: kādā no analizētajām vārdnīcām ir doti divi latviskie nosaukumi, citā – viens. Vairāku latvisko atbilstmju gadījumā būtu vēlams norādīt vārdnīcas lietošanas instrukcijā, ka oficiāli pieņemtie termini doti pirmie, vai pievienot norādes par ieteicamāko no dotajām atbilstmēm. Tas vārdnīcas lietotājam palīdzētu izšķirties, kuru no piedāvātajām atbilstmēm izvēlēties: tulkojot daiļdarbu, tulkotāja izvēle var būt brīvāka, bet, tulkojot zinātnisku rakstu, nepieciešama precīza mērķvalodas atbilstme. Dažreiz leksikogrāfam sinonīmisko latvisko nosaukumu jautājums jārisina, izmantojot pētījumus dialektoloģijā. „Latviešu valodas dialektu atlantā” (LVDA 1999) leksikai veltītajā daļā ietverts plašs floras un faunas materiāls. Piemēram, „Latviešu literārās valodas vārdnīcā” (LLVV6₁ 1986, 129) pie auga nosaukuma *paērķšķis* dota norāde „apvidvārds”, bet ALV 1957 un KLV 1950 šis nosaukums dots kā pirmais no divām latviskajām atbilstmēm. KLV 1997 kā krievu *боярышник* latvisko atbilstmi piedāvā tikai *vilkābele*, ALV 2000, tāpat kā ALV 1957, dotas divas latviskās atbilstmes: kā pirmo nosaukumu dodot apvidvārdu *paērķšķis*, bet kā otru – *vilkābele*. Šajos gadījumos ļoti vēlams būtu papildu norādes pie katras latviskās atbilstmes. Reizēm auga neoficiālais jeb tautā lietotais latviskais nosaukums tiek lietots biežāk nekā terminoloģiskais nosaukums, tāpēc šādos gadījumos būtu vēlams konkretizējošu norāžu pievienošana.

Iepriekš atspoguļotajā un analizētajā valodas materiālā iezīmējas tendence, ka pirmā vārdnīcās dotā latviskā atbilstme ir burtisks svešvalodas augu nosaukuma tulkojums jeb kalks, piemēram, VLV 2002 vācu *Lebensbaum* atbilstmes latviski dotas šādas – *dzīvībaskoks*, *tūja* –, bet vācu *Thuja* – *tūja*, *dzīvībaskoks*, kur kā pirmā atbilstme dots aizguvums. Analizētajā materiālā atspoguļojas tā dēvētā „leksikogrāfiskās inerces” (Baldunčiks 2012b, 150; Baldunčiks 2015, 17) tendence, kad vārds mehāniski tiek pārcelts no kāda avota vārdnīcā bez pārbaudes, vai tādu reāli lieto vai nelieto, piemēram, KLV 1950 krievu *дигиталис* latviskā atbilstme dota *digitals*, bet šajā pašā vārdnīcā

krievu *наперстянка* latviskais nosaukums ir *uzpirkstenes*. Šī tendence nav raksturīga VLV 1954 analizētajos piemēros, kur vācu *Alm[en]rausch* un *Alpenrose* dotas latviskās atbilstmes *rododendrons*, *alpu roze* un vācu *Lärche* ar latviskajām atbilstmēm – *lapegle*, *skujmete*. Tāpat latviskās atbilstmes dotas arī VLV 2002 un KLV 1997 krievu *лиственница*.

Iepriekš promocijas darba 4. pielikumā 1. un 2. tabulā apkopotais un analizētais valodas materiāls liecina, ka nav saskatāmas noteiktas vadlīnijas, pēc kurām vārdnīcu sastādītāji ir vadījušies, pievienojot papildu norādi par lietojuma jomu botānikā. Arī vienas vārdnīcas ietvaros konstatēta nekoncekvence šo norāžu pievienošanā kā senākajās, tā arī jaunākajās pētījumā analizētajās vārdnīcās. Nekoncekvenci vārdu lietojuma sfēras resp. nozares norāžu pievienošanā uzsver arī I. Jansone, recenzējot 1997. gadā izdoto „Latviešu-angļu vārdnīcu” (sk. Jansone 1998, 263). Ne visos gadījumos kā pirmā latviskā atbilde ir dots oficiālais jeb terminoloģiskais auga nosaukums. Daļai angļisko, krievisko un vācisko augu nosaukumu vārdnīcu sastādītāji piedāvā divus vai vairākus latvisko atbilstmju paralēlos nosaukumus, kas apliecina plašo augu nosaukumu sinonīmiju latviešu valodā. Atsevišķos gadījumos, dodot divas latviskās atbilstmes, papildu norāžu pievienošana būtu ļoti vēlama. Vairāki iepriekš analizētie piemēri ļauj secināt, ka vārdnīcās ietvertie augu nosaukumu kopumi nav rediģēti atsevišķi no visa pārējā vārdnīcā iekļautā leksikas materiāla, jo pat vienas vārdnīcas ietvaros konstatēts latvisko atbilstmju nekoncekvents atspoguļojums, kā pirmo atbilstmi dodot burtisku avotvalodas auga nosaukuma tulkojumu latviešu valodā.

4.6. Pārskats par latvisko augu nosaukumu izmaiņām vārddarināšanas aspektā – vārdkopu apvienošana saliktenos

Viens no leksikogrāfa uzdevumiem ir fiksēt, izvērtēt un atspoguļot vārdnīcā valodas pārmaiņas. Izvērtējums attiecināms gan uz avotvalodas leksiku, gan arī uz mērķvalodas valodas vienībām. Šajā apakšnodaļā sniegts pārskats tikai par tiem gadījumiem, kur senākajos vārdnīcu izdevumos latviskais auga nosaukums dots kā divu vārdu vārdkopa, bet jaunākajās vārdnīcās kā saliktenis. Aplūkojot no vārdnīcām ekscerpētos latviskos augu nosaukumus, redzama tendence, ka latviskie augu nosaukumi vairākos gadījumos abās izraudzītajās viena valodas pāra vārdnīcās atšķiras: senākajā

vārdnīcas izdevumā latviskā atbilde dota kā divu vārdu vārdkopa, bet jaunākajā – kā saliktenis.

Vārdkopu apvienošana saliktenos tiek uzskatīta par vienu no valodas attīstības tendencēm. V. Skujiņa norāda, ka latviešu zinātniskajā terminoloģijā saliktenītermini ir īpaši produktīvi (Skujiņa 1993, 88). Vārdkopas savienojot, palielinās apzīmējuma terminoloģiskums (Baldunčiks 2006, 261; 2014, 14–32). Saliktenim ir raksturīgas nozīmju nianšes, kādu nav tā veidojošo vārdu savienojumam, jo saliktenim ir augstāka abstrakcijas pakāpe nekā vārdu savienojumam (Kvašīte 2003, 91). Terminoloģijā saliktenīterminu produktivitāte ir skaidrojama ar vajadzību pēc formas īsuma un semantiskās precizitātes (Helviga 2012, 131).

Salikteni uzskatāmi par raksturīgu latviešu valodas leksikas slāni, un tendence vārdkopu apvienot saliktenī vērojama visās analizētajās vārdnīcās. Šādi piemēri no abām ALV apkopotā 22. tabulā, un tādi ir 13. Tajā apkopotās latviskās augu nosaukumu atbildes pārbaudītas „Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrūnas vārdnīcā” (LVPPV b. g.), kas atspoguļotas kolonnā ar nosaukumu „LVPPV b. g.”.

22. tabula

Latviskie augu nosaukumi: vārdkopas un salikteni angļu-latviešu vārdnīcās

ALV 1957 ALV 2002	Latviskā atbilde ALV 1957	Latviskā atbilde ALV 2002	Latviskais auga nosaukums LVPPV b. g.
almond	1. mandeļu koks; 2. mandele	1. mandele; 2. mandeļkoks	mandeļkoks
banana	banānu koks	banānkoks	nav
bracken	ērgļa paparde	ērgļiparade	ērgļiparade
citron	1. citroni; 2. citrona koks	citronkoks	citronkoks
eglantine	meža roze	mežroze	mežroze
fig	1. vīģe, vīģu koks; 2. vīģe (auglis)	1. vīģe; 2. vīģeskoks	vīģeskoks
hollyhock	kāršu roze	kāršroze	kāršroze
kale	virziņu kāposti	virziņkāposti	virziņkāposts
mulberry	zīda koks	zīdkoks	zīdkoks
peach	persiku koks	persikkoks	nav
sandal (arī sandal wood) sandal ^b ; sandalwood	sandela koks	sandalkoks	nav
sweet pea	puķu zirnītis	puķzirnītis	puķzirnītis
talipot	vēdekļa palma	vēdekļpalma	vēdekļpalma

Piemēri no abām krievu-latviešu vārdnīcām, kur latviskie augu nosaukumi senākajā vārdnīcas izdevumā doti kā divu vārdu vārdkopa, bet jaunākajā – kā salikteni, apkopotā 23. tabulā. Šādi piemēri no abām analizētajām krievu-latviešu vārdnīcām tāpat kā no iepriekš aplūkotajām angļu-latviešu vārdnīcām ir 13.

Latviskie augu nosaukumi: vārdkopas un salikteņi no KLV

KLV 1950 KLV 1997	Latviskā atbilsme KLV 1950	Latviskā atbilsme KLV 1997	Latviskais auga nosaukums LVPPV b. g.
банановое дерево банан	<i>bot.</i> bananu koks	1. (<i>растение</i>) banāns, banānkoks	nav
верба	<i>bot.</i> kārkls, vītols; pūpolu vītols	(<i>дерево</i>) pūpolvītols; (<i>ветки</i>) pūpoli	pūpolvītols
виноградная лоза	vīna koks; vīna koka zars	vīnogulājs, vīnkoks	vīnkoks
душистый горошек	<i>bot.</i> puķu zirnīši	<i>bot.</i> puķzirnīši	puķzirnītis
земляной орех	<i>bot.</i> zemes rieksts	zemesrieksts	zemesrieksts
кокос кокосовая пальма	<i>bot.</i> 1. kokosa palma	kokospalma	kokospalma
лавр	<i>bot.</i> lauru koks	1. <i>bot.</i> laurs, laurkoks	nav
миндаль	v. 1. <i>bot.</i> mandeļu koks	m. 1. (<i>дерево</i>) mandeļkoks	mandeļkoks
миндальное дерево	mandeļu koks	mandeļkoks	mandeļkoks
пробковый дуб	1. <i>bot.</i> korķa ozols	<i>bot.</i> korķozols	korķozols
хинное дерево	<i>bot.</i> chinina koks, chinchona	hinīnkoks	hinīnkoks
шелковица	<i>bot.</i> zīda koks	<i>bot.</i> zīdkoks	zīdkoks
шиповник	<i>bot.</i> meža roze, mežroze, mežrozīte, savvaļas roze	mežroze	mežroze

Gan no angļu-latviešu, gan no krievu-latviešu vārdnīcām 22. un 23. tabulā apkopotais valodas materiāls raksturo valodas attīstības virzienu apmēram pusgadsimta laikā, un tas liecina par tendenci jaunākajās vārdnīcās vārdkopas apvienot salikteņos.

Arī no vācu-latviešu vārdnīcām ir šādi piemēri, kas apkopoti 24. tabulā.

Latviskie augu nosaukumi: vārdkopas un salikteņi vācu-latviešu vārdnīcās

VLV 1954 VLV 2002	Latviskā atbilsme VLV 1954	Latviskā atbilsme VLV 2002	Latviskais auga nosaukums LVPPV b. g.
Blumenkohl, der	puķu kāposti, ziedu kāposti	ziedkāposti	ziedkāposts
Dornrose, die	meža roze, vilku roze, vilku būka	mežroze	mežroze
Erdnuß, die	zemes rieksts	zemesrieksts	zemesrieksts
Heckenrose, die	<i>bot.</i> meža roze	mežroze	mežroze
Heide[n]röschen, das	meža roze	mežroze	mežroze
Korkeiche, die	<i>bot.</i> korķa ozols	korķozols	korķozols
Lebensbaum, der	<i>bot.</i> dzīvības koks, tūja	<i>bot.</i> dzīvībaskoks, tūja	dzīvībaskoks
Schwarzwurzel, die	<i>bot.</i> melnā sakne	<i>bot.</i> melnsakne	melnsakne (augš)
Vogelkirsche, die	<i>bot.</i> saldaiss ķirsis	<i>bot.</i> (savvaļas) saldkirsis	nav
Wachsblume, die	1. <i>bot.</i> vaska koks, „vaska puķe”	1. <i>bot.</i> vaskapuķe	vaskapuķe
Weinstock, der	vīna koks, vīna krūms	vīnogulājs, vīnkoks	vīnkoks

Visi tabulā apkopotie latviskie augu nosaukumi VLV 1954 doti kā vārdkopas, bet VLV 2002 – kā salikteni. Pētījumā analizētajās vācu-latviešu vārdnīcās šādu piemēru ir 11. Visi 22. tabulā apkopotie latviskie augu nosaukumi no VLV 1954 un VLV 2002, tāpat kā no angļu-latviešu un krievu-latviešu vārdnīcām apkopotie latviskie augu nosaukumi, pārbaudīti „Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrūnas vārdnīcā” (LVPPV b. g.), un šajā vārdnīcā norādītais vārds attēlots tabulas kolonnā ar nosaukumu „LVPPV b. g.”. Arī 24. tabulā atlasītais valodas materiāls no vācu-latviešu vārdnīcām ļauj secināt, ka pētāmajā laika periodā ir vērojama tendence vārdkopas apvienot saliktenī. Arī valodas materiāls šajā tabulā liecina par tendenci VLV 2002 izvēlēties tikai salikteni, nevis atbilstošo vārdkopu vai dot abas formas: gan vārdkopu, gan salikteni.

Lai gan mūsdienu valodā nereti vērojams arī pretējs process – salikteņu sašķelšana un „dalīti tiek arī sen lietoti un daudzās vārdnīcās ietverti salikteni” (Baldunčiks 2010, 70), kas nav attiecināms uz normēto terminoloģiju, bet uz valodas praksi, kur izpaužas kontaktvalodas ietekme, tomēr šī pretējā tendence, salīdzinot ekscerpēto valodas materiālu no divvalodu vārdnīcām, netika novērota.

4.7. Pārskats par latvisko augu nosaukumu ortogrāfiskajām izmaiņām

Analizējot un salīdzinot vārdnīcu materiālu, kā arī veicot avotvalodas šķirklā vārdu un mērķvalodas vienību atlasī vārdnīcai, nepieciešams ņemt vērā arī pareizrakstības (ortogrāfiskās) izmaiņas gan vārdnīcas avotvalodā, gan mērķvalodā. Šajā promocijas darba apakšnodaļā sniegts ieskats latvisko augu nosaukumu izmaiņās ortogrāfiskajā aspektā. Latvisko augu nosaukumu ortogrāfiskās izmaiņas analizētajās vārdnīcās galvenokārt saistītas ar Latvijas PSR Ministru Padomes 1946. gada 5. jūnijā pieņemto lēmumu Nr. 480 „Par latviešu valodas pareizrakstības noteikumu apstiprināšanu” (LPSR MP lēmums Nr. 480, 1946). Iepriekš minētie noteikumi nosaka, ka vārdnīcās jāparedz un jāpaskaidro vispārīgie pareizrakstības likumu noteikumi un to izņēmumi. Savukārt 1957. gada 26. decembrī Latvijas PSR Ministru Padome pieņem lēmumu Nr. 602 „Par Latvijas PSR Ministru Padomes 1946. gada 5. jūnija lēmuma Nr. 480 daļēju grozīšanu”. Lēmums par pareizrakstības noteikumu grozīšanu balstās uz atziņu, ka latviešu literārajā valodā rakstībā atspoguļojama izruna, kas valodas praksē vērojama pārsvarā, lai to izplatītu un nostiprinātu ar rakstības palīdzību (LPSR MP lēmums Nr. 602, 1957). Pareizrakstības noteikumu grozījumi aprakstīti arī 1958. gadā izdotajā H. Bendika sakārtotajā „Svešvārdu pareizrakstības vārdnīcā”. Viņš norāda, ka

izrunas svārstību un nepietiekamo attīstības tendenču pētījumu dēļ atsevišķos gadījumos Pareizrakstības komisijai vienveidīgu rakstījumu noskaidrot nav izdevies. Šādos gadījumos pieļaujami rakstījumi ar garumzīmi un bez tās vienam un tam pašam vārdam, lai valodas prakse parādītu, kurš no rakstījumiem atbilst valodas attīstības tendencēm (Bendiks 1958, 91).

No vārdnīcām ekscerpētajā valodas materiālā novērota īso patskaņu (senākajā vārdnīcā) aizstāšana ar garajiem patskaņiem (jaunākajā vārdnīcā). Šie gadījumi no angļu-latviešu vārdnīcām apkopoti promocijas darba pielikumā (sk. 5.1., 5.2., 5.3. pielikumu). Ortogrāfiskās izmaiņas (senākajā vārdnīcas izdevumā latviskais auga nosaukums dots ar īso patskani, bet jaunākajā izdevumā to nomaina garais patskanis) konstatētas visu valodu pāru vārdnīcās. Vācu-latviešu vārdnīcās šādi gadījumi bija 22, krievu-latviešu vārdnīcās – 38, bet angļu-latviešu vārdnīcās – 30. No krievu-latviešu vārdnīcām apkopotajā materiālā 5.2. pielikumā redzams, ka viens auga nosaukums – *apinis* – neiekļaujas tendencē: senākajā vārdnīcas izdevumā latviskais auga nosaukums dots ar īso patskani, bet jaunākajā – to nomaina garais patskanis. KLV 1950 un KLV 1997 kā krieviskā *хмель* latviskā atbilde šis nosaukums dots ar garo „ī” – *apīnis* (KLV 1950) un *apīnis, apīni* (KLV 1997). Šāda rakstība dota arī P. Galenieka darbā „Botanika”, kas izdots 1945. gadā, un arī GalBV 1950. Savukārt 1951. gadā izdotajā „Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīcā” (LVPV 1951, 17) dotas abas formas – gan *apinis*, gan *apīnis*. Abās angļu-latviešu un vācu-latviešu vārdnīcās šis auga nosaukums dots ar īso „i”. LVPPV b. g. šī vārda rakstība dota ar īso patskani „i”, kas KLV 1997 nezināmu iemeslu dēļ nav ņemts vērā. 5.3. pielikumā apkopotajā no vācu-latviešu vārdnīcām ekscerpētajā valodas materiālā divi vārdu rakstījumi ar garumzīmi un bez tās jaunākajā vārdnīcā netika konstatēti, tas ļauj secināt, ka nostiprinājies normatīvais variants ar garumzīmi.

Atsevišķi apskatāma grupa tādu augu nosaukumu, kuru rakstījumā burtus *ch* (senākajā vārdnīcā) nomaina *h* (jaunākajā vārdnīcā) saskaņā ar Latvijas PSR Ministru padomes 1957. gada 26. decembrī pieņemto lēmumu par latviešu valodas pareizrakstības noteikumu daļēju grozīšanu, kurā norādīts, ka burtu kopa *ch* turpmāk rakstāma tajos gadījumos, kur tā apzīmē divas atsevišķas skaņas (LPSR MP lēmums Nr. 602, 1957). Šīs izmaiņas latviskajos augu nosaukumos senākajās un jaunākajās pētījumā analizētajās angļu-latviešu vārdnīcās apkopotas 5.4. pielikumā. No krievu-latviešu vārdnīcām ekscerpētajos latviskajos augu nosaukumos konstatētās ortogrāfiskās izmaiņas, kur burtus *ch* (KLV 1950) nomaina *h* (KLV 1997) apkopotas 5.5. pielikumā. Vācu-latviešu

vārdnīcās šāds nosaukums ir vācu *Orchidee, die* latviskā atbilde *orchideja* (VLV 1954) un *orhideja* (VLV 2002). Divu nosaukumu – vācu *Fenchel* latviskā atbilde *fenchels* (VLV 1954) un vācu *Chinabaum* latviskā atbildes *chinina koks* (VLV 1954) izmaiņām jaunākajā vārdnīcā nav iespējams izsekot, jo šie nosaukumi pētījumā analizētajā VLV 2002 nav iekļauti.

Dažu latvisko augu nosaukumu rakstībā, kur vārdā bijis viens līdzskanis „n”, jaunākajās atlasītajās vārdnīcās ir šī līdzskaņa dubultojums, piemēram, KLV valodas materiālā, kur krieviskā *хна* latviskā atbilde KLV 1950 ir *hena*, bet KLV 1997 – *henna*. ALV 1957 angļiskā *zinnia* latviskā atbilde ir *cinija*, bet ALV 2000 – *cinnija*.

Atsevišķi aplūkoti latviskie augu nosaukumi, kuriem konstatētas morfoloģiskas pārmaiņas gan senākajās, gan jaunākajās vārdnīcās. Tie ir augu nosaukumi, kas senākajā vārdnīcā izdevumā doti ar vīriešu dzimtes izskaņu, bet jaunākajā – ar sieviešu dzimtes izskaņu. VLV 1954 vāciskā *Zyklamen, das* latviskā atbildes ir *ciklamens, alpu vijolīte*, bet VLV 2002 *ciklamena, alpu vijolīte*, ALV 1954 angļiskā *breakstone* dota latviskā atbilde *akmeņlauzis*, bet ALV 2000 – *akmeņlauze*, ALV 1957 angļiskā *plane^a* latviskā atbilde ir *platans*, bet ALV 2000 – *platāna*, KLV 1950 krieviskā *чинара* – *platans*, bet KLV 1997 – *platāna*. Vienā gadījumā konstatēta pretēja tendence, kur nosaukumu sieviešu dzimtē senākajā KLV nomaina nosaukums vīriešu dzimtē jaunākajā vārdnīcā: KLV 1950 krieviskā *подснежник* latviskā atbildes ir *sniegpulkstenīte, sniegpulkstenītis*, bet KLV 1997 – *sniegpulkstenītis*.

Jaunu vārdu ienākšana vārdu krājumā, vārdu ortogrāfiskās un izrunas izmaiņas skaidri saskatāmas, aplūkojot pārmaiņas plašākā laika periodā, un „nopietni pētījumi par valodas pārmaiņām prasa plašu valodas korpusa materiālu, jaunvārdu datubāzes un, iespējams, arī plašu sabiedrības slāņu valodas izjūtas pētījumus” (Veisbergs 2006, 139).

NOBEIGUMS UN SECINĀJUMI

Promocijas darbu veido četras savstarpēji saistītas nodaļas, un nobeiguma daļā ir sniegts īss galveno rezultātu kopsavilkums un pētījuma gaitā radušies secinājumi.

Pētījumā ir apkopota leksikogrāfu pieredze par pētījuma pamatjautājumu – leksikas atlasī vispārīgajām vārdnīcām. Leksikas atlase ir viens no svarīgākajiem un sarežģītākajiem jautājumiem leksikogrāfijā. Tā kā pētījumu par šādu tēmu metaleksikogrāfijā nav daudz, darba teorētiskā nozīme ir svarīga ne tikai latviešu, bet arī citu valodu leksikogrāfijā. Pētījumam izraudzīti augu nosaukumi, kas veido sarežģītāko speciālās leksikas daļu, kurai bez vispārplatītās un vispārzināmās daļas daļēji piemīt arī reģionālā savdabība. Lai izpētītu speciālās leksikas atlases praksi pārmaiņu procesā, kas ietver 50 gadu posmu, promocijas darbā analizētas 6 vārdnīcas trīs valodu pāros (angļu-latviešu, krievu-latviešu un vācu-latviešu).

Raksturojot pētījumam izraudzītās vārdnīcas, secināts, ka nav izveidojusies tradīcija vārdnīcu ievaddaļās dot norādes par vārdu atlasī vārdnīcā, taču šāda informācija būtu nozīmīga ne tikai vārdnīcas lietotājiem, bet arī turpmākiem metaleksikogrāfiskiem pētījumiem.

Teorētiskā materiāla izpētē secināts, ka būtiska ir pēc alfabētiskā principa sakārtotu šķirkļa vārdu sarakstu papildināšana ar tematisko (semantisko) lauku vienībām. Leksikogrāfam vārdnīcas izstrādes laikā ir jāveido speciālās leksikas vienību saraksti, kuru izstrādē būtiska ir aktualizējošo kontekstu izpēte: izstrādātie saraksti jāaktualizē un jāsalīdzina ar jaunākajiem dotumiem speciālajā literatūrā, vārdnīcās un periodiskajos izdevumos, kā arī jākonsultējas ar nozaru speciālistiem. Vārdnīcu sastādītājam ir nepieciešami vairāki tematiski saistītu leksikas vienību saraksti, ar kuriem papildināms vārdnīcai atlasītais vispārlietojamās leksikas materiāls.

Promocijas darba 3. nodaļā ir apkopoti tie aspekti, kas leksikogrāfam jāņem vērā darbā ar augu nosaukumiem vārdnīcā. Secināts, ka, neņemot vērā iepriekš minētos aspektus attiecībā uz augu nosaukumiem, vārdnīcas lietotājs ne vienmēr var saņemt korektu risinājumu mērķvalodā.

Pētījumā ir noteikts sešu pētījumam atlasīto vārdnīcu augu nosaukumu kopumu apjoms, kas ir 398 līdz 579 augu nosaukumi jeb 0,95 līdz 1,29% no vārdnīcās uzrādīto iekļauto šķirkļa vārdu skaita. Sadarbojoties ar botānikas nozares zinātnieku un botānikas skolotāju, aprakstīta optimāla augu nosaukumu pamatsaraksta izveides gaita vidēja apjoma vispārīgajai vārdnīcai. Izstrādātais augu nosaukumu pamatsaraksts ir nozari

reprezentējošu augu izlase bez piesaistes konkrētai valodai. Latviskie un latīniskie augu nosaukumi pamatsarakstā ir jāsaprot kā botānisko jēdzienu apzīmētāji. No vārdnīcām ekscerpēto augu nosaukumu saraksti salīdzināti ar izstrādāto augu nosaukumu sarakstu, vadoties pēc noteiktajiem latīniskajiem augu nosaukumiem. Ar šādu promocijas darbā izmantoto augu nosaukumu kopumu analīzes metodi iespējams veikt atlasē analīzi vārdnīcās, kur latviešu valoda ir mērķvaloda. Augu nosaukumu pamatsaraksts darbam ar vispārīgajām angļu-latviešu, krievu-latviešu un vācu-latviešu vārdnīcām ir izstrādāts, galvenokārt vadoties pēc latviešu adresāta redzējuma. Augu nosaukumu pamatsaraksta izstrādē izmantots t.s. enciklopēdiskais princips un pamatsaraksts veidots, izmantojot kombinētu saraksta sastādīšanas metodi (augu nosaukumu ekscerpēšanu no sarakstiem latviešu valodā un augu nosaukumu tulkošanu no sarakstiem angļu, krievu un vācu valodā, kas pētījuma praktiskajā daļā analizētajās 6 vārdnīcās ir avotvaloda; augu nosaukumu pierakstīšanu, veicot aktualizējošo kontekstu izpēti un veicot nozares speciālistu aptaujas, pierakstot nozīmīgāko augu nosaukumus, novērtējot to izmantošanu). Pamatsaraksta izstrāde ir ļoti darbietilpīgs process, tomēr šāds izstrādāts saraksts atvieglo katra nākamā vārdnīcas izdevuma sastādīšanu un papildināšanu. Lielākā daļa augu nosaukumu pamatsarakstā iekļautā materiāla ir kopīga visās analizētajās vārdnīcās, tomēr ir arī jāņem vērā t.s. specifiskā augu kopuma daļa, kas ir raksturīga katrā valodā pārstāvēto kultūru florai. Floras atšķirības veido pamatsaraksta mainīgo daļu, ko galvenokārt pārstāv savvaļas augi un daļēji dekoratīvie augi.

Izstrādātajā augu nosaukumu pamatsarakstā ietvertais materiāls grupēts, piedāvājot vertikālu dalījumu (pēc augu taksonomiskajām kategorijām), horizontālu dalījumu (pēc apzīmēto augu dzīvesformas: lakstaugi, koki, krūmi, liānas un jauktas dzīvesformas augi) un dalījumu pēc centra un perifērijas teorijas (centra, pārejas posma grupa un perifērija). Leksikogrāfam jāņem vērā visi iepriekš uzskaitītie dalījumi, papildinot un aktualizējot izstrādāto pamatsarakstu.

No sešām pētījumam izraudzītajām vārdnīcām ekscerpētais augu nosaukumu materiāls analizēts, salīdzinot to ar izstrādāto pamatsarakstu. Pētījumā ir izstrādāts promocijas darba pielikumu materiāls un apraksts, kā veicams darbs ar ekscerpētajiem augu nosaukumu sarakstiem.

Pētījuma analītiskajā daļā raksturotie dati liecina, ka līdzīga apjoma vārdnīcas var saturiski atšķirties un ietvertais speciālās leksikas daļas – augu nosaukumu – kopums tajās nav vienāds. Tas skaidrojams ar t.s. leksikogrāfiskās pārrakstīšanas tradīciju vārdnīcu sastādīšanā, izmantojot citus leksikogrāfiskos avotus, vārdnīcu sastādītāju

nesistemātisko pieeju un subjektīvo viedokli augu nosaukumu atlasē, kā arī floras atšķirībām vietās, kur runā visu analizēto valodu pāru vārdnīcu avotvalodās. Senākajos vārdnīcu izdevumos pārstāvēto augu skaits procentos salīdzinājumā ar pamatsarakstā ietverto materiālu ir šāds: ALV 1957 – 63%, KLV 1950 – 61%, bet VLV 1954 – 60%. Jaunākajos pētījumam atlasītajos vārdnīcu izdevumos tas ir šāds: ALV 2000 – 72%, KLV 1997 – 65%, bet VLV 2002 – 59%. Angļu-latviešu un krievu-latviešu vārdnīcās vērojama tendence jaunākajos vārdnīcu izdevumos iekļaut vairāk tādu augu nosaukumu, kuri ir pārstāvēti izstrādātajā pamatsarakstā, taču vācu-latviešu vārdnīcās šī tendence nav vērojama, jo jaunākajā vācu-latviešu vārdnīcā iekļauto augu nosaukumu skaits salīdzinājumā ar pamatsarakstā iekļauto materiālu samazinājies par 1%. Iepriekš minētie statistiskie dati liecina, ka senāko vārdnīcu izdevumu sastādīšanas laikā bijuši atšķirīgi t.s. aktualizējošie konteksti, iespējams, tāpēc pārstāvēto augu skaits procentuāli ir mazāks nekā jaunākajās vārdnīcās.

Analizētais ekscerpētais materiāls ļauj secināt, ka pētījumam atlasīto vārdnīcu izstrādes gaitā darbā ar augu nosaukumu sarakstiem, apskatot un apstrādājot tos atsevišķi no visa kopējā vārdnīcai atlasīto vārdu kopuma, ar nozares speciālistiem nekonsultējās visos jautājumos. Šo secinājumu pamato analīzes rezultāti, kuros redzams, ka viens un tas pats augs vienas vārdnīcas ietvaros atspoguļots atšķirīgi. Nav saskatāma vienota sistēma, kā vārdnīcu sastādītāji pievienojuši atlasītajiem augu nosaukumiem norādi par to lietošanu botānikā. Analīzes dati liecina, ka šo norāžu pievienošanas pieeja nav sistēmiska un konsekventa.

Pētījuma analītiskajā daļā konstatēts, ka visās vārdnīcās ietverto augu nosaukumu kopums nav pilnībā vienāds, jo atsevišķos gadījumos neļāva izsekot latvisko augu nosaukumu izmaiņām konkrētajā laika periodā. Iezīmējas tendence vārdnīcās dotās latviskās atbildmes, kas senākajos vārdnīcu izdevumos bijušas divu vārdu vārdkopas, jaunākajos vārdnīcu izdevumos apvienot salikteņos. Visu valodu pāru vārdnīcās konstatētas latvisko augu nosaukumu pārmaiņas ortogrāfiskajā aspektā, kas izskaidrojamas ar 1957. gada 26. decembrī Latvijas PSR Ministru padomē pieņemto lēmumu par latviešu valodas pareizrakstības noteikumu daļēju grozīšanu.

Lai gan vārdnīcā ietveramo vārdu atlasē kritēriji nav vienkārši un zināmā mērā atkarīgi arī no vārdnīcu sastādītāju subjektīvā viedokļa, pētījuma autore uzskata, ka vairāk uzmanības vajadzētu veltīt šķirkļa vārdu atlasē principiem un kritērijiem. Ņemot vērā analizēto vārdnīcu *de facto* stāvokli, rodas pārdomas, vai iespiesto divvalodu tulkojošo vārdnīcu nopietnākais konkurents nākotnē nebūs līdzīgas elektroniskās

vārdnīcas, kuru papildināšana ar aktuāliem augu nosaukumiem ir paveicama ātrāk. Jau darbā apkopotais teorētiski metodoloģiskais materiāls apliecina pētījuma pamatjautājuma komplicētību. Vienā promocijas darbā nav iespējams detalizēti atrisināt visas problēmas, tādēļ šis darbs ir solis atlases jautājuma risināšanā.

PROMOCIJAS DARBA AIZSTĀVĒŠANAI IZVIRZĪTĀS TĒZES

Promocijas darbā izpētītais un secinātais ļauj izvirzīt aizstāvēšanai turpmāk minētās tēzes.

- 1. Jautājums par speciālās leksikas atlasī nav pietiekami izpētīts un ir viena no centrālām problēmām leksikogrāfijā.** Šajā promocijas darbā tiek tālākvirzīta un apzināta speciālās leksikas atlasī jautājuma teorētiskā doma, kam ir tieša saikne ar leksikogrāfijas praksi, nākamā vārdnīcu sastādīšanu. Augu nosaukumu analīze promocijas darbā uzskatāma par speciālās leksikas atlasī ilustrējošu izstrādni, kas var kalpot par metodoloģisku paraugu citu lielu speciālās leksikas grupu atlasī.
- 2. Speciālās leksikas daļās – augu nosaukumu – uzņemšanas iespējas vidēja apjoma vārdnīcā ir ierobežotas, tāpēc veiksmīgai izlasei jābalstās uz zinātniski pamatotiem principiem, kas izmantoti augu nosaukumu pamatsarakstā izstrādē.** Promocijas darbā, sadarbojoties ar nozares speciālistiem, izstrādāts optimāls augu nosaukumu pamatsaraksts vidēja apjoma angļu-latviešu, krievu-latviešu un vācu-latviešu vārdnīcām, kas jāsaprot kā augu kopuma izlases pārstāvība. Izstrādātajā pamatsarakstā pārstāvēto augu vairākums ir kopīgs visās vārdnīcās, tomēr zināma daļa ir specifiska, kas saistīta ar attiecīgo valodu pāru kultūru un floras atšķirībām. Pamatsarakstā šīs atšķirības veido tā saucamo mainīgo daļu, kas jāņem vērā, strādājot ar valodas materiālu sastatītajās valodās. Izstrādātais pamatsaraksts ir būtisks augu nosaukumu pārbaudē un turpmākā to leksikogrāfiskajā apstrādē. Pamatsarakstā iekļautie augu nosaukumi grupēti vertikāli pēc apzīmējamo augu taksonomiskajām kategorijām, horizontāli pēc apzīmējamo augu dzīvesformas, kā arī pēc centra un perifērijas teorijas. Visi šie grupējumi ir būtiski, un vārdnīcu sastādītājiem tie ir jāņem vērā.
- 3. Nav izveidojusies tradīcija vārdnīcu ievaddaļās sniegt informāciju par vispārlietojamās un speciālās leksikas atlasī principiem un proporcijām.** To apliecina pētījumam atlasīto vārdnīcu ievaddaļu satura analīze. Izplatīta ir prakse, ka informācija gan par vispārlietojamās, gan speciālās leksikas atlasī ievaddaļās ir nekonkrēta. Tomēr tā nav pārdomāta pieeja un nepieciešams nopietns to satura izvērtējums, jo vārdnīcu ievaddaļās sniegtā informācija ir būtiska ne tikai vārdnīcu lietotājiem, lai novērtētu vārdnīcas izmantojamību tulkošanā, bet arī turpmākiem leksikogrāfiskiem pētījumiem un vārdnīcu sastādītājiem, kas izmanto esošās

vārdnīcas jaunu vārdnīcu sastādīšanā. Tā kā jautājums par speciālās leksikas atlasī ir sarežģīts, ir saprotama leksikogrāfu nostāja vārdnīcu ievados to neizklāstīt.

4. **Analītiskie dati par augu nosaukumu atlasī liecina, ka vārdnīcu sastādītāju principi attiecībā uz vienas jomas speciālās leksikas atlasī nav sistēmiski.** Vārdnīcu speciālās leksikas atlasē un apstrādē nozaru speciālistu iesaiste nav raksturīga vai ar nozares pārstāvjiem nav bijušas konsultācijas visos jautājumos, tomēr pieaicināto nozaru pārstāvju konsultācijas ir būtiskas. To apliecina pētījumā analizētais no vārdnīcām ekscerpētais augu nosaukumu materiāls.
5. Anglisko, krievisko un vācisko augu nosaukumu latvisko atbilstmju analīzes dati liecina, ka **nav saskatāmas noteiktas vadlīnijas, pēc kurām vārdnīcu sastādītāji ir vadījušies, izvēloties angļiskajiem, krieviskajiem un vāciskajiem augu nosaukumiem latviskās atbilstmes.** Arī vienas vārdnīcas ietvaros konstatēta latvisko atbilstmju nekonsekventa atspoguļošana un latvisko atbilstmju piedāvājums, tās nepārbaudot speciālajā literatūrā.
6. Pētītais materiāls rāda, ka viena no problēmām ir sinonīmiskie augu nosaukumi gan latviešu valodā, gan arī angļu, krievu un vācu valodā. Vārdnīcu sastādītājiem jārisina jautājums, kuru no latviskajiem augu nosaukumiem kā mērķvalodas atbilstmi vārdnīcā piedāvāt kā pirmo. Šādos gadījumos lēmums reizēm jāpieņem katrā gadījumā individuāli, turklāt dodot papildu norādes, kas palīdzētu vārdnīcas lietotājam izšķirties par vienu vai otru piedāvāto latvisko atbilstmi. **Perspektīvā būtu nepieciešams pētīt sinonīmiskos augu nosaukumus gan latviešu valodā, gan arī angļu, krievu un vācu valodā. Neizpētīts palicis arī citu nozaru speciālās leksikas procentuālais sadalījums vidēja apjoma vārdnīcās, kas būtu nepieciešams līdzsvarotas vārdnīcas izstrādē.** Turpmākajos leksikogrāfiskajos pētījumos būtiska būtu atgriezeniskā saikne ar vārdnīcu sastādītājiem par šajā promocijas darbā izstrādātā pamatsaraksta izmantošanu vārdnīcu izstrādē, augu nosaukumu kopumu pārbaudē un papildināšanā vārdnīcās.

AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

AVOTI

Agurauja, Tome, Pots, 1991 – Agurauja, R., Tome, M., Pots, E. *Bioloģija. Botānika 6.–7. klasei*. Red. V. Māzings; tulk. Z. Sprīvulis. Rīga : Zvaigzne, 1991.

Aizpure 2000 – Aizpure, A. *Bioloģija. Botānika 7. klasei* : eksper. māc. grām. Rīga : Zvaigzne ABC, 2000.

Aizpure 2008 – Aizpure, A. *Bioloģija. Botānika 7. klasei* : māc. grām. Rīga : Zvaigzne ABC, 2008.

AKANR_e – Alfabētisks krievisko augu nosaukumu rādītājs. *Энциклопедия комнатных и садовых растений* [tiešsaiste]. [skatīts 2015. g. 3. febr.]. Pieejams: <http://www.greeninfo.ru/alphabet.html>

ALV 1957 – *Angļu-latviešu vārdnīca*. Sast. Z. Belzēja, J. Curiks, J. Grīnblats u. c.; red. M. Stradiņa. Rīga : Latvijas Valsts izdevniecība, 1957.

ALV 2000 – *Angļu-latviešu vārdnīca*. Sast. Z. Belzēja, I. Birzvalka, I. Jurka u. c.; red. I. Birzvalka. Rīga : Jāņa sēta, 2000.

Ašmanis 1923 – Ašmanis, K. *Latvijas flora : ziedaugu noteicējs, sabiedrības kalendārs, līdz ar bišu, tehniskiem, ārstniecības un krāšņumaugiem*. Rīga : Valters un Rapa, 1923.

Avotiņš-Pavlovs 1959 – Avotiņš-Pavlovs, K. Lietosim pareizus augu nosaukumus! *Daba, Dārzs, Drava*, Nr. 6. Rīga : Latvijas laikrakstu un žurnālu izdevniecība, 1959, 19. lpp.

Āboliņš 2008 – Āboliņš, M. *Subtropu un tropu klimata augļaugi* : māc. līdz. LLU Lauksaimniecības fakultātes studentiem. Jelgava : LLU, 2008.

Baroniņa 2001 – Baroniņa, V. *Latvijas vaskulāro augu flora : grīslis – Carex (Cyperaceae)*. Atb. red. V. Šulcs. Rīga : Latvijas Universitāte, 2001.

Blūma-Kauliņa, Grava, Zītara 2011 – Blūma-Kauliņa, M., Grava, O., Zītara, L. *Augu maģija : koki un puķes cilvēka draugi, sargi, palīgi*, 4 (193), 2011. AS „Lauku Avīze” tematiskā avīze. Rīga : Lauku Avīze, 2011.

Brigadere 1930 – Brigadere, A. Laulības karuselī. *Daugava*, Nr. 10, 01.10.1930. Literatūras, mākslas un zinātnes mēnešraksts. Rīga : Valters un Rapa, 1930, 1153.–1173. lpp.

Britannica_e – Enciklopēdija Britannica. *Encyclopædia Britannica* [tiešsaiste] [skatīts 2016. g. 2. martā]. Pieejams: www.britannica.com

Bušs, Baldunčiks 1991 – Bušs, O., Baldunčiks, J. *1000 vārdu : latviešu valodas leksikas minimums ar tulkojumu krievu un angļu valodā*. Rīga : Zinātne, 1991.

BW 2000 – Schubert, R., Wagner, G. *Botanisches Wörterbuch*. 12. Aufl. Stuttgart : Eugen Ulmer, 2000.

Ceļvedis dabā 2009 – *Ceļvedis dabā. Augi, putni un kukaiņi*. K. Dž. Hamfriss, E. Heriss, P. Holdens u. c.; tulk. J. Bitenieks. Rīga : Zvaigzne ABC, 2009.

Cepurīte 2003 – Cepurīte, B. *Latvijas vaskulāro augu flora : skarblapju dzimta (Boraginaceae), verbēnu dzimta (Verbenaceae)*. Atb. red. V. Šulcs. Rīga : Latvijas Universitāte, 2003.

- Cepurīte 2005** – Cepurīte, B. *Latvijas vaskulāro augu flora*: orhideju dzimta (*Orhidaceae*). Atb. red. V. Šulcs. Rīga : Latvijas Universitāte, 2005.
- Cepurīte 2008** – Cepurīte, B. *Latvijas vaskulāro augu flora 10*: Kaķastu dzimta (*Amaranthaceae*), magoņu dzimta (*Papaveraceae*), matuzāļu dzimta (*Fumariaceae*), vējmietiņu dzimta (*Lytraceae*), drudzeņu dzimta (*Gentianaceae*), puplakšu dzimta (*Menyanthaceae*), viju dzimta (*Cuscutaceae*). Atb. red. V. Šulcs. Rīga : LU Bioloģijas institūts, 2008.
- COED 1990** – *The Concise Oxford Dictionary of Current English*. 8. ed. Ed. by R. E. Allen. Oxford : Clarendon Press, 1990.
- Dindonis 1947** – Dindonis, P. *Puķkopība*. Rīga : Latvijas Valsts izdevniecība, 1947.
- Dornseiff 2004** – Dornseiff, F. *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*. 8. völlig neu bearb. Aufl. von Uwe Quasthoff. Berlin; New York : de Gruyter, 2004.
- Dravnieks 1924** – Dravnieks, J. *Angļu-latvju vārdnīca*. Rīga: Valters un Rapa, 1924.
- Eglīte, Šulcs 2000** – Eglīte, Z., Šulcs, V. *Latvijas vaskulāro augu flora. Layocopodiophyta, Equisetophyta, Polypodiophyta*. Rīga : Latvijas Universitāte, 2000.
- EKKNS.ē 2006** – *Eiropas Kopienu kombinētās nomenklatūras skaidrojumi* [tiešsaiste]. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis, 28.02.2006. [skatīts 2014. g. 3. maijā]. Pieejams: http://ec.europa.eu/eurostat/ramon/documents/cn_2005/notex_2006_lv.pdf.
- GalBV 1950** – Galenieks, P. *Botaniskā vārdnīca*. Rīga : Latvijas Valsts izdevniecība, 1950.
- Galenieks 1945** – Galenieks, P. *Botanika : ar 144 zīmējumiem tekstā*. 5. izd. Rīga : Zinātnisko rakstu apgāds, 1945.
- Gavrilova 2001** – Gavrilova, Ģ. *Latvijas vaskulāro augu flora*: sūreņu dzimta (*Polygonaceae*), portulaku dzimta (*Portulacaceae*). Atb. red. V. Šulcs. Rīga : Latvijas Universitāte, 2001.
- Gavrilova 2004** – Gavrilova, Ģ. *Latvijas vaskulāro augu flora 6*: asinszāļu (*Hypericaceae*), biezlapju (*Crassulaceae*), akmeņlauzīšu (*Saxifragaceae*), gandreņu (*Geraniaceae*) dzimtas. Atb. red. V. Šulcs. Rīga : Latvijas Universitāte, 2004.
- Gavrilova, Šulcs 1999a** – Gavrilova, Ģ., Šulcs, V. *Latvijas vaskulāro augu flora*: nelķķu dzimta (*Caryophyllaceae*). Atb. red. V. Šulcs. Rīga : Latvijas Universitāte, 1999.
- Gavrilova, Šulcs 1999b** – Gavrilova, Ģ., Šulcs, V. *Latvijas vaskulāro augu flora*: taksonu saraksts. Rīga : Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 1999.
- GWI b. g.** – *Großes Wörterbuch Italienisch. Italienisch-Deutsch. Deutsch-Italienisch*. München : Axel Junker, [b. g.].
- Hauela 2009** – Hauela, L. *Ceļvedis dabā. Koki*. Tulk. M. Kusiņa. Rīga : Zvaigzne ABC, 2009.
- Ilsters 1883** – Ilsters, J. *Botanika tautasskolām un pašmācībai*: elementarkurss. Rīga : Pūcīšu Ģederts un biedri, 1883.
- IVKV 2004** – *Иллюстрированный словарь немецкого и русского языка с указателями*. Москва : Живой язык, 2004.
- JLAV 2001** – *Jaunā latviešu-angļu vārdnīca*. Red. A. Veisbergs. Rīga : EKL, 2001.

- Karulis 2001** – Karulis, K. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. Rīga : Avots, 2001.
- Kavals 1860** – Kavall, H. *Dieva radījumi pasaulē*. Jelgava : G. A. Reyhers, 1860.
- KLV 1950** – *Krievu-latviešu vārdnīca*. Pēc Ed. Ozoliņa, E. Ozoliņas manuskripta, ko papildinājuši A. Feldhūns, A. Gūtmanis, I. Melbārde u. c. Rīga : Latvijas Valsts izdevniecība, 1950.
- KLV 1997** – *Krievu-latviešu vārdnīca*. Sast. A. Darbiņa, A. Gūtmanis, O. Loginova u. c. Rīga : Avots, 1997.
- KLV 2005** – Lopatins, V., Lopatina, L. *Русско-латышский толковый словарь. Krievu-latviešu vārdnīca ar skaidrojumiem un piemēriem. Papildināta ar latviešu-krievu vārdnīcu*. Tulk. L. Oldere., I. Ozoliņa, I. Zuicena. Москва : Русский язык, 2005.
- KLV 2006** – *Krievu-latviešu vārdnīca*. 2. sēj. 1959. gada faks. izd. Sast. aut. kol. Rīga : Latvijas Valsts izdevniecība, 2006.
- KLVV 1872** – Valdemārs, K. *Krievu-latviešu-vācu vārdnīce*. Москва : Министерство народного просвещения, 1872.
- Korpuss_e** – *Mūsdienu latviešu valodas tekstu korpuss* [tiešsaiste] [skatīts 2015. g. 2. sept.]. Pieejams: www.korpuss.lv
- Kuusk, Tabaka, Jankevičiene 1996** – Kuusk, V., Tabaka, L., Jankevičiene, R. *Flora of the Baltic Countries*. 2. Tartu : Eesti Loodusfoto, 1996.
- Kuusk, Tabaka, Jankevičiene, 2003** – Kuusk, V., Tabaka, L., Jankevičiene, R. *Flora of the Baltic Countries*. 3. Tartu : Estonia Academy Publishers, 2003.
- KVV 1978** – *Словарь русского языка*. С. И. Ожегов. Москва : Русский язык. 1978.
- KZV 1976** – *Русско-шведский словарь* : около 50 000 слов. С. С. Маслова-Лашанская, И. В. Каллистова и др.; ред. К. Давидссон. Москва : Русский язык, 1976.
- Laasimer, Kuusk, Tabaka, Lekavičius 1993** – Laasimer, L., Kuusk, V., Tabaka, L., Lekavičius A. *Flora of the Baltic Countries*. 1. Tartu : Estonian Agricultural University, 1993.
- Langenfelds, Ozoliņa, Ābele 1973** – Langenfelds, V., Ozoliņa, E., Ābele, G. *Augstāko augu sistematika*. Rīga : Zvaigzne, 1973.
- Latvijas PSR flora 1953–1959** – *Latvijas PSR flora 1953-1959*. 1.–4. sēj. Sast. K. Birkmane, M. Bumbiere, P. Galenieks u. c.; red. P. Galenieks. Rīga : Latvijas Valsts izdevniecība, 1953–1959.
- LAV 1997** – *Latviešu-angļu vārdnīca*. Red. A. Veisbergs. Rīga : Ekonomisko attiecību institūts, 1997.
- LD1 1994** – *Latvijas daba*. 1. sēj. Atb. red. G. Kavacs. Rīga : Latvijas enciklopēdija, 1994.
- LD6 1998** – *Latvijas daba*. 6. sēj. Atb. red. G. Kavacs. Rīga : Preses nams, 1998.
- LDANR 1998** – Dzīvās dabas objektu angļisko nosaukumu rādītājs. *Latvijas daba*. 6. sēj. Atb. red. G. Kavacs. Rīga : Preses nams, 1998, 334.–341. lpp.

- LD_e b. g.** – *Latvijas daba* : sugu enciklopēdija [tiešsaiste]. Rīga : Gandrs, [b. g.] [skatīts 2014. g. 20. martā]. Pieejams: <http://www.latvijasdaba.lv/>
- LDKNR 1998** – Dzīvās dabas objektu krievisko nosaukumu rādītājs. *Latvijas daba*. 6. sēj. Atb. red. G. Kavacs. Rīga : Preses nams, 1988, 342.–350. lpp.
- LDVNR 1998** – Dzīvās dabas objektu vācisko nosaukumu rādītājs. *Latvijas daba*. 6. sēj. Atb. red. G. Kavacs. Rīga : Preses nams, 1998, 324.–333. lpp.
- LGDR 2001** – *Langenscheidts Grosswörterbuch* : Deutsch-Russisch. 1. Bd. A-K. H. H. Bielfeld, R. Lötsch (Hrsg.). Berlin : Langenscheidt, 2001.
- Libausche Zeitung 1886** – James Thompson's Brautfahrt. *Libausche Zeitung*, 1986, Nr. 147, 28. jūn., 6. lpp.
- LKBBV 1967** – *Латино-русско-белорусский ботанический словарь*. А. И. Киселевский. Минск : Наука и техника, 1967.
- LKV 1953** – *Latviešu-krievu vārdnīca*. Sast. aut. kol. P. Dāle, A. Gūtmanis, O. Loginova u. c. Rīga : Latvijas Valsts izdevniecība, 1953.
- Londonas Avīze 1964** – Ziņas no Latvijas. [b. a.]. *Londonas Avīze*, 1964, Nr. 943, 21. aug. London : Venta Press, 1964, 8. lpp.
- LPV 2011** – *Latviešu-poļu vārdnīca*. A. Sarkanis, J. Paršuta, H. Bondzinskis u. c. Rīga : Zvaigzne, 2011.
- LVAN 2003** – Ēdelmane, I., Ozola, Ā. *Latviešu valodas augu nosaukumi*. Rīga : Augsburgas Institūts, 2003.
- LVDA 1999** – *Latviešu valodas dialektu atlants. Leksika*. Red. kol. A. Blinkena, A. Breidaks, R. Grabis u. c.; red. kol. vad. A. Blinkena. Pielikumā : Latviešu valodas dialektu atlants : leksika : kartes. Rīga : Zinātne, 1999.
- LVPPV b. g.** – *Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrūnas vārdnīca*. Atb. red. A. Pārupe. Rīga : Avots, [b. g.].
- LVPV 1951** – *Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīca*. Red. A. Jankevics. Rīga : Latvijas Valsts izdevniecība, 1951.
- Nagle, Gribuste 2000** – Nagle, Ē., Gribuste, R. *Bioloģija 7. klasei*. 1. izd. Lielvārde : Lielvārds, 2000.
- Neilande 2008** – Neilande, A. (sast.). *Apstādījumu veidotāju ceļvedis Latvijas stādaudzētavu sortimentā 2008–2010*. Izd. Omorika, Stādu audzētāju biedrība. Talsi : Talsu tipogrāfija, 2008.
- Nereta 2007** – Nereta, I. *Dārza krāšņā rota*. 4 (162). AS „Lauku Avīze” tematiskā avīze. Rīga : Lauku Avīze, 2007.
- Nereta 2013** – Nereta, I. *Mīļākās dārza puķes*. 8 (222). AS „Lauku Avīze” tematiskā avīze. Rīga : Lauku Avīze, 2013.
- NSOED 1993** – *The New Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles*. Vol. 1. A-M. Ed. by L. Brown. Oxford : Clarendon Press, 1993.
- PDE 2007** – Kavacs, G. *Populārā dabas enciklopēdija*. Rīga : Jumava, 2007.
- Pētersone, Birkmane 1958** – Pētersone, A., Birkmane, K. *Latvijas PSR augu noteicējs*. Rīga : Latvijas Valsts izdevniecība, 1958.

- Piterāns, Vimba, Vulfa 1975** – Piterāns, A., Vimba, E., Vulfa, L. *Zemāko augu sistematika*. Rīga : Zvaigzne, 1975.
- Priedītis 2009** – Priedītis, N. *Augu ģeogrāfija un daudzveidība*. Rīga : Zvaigzne ABC, 2009.
- Purne 2012** – Purne, Z. *Puķes istabā*. 2 (204). AS „Lauku Avīze” tematiskā avīze. Rīga : Lauku Avīze, 2012.
- Rīts 1936** – D. K. Austras Dāles 25 gadi rakstnieces gaitās. *Rīts*, 1936, Nr. 180, 2. jūl., 4. lpp.
- Roget's Thesaurus 1992** – *Roget's Thesaurus of English Words and Phrases*. Ed. by B. Kirpatrick. London; New York; Sydney a. o. : Longman, 1992.
- Rožkalne 2003** – Rožkalne, R. *Augļi veselībai*. 6 (84). AS „Lauku Avīze” tematiskā avīze. Rīga : Lauku Avīze, 2003.
- Rukšāns 2011** – Rukšāns, J. *Pirmās pavasara puķes*. 1 (189). AS „Lauku Avīze” tematiskā avīze. Rīga : Lauku Avīze, 2011.
- Rustanoviča. e b. g.** – Rustanoviča, N. *Latvijas floras izpētes vēsture* [tiešsaiste]. Latvijas Botāniķu biedrības interneta vietnes sadaļa: Latvijas floras izpētes vēsture. [B. v. : b. g.] [skatīts 2015. g. 20. janv.]. Pieejams: <http://botany.lv>
- SOED 1993** – *The New Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles*. Ed. by L. Brown. Oxford : Clarendon Press, 1993.
- SPR 1970** – *Словарь полезных растений на двадцати европейских языках*. Ред. Л. Л. Балашев. Москва : Наука, 1970.
- Strautiņa 2005**. Strautiņa, S. *Dārza ogas*, 7 (111), 2005. AS „Lauku Avīze” tematiskā avīze. Rīga : Lauku Avīze, 2005.
- SV 1996** – *Svešvārdu vārdnīca*. Red. D. Guļevska. Rīga : Norden, 1996.
- SV 1999** – Baldunčiks, J., Pokrotniece, K. *Svešvārdu vārdnīca*. Rīga : Jumava, 1999.
- Tabaka 2001** – Tabaka, L. *Latvijas flora un veģetācija : Zemgales ģeobotāniskais rajons*. Rīga : Latvijas Universitāte, 2001.
- Term14 1981** – *Ekonomiskās ģeogrāfijas terminu vārdnīca*. Red. A. Andrejeva. Rīga : Galvenā enciklopēdiiju redakcija, 1981.
- Term3 1960** – *Augu aizsardzība : zinātniskā un tehniskā terminoloģija*. Red. J. Saveljeva, M. Zumberga. Rīga : LPSR ZA izdevniecība, 1960.
- Term9 1973** – *Agronomijas terminu vārdnīca*. Sast. aut. kol. K. Bamberga vad. Rīga : Zinātne, 1973.
- TNR 1998** – Dzīvās dabas taksonu latvisko nosaukumu rādītājs. *Latvijas daba*. 6. sēj. Atb. red. G. Kavacs. Rīga : Preses nams, 1998, 187.–245. lpp.
- VLV 1942** – Ozoliņš, Ed. *Vāciski-latviska vārdnīca*. 5. izd. Rīga : A. Gulbja grāmatu apgādniecība, 1942.
- VLV 1954** – *Vācu-latviešu vārdnīca*. Sast. K. Granta, E. Pampe. Rīga : Latvijas Valsts izdevniecība, 1954.
- VLV 2002** – *Vācu-latviešu vārdnīca*. Sast. L. Vjaterē. Rīga : Avots, 2002.

WDF 2003 – *Wörterbuch Deutsch als Fremdsprache*. 1. Aufl. K. Kunkel-Razum, U. Kraif, A. Tomaszewski. Ismaning : Hueber Verlag, 2003.

Welle 1994 – Welle, E. F. *Kleines Repetitorium der Botanik*. 10. Aufl. Koeln : [o. v.], 1994.

Zander 2008 – *Zander. Handwörterbuch der Pflanzennamen*. W. Erhardt, E. Götz, N. Bödeker u. a. 18. Aufl. Stuttgart : Eugen Ulmer, 2008.

Zeltiņa 1999 – Zeltiņa, M. *Augu grupu raksturojums : māc. līdz.* Liepāja : Liepājas Pedagoģijas akadēmija, 1999.

Zītara 2012 – Zītara, L. *Ķirbjaugi*, 8 (210), 2012. AS „Lauku Avīze” tematiskā avīze. Rīga : Lauku Avīze, 2012.

Меркулова 1967 – Меркулова, В. А. *Очерки по русской народной номенклатуре растений*. Москва : Наука, 1967.

Славик 1982 – Славик, Б. *Растения полей и лесов*. Прага : Артия, 1982.

Фатаре 1978 – Фатаре, И. *Хорология флоры Латвийской ССР : редкие виды растений 1 группы охраны*. Рига : Зинатне, 1978.

Фатаре 1980 – Фатаре, И. *Хорология флоры Латвийской ССР : редкие виды растений 2 группы охраны*. Рига : Зинатне, 1980.

Фатаре 1981 – Фатаре, И. *Хорология флоры Латвийской ССР : редкие виды растений 3 группы охраны*. Рига : Зинатне, 1981.

Фатаре 1986 – Фатаре, И. *Хорология флоры Латвийской ССР : перспективные для охраны виды растений*. Рига : Зинатне, 1986.

LITERATŪRA

Agricola 1983 – Agricola, E. Mikro-, Medio- und Makrostrukturen als Informationen im Wörterbuch. J. Schildt, D. Viehweger (Hrsg.). *Die Lexikographie von heute und das Wörterbuch von morgen*. Berlin : Akademie der Wissenschaften der DDR, 1983, S. 1–24.

Al-Kasimi 1977 – Al-Kasimi, A. M. *Linguistics and Bilingual Dictionaries*. Leiden : E. J. Brill, 1977.

Andronova, Trumpa, Vanags 2012 – Andronova, E., Trumpa, A., Vanags, P. Latviešu valodas vēsturiskās vārdnīcas (16.–17.gs.) projekts: problēmas un risinājumi. *Apvienotais Pasaules latviešu zinātnieku III kongress un Letonikas IV kongress „Zinātne, sabiedrība un nacionālā identitāte”*. Valodniecības raksti. Sast. red. kol. A. Andronovs, L. Balode, M. Baltiņš u. c. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2012, 196.–209. lpp.

Andronovs 2002 – Andronovs, A. Latviešu-krievu vārdnīca. *Linguistica Lettica*. 10. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2002, 205.–210. lpp.

Arntz, Picht 1995 – Arntz, R., Picht, H. *Einführung in die Terminologearbeit*. 3. Aufl. Studien zu Sprache und Technik. Bd. 2. Hildesheim; Zürich; New York : Georg Olms, 1995.

Atkins 2008 – Atkins, B. T. S. Theoretical Lexicography and its Relation to Dictionary-making. *Practical Lexicography*. Ed. by T. Fontenelle. Oxford : Oxford University Press, pp. 31–50.

Atkins, Rundell 2008 – Atkins, B.T.S., Rundell, M. *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford : Oxford University Press, 2008.

Baldunčiks 1982 – Baldunčiks, J. Anglicismi angļu-latviešu vārdnīcās. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 17. laid. Sast. S. Lagzdīņa. Rīga : Avots, 1982, 96.–100. lpp.

Baldunčiks 2005 – Baldunčiks, J. Aizguvumi 1872. gada krievu-latviešu-vācu vārdnīcā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti* : rakstu krājums. 9. Liepāja : LiePA, 193.–200. lpp.

Baldunčiks 2006 – Baldunčiks, J. Angļu-latviešu tulkotāja viltusdraugi: teorija un prakse. *Latvijas Universitātes Raksti*. 700. sēj. Rīga : Latvijas Universitāte, 2006, 260.–269. lpp.

Baldunčiks 2010 – Baldunčiks, J. Angļu valodas ietekmes desmit izpausmes veidi mūsdienu latviešu valodā. *Linguistica Lettica*. Nr. 19. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2010, 62.–73. lpp.

Baldunčiks 2012a – Baldunčiks, J. Priekšvārds. *Vārdnīcu izstrāde Latvijā 1991-2010*. Pētījums J. Baldunčika vadībā; atb. red. A. Lauzis. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2012, 6.–15. lpp.

Baldunčiks 2012b – Baldunčiks, J. Pārskats par nozīmīgākajām vienvalodas vārdnīcām: skaidrojošās vārdnīcas, svešvārdu vārdnīcas, etimoloģijas vārdnīca, slenga vārdnīca. *Vārdnīcu izstrāde Latvijā: 1991–2010*. Pētījums J. Baldunčika vadībā; atb. red. A. Lauzis. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2012, 108.–187. lpp.

Baldunčiks 2014 – Baldunčiks, J. Salikteni ar „daiļ-” latviešu rakstu valodā: vēsturisks pārskats. *Vārds un tā pētīšanas aspekti* : rakstu krājums. 18 (1). Liepāja: Liepājas Universitāte, 2014, 14. –32. lpp.

Baldunčiks 2015 – Baldunčiks, J. Vārdu un vārdu nozīmju [ne]iekļaušana vārdnīcā: vērojumi un secinājumi. *Vārdnīcas un valoda* : Valsts valodas komisijas raksti. 7. sēj. Red. J. Baldunčiks, A. Veisbergs. Rīga : Zinātne, 2015, 9.–28. lpp.

Balode 2012 – Balode, I. Vācu-latviešu un latviešu-vācu leksikogrāfija (1991–2010). *Vārdnīcu izstrāde Latvijā 1991–2010*. Pētījums J. Baldunčika vadībā; atb. red. A. Lauzis. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2012, 16.–61. lpp.

Baltiņš 2013 – Baltiņš, M. Terminrades process un principi. *Latviešu valoda*. Red. A. Veisbergs. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 415.–433. lpp.

Baltiņš 2015 – Baltiņš, M. Par jaunradīto (jaunieteikto) vārdu marķēšanu. *Vārdnīcas un valoda* : Valsts valodas komisijas raksti. 7. sēj. Red. J. Baldunčiks, A. Veisbergs. Rīga : Zinātne, 2015, 53.–69. lpp.

Bankavs 1998 – Bankavs, A. Franču-latviešu vārdnīcas latviešu leksikogrāfijā. *Linguistica Lettica*. 2. Rīga : Latviešu valodas institūts, 1998, 160.–165. lpp.

Bankavs 2000 – Bankavs, A. Perspektīvā leksikogrāfija. *Valoda – 2000. Fonētika, gramatika, leksikoloģija* : Humanitārās fakultātes X zinātniskie lasījumi. Daugavpils : DPU Saule, 2000, 25.–28. lpp.

Béjoint 2000 – Béjoint H. *Modern Lexicography* : An Introduction. New York : Oxford University Press, 2000.

Béjoint, 1988 – Béjoint, H. Scientific and Technical Words in General Dictionaries [tiešsaiste]. *International Journal of Lexicography*, 1.4. Oxford : Oxford University Press, 1988, pp. 354–368 [skatīts 2014. g. 3. dec.]. Pieejams: <http://ijl.oxfordjournals.org/>

Bendiks 1958 – Bendiks, H. *Svešvārdu pareizrakstības vārdnīca*. Rīga : Latvijas Valsts izdevniecība, 1958.

Bergenholtz 1992 – Bergenholtz, H. Lemmaselektion in zweisprachigen Wörterbüchern. G. Meder, A. Dörner (Hrsg.). *Worte, Wörter, Wörterbücher. Lexikographische Beiträge zum Essener Linguistischen Kolloquium*. Tübingen : Niemeyer, 1992, S. 49–65.

Bergenholtz 1994 – Bergenholtz, H. Fachsprache und Gemeinsprache: Lemmaselektion im Fachwörterbuch. B. Schaefer, H. Bergenholtz (Hrsg.). *Fachlexikographie. Fachwissen und seine Repräsentation in Wörterbüchern*. Tübingen : Narr, 1992, S. 285–304.

Bergenholtz 2001 – Bergenholtz, H. Lexikografie ist Selektion ist Selektion ist Selektion. J. Korhonen (Hrsg.) *Von der mono- zur bilingualen Lexikografie Für das Deutsche*. Frankfurt am Main u.a. : Peter Lang, 2001, S. 11–30.

Biber, Conrad, Reppen 1998 – Biber, D., Conrad, S., Reppen, R. *Corpus Linguistics. Investigating Language Structure and Use*. Cambridge : Cambridge University Press, 1998.

Bodniece 2015 – Bodniece, L. Latīņu valoda leksikogrāfijas un digitalizācijas krustpunktā. *Vārdnīcas un valoda : Valsts valodas komisijas raksti. 7. sēj.* Red. J. Baldunčiks, A. Veisbergs. Rīga : Zinātne, 2015, 70.–80.lpp.

Bojāte 1968 – Bojāte, A. Divvalodu vārdnīcu iekārtojuma principi. *Latviešu leksikas attīstība*. Rīga : Zinātne, 1968, 217.–224. lpp.

Bowker 2003 – Bowker, L. *Specialized Lexicography and Specialized Dictionaries*. Ed. by P. van Sterkenburg *A Practical Guide to Lexicography*. Amsterdam; Philadelphia : John Benjamin, 2003, pp. 154–164.

Brjuhovecka, Rozenberga 2015 – Brjuhovecka, G., Rozenberga, M. Spāņu valodas leksikogrāfijas vēsture un tās attīstības perspektīvas Latvijā. *Vārdnīcas un valoda : Valsts valodas komisijas raksti. 7. sēj.* Red. J. Baldunčiks, A. Veisbergs. Rīga : Zinātne, 2015, 81.–99. lpp.

Budin 1998 – Budin, G. *Theorie und Praxis der übersetzungsbezogenen Terminologearbeit*. Wien : WUV-Universitätsverlag, 1998.

Buhlmann, Fearn 2000 – Buhlmann, R., Fearn, A. *Handbuch des Fachsprachenunterrichts. Unter besonderer Berücksichtigung naturwissenschaftlich-technischer Fachsprachen*. 6. Aufl. Tübingen : Narr, 2000.

Cole 1993 – Cole, W. D. *Terminologie: Grundsätze und Methoden*. H. Picht, C. Lauren (Hrsg.). *Ausgewählte Texte zur Terminologie*. Wien : TermNet, Internat. Network for Terminology, 1993, S. 397–415.

Cowie 2009 – Cowie, A. P. (ed.). *The Oxford History of English Lexicography. Vol. 1. General Purpose Dictionaries*. Oxford : Clarendon Press, 2009.

Cyvin 1982 – Cyvin, A. M. Zur Klassifikation russischer Wörterbücher. W. Wolski (Hrsg.). *Aspekte der sowjetrussischen Lexikographie. Übersetzungen, Abstracts, bibliographische Angaben.* Tübingen : Niemeyer, 1982, S. 112–126.

Čermák 2003 – Čermák, F. Source materials for dictionaries. Ed. by P. van Sterkenburg. *A Practical Guide to Lexicography.* Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins, 2003, pp. 18–25.

Daneš 1982 – Daneš, F. Zur Theorie des sprachlichen Zeichensystems. J. Scharnhorst, E. Ining (Hrsg.). *Grundlagen der Sprachkultur : Beiträge der Prager Linguistik zur Sprachtheorie und Sprachpflege.* Teil 2. Berlin : Akademie-Verlag , 1982, S. 132–173.

Denisov 1982 – Denisov, P. N. Über die universelle Struktur des Wörterbuchs. W. Wolski (Hrsg.). *Aspekte der sowjetrussischen Lexikographie. Übersetzungen, Abstracts, bibliographische Angaben.* Tübingen : Niemeyer, 1982, S. 89–111.

Denisov, Grigoryan 2010 – Denisov, K. M., Grigoryan A. A. Conceptual Fields as the Basis of a Dictionary Compilation. Ed. by O. Karpova, F. Kartashkova. *New Trends in Lexicography: Ways of Registering and Describing Lexis.* Cambridge : Cambridge Scholars Publishing, 2010.

Drosdowski 1977 – Drosdowski, G. Nachdenken über Wörterbücher: Theorie und Praxis. G. Drosdowski, H. Henne, H. E. Wiegand (Hrsg.). *Nachdenken über Wörterbücher.* Mannheim; Wien; Zürich : Bibliographisches Institut, 1977, S. 103–143.

Dyka 2005 – Dyka, S. *Probleme der Differenzierung im Deutsch-Englischen Wörterbuch für Deutsche.* Tübingen : Niemeyer, 2005.

Ēdelmane 1968 – Ēdelmane, I. Ārstniecības augu terminoloģija. *Latviešu valodas kultūras jautājumi.* 4. laid. Rīga : Liesma, 1968, 103.–107. lpp.

Ēdelmane 1983 – Ēdelmane, I. Augu nosaukumi K. Mīlenbaha un J. Endzelīna Latviešu valodas vārdnīcā. *Valodas aktualitātes 1983.* Rīga : Zinātne, 1983, 48.–57. lpp.

Ēdelmane 1991 – Ēdelmane, I. Latvisko augu nosaukumu bagātība un zinātniskā terminoloģija. *Latviešu valodas kultūras jautājumi.* 26. laid. Sast. E. Melbārzde, D. Guļevska. Rīga : Avots, 1991, 156.–161. lpp.

Ēdelmane 2005 – Ēdelmane, I. Latviešu valodas terminoloģiskie augu nosaukumi 20. gadsimtā. *Linguistica Lettica.* Nr. 14. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2005, 189.–196. lpp.

Filipec 1966 – Filipec, J. Probleme des Sprachzentrums und der Sprachperipherie im System des Wortschatzes. *Travaux Linguistiques de Prague.* Nr. 2. Prague : Academia, 1966, S. 81–95.

Filipec 1996 – Filipec, J. Probleme des Sprachzentrums und der Sprachperipherie im System des Wortschatzes. J. Filipec. *Studia lexicologica.* München : Otto Sagner, 1996, S. 23–42.

Fleischmann 1996 – Fleischmann, E. Zur Entwicklung von Terminologie und Nomenklatur am Beispiel von Neologismen im medizinischen Russisch. K. Morgenroth (Hrsg.). *Terminologie und Nomenklatur. Ein dichotomischer Ansatz zur strukturellen Differenzierung der Fachlexik.* Leipziger Fachsprachen Studien. Bd. 11. Frankfurt am Main u.a. : Peter Lang, 1996, S. 173–188.

- Freimane 1993** – Freimane, I. *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā*. Rīga : Zvaigzne, 1993.
- Geeraerts 2003** – Geeraerts, D. Meaning and definition. Ed. by P. van Sterkenburg. *A Practical Guide to Lexicography*. Amsterdam; Philadelphia : John Benjamin, 2003, pp. 83–93.
- GEO 2007** – Gaede, P.-M. (Hrsg.). *Geo Themenlexikon in 20 Bänden. Naturwissenschaft und Technik. Begriffe, Methoden, Zusammenhänge*. Bd. 8. Ph-Z. Mannheim : Bibliographisches Institut, 2007.
- Gliwa 2009** – Gliwa, B. Orhideju nosaukumi latviešu un lietuviešu valodā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti* : rakstu krājums. 13 (1). Liepāja : Liepājas Universitāte, 2009, 230.–239. lpp.
- Gouws 2007** – Gouws, R. H. Sublemmata or main lemmata. A critical lool at the presentation of some macrostructural elements. Ed. by H. Gottlieb, J. E. Mogensen. *Dictionary visions, research and practice: selected paters from the 12th International Symposium on Lexicography, Copenhagen 2004*. Amsterdam; Philadelphia : John Benjamin, 2007, pp. 55–69.
- Hallig, Wartburg 1952** – Hallig, R., Wartburg, W. von. *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas*. Berlin : Akademie-Verlag, 1952.
- Hartmann 2001** – Hartmann, R. R. K. *Teaching and Researching Lexicography*. Harlow : Longman-Pearson Education, 2001.
- Hausmann 1977** – Hausmann, F. J. *Einführung in die Benutzung der neufranzösischen Wörterbücher*. Romanistische Arbeitshefte, Bd. 19. Tübingen : Niemeyer, 1977.
- Hausmann 1985** – Hausmann, F. J. Lexikographie. Ch. Schwarze, D. Wunderlich (Hrsg.). *Handbuch der Lexikologie*. Königstein/Ts. : Athenäum, 1985, S. 367–411.
- Hausmann 1989** – Hausmann, F. J. Die gesellschaftlichen Aufgaben der Lexikographie in Geschichte und Gegenwart. Ed. by F. J. Hausmann, O. Reichmann, H. E. Wiegand, L. Zgusta. *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. An Internation Encyclopedia of Lexicography*. Vol. 1. Berlin; New York : de Gruyter, 1989, S. 1–19.
- Helviga 2012** – Helviga, A. Raksturīgākās salikteņu grupas literatūrzinātnes terminos. *VIA SCIENTIARUM Starptautiskās jauno lingvistu konferences rakstu krājums 1*. Sast. N. Dzintars. Ventspils; Liepāja : Ventspils Augstskola, Liepājas Universitāte, 2012, 117.–135. lpp.
- Hessky 1996** – Hessky, R. Das deutsch-ungarische Wörterbuchprojekt. R. Hessky (Hrsg.). *Lexikographie zwischen Theorie und Praxis*. Tübingen : Niemeyer, S. 5–20.
- Hessky 2001** – Hessky, R. Marginalien zum deutsch-ungarischen Handwörterbuch. J. Korhonen (Hrsg.). *Von der mono- zur bilingualen Lexikografie für das Deutsche*. Frankfurt am Main u.a. : Peter Lang, 2001, S. 199–212.
- Hinton, Weigel 2002** – Hinton, L., Weigel, W. F. A Dictionary for Whom? Tension between Academic and Nonacademic Functions of Bilingual Dictionaries. Ed. by W. Frawley, K. C. Hill, P. Munro. *Making Dictionaries. Preserving indigenous languages of the Americas*. Berkeley : University of California Press, 2002, pp. 155–170.
- Hoffmann 1976** – Hofmann, L. *Kommunikationsmittel Fachsprache. Eine Einführung*. Berlin : Akademie Verlag, 1976.

Hoffmann 1998 – Hoffmann, L. Fachsprachen und Gemeinsprache. *Fachsprachen*. L. Hoffmann, H. Kalverkämper, H. E. Wiegand (Hrsg.). *Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft*. Berlin; New York : de Gruyter, 1998, S. 157–168.

Hoffmann 2001 – Hoffmann, L. Fachsprachen. *Deutsch als Fremdsprache: ein internationales Handbuch. 1. Halbbd.* G. Helbig, L. Götze, G. Henrici u. a. (Hrsg.). Berlin; New York : de Gruyter, 2001, S. 533–543.

Honselaar 2003 – Honselaar, W. Examples of design and production criteria for major dictionaries. Ed. by P. van Sterkenburg. *A Practical Guide to Lexicography*. Amsterdam; Philadelphia : John Benjamin, 2003, pp. 232–332.

IAPT_e 2012 – International Association for Plant Taxonomy (Starptautiskās augu taksonomijas asociācijas interneta vietne) [tiešsaiste]: *International Code of Nomenclature for algae, fungi and plants (Melbourne Code)* [Bratislava] : IAPT, 2012. [skatīts 2013. g. 19. jūn.]. Pieejams: <http://www.iapt-taxon.org/nomen/main.php>

Ischreyt 1965 – Ischreyt, H. *Studien zum Verhältnis Sprache und Technik. Institutionelle Sprachlenkung in der Terminologie der Technik*. Düsseldorf : Schwann, 1965.

Jansone 1998 – Jansone, I. Jauna latviešu-angļu vārdnīca. *Linguistica Lettica*. 2. Red. kol. A. Blinkena, O. Bušs, I. Druviete u. c. Rīga : Latviešu valodas institūts, 1998, 263.–266. lpp.

Jansone, Veisbergs 2013 – Jansone, I., Veisbergs, A. Vārdnīcas. *Latviešu valoda*. Red. A. Veisbergs. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 435.–448. lpp.

Kalverkämper 1990 – Kalverkämper, H. Gemeinsprache und Fachsprachen – Plädoyer für eine integrierende Sichtweise. G. Stickel (Hrsg.). *Deutsche Gegenwartssprache. Tendenzen und Perspektiven*. Jahrbuch 1989 des IdS. Berlin; New York : de Gruyter, 1990, S. 88–133.

Karpinska 2006b – Karpinska, L. Mega, Macro and Microstructural Peculiarities of English-Latvian Dictionaries – Some Problems and Solutions. *Vārds un tā pētīšanas aspekti* : rakstu krājums. 10. Liepāja : LiePA, 2006, 297.–303. lpp.

Karpinska 2012a – Karpinska, L. *Critical Analysis of English-Latvian Lexicographic Tradition. Angļu-latviešu leksikogrāfiskās tradīcijas kritiska analīze* : promocijas darbs. Rīga : Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultāte, 2012.

Karpinska 2012b – Karpinska, L. Angļu-latviešu vārdnīcas: strukturālās iezīmes. *Vārdnīcu izstrāde Latvijā 1991-2010*. Pētījums J. Baldunčika vadībā; atb. red. A. Lauzis. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2012, 62.–92. lpp.

Karpinska_e 2006a – Karpinska, L. *English-Latvian Lexicographic Practice: Some Typical Structural Features, Problems and Possible Innovations* [tiešsaiste]. EURALEX 2006 Proceedings. [B.v. : EURALEX], 2006, pp. 537–542 [skatīts 2014. g. 12. dec.]. Pieejams: [tp://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex2006/066_2006_VI_Laura%20KARPINSKA_%20English_Latvian%20Lexicographic%20Practice_Some%20Typical%20Structural%20Features.pdf](http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex2006/066_2006_VI_Laura%20KARPINSKA_%20English_Latvian%20Lexicographic%20Practice_Some%20Typical%20Structural%20Features.pdf)

Karulis 1972 – Karulis, K. Valdemāra vārdnīca un latviešu literārās valodas attīstība. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 8. laid. Rīga : Liesma, 1972, 40.–53. lpp.

Kaufmann 1998 – Kaufmann, U. Wörterbücher mit und ohne Zusammenarbeit zwischen Lexikographen, Sprach- und Fachexperten. A. Zettersten, V. Hjørnager Pedersen, J. E. Mogensen (Hrsg.). *Symposium on Lexicography VIII*. Lexicographica Series Maior, Bd. 90. Tübingen : Niemeyer, 1998, S. 199–207.

Klappenbach, Steinitz 1978 – Klappenbach, R., Steinitz, W. *Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache*, Bd.1. 9. Aufl. Berlin : Akademie-Verlag, 1978.

Klute 1975 – Klute, W. *Fachsprache und Gemeinsprache*. Frankfurt am Main; Berlin; München : Moritz Diesterweg, 1975.

Korhonen 2005 – Korhonen, J. Zu einem neuen deutsch-finnischen Großwörterbuch. Gesamtkonzeption und Beschreibungsprinzipien. I. Barz, H. Bergenholz, J. Korhonen (Hrsg.). *Schreiben, Verstehen, Übersetzen, Lernen: zu ein- und zweisprachigen Wörterbüchern mit Deutsch*. Frankfurt am Main u. a. : Peter Lang, 2005, S. 59–79.

Kostera 2001 – Kostera, P. Lemmaselektion des Deutsch-Finnisch-Deutschen Wirtschaftswörterbuchs – ein interaktiv-kybernetisches Kontinuum. J. Korhonen (Hrsg.). *Von der mono- zur bilingualen Lexikografie für das Deutsche*. Frankfurt am Main u. a. : Peter Lang, 2001, S. 283–302.

Kromann 1985 – Kromann, H. P. Die zweisprachige Lexikographie: ein Stiefkind der Germanisten. A. Schöne (Hrsg.). *Kontroversen, alte und neue. Akten des VII Internationalen Germanisten-Kongresses, Göttingen 1985*. Bd. 3. Tübingen : Niemeyer, 1985, S. 407–409

Kromann, Riiber, Rosbach 1984 – Kromann, H.-P., Riiber, T., Rosbach, P. Überlegungen zu Grundfragen der zweisprachigen Lexikographie. H. E. Wiegand (Hrsg.). *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie* [=Germanistische Linguistik 3-6/84]. Hildesheim; Zürich; New York : Olms 1984, S. 159–238.

Kromann, Riiber, Rosbach 1991 – Kromann, H.-P., Riiber, T., Rosbach, P. Principles of Bilingual Lexicography. *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft* Bd. 5.3. F. J. Hausmann, O. Reichmann, H. E. Wiegand u. a. (Hrsg.). Berlin; New York : de Gruyter, 1991, S. 2711–2728.

Kühn 1989 – Kühn, P. Typologie der Wörterbücher nach Benutzungsmöglichkeiten. *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*. 1. Teilbd. F. J. Hausmann, O. Reichmann, H. E. Wiegand u. a. (Hrsg.). Berlin; New York : de Gruyter, 1989, S. 111–127.

Kurmiņa 2010 – Kurmiņa, L. Jāņa Ilstera publikācijās apkopoto botānikas nosaukumu īpatnības. *Vārds un tā pētīšanas aspekti* : rakstu krājums. 14 (2). Liepāja : Liepājas Universitāte, 2010, 158.–164. lpp.

Kuzina 1994 – Kuzina, V. *Latviešu valodas leksiskais minimums*. Rīga : Skolotāju darba birojs, 1994.

Kvašīte 2003 – Kvašīte, R. Salikteni: to semantika, struktūra un funkcijas lietišķajos rakstos. *Linguistica Lettica*. 11. Rīga : Latviešu valodas institūts, 2003, 90.–109. lpp.

Landau 2001 – Landau, I. S. *Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography*. Cambridge : Cambridge University Press, 2001.

Laua 1981 – Laua, A. *Latviešu leksikoloģija*. Rīga : Zvaigzne, 1981.

Laugale 2009 – Laugale, V. *Izglītības iestāžu nosaukumi latviešu valodā: lingvistiskais aspekts* : promocijas darbs. Liepāja : Liepājas Universitātes Humanitārā fakultāte. Latviešu valodas katedra, 2009.

Laumane 1985 – Laumane, B. Jāņa Langija vārdnīcai 300 gadu. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. Sast. A. Rubīna. Rīga : Avots, 1985, 62.–72. lpp.

LKV1 1927 – *Latviešu konversācijas vārdnīca*. 1. sēj. A-Bekons. Atb. red. A. Būmanis, K. Dišlērs, A. Švābe. Rīga : A. Gulbja apgādībā, 1927.

LLVV1 1972 – *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 1. sēj. A. H. Bendiks, L. Ceplītis, R. Grabis u. c.; atb. red. L. Ceplītis. Rīga : Zinātne, 1972.

LLVV3 1975 – *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 3. sēj. A. H. Bendiks, L. Ceplītis, R. Grabis u. c.; atb. red. L. Ceplītis. Rīga : Zinātne, 1975.

LLVV4 1980 – *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 4. sēj. J-L. H. Bendiks, L. Ceplītis, R. Grabis u. c.; atb. red. L. Ceplītis. Rīga : Zinātne, 1980.

LLVV6₁ 1986 – *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 6₁. sēj. N-P. A. Blinkena, L. Ceplītis, R. Grabis; atb. red. L. Ceplītis. Rīga : Zinātne, 1986.

LLVV7₁ 1991 – *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 7₁. sēj. S-T. A. Blinkena, L. Ceplītis, R. Grabis; atb. red. L. Ceplītis. Rīga : Zinātne, 1991.

LPE1 1981 – *Latvijas padomju enciklopēdija*. 1. sēj. A-Bh. Atb. red. P. Jērāns, S. Ziemeļis. Rīga : Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1981.

LPE2 1982 – *Latvijas padomju enciklopēdija*. 2. sēj. Bi-Dža. Atb. red. P. Jērāns. Rīga : Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1982.

LPE3 1983 – *Latvijas padomju enciklopēdija*. 3. sēj. Dže-Hain. Atb. red. P. Jērāns. Rīga : Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1983.

LPE5₁ 1984 – *Latvijas padomju enciklopēdija*. 5₁. sēj. Karte-Lauk. Atb. red. P. Jērāns. Rīga : Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1984.

LPE6 1985 – *Latvijas padomju enciklopēdija*. 6. sēj. Lauk-Mom. Atb. red. P. Jērāns. Rīga : Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1985.

LPE7 1986 – *Latvijas padomju enciklopēdija*. 7. sēj. Mons-Plato. Atb. red. P. Jērāns. Rīga : Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1986.

LPE8 1986 – *Latvijas padomju enciklopēdija*. 8. sēj. Platp-Singa. Atb. red. P. Jērāns. Rīga : Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1986.

LPE9 1987 – *Latvijas padomju enciklopēdija*. 9. sēj. Singo-Trien. Atb. red. P. Jērāns. Rīga : Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1987.

LPSR MP lēmums Nr. 480 1946 – Latvijas PSR Ministru Padomes lēmums Nr. 480 par latviešu valodas pareizrakstības noteikumu apstiprināšanu. *Padomju Jaunatne*, 1946, Nr. 113, 8. jūn., 1. lpp.

LPSR MP lēmums Nr. 602, 1957 – Latvijas PSR Ministru Padomes lēmums Nr. 602 par Latvijas PSR Ministru Padomes 1946. gada 5. jūnija lēmuma Nr. 480 daļēju grozīšanu. *Cīņa*, 1957, Nr. 306, 29. dec., 1. lpp.

LVV 2006 – *Latviešu valodas vārdnīca*: 30 000 pamatvārdu un to skaidrojumu. Atb. red. D. Guļevska, I. Rozenštrauha, D. Šnē. Rīga : Avots, 2006.

LZA TK TJ Nr. 10. 2004 – *LZA TK Terminoloģijas Jaunumi*. Nr. 10. Atb. red. V. Skujiņa. Rīga : LZA Terminoloģijas komisija, 2004.

Magay 1984 – Magay, T. Technical or General: Problems of Vocabulary Selection in a Medium-Size Bilingual Dictionary. R. R. K. Hartmann (Hrsg.). *LEXeter'83 Proceedings. Paper from the international Conference on Lexicography at Exeter, 9-12 September 1983*. Tübingen : Niemeyer, 1984, S. 221–225.

Malkiel 1968 – Malkiel, Y. A Typological Classification of Dictionaries on the Basis of Distinctive Features. Y. Malkiel. *Essays on Linguistic Themes*. Berkeley; Los Angeles : University of California Press, 1968, pp. 257–279.

Marello 2009 – Marello, C. Bilingual Dictionaries of the Nineteenth and Twentieth Centuries. Ed. by Cowie, A. P. *The Oxford History of English Lexicography. Vol. 1. General Purpose Dictionaries*. Oxford : Clarendon Press, 2009, pp. 86–104.

Markus-Narvila 2008 – Markus-Narvila, L. Rucavas izloksnes vārdnīcas šķirkļa vārdu atlasē principi un kritēriji. *Letonikas otrais kongress. Kurzemes novada kultūrvēsturiskais mantojums, tā izpēte un saglabāšana*. Liepāja : Liepājas Universitāte, 2008, 146.–174. lpp.

McArthur 1986 – McArthur, T. *Worlds of Reference: Lexicography, Learning and Language from the Clay Tablet to the Computer*. Cambridge : Cambridge University Press, 1986.

Mekis_e 2008 – Mekis, Z. *Die Problematik der Definition der Fachsprache des Tourismus* [tiešsaiste]. [o.O. : o.V.], 2008, S. 71-75 [skatīts 2014. g. 23. dec.]. Pieejams: http://elib.kkf.hu/okt_publ/szf_25_07.pdf

MLLVG I 1959 – *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika. I. Fonētika un Morfoloģija*. Atb. red. E. Sokols. Rīga : Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1959.

MLVV_e – *Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca* [tiešsaiste]. Red. I. Zuicena. LU Latviešu valodas institūts [skatīts 2015. g. 20. jūl.]. Pieejams: <http://www.tezaurs.lv/mlvv/>

Mosel_e 2004 – Mosel, U. Dictionary making in endangered speech communities [tiešsaiste]. Ed. by P. K. Austin. *Language Documentation and Description*. Vol. 2. London : School of Oriental and African Studies, 2005. [skatīts 2014. g. 3. maijā]. Pieejams: http://www.mpi.nl/lrec/2002/papers/lrec-pap-07-Dictionary_Endangered_SpComm.pdf

Mugdan 1992 – Mugdan, J. Zur Typologie zweisprachiger Wörterbücher. G. Meder, A. Dörner (Hrsg.). *Worte, Wörter, Wörterbücher. Lexikographische Beiträge zum Essener Linguistischen Kolloquium*. Lexicographica Series Maior 42. Tübingen : Niemeyer, 1992, S. 25–48.

Muhel 1982 – Muhel, V. *Vene-eesti sõnaraamat*. 7 trükk. Tallinn : Valgus, 1982.

Nassimi 1995 – Nassimi, M. A. Zweisprachige Lexikographie: Deutsch-Persisch bzw. Deutsch-Dari/Persisch. H. E. Wiegand (Hrsg.). *Studien zur zweisprachigen Lexikographie mit Deutsch II*. Hildesheim : Olms, 1995, S. 235–269.

Nielsen 1994 – Nielsen, S. *Bilingual LSP Dictionary: Principles and Practice for Legal Language*. Tübingen : Narr, 1994.

Nielsen 2009 – Nielsen, S. Reviewing printed and electronic dictionaries. A theoretical and practical framework. Ed. by S. Nielsen, S. Tarp. *Lexicography in the 21st century : in honour of Henning Bergenholtz*. Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins, 2009, pp. 23–42.

Nītiņa, Iljinska, Platonova 2008 – Nītiņa, D., Iljinska, L., Platonova M. *Nozīme valodā: lingvistiskie un ekstralingvistiskie aspekti : māc. grām.* Rīga : RTU Valodu institūts, 2008.

Osmanis 2006 – Osmanis, J. *Tematiskā sinonīmu vārdnīca*. Rīga : Annele, 2006.

Paraschkewow 2008 – Paraschkewow, B. Onomasiologische und semasiologische Probleme der Lexikographie. V. Jasenšek, A. Lipavic-Oštir (Hrsg.). *Wörterbücher und Übersetzung: 4. Internationales Kolloquium zur Lexikographie und Wörterbuchforschung, Universität Maribor 20. bis 22. Oktober 2006*. Hildesheim; Zürich; New York : Georg Olms, 2008, S. 234–241.

Petermann 1982 – Petermann, H. Probleme der Auswahl und Darstellung von Fachlexik im allgemeinsprachlichen Wörterbuch. E. Agricola, J. Schildt, D. Viehweger (Hrsg.). *Wortschatzforschung heute: aktuelle Probleme der Lexikologie und Lexikographie*. Leipzig : Enzyklopädie, 1982, S. 203–220.

Piete 2008 – Piete, L. Pārmaiņas terminu darināšanā 19. gs. beigu un 20. gs. publikācijās. *Letonika. 2. kongress : valodniecības raksti, 2.* Rīga : Latvijas Zinātņu akadēmija, 2008, 46.–55. lpp.

Piotrowski 1994 – Piotrowski, T. *Problems in Bilingual Lexicography*. Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1994.

Politov 2005 – Politov, S. Terminologischer Wortschatz in standardsprachlichen Wörterbüchern mit Deutsch und Bulgarisch. B. Iglā, P. Petkov, H. E. Wiegand (Hrsg.). *Kontrastive Lexikologie und zweisprachige Lexikographie. 2. Internationales Kolloquium zur Wörterbuchforschung St. Kliment Oridsvi-Universität Sofia 18. bis 19. Oktober 2002*. Hildesheim : Georg Olms, 2005, S. 157–165.

Priedīte 1990 – Priedīte, A. Kritiskas piezīmes par ļoti noderīgu vārdnīcu. *Jaunā Gaita*. Nr. 177, 1990, 62.–64.lpp.

Quasthoff 2004 – Quasthoff, U. Methodologische Einführung. *Franz Dornseiff. Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*. 8. völlig neu bearb. Aufl. von Uwe Quasthoff. Berlin; New York : de Gruyter, 2004, S. 193–206.

Reichmann 1991 – Reichmann, O. Das gesamtsystembezogene Wörterbuch. *Wörterbücher. Ein Internationales Handbuch zur Lexikographie*. Teilband 2. F. J. Hausmann, O. Reichmann, H. E. Wiegand u. a. (Hrsg.). Berlin; New York : de Gruyter, 1991, S. 1391–1416.

Rosengren 1976 – Rosengren, I. Der Grundwortschatz als theoretisches und praktisches Problem. H. Moser (Hrsg.). *Probleme der Lexikologie und Lexikographie*. Jahrbuch 1975 des IdS. Düsseldorf : Schwann, 1976, S. 313–333.

Roze 1979 – Roze, L. Leksikogrāfiskais darbs. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 15. Sast. T. Porīte. Rīga : Liesma, 1979, 31.–46. lpp.

Roze 1982 – Roze, L. *Pasaule vārdnīcas skatījumā*. Rīga : Zinātne, 1982.

Rudziša 2013 – Rudziša, V. Ekvivalences problēmas juridisko tekstu tulkojumos. *Aktuālas tendences terminoloģijas teorijā un praksē* : rakstu krājums. Sast. I. Pūtele. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2013, 17.–27. lpp.

Sanders 1985 – Sanders, D. *Deutscher Sprachschatz, geordnet nach Begriffen zur leichten Auffindung und Auswahl des passenden Ausdrucks*. Ein stilistisches Hilfsbuch für jeden Deutsch Schreibenden. 2 Bde. Mit einer ausführlichen Einleitung und Bibliographie von Peter Kühn. Lexicographica. Series Maior 6/7. Tübingen : Niemeyer, 1985.

Schaeder 1982 – Schaeder, B. Untersuchungen zur Kodifikation der Wirtschaftssprache in fachsprachlichen und gemeinsprachlichen Wörterbüchern. W. Mentrup (Hrsg.). *Konzepte zur Lexikographie. Studien zur Bedeutungserklärung in einsprachigen Wörterbüchern*. Tübingen : Niemeyer, 1982, S. 65–92.

Schaeder 1987 – Schaeder, B. *Germanistische Lexikographie*. Tübingen : Niemeyer, 1987.

Schierholz 2005 – Schierholz, S. J. Empirische Methoden in der bilingualen Lexikographie. I. Barz, H. Bergenholz, J. Korhonen (Hrsg.). *Schreiben, Verstehen, Übersetzen, Lernen: zu ein- und zweisprachigen Wörterbüchern mit Deutsch*. Frankfurt am Main u. a. : Peter Lang, 2005, S. 81–91.

Schlaefler 2002 – Schlaefler, M. *Lexikologie und Lexikographie. Eine Einführung am Beispiel deutscher Wörterbücher*. Berlin : Erich Schmidt, 2002.

Schmidt 1969 – Schmidt, W. Charakter und gesellschaftliche Bedeutung der Fachsprachen. *Sprachpflege – Zeitschrift für gutes Deutsch*, 18. Leipzig : Bibliographisches Institut, 1969, S. 10–21.

Schmidt 1985 – Schmidt, H. *Untersuchungen zur konzeptionellen Problemen der historischen Lexikographie. Bedeutungen, Definitionen, Stichwortlisten, Aussagebereich*. [Linguistische Studien. Reihe A: Arbeitsberichte 134]. Berlin : Akademie der Wissenschaften der DDR, 1985.

Scholze-Stubenrecht 1995 – Scholze-Stubenrecht, W. Äquivalenzprobleme im zweisprachigen Wörterbuch. H. E. Wiegand (Hrsg.). *Studien zur zweisprachigen Lexikographie mit Deutsch II*. Hildesheim : Georg Olms, 1995, S. 1–16.

Skujiņa 1993 – Skujiņa, V. *Latviešu terminoloģijas izstrādes principi*. Rīga : Zinātne, 1993.

Skujiņa 2000 – Skujiņa, V. Latviešu zinātnes valodas nodrošinājums III gadu tūkstošim. *Valoda – 2000. Humanitārās fakultātes zinātniskie lasījumi. Fonētika, gramatika, leksikoloģija*. Daugavpils : DPU Saule, 2000, 5.–10. lpp.

Skujiņa 2002 – Skujiņa, V. *Latviešu terminoloģijas izstrādes principi*. 2. lab. un pap. izd. Rīga : Latviešu valodas institūts, 2002.

Skujiņa 2008 – Skujiņa, V. Divvalodu vārdnīcas un speciālās literatūras tulkošana. *Valoda. Tulkošana. Starpkultūru komunikācija* : zinātniskie raksti. Red. J. Sīlis, A. Skrābāne. Ventspils Augstskola : LiePA, 210.–222. lpp.

Skujiņa, Ķirīte_e 2005 – Skujiņa, V., Ķirīte, M. Termins vārdnīcā kā terminzinātnes attīstības un valodas bagātināšanas avots [tiešsaiste] : 2005. [skatīts 2015. g. 20. jūl.]. Pieejams: <http://www.vvk.lv/index.php?sadala=147&id=306>

Smiltņiece 2013 – Smiltņiece, G. Lietvārds (Substantīvs). *Latviešu valodas gramatika*. I. Auziņa, I. Brenķe, J. Grigorjevs u. c. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2013, 324.–367. lpp.

Soikane-Trapāne 1985 – Soikane-Trapāne, M. *Latviešu valodas pamata un tematiskā vārdu krājums*. Lincoln : Augstums Printing Service Inc., 1985.

Spies 1982 – Spies, G. Tier- und Pflanzennamen in der allgemeinsprachlichen Lexikographie. E. Agricola, J. Schildt, D. Viehweger (Hrsg.). *Wortschatzforschung heute: aktuelle Probleme der Lexikologie und Lexikographie*. Leipzig : Enzyklopädie, 1982, S. 221–235.

Stark 2011 – Stark, M. *Bilingual thematic dictionaries*. Berlin; Boston : de Gruyter, 2011.

Statista.e – Vizizplatītākās valodas pasaulē. *Statistikas portāls* www.statista.com. [tiešsaiste] [skatīts 2016. g. 26. febr.]. Pieejams: <http://de.statista.com/statistik/daten/studie/150407/umfrage/die-zehn-meistgesprochenen-sprachen-weltweit/>

Stender 1789 – Stender, G. F. *Lettisches Lexikon*. Mitau : J. F. Steffenhagen, 1789.

Stolinov 2005 – Stolinov, I. Das Fachvokabular des Tennissports im Deutschen und seine Erfassung in den deutsch-bulgarischen allgemeinsprachlichen Wörterbüchern. B. Iglā, P. Petkov, H. E. Wiegand (Hrsg.). *Kontrastive Lexikologie und zweisprachige Lexikographie. 2. Internationales Kolloquium zur Wörterbuchforschung St. Kliment Ohridski-Universität Sofia 18. bis 19. Oktober 2002*. Hildesheim; Zürich; New York : Georg Olms, 2005, S. 167–182.

Svensen 2009 – Svensen, B. *A Handbook of Lexicography: The Theory and Practice of Dictionary-Making*. Cambridge; New York : Cambridge University Press, 2009

Ščerba 1982 – Ščerba, L. Versuch einer allgemeiner Theorie der Lexikographie. W. Wolski (Hrsg.). *Aspekte der sowjetrussischen Lexikographie. Übersetzungen, Abstracts, bibliographische Angaben*. Tübingen : Niemeyer, 1982, S. 17–62.

Šmidebergs 2000 – Šmidebergs, I. Priedēkļvārdu atlase vārdnīcu izveidei. *Vārds un tā pētīšanas aspekti* : rakstu krājums. 4. Liepāja : LiePA, 2000, 211.–217.lpp.

Šulcs 2000 – Šulcs, V. Latvijas vaskulāro augu floras sagatavošanas principi. Z. Eglīte, V. Šulcs. *Latvijas vaskulāro augu flora: Laycopodiophyta, Equisetophyta, Polypodiophyta*. Rīga : Latvijas Universitāte, 2000, 7.–13. lpp.

Šulcs 2003 – Šulcs, V. Latviešu valodas augu nosaukumu atbilstība nosaukumam latīņu valodā. *Latvijas veģētācija 7*. Rīga : Latvijas Universitāte, 2003, 5.–13. lpp.

Šulcs 2004 – Šulcs, V. „Latvijas vaskulāro augu floras” sastādīšanas principi. Gavrilova, Ģ. *Latvijas vaskulāro augu flora 6 : asinszāļu dzimta (Hypericaceae), biezlappju dzimta (Crassulaceae), akmeņlauzīšu dzimta (Saxifragaceae), gandreņu dzimta (Geraniaceae)*. Atb. red. V. Šulcs. Rīga : Latvijas Universitāte, 2004, VII–XIII.

Tarp 1995 – Tarp, S. Wörterbuchfunktionen: Utopische und realistische Vorschläge für die bilinguale Lexikographie. H. E. Wiegand (Hrsg.). *Studien zur zweisprachigen Lexikographie mit Deutsch II*. Hildesheim : Georg Olms, 1995, S. 17–62.

Tarp 2009 – Tarp, S. Beyond Lexicography: New Vision and Challenges in the Information Age. Ed. by H. Bergenholtz, S. Nielsen, S. Tarp. *Lexicography at a Crossroads. Dictionaries and Encyclopedias Today, Lexicographical Tools Tomorrow*. Bern : Peter Lang, 2009, S. 17–32.

- TTC.e 2007** – Latviešu valodas terminoloģijas resursu kvalitātes un pieejamības apzināšana dažādās zinātnes un praktiskās darbības nozarēs [tiešsaiste]. Rīga : Tulkošanas un terminoloģijas centrs, 2007 [skatīts 2015. g. 20. janv.]. Pieejams: http://www.vvc.gov.lv/export/sites/default/LV/publikacijas/vardnicu_petijums_TTC_161_02007.pdf
- Vachkova 2011** – Vachkova, M. *Das große akademische Wörterbuch Deutsch-Tschechisch. Ein erster Werkstattbericht*. Frankfurt am Main u. a. : Peter Lang, 2011.
- Vater 2010** – Fāters, H. *Ievads valodniecībā*. Tulk. I. Balode. Rīga : Zinātne, 2010.
- Veisbergs 1996** – Veisbergs, A. Englisch-Latvian Dictionary. Review. *Contrastive and Applied Linguistics V*. Vol. 603. Rīga : Latvijas Universitāte, 1996, pp. 86–91.
- Veisbergs 1997** – Veisbergs, A. English-Latvian Dictionary. *International Journal of Lexicography*. Vol. 10. No. 3. Oxford : Oxford University Press, 1997, pp. 249–253.
- Veisbergs 1998** – Veisbergs, A. Dažas problēmas divvalodu vārdnīcu veidošanā. *Linguistica Lettica*. Red. kol. A. Blinkena, O. Bušs, I. Druviete u. c. Rīga : Latviešu valodas institūts, 1998, 153.–159. lpp.
- Veisbergs 2003** – Veisbergs, A. Elektroniskās vārdnīcas un datorizētie vārdnīcu resursi. *Linguistica Lettica*. 12. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2003, 163.–175. lpp.
- Veisbergs 2004** – Veisbergs, A. Reversal as Means of Building a New Dictionary. *Contrastiv and Applied Linguistics*. Research papers, XII. Red. A. Veisbergs. Rīga : Sastatāmās valodniecības un tulkošanas nodaļa, 2004, 171.–179. lpp.
- Veisbergs 2006** – Veisbergs, A. Valodas attīstība, pārmaiņas un kvalitāte. *Valodas kvalitāte* : Valsts valodas komisijas raksti. 2. sēj. Rīga : Valsts valodas komisija, 2006, 118.–142. lpp.
- Veisbergs 2007** – Veisbergs, A. Semantic aspects of reversal of a set of bilingual dictionaries. Ed. by H. Gottlieb, J. E. Mogensen. *Dictionary visions, research and practice: selected papers from the 12th International Symposium on Lexicography, Copenhagen 2004*. Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins, 2007, pp. 71–79.
- Veisbergs 2012** – Veisbergs, A. Lielās angļu-latviešu vārdnīcas: praktiski vērojumi un jautājumi. *Vārdnīcu izstrāde Latvijā 1991-2010*. Pētījums J. Baldunčika vadībā. Atb. red. A. Lauzis. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2012, 92.–110. lpp.
- Veisbergs 2015** – Veisbergs, A. Latviešu-angļu vārdnīca – vēsture, papildināšana un pārbūve. *Vārdnīcas un valoda* : Valsts valodas komisijas raksti. 7. sēj. Red. J. Baldunčiks, A. Veisbergs. Rīga : Zinātne, 2015, 134.–160.lpp.
- Vermeer 1989** – Vermeer, H. J. Wörterbücher als Hilfsmittel für verschiedene Typen der Translation. F. J. Hausmann, O. Reihmann, H. E. Wiegad u. a. (Hrsg.). *Wörterbücher ein internationales Handbuch zur Lexikographie*. Bd. 1. Berlin; New York : de Gruyter, 1989, S. 171–174.
- Vimba 1973** – Vimba, E. Augu latviskās terminoloģijas veidošanas principi. *Agronomijas terminu vārdnīca*. Sast. aut. kol. K. Bamberga vad. Rīga : Zinātne, 1973, 654.–658. lpp.
- Vimba 1986** – Vimba, E. Botānikas terminoloģijas attīstība un perspektīvas. *Valodas aktualitātes 1986*. Rīga : Zinātne, 1986, 80.–85. lpp.

VPSV 2007 – LU Latviešu valodas institūts. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Sast. aut. kol. V. Skujiņas vad. Rīga : Valsts valodas aģentūra, LU Latviešu valodas institūts, 2007.

Wehrle, Eggers 1961 – Wehrle, H., Eggers, H. *Deutscher Wortschatz. Ein Wegweiser zum treffenden Ausdruck*. Stuttgart : Ernst Klett, 1961.

Welker 2003 – Welker, H. A. *Zweisprachige Lexikographie: Vorschläge für Deutsch-Portugiesische Verbwörterbücher*. München : Herbert Ulz, 2003.

Werner 1999 – Werner, R. Die Markierungen im zweisprachigen Wörterbuch. *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft Band 5.3*. F. J. Hausmann, O. Reichmann, H. E. Wiegand u. a. (Hrsg.). Berlin; New York : de Gruyter 1999, S. 2796–2803.

Wiegand 1977a – Wiegand, H. E. Einige grundlegende semantisch-pragmatische Aspekte von Wörterbucheinträgen. Ein Beitrag zur praktischen Lexikologie. K. Hyldgaard-Jensen (Hrsg.). *Kolloquium über Lexikographie – Kopenhagen 1976. Kopenhagener Beiträge zur germanistischen Linguistik*. 12. Kopenhagen : [o.V.], 1977, S. 59–149.

Wiegand 1977b – Wiegand, H. E. Nachdenken über Wörterbücher: Aktuelle Probleme. G. Drosdowski, H. Henne, H. E. Wiegand (Hrsg.). *Nachdenken über Wörterbücher*. Mannheim; Wien; Zürich : Bibliographisches Institut, 1977, S. 51–102.

Wiegand 1980 – Wiegand, H. E. Pragmatische Informationen in neuhochdeutschen Wörterbüchern. H. E. Wiegand (Hrsg.). *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie (I)*. Hildesheim; New York : Georg Olms, 1980, S. 139–271.

Wiegand 1983 – Wiegand, H. E. Ansätze zu einer allgemeiner Theorie der Lexikographie. J. Schildt, D. Viehweger (Hrsg.). *Die Lexikographie von heute und das Wörterbuch von morgen*. Berlin : Akademie der Wissenschaften der DDR, Zentralinstitut für Sprachwissenschaft, 1983, S. 92–127.

Wiegand 1987 – Wiegand, H. E. Zur Handlungstheoretischen Grundlegung der Wörterbuchbenutzungsforschung. *Internationales Jahrbuch für Lexikographie. Lexicographica 3*. Tübingen : Niemeyer, 1987, S. 178–227.

Wiegand 2004a – Wiegand, H. E. Lexikographisch-historische Einführung. *Franz Dornseiff. Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*. 8. völlig neu bearb. Aufl. von Uwe Quasthoff. Berlin; New York : de Gruyter, 2004, S. 9–91.

Wiegand 2004b – Wiegand, H. E. Über die Unterschiede von Fachlexikographie und Terminographie. Am Beispiel des Wörterbuchs zur Lexikographie und Wörterbuchforschung. H. E. Wiegand (Hrsg.). *Studien zur zweisprachigen Lexikographie mit Deutsch IX*. Hildesheim; Zürich; New York : Georg Olms, 2004, S. 135–152.

Worbs 1997 – Worbs, E. Plädoyer für das zweisprachige Wörterbuch als Hilfsmittel des Translators. H. W. Drescher (Hrsg.). *Transfer. Übersetzen-Dolmetschen-Interkulturalität*. Frankfurt am Mein u. a. : Peter Lang, 1997, S. 497–510.

Yihua 2009 – Yihua, Z. A Bilingual Dictionary Generation System Based on the Microstructure of a Lexicographical Database. Ed. by H. Bergenholtz, S. Nielsen, S. Tarp. *Lexicography at a Crossroads: Dictionaries and Encyclopedias Today, Lexicographical Tools Tomorrow*. Bern : Peter Lang, 2009, pp. 195–213.

Yong, Peng 2007 – Yong, H., Peng, J. *Bilingual Lexicography from a Communicative Perspective*. Amsterdam : John Benjamins, 2007.

Zander 2008 – *Handwörterbuch der Pflanzennamen*. 18. Aufl. W. Erhardt, E. Götz, N. Bödeker u. a. Stuttgart : Eugen Ulmer, 2008.

Zemzare 1961 – Zemzare, D. *Latviešu vārdnīcas (līdz 1900. gadam)*. Rīga : Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1961.

Zgusta 1971 – Zgusta, L. *Manual of Lexicography*. Ed. by V. Cerny. The Hague : Mouton, 1971.

Zuicena 2008 – Zuicena, I. Terminu atveides problēmas skaidrojošajās vārdnīcās. *Vārds un tā pētīšanas aspekti* : rakstu krājums. 12 (2). Liepāja : LiePA, 2008, 259.–266. lpp.

Берков 2004 – Берков, В. П. *Двуязычная лексикография. Учебник*. 2. перераб. и доп. изд. Москва : Астрель, АСТ, Транзиткнига, 2004.

Бобунова 2004 – Бобунова, М. А. *Фольклорная лексикография: становление, теоретические и практические результаты, перспективы*. Курск : Курский государственный университет, 2004.

Деревянко.е 2010 – Деревянко, К. С. *Родное слово: от словаря Даля к словарям XXI века – Всероссийский праздник “День словаря”* [tiešsaiste]. [В. v.] : 2010 [skatīts 2014. g. 12. dec.]. Pieejams: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2010/disk/120.pdf>

Дубичинский 2009 – Дубичинский, В. В. *Лексикография русского языка : учеб. пособие (для вузов)*. Москва : Наука, Флинта, 2009.

Цыренов 2013 – Цыренов, Б. Д. *Монголызычно-русская лексикография (структура принципы семантизация)*. Улан-Удэ : Бэлиг, 2013.

Nepublicētie materiāli

Sarkanis 2014 [intervija] – intervija ar Albertu Sarkani par latviešu-poļu valodas vārdnīcas sastādīšanu [kompaktdisks]. Intervija ierakstīta Ventspilī 19.08.2014. Pieejams: Ventspils Augstskolā pie S. Sviķes promocijas darba *Speciālā leksika vispārīgajās divvalodu tulkojošajās vārdnīcās: augu nosaukumi*.